

การศึกษาในระบบ : ปฏิบัติการทางอำนาจ
ผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน

ปริญญาานิพนธ์
ของ
อุษณีย์ ธโนศวรรย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาดุุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์
พฤษภาคม 2545
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาในระบบ : ปฏิบัติการทางอำนาจ
ผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน

บทคัดย่อ

โดย

คุณณีย์ ธโนศวรรย์

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษาคุณวุฒิปบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

พฤษภาคม ๒๕๔๕

h ๑๕๕๕๓

อุษณีย์ ธโนศวรรย์. (2545). *การศึกษาในระบบ : ปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน*. ปริญญาโท กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพร หะวานนท์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จิระเดชากุล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรวุฒิ ปัดไธสง

การวิจัยนี้ได้เผยให้เห็นถึงเบื้องหลังของการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลัก รวมทั้งผลของวาทกรรมที่มีต่อชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทยโดยอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรม เอกสาร ผลการวิจัยต่างๆ และ ประสพการณ์จริงของคนในชุมชนหมู่บ้าน ที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกคือตัวบทสำคัญในการวิเคราะห์

เบื้องหลังกระบวนการก่อรูป และ การสร้างความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา คือ อำนาจของอุดมการณ์ทุนนิยมตะวันตก และ ความรู้ที่ตั้งบนฐานของหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่ถูกใช้เป็นฐานในการจัดระเบียบให้กับการศึกษา และด้วยภาคปฏิบัติการทางอำนาจที่เข้าไปจัดกระทำกับชุมชนหมู่บ้านในรูปของการศึกษาในระบบโรงเรียน ส่งผลให้ความรู้และอัตลักษณ์ของชุมชนถูกสลายลง และเบียดขับให้ชุมชนตกอยู่ในฐานะตำแหน่งของ "ความเป็นอื่น" คือ เป็นที่ที่ไม่มีความรู้ที่จะจัดกระทำดำเนินการต่างๆได้ด้วยตนเอง ต้องพึ่งพิง หรือ ยอมตามองค์กร สถาบัน หรือบุคคลภายนอกชุมชนที่มีความรู้หรืออำนาจเหนือกว่า

FORMAL EDUCATION : EXERCISING POWER THROUGH KNOWLEDGE AND
DESIGNATING VILLAGE COMMUNITIES TO BE THE OTHER.

AN ABSTRACT
BY
AUSANEE THANOSAWAN

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Doctor of Education degree in development education
at Srinakharinwirot University
May 2002

Ausanee Thanosawan. (2002). *Formal Education : Exercising Power through Knowledge and Designating Village Communities to be the Other*. Dissertation Ed.D (Development Education). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Assoc. Prof. Dr. Napaporn Havanon, Assist. Prof. Dr. Pensiri Jeradechakul, Assist. Prof. Dr. Surawut Pudthaisong.

The purpose of this study was to reveal the processes of discursive formation of "education". The formation of schooling system as dominant discourse and its effect on village communities was the focus of the study. Documents, literature incorporated with villagers' experiences derived from indepth interviews were used as text for the analysis.

Capitalist ideology and scientific based knowledge transferred from the western world underlined the process of constructing the meaning of Thai formal education. Exercising power in the form of knowledge and technology to the village communities through schooling destroyed the identity of the village communities and designated them to be "the other" or periphery in the society.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

การศึกษาในระบบ :

ปฏิบัติการทางอำนาจผ่านความรู้และการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน

ของ

นางสาวอุษณีย์ ธโนศวรรย์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษาดุริยบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ



..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพรณ์ หะวานนท์)

วันที่ 10 เดือน พฤษภาคม พ.ศ 2545

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์



..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร. นภาพรณ์ หะวานนท์)



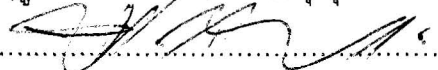
..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เพ็ญศิริ จีระเดชากุล)



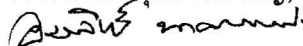
..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุรุทธิ บัดโธสง)



..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ศาสตราจารย์ ดร. วิรุณ ตั้งเจริญ)



..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม

(ดร. อมรวิทย์ นาครทรรพ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ มีสาระที่แสดงถึงการศึกษาและผลจากการค้นคว้าถึงปัญหาในการวิเคราะห์วิจัยเป็นสำคัญ ขณะที่การเรียนรู้ในอีกหลายส่วนถูกละไว้ในฐานที่เข้าใจและไม่ได้ถูกนำมาร้อยเรียงในรูปของตัวอักษร หรือภาพลักษณ์ใดๆ การเรียนรู้ที่ถูกละไว้นี้ คือ การเรียนรู้ที่จะต่อสู้ แก้ไข และเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

การเรียนรู้ทั้งหมดนี้ แม้จะเกิดขึ้นในตัวผู้วิจัยแต่ไม่อาจเกิดขึ้นได้จากตัวผู้วิจัยเพียงลำพัง หากจำเป็นต้องอาศัยพลังที่เกิดจากความรัก ความเมตตา ความกรุณา และ อุเบกขา ของอาจารย์ทุกท่านที่แสดงให้เห็นอย่างมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รศ. ดร. นภาพรณ์ หะวานนท์ ผศ. ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล และ ผศ. ดร.สุรุดมิ บัดโธสง ที่ได้ส่งผ่านความเมตตาอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นฐานพลังให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกระแสที่ไม่อาจร้อยเรียงเป็นตัวอักษร/คำพูดได้ แต่ยิ่งใหญ่ มั่นคง ทรงพลังมากกว่าอักษร/คำพูดใดๆ ตลอดจน ศ. ดร. วิรุณ ตั้งเจริญ ที่ให้ความเอื้ออาทรและกำลังใจ รศ. ณรงค์ พ่วงพิศ ที่ได้ให้ข้อคิด ข้อเสนอแนะและมุมมองเชิงประวัติศาสตร์ และ ดร. อมรวิทย์ นาคทรพรพ ที่ได้ให้ข้อติติงด้วยความอารีและเป็นห่วง รวมทั้งความร่วมมือช่วยเหลือในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ใหญ่สวัสดิ์ แซ่ระน้อย และ ครอบครัวใหญ่ในหมู่บ้านกำนันรุ่งชัย และ ครอบครัวใหญ่ในตำบล คุณพรเพ็ญ ทับเปลี่ยน พ.อ.จิรศักดิ์ สุขวัฒนา คุณฉัตรวิญญ์ องค์สิงห์ คุณพนารัช ปรีดากรณ์ คุณพิศมัย รัตนโรจนสกุล คุณศรีชัย พรประชาธรรม คุณมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ ที่ได้ช่วยในการสัมภาษณ์ ผศ. ทศพร มณีศรีขำ พี่ใหญ่ของรุ่น ตลอดจนพี่ๆ เพื่อนๆ น้องๆ ทุกคนในรุ่นพัฒนาฯ 10,11,12,13,14 และ พี่ๆ น้องๆ เพื่อนๆ ในที่ทำงานที่คอยเป็นกำลังใจและให้ความช่วยเหลือด้วยดีเสมอมา

สำหรับฐานแห่งพลังอันยิ่งใหญ่โดยส่วนตัวของผู้วิจัยนั้น มีที่มาจากความรัก ความเอื้ออาทร ความห่วงใย ความช่วยเหลือ จากทุกคนในครอบครัว ตั้งแต่คุณย่า คุณพ่อ คุณแม่ พี่ น้อง หรือแม้กระทั่งหลานๆ ตัวเล็กๆ ที่แสนซน ตลอดจนทุกคนในบ้าน/ครอบครัว/เครือญาติ ที่หยิบยื่นให้แก่ผู้วิจัยไม่รู้จัก และด้วยพลังจากทุกส่วนนี้จึงเป็นฐานที่มาสำคัญของการเรียนรู้ในครั้งนี้

ผู้วิจัยขอโอกาสนี้ กราบขอบพระคุณ ขอบคุณ ทุกท่านที่เกี่ยวข้องร่วมกันเป็นพลังให้เกิดการเรียนรู้ทั้งที่ปรากฏและไม่ได้ปรากฏในรูปของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

อุษณีย์ ธโนศวรรย์

สารบัญ

บทที่

หน้า

1	บทนำ.....	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	11
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	11
2	แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	12
	ส่วนที่ 1 การศึกษาในฐานะเป็นวาทกรรม.....	13
	ส่วนที่ 2 การศึกษาในฐานะภาพสะท้อนอุดมการณ์/วัฒนธรรม.....	18
	ส่วนที่ 3 ภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การผลิต การกระจาย การบริโภค	
	วาทกรรมว่าด้วย การศึกษาในระบบโรงเรียน.....	21
	การศึกษาในฐานะเป็นกลไกในการตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐ และสังคม ...	21
	การศึกษาในฐานะเป็นศาสตร์สากลที่สามารถถ่ายทอดได้.....	22
	การศึกษาในฐานะเป็นดัชนีของการพัฒนา.....	24
	การศึกษาในฐานะกลไกในการฝึกคนเข้าสู่งานในสาขาอาชีพต่างๆ.....	26
	อุดมการณ์การพัฒนา : กฎเกณฑ์ในการกำหนดอัตลักษณ์ให้กับการศึกษา...	27
	ส่วนที่ 4 ความรู้ : อำนาจในการสร้างความยินยอม/ยอมรับ และ	
	การต่อต้าน/ต่อรอง.....	31
	ส่วนที่ 5 ผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม : ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้าน	37
	ส่วนที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	42
3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	47
	วิธีการศึกษาวิเคราะห์.....	47
	การวิเคราะห์อุดมการณ์ : การสร้างกฎเกณฑ์ที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ให้กับ	
	การศึกษา.....	48
	การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การสร้างวาทกรรมการศึกษาในระบบ	
	โรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักในสังคม.....	49
	การวิเคราะห์ผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การสร้างความเป็นอื่นให้กับ	
	ชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทย.....	50

สารบัญ(ต่อ)

บทที่

หน้า

3(ต่อ) สนาม.....	50
การเข้าสู่สนาม.....	52
การเก็บข้อมูล.....	52
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	55
 4 อัตลักษณ์การศึกษา : การก่อรูป การช่วงชิง การสถาปนา และ	
มายาภาพของวาทกรรม.....	56
ส่วนที่ 1 อัตลักษณ์การศึกษาในสังคมแบบชุมชนหมู่บ้าน.....	59
อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน.....	59
อุดมการณ์ที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิต.....	60
อุดมการณ์ที่กำหนดเป้าหมายของชีวิต.....	60
ความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน.....	61
ความรู้ที่สร้างภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม.....	61
ความรู้ที่สร้างภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ.....	62
ความรู้ที่สร้างภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์.....	63
ความรู้ที่ส่งผ่านสถาบันครอบครัว.....	65
ความรู้ที่ส่งผ่านสถาบันวัด.....	67
ส่วนที่ 2 การก่อรูปและการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	71
การปิดล้อมความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของสังคมไทยและสถาปนาความรู้ใหม่ในรูปแบบ	
ของ " การศึกษา ".....	71
ก้าวแรก : การกำหนดให้วิทยาการความรู้ของโลกตะวันตกอยู่ในฐานะตำแหน่งที่	
เหนือกว่า ก้าวหน้ากว่า ผ่านการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า.....	72
ก้าวต่อมา : การตอกย้ำให้เห็นถึงความเป็นสากลของความรู้ตะวันตกที่มีคุณ	
ประโยชน์มากกว่า เจริญก้าวหน้ามากกว่า และมีพลังอำนาจเหนือกว่า.....	72

สารบัญ(ต่อ)

บทที่

หน้า

4(ต่อ)	ส่วนที่ 3 กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมการศึกษาจากครอบครัว วัด ชุมชน ชาติ.....	77
	ภาคอุดมการณ์	77
	การสร้างความรู้ความสำคัญให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะเป็นวิชา	
	ความรู้สำคัญในการรับใช้ราชการและเป็นหนทางในการเข้าถึง	
	วิทยาการความรู้ตะวันตก.....	78
	การสร้างความรู้ความสำคัญให้กับการศึกษาในฐานะที่มาของความเจริญ	
	และความมั่นคงของประเทศ.....	80
	ภาคปฏิบัติการ.....	81
	การศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ การตั้งอำนาจรวมศูนย์สู่รัฐชาติ.....	81
	การกำหนดให้ "ความนิยมในวิชาหนังสือและละทิ้งความรู้ด้านอื่นๆ"	
	เป็นประเด็นปัญหาเพื่อขยายพื้นที่ในการตั้งอำนาจการจัดการศึกษา	
	รวมศูนย์สู่รัฐ.....	85
	"การศึกษาภาคบังคับ" ตอกตรึงความสำคัญของการศึกษาเฉพาะ	
	การศึกษาที่อยู่ในอำนาจการควบคุมของรัฐ.....	87
	ส่วนที่ 4 การสถาปนาการศึกษาในฐานะเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศ	
	ไปสู่ความทันสมัยผ่านการจัดระเบียบด้านการเมืองและเศรษฐกิจ.....	88
	การก่อรูปและการช่วงชิงการนำของอุดมการณ์แห่งความทันสมัย.....	88
	การจัดระเบียบด้านการเมืองการปกครอง.....	90
	การจัดระเบียบด้านเศรษฐกิจ.....	95
	การจัดระเบียบด้านการศึกษา.....	96
	ส่วนที่ 5 มายาภาพของการศึกษาในระบบโรงเรียน รูปแบบ ลีลาของการรับใช้	
	อำนาจทุนนิยม.....	100
5	โลกทัศน์และความรู้ของชุมชนหมู่บ้านก่อนเข้าสู่ยุคการศึกษาเพื่อความทันสมัย110	
	พื้นที่ชุมชนหมู่บ้าน.....	111
	อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน.....	115

สารบัญ(ต่อ)

บทที่

หน้า

5(ต่อ)	อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับการพอยู่พอกินกับการแบ่งปัน.....	116
	อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับคุณความดี.....	117
	อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นครอบครัวและชุมชน.....	120
	ความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน.....	122
	ความรู้ในการจัดการทรัพยากร.....	122
	ความรู้ในการจัดทำเลที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้าน.....	123
	ความรู้ในการจัดการพื้นที่.....	124
	ความรู้ในการจัดการน้ำ.....	125
	ความรู้ในการจัดการแรงงาน.....	127
	ความรู้ในการจัดการผลผลิต.....	128
	ความรู้ในการทำมาหากิน.....	129
	ความรู้ในการดูแลสุขภาพ.....	137
	ความรู้ในการสร้างและเข้าถึงความรู้.....	139
	อัตลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้าน	140
	อัตลักษณ์/ตัวตนของคนในชุมชน.....	141
	อำนาจของชุมชนหมู่บ้าน.....	143
6	การสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน.....	145
	กระบวนการเบียดแทรกเข้าสู่พื้นที่ชุมชนหมู่บ้านของการศึกษาในระบบโรงเรียน.....	145
	กระบวนการต่อสู้ช่วงชิงอุดมการณ์ผ่านตัวบทความรู้.....	149
	กระบวนการช่วงชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ผ่านอำนาจของความรู้.....	155
	การช่วงชิงระบบความคิด.....	155
	การช่วงชิงเวลา.....	158
	การช่วงชิงพื้นที่ของความรู้.....	161
	การช่วงชิงคนเข้าสู่ระเบียบชนชั้น.....	165
	การศึกษากับการจัดระเบียบชนชั้นทางเศรษฐกิจ.....	165
	การศึกษากับการจัดระเบียบชนชั้นทางปัญญา.....	165

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
6(ต่อ)	การศึกษากับการจัดระเบียบชนชั้นทางอาชีพ.....167
7	ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้าน.....170
	ฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้าน.....170
	ความเป็นอื่นเชิงอุดมการณ์.....171
	ความเป็นอื่นเชิงอำนาจ.....181
	ความเป็นอื่นของความรู้ในการจัดการทรัพยากร.....182
	ความเป็นอื่นของความรู้ในการทำมาหากิน.....183
	ความเป็นอื่นของความรู้ในการดูแลสุขภาพ.....189
	ความเป็นอื่นของความรู้ในการสร้างและเข้าถึงความรู้.....190
	ฐานะตำแหน่งของคนในชุมชนหมู่บ้าน.....192
	การแยกคนออกจากธรรมชาติแวดล้อม.....192
	การแยกคนออกจากครอบครัว.....193
	การแยกคนออกจากชุมชน.....194
	ผลิตภาพความรุนแรงและการใช้อำนาจในชุมชน.....195
8	ทบทวน รื้อถอน เพื่อปรับฐานะตำแหน่งให้กับชุมชนหมู่บ้าน.....197
	บรรณานุกรม.....204
	ภาคผนวก.....241
	ภาคผนวก ก แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก.....242
	ภาคผนวก ข คำบอกเล่าของผู้ใหญ่แห่งบ้านเกี่ยวกับการจ้างงานในการทำนา.....256
	ประวัติย่อผู้วิจัย.....259

บทที่ 1

บทนำ

คำว่า “การศึกษา” เริ่มมีการใช้พร้อมๆกับการเปิดรับเอาแนวคิดการจัดการศึกษา ในรูปแบบของโรงเรียนจากประเทศตะวันตก ซึ่งมุ่งเน้นการฝึกฝนในส่วนของอักษรวิธีหรือวิชาหนังสือ เพื่อฝึกหัดคนเข้ารับราชการ ความหมายของ “การศึกษา” ได้ถูกทำให้ชัดเจนและสำคัญขึ้นโดยรัฐ ด้วยการกำหนดให้ความหมายของการศึกษาผูกติดกับคำว่า “โรงเรียน” และเชื่อมโยงเข้ากับการอ่านออกเขียนได้ พร้อมกับการสร้างการยอมรับจากสังคมว่า ผู้ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนคือผู้มีการศึกษา และสามารถใช้อุทิศการศึกษาที่ได้จากระบบโรงเรียน มาใช้เป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับหรือการเลื่อนฐานะทางสังคมและการทำงาน ด้วยความหมายและการสนับสนุนในทางปฏิบัติของสังคมดังกล่าว การศึกษาจึงทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของระบบโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สองและในยุคของทศวรรษแห่งการพัฒนา (พ.ศ. 2500 - 2510) การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนได้ถูกสถาปนาให้เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศ โดยได้รับการรับรอง/ยอมรับในระดับสากลให้เป็นสถาบันการศึกษาที่มีระบบรูปแบบที่มีมาตรฐาน และเป็นปัจจัยสำคัญในการชี้วัดระดับการพัฒนา และพร้อมกับการกำหนดความหมายของการศึกษาในลักษณะนี้ แนวคิดที่เป็นข้อตรงข้ามของการศึกษาก็ถูกกำหนดขึ้นในรูปของคำว่า “ผู้ไม่รู้หนังสือ” ซึ่งเป็นดัชนีตัวหนึ่งที่ชี้ถึงความด้อยในการพัฒนาประเทศในระดับสากล และเป็นปัญหาสำคัญและจำเป็นที่ต้องดำเนินการแก้ไข ภายใต้การกำกับ ติดตาม ดูแล ช่วยเหลือจากองค์การระหว่างประเทศ และประเทศมหาอำนาจตะวันตกซึ่งได้รับการนิยามว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว

ความหมายของคำว่า “ผู้ไม่รู้หนังสือ” ที่กำหนดโดยองค์การสหประชาชาติ และใช้เป็นหลักสากลว่า “เป็นผู้ที่ไม่สามารถอ่านและเขียนข้อความง่ายๆ ในภาษาใดภาษาหนึ่ง เป็นผู้ที่อ่านเขียนไม่ได้...” (Srinarawat and Migliazza. 1992 : 64) โดยรัฐไทยได้นำความหมายนี้มาเป็นการรอบในการพิจารณากำหนดความหมายให้กับผู้ไม่รู้หนังสือของไทย โดยกำหนดว่าผู้ไม่รู้หนังสือหมายถึง “ผู้ที่ไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และ ไม่สามารถอ่านเขียนภาษาไทยง่ายๆได้...” (Srinarawat and Migliazza. 1992 : 65) ด้วยลักษณะของการนิยามเช่นนี้ จึงเป็นการสร้างหรือก่อรูปขึ้นของปัญหาในระดับสากล ซึ่งดูเสมือนว่ายิ่งใหญ่กว่าในระดับชาติ และเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินการแก้ไขเร่งด่วน ทั้งๆที่เดิมก่อนมีการให้ความหมายกับการศึกษาดังกล่าว ประเทศไทยก็ไม่เคยมีปัญหาในลักษณะนี้มาก่อน ดังที่ปรากฏในงานศึกษาของ ส. ศิวรักษ์ (2540ก : 110) ที่ชี้ว่า

การศึกษาของไทยก่อนได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก วิชาหนังสือไม่ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ “แม้พระราชโอรสในรัชกาลที่ 3 ที่ทรงพระอักษรไม่ออกก็มี พวกราชสกุลสายบุญนาคที่เป็นหลักในราชการตลอดมาจนรัชกาลที่ 5 ก็หามีความรู้ในทางอักษรศาสตร์อะไรสักสิ่งไม่...” การกำหนดความหมายให้กับการศึกษาในลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างความชอบธรรมให้กับการเข้ามาช่วงชิงอำนาจในการกำหนด ความสำคัญของการศึกษาให้มีลักษณะเป็นไปในทิศทางเดียวกับประเทศที่พัฒนาแล้ว

ด้วยความหมายที่ให้กับการศึกษาดังกล่าว ประกอบกับการกำกับควบคุมให้มีการดำเนินการที่มาจากในรูปของความช่วยเหลือและข้อตกลงร่วมของสมาชิกองค์การระหว่างประเทศ จึงเป็นการก่อรูปและจัดให้การศึกษาเป็นทั้ง เป้าหมาย (ends) และ วิธีดำเนินการไปสู่เป้าหมาย (means) ของการพัฒนา โดยมีการสร้างกติกาขึ้นมาควบคุมการดำเนินการจัดการศึกษา เช่น การกำหนดให้กลุ่ม “ผู้ไม่รู้หนังสือ” เป็นกลุ่มเป้าหมายที่จะต้องได้รับการศึกษาแบบใหม่ที่อยู่ในรูปของการศึกษาในระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันระบบโรงเรียนก็ได้รับการสถาปนาให้มีความหมายและความสำคัญขึ้นในฐานะเป็นกลไกในการพัฒนา การศึกษาแบบนี้จึงมุ่งไปที่การปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนดจากหลักการวินิจฉัยขององค์การระหว่างประเทศ เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามกติกาใหม่ที่ใช้ร่วมกันในระดับสากล โดยละเอียดที่จะพิจารณาถึงความต้องการการศึกษาที่แท้จริง ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิต และความเป็นอยู่ในชุมชน หรือสังคมระดับท้องถิ่นของแต่ละประเทศ การละเอียดนี้แทนที่จะถูกตั้งคำถาม กลับกลายเป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับและเห็นพ้องกันว่า เป็นสิ่งเหมาะสมภายใต้กระแสของแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยอย่างประเทศตะวันตก

กระแสแห่งแนวคิดดังกล่าวข้างต้น มีมุมมองการศึกษาในลักษณะที่สัมพันธ์กับสังคม โดยมีนักวิชาการที่พยายามสร้างรูปแบบในอุดมคติของสังคมกับการศึกษา ด้วยการแบ่งสังคมออกเป็น 2 ลักษณะ (Smelser, 1967 : 384) คือ สังคมโบราณ (primitive society) และ สังคมเทคโนโลยี (technological society) โดยกำหนดรูปแบบสังคมและการศึกษาในสังคมทั้งสองนี้ ให้อยู่ในลักษณะของขั้วตรงข้าม โดยสังคมโบราณเป็นตัวแทนของสังคมเกษตร ล้าหลัง ไม่มีเหตุผล และใช้เทคโนโลยีขั้นต่ำ การแบ่งงานกันทำมีอยู่น้อย ไม่มีคุณลักษณะของความเชี่ยวชาญเฉพาะ การศึกษากระทำผ่านครอบครัว พิธีกรรม ชุมชน ส่วนสังคมเทคโนโลยี เป็นตัวแทนของสังคมทันสมัย ที่ตั้งอยู่บนหลักการของความมีเหตุผลและความเป็นวิทยาศาสตร์ มีการแบ่งงานกันทำอย่างซับซ้อน และใช้เทคโนโลยีขั้นสูง การศึกษาต้องจัดผ่านหน่วยงานพิเศษที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะซึ่งได้แก่โรงเรียน ด้วยแนวคิดดังกล่าวนี้ จึงนำไปสู่การวิเคราะห์หรือการพิจารณาถึงกระบวนการเรียนรู้ใน

อดีตว่าเป็นเรื่องของวิถีการดำรงชีวิตที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาในระบบโรงเรียน และด้วยความหมายใหม่ของการศึกษานี้ ทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนกับการศึกษาตามความหมายเดิมที่เป็นวิถีชีวิตถูกทำให้แยกออกจากกัน ดังนั้น จึงไม่แปลกที่การศึกษาในยุคของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ผ่านมา จะไม่มีการนำเอาวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นความจำเป็นพื้นฐานที่สืบทอดในท้องถิ่นเข้ามาสอนในโรงเรียน ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยการทำนา ที่จำเป็นต้องอาศัยการสะสมทักษะประสบการณ์ที่เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรต่างๆ เช่น ทรัพยากรน้ำ การจัดสรรแบ่งปันน้ำ ในชุมชนหรือการกักกันน้ำให้เพียงพอกับการใช้บริโภค และเพาะปลูก รวมถึงการเลือกพื้นที่และพันธุ์พืชในการเพาะปลูก การสร้างบ้าน หรือที่อยู่อาศัยให้มีความคงทนเหมาะสมกับสภาพภูมิศาสตร์ และข้อจำกัดทางกายภาพของพื้นที่ และวัสดุอุปกรณ์ หรือการดูแลสุขภาพโรค โดยวิธีการพื้นบ้าน ยาสมุนไพร รวมตลอดถึงกระบวนการผลิตเครื่องนุ่งห่ม ตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้ายจนถึงการทอเป็นผืนผ้า และ การตัดเย็บเพื่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นความรู้ที่จำเป็นในการดำรงชีพในชุมชน

ด้วยการมองลักษณะของรูปแบบสังคมและการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ได้นำไปสู่ประเด็นคำถามที่ว่า ทำไมจึงมีการสร้างรูปแบบจำลองสังคมในอุดมคติ (ideal type) ขึ้นมาในลักษณะของ 2 ขั้วตรงข้าม คือ สังคมโบราณ และ สังคมทันสมัย และได้สร้างแนวคิดขึ้นมาคาดทำนายว่า สังคมจะดำเนินจากสังคมโบราณไปสู่สังคมทันสมัย ซึ่งเท่ากับเป็นการกำหนดอัตลักษณ์ให้กับ “สังคมทันสมัย” ให้เป็นที่ยอมรับในสังคม ขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นอื่น (the other) หรือสิ่งที่แตกต่าง (the difference) ให้อยู่ในขั้วตรงข้าม โดยสร้างความหมายของ “สังคมโบราณ” ให้มีนัยถึงความล้าหลังด้อยพัฒนา ซึ่งในทัศนะของ พหลมูต (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542 : 256 - 258 ; อ้างอิงจาก Plumwood. 1993 *Feminism and the Mastery of Nature*) เห็นว่าเป็นเทคนิควิทยาการของอำนาจที่ล้าลึกที่สุดแบบหนึ่งที่เข้ามามีการจัดกระทำเพื่อโน้มน้าว และกำกับ เจตจำนงหรือเป้าหมายในการพัฒนาจากช่วงหนึ่งที่มีความล้าหลังไปสู่ช่วงแห่งความทันสมัย โดยคุณลักษณะที่อยู่ในช่วงแห่งความล้าสมัยนี้เป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง หลบหนี และทำลายล้างให้หมดไป ขณะที่คุณลักษณะของด้านตรงข้ามเป็นสิ่งที่น่าพิสมัยและเป็นเป้าหมายที่จะต้องดำเนินการพัฒนาไปให้ถึง ด้วยนัยแห่งความหมายที่ให้กับการศึกษาและกระแสของการพัฒนาดังกล่าว ในทศวรรษแห่งการพัฒนา จึงได้มีการกำหนดแผนการพัฒนาศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ และมีการดำเนินการขยายตัวของโรงเรียนไปทั่วประเทศ อีกทั้งมีการบังคับใช้กฎหมายการศึกษาภาคบังคับอย่างจริงจัง เพื่อให้เด็กทุกคนเมื่อถึงเกณฑ์ต้องเข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน โรงเรียนจึงได้รับการสถาปนาให้เป็นกลไกสำคัญของรัฐในการพัฒนาประเทศ ซึ่งมีได้เป็นเพียงการพัฒนา

ความรู้ความสามารถของคนเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของภาคเศรษฐกิจในการเตรียมทรัพยากรบุคคล ให้สอดคล้องกับการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับการแบ่งงานกันทำตามลักษณะงาน หรือ ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ด้วยการสร้างความชอบธรรมให้กับการแบ่งคนออกเป็นประเภท ในรูปของการแบ่งแยกตามระดับความรู้ ความสามารถ และตามลักษณะของทักษะความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ เพื่อให้การแบ่งแยกนี้ดูเป็นเรื่องปกติธรรมดา เป็นเรื่องของความยุติธรรม และเป็นเรื่องของการพัฒนา นอกจากนั้นด้วยอุดมการณ์ของการพัฒนาที่มีอิทธิพลต่อโครงสร้างสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม ก็เข้ามากำหนดว่าความรู้ อะไรที่เหมาะสมสำหรับการถ่ายทอดในระบบโรงเรียน ประเด็นที่ต้องสืบสาวต่อไป คือ ใครเป็นผู้กำกับการดำเนินการของโรงเรียน เป้าประเด็นของคำตอบคงมุ่งไปที่รัฐ ในฐานะที่เป็นหน่วยหลักที่ทำหน้าที่ควบคุมการจัดการศึกษาของประเทศทั้งหมดที่กระทำผ่านนักวิชาการหรือปัญญาชน การจัดการศึกษาลักษณะนี้จึงเป็นไปตามทัศนคติและค่านิยมของนักวิชาการ ที่ได้รับการฝึกฝนอบรมรับเอาแนวคิดจากประเทศตะวันตกมาเป็นแบบอย่างที่สำคัญ ดังนั้นรูปแบบการจัดการศึกษาที่เห็นว่าสำคัญและจำเป็น จึงมุ่งไปที่การลอกเลียนจากประเทศตะวันตกเพื่อใช้เป็นแบบอย่างและมาตรฐาน การจัดการศึกษาจึงถือได้ว่าถูกกำหนดทิศทางไว้จากสังคมและวัฒนธรรมจากภายนอก ขณะที่ความรู้ที่เป็นที่ต้องการและจำเป็นของชุมชนท้องถิ่นถูกละเลยและมองข้ามความสำคัญไป การขยายตัวของการศึกษาในทศวรรษของการพัฒนาจึงมีรูปแบบที่แปลกแยกจากวิถีการดำรงชีวิต และไม่สอดคล้องกับความต้องการและความจำเป็นของชุมชนท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม การใช้การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างจากประเทศตะวันตกนี้ แม้จะถูกทำให้อยู่ภายใต้รูปแบบของการจัดการได้อย่างเป็นระบบ มีประสิทธิภาพ แต่ในความเป็นจริงแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการศึกษาในลักษณะนี้ก็มีปรากฏอยู่ในสังคมตะวันตกเอง โดยปัญหาของการจัดการศึกษานี้ถูกสะท้อนออกมาในรูปของกระแสการต่อต้านระบบโรงเรียน ซึ่งกระแสดังกล่าวได้วิพากษ์ถึงบทบาทของระบบโรงเรียนที่มีต่อการพัฒนา ทั้งด้านการพัฒนาที่มีต่อตัวผู้เรียน และประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาในรูปของโรงเรียน โดยมองว่า ระบบโรงเรียนนอกจากจะไม่ให้เสรีภาพกับผู้เรียน และสอนในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แล้ว ผู้เรียนยังต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก (ไรเมอร์, 2525) ยิ่งไปกว่านั้นระบบโรงเรียนยังเป็นระบบที่ทำให้คนขาดอิสระในทางความคิด เพราะโรงเรียนจะสอนให้คนปรับตัวเข้ากับกรอบกฎเกณฑ์อันเป็นมาตรการการควบคุมทางสังคม (อิลลิส, 2537 : 15) และ การศึกษาเป็นเครื่องมือสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ผลักดันให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน ด้วยการกำหนดอัตลักษณ์ในเรื่อง ชนชั้นและคุณลักษณะของความทันสมัยขึ้นในสังคม (Adam.1977 : 302 ; citing

Bowles and Gintis. 1976 : 54 *Schooling in Capitalist America*) นอกจากนั้นแล้วยังมองว่าแผนการศึกษาเป็นเพียงรายงานทางเอกสารที่ไม่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายได้ ระบบการศึกษาเองก็ไม่มีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จาก อัตราการลาออกระหว่างเรียน การที่จบการศึกษาไปแล้วหางานทำไม่ได้ หรือได้งานที่ไม่สอดคล้องกับการศึกษาที่จบมา เป็นต้น ทั้งนี้กระแสการต่อต้านระบบโรงเรียนก็ยังมีได้มองถึงความสอดคล้องของการศึกษากับวิถีชีวิตในชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม กระแสดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหว ในการให้นิยามความหมายของการศึกษาให้มีลักษณะกว้างขึ้น โดยแทนที่จะผูกโยงเฉพาะกับระบบโรงเรียนและการอ่านออกเขียนได้ ก็ได้ขยายไปสู่การรวบรวมเอาการจัดการศึกษารูปแบบอื่นๆ เข้ามารวมอยู่ในข่ายของการศึกษาด้วย โดยพยายามให้ความหมายอย่างกว้างๆ กับการศึกษา เพื่อให้ดูเหมือนว่าการศึกษาที่มีความหมายและขอบเขตที่กว้างขวาง ซึ่งใน สารานุกรมทางสังคมวิทยา (Encyclopedia of Sociology) (Dougherty and Hammack. 1992 : 535 - 540) ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่าหมายถึง กระบวนการทั่วไป ซึ่งกลุ่มทางสังคมที่อาจจะเป็นทั้งสังคมหรือเพียงแค่ครอบครัวเดียว สืบทอดวัฒนธรรม อันได้แก่ ทัศนคติ ความเชื่อ พฤติกรรม และทักษะไปสู่สมาชิก และได้จัดแบ่งรูปแบบของการจัดการศึกษาเป็น 3 รูปแบบด้วยกัน คือ การศึกษาตามอัธยาศัย (*informal education*) เป็นการศึกษาที่กระทำผ่านครอบครัว กลุ่มเพื่อน ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และ เป็นการเรียนรู้ที่ดำเนินไปด้วยตนเองจากการสังเกตและการเลียนแบบเป็นสำคัญ การศึกษาในระบบโรงเรียน (*formal education or schooling*) เป็นการศึกษาที่กระทำผ่านสถาบันพิเศษที่เรียกว่า โรงเรียน การเรียนรู้กระทำผ่านการเรียนการสอนในโรงเรียนที่มีครู ซึ่งไม่ใช่บุคคลที่นักเรียนคุ้นเคยเป็นผู้สอน และให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านทางการฟัง การเขียน การบรรยาย และการชี้แนะให้เกิดความต้องการค้นคว้า มากกว่าการเรียนรู้ผ่านการสังเกตและการเลียนแบบ การศึกษานอกโรงเรียน (*non formal education*) ได้แก่ การฝึกปฏิบัติในงาน การฝึกงานด้านต่างๆ เช่น ด้านการเกษตร การฝึกงานด้านการวางแผนครอบครัว ซึ่งมีลักษณะต่างจากการศึกษาตามอัธยาศัยตรงสถานที่เกิดคือ เกิดข้างนอกครอบครัว และ ต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียนตรงที่ไม่ได้เกิดในโรงเรียน วัตถุประสงค์การจัดการศึกษามีลักษณะเฉพาะ และระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษามีช่วงระยะเวลาที่สั้นกว่า

ด้วยการจัดกระทำกำหนดความหมายให้กับรูปแบบของการศึกษาเช่นนี้ ในแง่หนึ่งอาจพิจารณาได้ว่า การศึกษามีขอบเขตที่กว้างขวางขึ้น โดยสัณฐานภาพของการศึกษาที่ติดยึดกับระบบโรงเรียนออกไป แต่หากพิจารณาอย่างถ่องแท้ การก่อรูปของการศึกษานอกโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยขึ้นนี้ กลับเป็นการตอกย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น การมีอยู่ของการศึกษารูปแบบต่างๆ ก็ถูกทำให้มีความหมายและความสำคัญที่ต่างกัน โดยการศึกษา

ในระบบโรงเรียนถูกทำให้เป็นแกนหลัก และการศึกษาอีก 2 รูปแบบที่เหลือ จะทำหน้าที่เสริม เพิ่มความสำคัญให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนยิ่งขึ้น โดยการเทียบหลักสูตรและคุณวุฒิของการจัดการศึกษาอื่นให้เข้ากับการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยแนวทางเช่นนี้ หากการศึกษาในระบบโรงเรียนไม่มีอยู่ การศึกษารูปแบบอื่นก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีนัยสำคัญ นั่นคือ การดำรงอยู่ของการศึกษารูปแบบอื่นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อได้รับการกำหนดความหมาย (signified) จากการศึกษาในระบบ ซึ่งเป็นเสมือนผู้ให้ความหมาย (signifier) การกำหนดความหมายให้กับการศึกษาในลักษณะนี้ จึงเปิดไปสู่พื้นที่ของเรื่องอำนาจและการต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจในการกำหนดความหมายให้กับการศึกษา และแม้ว่าการช่วงชิงอำนาจในส่วนนี้ดูเหมือนว่าแนวคิดที่ต่อต้านระบบโรงเรียนจะสามารถช่วงชิงพื้นที่มาได้แต่ในอีกด้านหนึ่งแล้วจะเห็นถึงการเปิดรับแนวคิดการศึกษารูปแบบอื่นเข้ามาเพื่อสนับสนุนยืนยันถึงการดำรงอยู่และความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียน และด้วยวาทกรรมแห่งการยอมรับเอารูปแบบการศึกษาแบบอื่นเข้ามาอยู่ร่วมในความหมายของการศึกษานี้ ทำให้การศึกษาในระบบโรงเรียนสามารถคงสถานภาพแห่งความสำคัญและเป็นการจัดการศึกษาที่มีความสำคัญสูงสุดไว้ได้

ด้วยความสำคัญที่เพิ่มขึ้น พร้อมกับการขยายตัวของระบบโรงเรียนที่เป็นไปตามกรอบคิดของการบริหารการจัดการ ที่ตั้งบนพื้นฐานของประสิทธิภาพและประสิทธิผลแบบทุนนิยม และแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวม เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบราชการ หรือนโยบายอื่นๆของรัฐ โรงเรียนจึงถูกจัดตั้งขึ้นมาในรูปแบบเดียวกันทั้งหมด โดยถือเป็นแบบแผนสากล เพื่อความสะดวกในการจัดการ กำกับ ดูแล และ การควบคุมคุณภาพ ซึ่งเป็นภาพที่สะท้อนถึงรูปแบบสำคัญของการศึกษาที่ถูกกำหนดจากภายนอก มากกว่าการให้ความสำคัญกับความต้องการของชุมชนที่แวดล้อมโรงเรียนอยู่ การขยายตัวเพิ่มขึ้นของโรงเรียนจึงส่งผลอันน่าวิตกให้กับชุมชนท้องถิ่นโดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านในชนบทที่แสดงออกในรูปของปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชน เช่น ชุมชนอ่อนแอลง การสืบทอดอาชีพของคนในชุมชนถูกละทิ้ง คนอพยพออกจากชุมชนเพื่อหางานทำหรือศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น ฯลฯ ด้วยผลดังกล่าวผลักดันให้สังคมไทยก้าวเข้าสู่ยุคของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผลงานศึกษาที่สำคัญและก่อให้เกิดกระแสของการทบทวนเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ การศึกษาของคณะศึกษา “การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์” (2539ก ; ข) ที่พบว่าระบบการศึกษาไม่ได้ให้ความรู้ ความจริง ของสังคมและสภาพแวดล้อม โดย ความไม่รู้ดังกล่าวได้ปรากฏออกมาเป็นรูปธรรมในหลายๆแง่มุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบทที่ถูกทำให้ดูห่างไกลและเสมือนไม่มีความสำคัญที่จะดำรงอยู่เพื่อตนเอง แต่จำต้องดำรงอยู่เพื่อตอบสนองรองรับตามแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในภาคอุตสาหกรรม และ

ภาคเมืองเป็นสำคัญ การศึกษานี้ได้สะท้อนภาพสำคัญและเป็นที่ประจักษ์ได้ในงานวิจัยอีกหลายชิ้นที่ชี้ให้เห็นอย่างสอดคล้องกันว่า การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนส่งผลให้ บุคคลในครอบครัว/ชุมชน ไม่มีส่วนร่วมในการให้การศึกษาแก่บุตรหลานของตน ก่อให้เกิดช่องว่างทางความรู้ ความคิด และทัศนคติของคนต่างรุ่น ทำให้รากฐานของความรู้ในชุมชนถูกทำลาย ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกละเลย และไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนไม่เข้มแข็งพอที่จะพึ่งพาตนเองได้ และ มีการอพยพออกจากชุมชนเพื่อศึกษาต่อหรือหางานทำในภาคเมือง (ศิริกาญจน์ โกสุมภ์. 2542 : 222 ; พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2531 : 34 - 35 ; เสน่ห์ จามริก. 2541 : 16 - 27 ; 2533 : 135 - 139 ; ส. ศิวรักษ์. 2541 : 103, 130 - 133 ; นภาพรณี หะวานนท์ และ คณะ. 2540 : 49 - 50 ; สุมณ อมรวิวัฒน์. 2529 : 18 - 19 ; โอวาท สุทธนารักษ์. 2529 : 48 - 65)

ผลการศึกษาวิจัยต่างๆดังกล่าว เป็นกระแสสำคัญที่ก่อให้เกิดการตื่นตัวในการปฏิรูปการศึกษา และสังคมเริ่มหันมาให้ความสนใจกับความรู้ในชุมชน ที่เรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชนมากขึ้น โดยมุ่งไปที่การเปิดให้สังคมและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตและความต้องการของประชาชน โดยกำหนดเป็นแนวนโยบายไว้อย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาศาสนา และวัฒนธรรมในระยะที่ 8 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

จากสภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความหมายของการศึกษาถูกกำหนดและปรับเปลี่ยนไปนับจากการเปิดรับแนวคิดและวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกเข้ามา และการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงเข้ากับระบบโลก กล่าวคือ ความหมายของการศึกษา ในยุคแรกเป็นเรื่องของความจำเป็นในการดำรงชีพ และการอยู่ร่วมกันในสังคม การถ่ายทอดความรู้ผ่านภายในครอบครัวและชุมชน แต่เมื่อมีการเปิดประเทศและพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นอารยะ ความหมายของการศึกษาได้ถูกปรับเปลี่ยนไปสู่การให้ความสำคัญกับการรู้หนังสือ และการเล่าเรียนในระบบโรงเรียน และพัฒนาไปสู่การศึกษาในความหมายของกลไกในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ตามแบบอย่างประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก โดยมุ่งพัฒนาความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของความทันสมัยและการฝึกทักษะอาชีพเพื่อเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและภาคเมือง ส่วนการอาชีพและความรู้ของท้องถิ่นกลายเป็นสิ่งที่ถูกละเลย ไม่ให้ความสำคัญ และ ถูกตัดออกจากการศึกษาในระบบโรงเรียน แม้ในปัจจุบันที่มีกระแสของการตื่นตัวและหันกลับมาให้ความสำคัญกับความรู้ วัฒนธรรม ศิลปะ หัตถกรรมพื้นบ้าน โดยหยิบยกขึ้นมาพิจารณาและให้คุณค่าในฐานะเป็น “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” แต่

จากการศึกษาของ นภาพรณ์ หะวานนท์ (2536 : 30 - 31) ที่ชี้ชัดเจนว่า คนในชุมชนชนบทเห็นว่า ความรู้และอาชีพที่ตนได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นสิ่ง ที่ล้ำสมัย ต่ำต้อย และไม่สามารถใช้เป็นเครื่องมือหรือปัจจัยที่นำพาให้หลุดพ้นจากความยาก ลำบาก เหน็ดเหนื่อย และยากจนได้ ขณะเดียวกันก็ให้คุณค่ากับการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็น อย่างมาก แม้ว่าจะเห็นความแตกต่างอย่างมากระหว่างความนิยม หรือความเชื่อในคุณค่าของการ ศึกษา กับสิ่งที่ได้รับตอบแทนจากการศึกษาที่ปรากฏต่อตัวบุคคลและต่อชุมชน โดยงานวิจัยได้ชี้ว่า ถึงแม้ว่าการได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนมิได้เป็นหลักประกันถึงงานอาชีพหรืออนาคตที่มั่นคง แต่คนก็ยังเห็นคุณค่าของการศึกษาในรูปแบบนี้และพยายามที่จะส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา ในระดับสูงเท่าที่สามารถทำได้ ผลการวิจัยนี้จึงเป็นสัญญาณที่บ่งชี้อย่างชัดเจนว่า “การศึกษา” มิใช่สิ่งที่มีและดำรงอยู่อย่างเป็นกลางแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น และด้วยกระบวนการสร้างนี้จึงทำให้ ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับ “การศึกษา” ดุยงใหญ่กว่าที่เป็นจริง ดังนั้น การที่จะเข้าใจถึงแก่นแท้ ของการศึกษาจึงไม่สามารถที่จะทำได้จากการมองการศึกษาจากภาพที่ปรากฏ แต่จำเป็นต้องสืบ ค้นเพื่อให้เห็นว่า การกำหนดความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร สอดคล้องสัมพันธ์กับการพัฒนาประเทศอย่างไร และมีผลต่อชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

การศึกษาเพื่อคลี่คลายประเด็นปัญหาดังกล่าว จึงไม่อาจมองการศึกษาว่าเป็นเพียง กลไกในการแก้ปัญหาหรือยกระดับคนในสังคม ที่มุ่งสร้างความถูกต้อง ชอบธรรม (ligitimation) และเป็นกลาง แต่ด้วยลักษณะของความหมายที่ให้กับการศึกษา ตลอดจนแนวนโยบายในการ ปฏิบัติการพัฒนาของประเทศในด้านการศึกษาเท่าที่ผ่านมา นอกจากจะเป็นการกำหนดอัตลักษณ์ให้ กับการศึกษาแล้ว ยังเป็นการก่อรูปแนวทางการปฏิบัติทางสังคม ที่เกิดขึ้นติดตามมากับคำนิยามที่ ให้ไว้ด้วย แม้กระทั่งประเด็นปัญหาและแนวทางการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา ก็ถูกกำหนดขึ้นมา พร้อมๆกัน ซึ่งหากจะพิจารณาด้วยกรอบคิดในเรื่องวาทกรรมของฟูโก (ไซยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542ข : 7 ; อ้างอิงจาก Foucault. 1977) แล้ว จะเห็นถึงการเข้าไปจัดระเบียบหรือควบคุมการ ศึกษา โดยการสร้างอัตลักษณ์ และความหมายให้กับการศึกษาในรูปของวาทกรรมชุดหนึ่ง ซึ่งฟูโก เห็นว่าการกำหนดวาทกรรมเพื่อสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งใดๆ จะเกี่ยวข้องกับ เรื่องของการใช้อำนาจและความรุนแรงเข้าไปจัดกระทำกับสรรพสิ่งนั้น เพราะนอกจากวาทกรรม นั้นจะเข้าไปกำหนดอัตลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งนั้นๆแล้ว ยังทำหน้าที่ เก็บกด ปิดกั้น บดบัง ขจัด หรือทำลายสิ่งที่แตกต่างออกไปจากอัตลักษณ์และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมนั้น สร้างขึ้นมา อย่างไรก็ตามอัตลักษณ์และความหมายมีลักษณะที่สามารถจะเปลี่ยนแปลงเลื่อนไหล ไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ด้วยมุมมองดังกล่าว ฟูโกจึงเห็นว่าวาทกรรมเป็นมาก

กว่าเรื่องของภาษา คำพูด หรือการตีความ แต่เป็นเรื่องของอำนาจ และความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปของภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในสังคม (discursive practice) ดังที่ฟูโก (ไซยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542 : 8 ; อ้างอิงจาก Foucault. 1970) กล่าวว่า

ในทุกสังคม การผลิตวาทกรรมจะถูก ควบคุม คัดสรร จัดระบบ และแจกจ่าย ภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่พลักพลังเพื่อให้เรามองไม่เห็นถึงอำนาจและอันตราย รวมตลอดถึงความน่าเกลียด น่าสะพรึงกลัวของวาทกรรม เพื่อให้วาทกรรมดังกล่าว ดำรงความเหนือกว่าหรือความเป็นเจ้าในสังคม สำหรับสังคมปัจจุบันของเรา กฎเกณฑ์ที่รู้จักกันดีคือ การกีดกันหรือปิดกั้น ในรูปแบบที่เรา แส่นจะคุ้นเคยและเคยชินอย่างมาก นั่นคือ การห้ามทำ หรือห้ามพูดสิ่งนั้น หรือสิ่งนี้...

ด้วยแนวคิดของฟูโกดังกล่าว จึงอาจมองได้ว่า ความหมาย และความสำคัญของการศึกษา เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ด้วยชุดของวาทกรรม ที่ถูกกำหนดขึ้นจากฝ่ายที่มีอำนาจในสังคม ส่วนวาทกรรมชุดใดจะครองความเป็นวาทกรรมหลักและแพร่กระจายในสังคมได้นั้น ขึ้นอยู่กับการต่อสู้ช่วงชิงผ่านกระบวนการวาทกรรม คือ กระบวนการสร้าง กำหนด ก่อรูป ให้ความหมาย ตลอดจนกรอบคิด โดยกระบวนการวาทกรรมจะกระทำผ่านกฎเกณฑ์ จารีตปฏิบัติในสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคม และด้วยกระบวนการวาทกรรมนี้ การศึกษาจึงถูกกำหนดให้มีอัตลักษณ์หรือตัวตนขึ้น ประเด็นสำคัญในการมองการศึกษาในลักษณะนี้ จึงมิได้มุ่งเป้าไปที่ตัวการศึกษาแต่มุ่งที่ระบบและกระบวนการในการสร้างหรือผลิต อัตลักษณ์ และความหมายให้กับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นส่วนที่กำหนดว่าสิ่งใดจัดว่าเป็นความรู้ความจริง หรือ การต่อสู้ทางอำนาจเพื่อช่วงชิงการนำในการทำหน้าที่กำหนด ผลิต สร้างอัตลักษณ์ของการศึกษา ตลอดจนการตรึงการศึกษาที่สร้างขึ้นให้เป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง และขณะเดียวกันก็เก็บกด ปิดกั้น ตัดตอน ให้อัตลักษณ์และความหมายของการศึกษาที่แตกต่างกันในสังคมให้เลือนหายไป การมองในลักษณะนี้ จะช่วยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของโครงสร้างสังคมกับการศึกษา ตลอดจนการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และความรู้ ว่าสืบทอดต่อเนื่องมาจากคนรุ่นก่อน หรือเป็นการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ด้วยการรับเข้ามาจากสังคมอื่น หรือเป็นการประยุกต์ให้เข้ากับสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมและสถาปนาขึ้นเป็นความรู้ใหม่ หรืออาจเป็นการทำลายความรู้เดิม หรือเป็นเพียงการปรับปรุงความรู้เก่าให้คงอยู่ร่วมกับหลักการเหตุผลของความรู้ใหม่

ด้วยมุมมองดังกล่าว การศึกษานี้จึงมุ่งที่จะสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายให้กับคำว่า “การศึกษา” ในสังคมไทยว่าได้รับการสถาปนาขึ้นมาได้อย่างไร มีการปรับเปลี่ยนไปอย่างไรและส่งผลต่อฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านในสังคมอย่างไร

ในการศึกษาเพื่อคลี่คลายให้เห็นในประเด็นดังกล่าว จึงมิได้เป็นเพียงการสืบค้นถึงเนื้อหาสาระของการศึกษาที่แสดงออกถึงวัฒนธรรม /อุดมการณ์ ในรูปของ ค่านิยม (social value) ความเชื่อ (social believes) มาตรฐาน (social standard) และเทคโนโลยีทางสังคม (social technology) หากแต่มองว่าเนื้อหาสาระของการศึกษาเหล่านี้ ถูกสร้างขึ้นมาจากอำนาจหรืออุดมการณ์อะไร โดยอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ตามแนวทางของฟูโก (Michel Foucault) และ นอร์แมน แฟร์คลาฟ (Fairclough, 1992 : 64) เพื่อคลี่คลายให้เห็นถึงกระบวนการวาทกรรมที่เป็นตัวกำหนดถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ (identities) ตัวตนของสิ่งที่เรียกว่า "การศึกษา" ว่าเป็นความเป็นมาอย่างไร มีอำนาจหรืออุดมการณ์อะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง มีภาคปฏิบัติการวาทกรรมอย่างไรในการสร้างความสำคัญให้กับการศึกษาในฐานะกลไกในการพัฒนาประเทศ ทั้งในแง่ของการสร้าง กฎ ระเบียบ นโยบาย ตลอดจนการสร้างฐานะตำแหน่งให้กับผู้ที่มีอำนาจในการกำหนดหรือให้ความหมายกับการศึกษา ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relation) และการตระหนักในตัวตน (types of self) ที่ถูกกำหนดในโครงสร้างความสัมพันธ์นั้น ตลอดจนสร้างระบบความรู้ ความเชื่อ (systems of knowledge and belief) ขึ้นมาเพื่อรองรับ สนับสนุนวาทกรรมว่าด้วยการศึกษาที่กำหนดขึ้น เพื่อช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการ และกระบวนการที่ทำให้ การศึกษาเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศ เฉพาะโรงเรียน ครู อาจารย์ นักวิชาการศึกษาเท่านั้นที่สามารถจัดการศึกษาได้ และการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นการศึกษา ส่วนการเรียนรู้อื่นๆ เช่น การเรียนรู้จากวิถีการดำรงชีวิต การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน จากชนบประเพณีพื้นบ้านนั้น ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่จัดได้ว่าเป็นการศึกษา ซึ่งเป็นการปิดบัง กดทับ ลดคุณค่า ความสำคัญ ของการเรียนรู้รูปแบบอื่นๆ การจัดการศึกษาให้กับประชาชนภายใต้วาทกรรมนี้จึงมีลักษณะซ่อนเร้นความเป็นไปและความเป็นจริงของสังคมบางส่วนไป เช่น การทำให้ชุมชนชนบทกลายเป็นแหล่งแรงงานราคาถูก การปิดกั้นลดทอนศักยภาพและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ลง โดยผู้เสียเปรียบไม่สามารถที่จะลุกขึ้นมาต่อต้านหรือเรียกร้อง แต่กลับเห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมในนามของการปฏิบัติการโดยรัฐบาล ที่เป็นไปเพื่อประชาชนโดยส่วนรวม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงสังคม อุดมการณ์ อำนาจ และวาทกรรมไม่มีลักษณะเปิดเผย ตรงไปตรงมา การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์จะช่วยเชื่อมโยงและชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่ซ่อนเร้นและชี้ให้เห็นว่าใครได้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงนั้น โดยแนวคิดสำคัญของ การมองอย่างวิพากษ์นี้ได้แก่ แนวคิดหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralism) และ แนวคิดหลังสมัยใหม่นิยม (Postmodernism) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความรู้ หรือปรับความรู้ใหม่ หรือเป็นความรู้ที่ถูกรื้อ (deconstruct) เพื่อสร้างใหม่ ที่มีสมมติฐานว่า มีสิ่งที่ซ่อนอยู่ข้างหลังความรู้ที่

ถูกสร้างขึ้น และมีฐานในการมองว่า มนุษย์เป็นผู้ให้ความหมายกับทุกสิ่ง และกำหนดว่าสิ่งใดเป็นความรู้ ซึ่งการกำหนดนี้เป็นการกำหนดจากผู้มีอำนาจในสังคม ดังนั้น ความรู้จึงมีพื้นฐานอยู่ที่สังคม ความสัมพันธ์ และการจัดการอำนาจ หรือเป็นผลของความสัมพันธ์ทางอำนาจของอุดมการณ์ที่ครอบงำและดำรงอยู่ในโครงสร้างสังคม โดยอุดมการณ์เป็นตัวเชื่อมประสานความเชื่อเกี่ยวกับความจริงและชีวิตสังคม ที่ถูกทำให้เป็นความรู้ และกระจายไปทั้งสังคมจนกระทั่งกลายมาเป็นการยอมรับโดยปริยาย (take it for granted knowledge) สำหรับทุกกลุ่มในสังคม โดยสิ่งที่เป็นความรู้นี้จะเป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์และประสบการณ์ของผู้ครอบงำสังคม ซึ่งเป็นดัชนีสำคัญของอำนาจในสังคม

ดังนั้น หัวใจสำคัญของการศึกษานี้ จึงอยู่ที่ การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงรายละเอียด ขั้นตอนความเป็นมา ความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น บุคคล สถาบัน ระบบเศรษฐกิจ เทคโนโลยีวิทยาการ ระบบการจัดการ ที่นำไปสู่การก่อตัวหรือการเกิดขึ้นของภาคปฏิบัติการวาทกรรมการศึกษา รวมทั้งผลกระทบหรือผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากภาคปฏิบัติการวาทกรรมนั้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นถึงเบื้องหลังและกระบวนการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลัก รวมทั้งผลของวาทกรรมที่มีต่อชุมชนหมู่บ้านในสังคม

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การศึกษานี้จะเป็นการเปิดมิติใหม่ให้กับการมองการศึกษา เพื่อให้เห็นอีกแง่มุมหนึ่งของการศึกษาที่หลบซ่อนอยู่ หรือไม่อาจเห็นได้จากการมองการศึกษาแบบที่เป็นมา ด้วยการมองว่า การศึกษามีฐานะเป็นวาทกรรม คือ สิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ทั้งด้านของความหมาย ความสำคัญ ตัวผู้กระทำ ระบบความรู้ความเชื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนการปิดกั้นสิ่งที่มีลักษณะต่างออกไปนอกขอบเขตของความหมายที่กำหนด ด้วยการมองลักษณะนี้ จึงสามารถที่จะสืบค้นเพื่อให้เห็นถึง กระบวนการในการสร้างความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังในการเข้ามาครอบงำให้เกิดการยินยอมและยอมรับในการจัดกระทำดังกล่าว รวมทั้งผลประโยชน์ที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้กระบวนการดังกล่าวว่าใครเป็นผู้ได้และเสียประโยชน์ เพื่อให้เห็นถึงรากเหง้าปัญหาของการศึกษาไทย และเป็นแนวทางการปรับเปลี่ยนปฏิรูปการจัดการศึกษาต่อไป

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสืบค้นให้เห็นถึงอัตลักษณ์ และความหมายของ “การศึกษา” ในงานวิจัยนี้มีได้มีเป้า ประเด็นที่การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงอัตลักษณ์ และความหมายของการศึกษาที่ปรากฏเพียงอย่างเดียว หากยังมุ่งสืบค้นให้เห็นว่า อัตลักษณ์และความหมายของการศึกษานั้นถูกสร้างขึ้นมาอย่างไร และ ด้วยกระบวนการสร้างนี้มีผลต่อฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านในชนบทอย่างไรทั้งด้านการ ตระหนักในตนเอง ความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆของสังคมและระบบความรู้ความเชื่อ ตลอดจนการ เรียนรู้และปรับตัวของชุมชนหมู่บ้าน โดยการศึกษานี้มีได้มองการเรียนรู้และปรับตัวเฉพาะด้านการ ยินยอม/ยอมรับหรือการปฏิบัติไปตามช่องทางที่ชุมชนหมู่บ้านถูกบีบและเบียดให้เป็นไป แต่มองว่า การเรียนรู้และปรับตัวของชุมชนหมู่บ้านนี้รวมไปถึงการต่อสู้ ต่อรอง เพื่อที่จะดำรง หรือแย่งชิงพื้นที่ เพื่อการดำรงอยู่ของความเป็นชุมชนหมู่บ้านด้วยเช่นกัน

ด้วยเป้าประเด็นดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเข้าใจขอบเขต มุมมอง และแนวทางของการ ศึกษา ในบทนี้จึงได้นำเสนอมุมมองเชิงทฤษฎี (theoretical perspective) เพื่อเป็นแนวทางในการ ศึกษาวิจัยและวิเคราะห์ประเด็นสำคัญต่างๆเพื่อตอบคำถามการวิจัยและคลี่คลายให้เห็นเงื่อนไขปม ต่างๆที่โยงไปสู่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยมุมมองเชิงทฤษฎีนี้มีแนวคิดพื้นฐานที่ใช้เป็นกรอบใน การวิเคราะห์ดังนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาในฐานะเป็นวาทกรรม เพื่อความเข้าใจเป็นเบื้องต้นถึงการมองการ ศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรม (discourse) และการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) เพื่อเผยให้เห็นถึงการทำงานของวาทกรรม และสิ่งที่แฝงเร้นภายใต้วาทกรรม

ส่วนที่ 2 การศึกษาในฐานะภาพสะท้อนอุดมการณ์ / วัฒนธรรม เพื่อเป็นพื้นฐานใน การวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรม/อุดมการณ์ กับการศึกษา โดยการศึกษาทำ หน้าที่ส่งผ่านวัฒนธรรมและอุดมการณ์ไปยังสมาชิกในสังคม ดังนั้นการศึกษาจึงมีคุณลักษณะเช่น เดียวกับวัฒนธรรม/อุดมการณ์ ในการให้ความหมายกับการกระทำหรือวัตถุ ตลอดจนบิดเบือน ภาพความเป็นจริงได้ และด้วยความสัมพันธ์ของการศึกษาและอุดมการณ์นี้ จึงสามารถที่จะสืบ สสาวให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการศึกษาได้จากชุดของวาทกรรมที่เข้ามาทำกับการศึกษา ในแต่ละยุคสมัย

ส่วนที่ 3 ภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การผลิต การกระจาย การบริโภควาทกรรมว่าด้วย การศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นการมองการศึกษาผ่านวาทกรรมหลักที่ถูกผลิตขึ้นมาในช่วงต่างๆ

และกฎเกณฑ์สำคัญที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์สำคัญให้กับการศึกษา ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มุ่งจัดระเบียบโครงสร้างสังคม ตัวบุคคล และวิธีการดำเนินการไปสู่ความทันสมัย ที่ตั้งบนฐานคิดของแนวคิดทฤษฎีเรื่องการแบ่งงานกันทำ (division of labour) ตลอดจนเครือข่ายของสังคมที่วางทฤษฎีการศึกษาดำรงอยู่

ส่วนที่ 4 ความรู้ : อำนาจในการสร้างความยินยอม/ยอมรับ และ การต่อต้าน/ต่อรอง เป็นการวิเคราะห์ให้เห็นถึงที่มาของอำนาจที่เข้ามากำกับให้ภาคปฏิบัติการวาทกรรมดำเนินไปได้ โดยใช้แนวคิดเรื่องการครองความเป็นเจ้า (hegemony) ที่มาในรูปของอำนาจที่นุ่มนวลแบบยลในรูปของความรู้ ซึ่งเข้ามาเป็นตัวจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์ ความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบความรู้ความเชื่อในสังคม

ส่วนที่ 5 ผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม : ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้าน เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ถึงผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม ที่มีต่อชุมชนหมู่บ้านด้วยแนวคิดว่าการสร้างความเป็นอื่นให้กับสรรพสิ่งต่างๆที่มีลักษณะต่างไปจากอัตลักษณ์และความหมายที่ถูกกำหนดด้วยวาทกรรมการศึกษา

ส่วนที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นถึงการมองและแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆเพื่อตอบคำถามการวิจัย

ส่วนที่ 1 การศึกษาในฐานะเป็นวาทกรรม

"การศึกษา" ในสังคมไทยยุคก่อนการแพร่เข้ามาของอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชาติตะวันตก ดูจะเป็นเรื่องของการเรียนรู้ที่จะดำรงชีพในชีวิตประจำวันที่แตกต่างกันไปตามภารกิจในชีวิตของแต่ละคนผันแปรไปตามพื้นที่ ที่อยู่อาศัย และตามอาชีพที่สืบทอดจากบรรพบุรุษหรือครอบครัวเครือญาติ ที่มีลักษณะเป็นไปตามครรลองของชีวิตที่ดูว่ามีความแนบเนียนเป็นเนื้อเดียวกับการดำเนินชีวิต แต่ความหมายของ "การศึกษา" เริ่มมีการปรับเปลี่ยนไปทั้งแง่ของความหมายและการแยกออกจากวิถีการดำรงชีวิต นับเนื่องจากการแพร่อิทธิพลเข้ามาของชาติตะวันตก ด้วยการให้ความสำคัญกับการศึกษาในรูปแบบที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบในรูปของโรงเรียน ที่มีการกำหนดเป้าหมายของการศึกษาขึ้นเป็นการเฉพาะเช่น การรู้หนังสือ และการสื่อสารเพื่อการติดต่อราชการ หรือการติดต่อกับชาวต่างชาติ เพื่อเป็นเครื่องมือในการเปิดรับเอาวิทยาการและความรู้จากต่างประเทศเข้ามาปรับใช้ในประเทศ และด้วยการสถาปนาการศึกษาในรูปของโรงเรียนตามแบบแผนของประเทศตะวันตก ว่าเป็น "การศึกษาแผนใหม่" ที่เริ่มจัดตั้งขึ้นในราชสำนักเป็นลำดับแรกแล้วจึงขยายตัวต่อไปยังบุตรขุนนางและข้าราชการ และขยายไปยัง

ประชาชนทั่วไปในระยะหลัง ด้วยแบบแผนของการขยายตัวการศึกษาแผนใหม่ดังกล่าว ทำให้การศึกษาในรูปแบบของโรงเรียน ดูเป็นสิ่งสูงส่งที่มีพื้นที่ให้กับบุคคลพิเศษเฉพาะกลุ่มเท่านั้น การศึกษาในแบบแผนใหม่นี้จึงมีความสำคัญไม่เพียงเฉพาะด้านการพัฒนาสติปัญญา ความรู้ความสามารถเฉพาะคนแล้วยังเป็นเครื่องหมายสำคัญของการแสดงถึงฐานะตำแหน่งของคนในสังคม และเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการพัฒนาความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงของประเทศ การศึกษาแผนใหม่จึงถูกมองว่าเป็นหนทางสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการพัฒนาสติปัญญาและการยกระดับหรือการเลื่อนชั้นทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการก้าวเข้าสู่อาชีพราชการที่ถือว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ และเป็นโอกาสในการรับใช้ประเทศชาติ หรือการเข้าสู่อาชีพอื่นๆที่นำมาซึ่ง ฐานะในสังคมรายได้ทางเศรษฐกิจ และชื่อเสียงเกียรติยศ บทบาทหน้าที่ ตลอดจนการยอมรับ ยกย่องจากสังคม

ด้วยพื้นฐานของความหมายและความสำคัญของการศึกษาในรูปของโรงเรียนในระยะเริ่มต้นผนวกเข้ากับ แนวคิดในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ทำให้การศึกษาถูกปรับบทบาทใหม่ให้อยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแนวประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกที่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองดี (good citizen) และพัฒนาคนให้เป็นกำลังคนหรือกำลังแรงงาน (manpower) หรือทรัพยากรมนุษย์ (human resource) ตามความต้องการของรัฐในระบบสังคม หรือความต้องการของภาคการผลิต ในระบบเศรษฐกิจ เพื่อเป็นพื้นฐานในการเปิดรับความทันสมัยในด้านต่างๆทั้งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ทั้งด้านการจัดการและการประยุกต์ใช้ศาสตร์ต่างๆในการปรับปรุงคุณภาพชีวิต หรือการก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตแบบใหม่และการเข้าสู่การค้าในตลาดโลกด้วยบทบาทดังกล่าว “การศึกษาแผนใหม่ในรูปของระบบโรงเรียน” จึงทวีความสำคัญและเข้าครอบงำความคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดในสังคมไทยไว้ในรูปลักษณะของการศึกษา ดังต่อไปนี้

(1) ศาสตร์เฉพาะทางที่ว่าด้วยการถ่ายทอดความรู้ ที่ตั้งอยู่บนหลักการเหตุผลตามหลักปฏิฐานนิยม (positivism) อันสามารถที่จะเลือกใช้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพจึงต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่กำหนดให้กับการศึกษา เช่น การสร้างคนให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง สามารถกระทำได้ผ่านการจัดการเรียนการสอนที่จัดแบ่งเป็นสาขาวิชาต่างๆ หรือการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับวัยของผู้เรียนโดยแบ่งการศึกษาออกเป็นระดับตามอายุของผู้เรียน เช่น ก่อน 16 ปี เรียนศาสตร์ทั่วไป หลังอายุ 16 ปี เรียนศาสตร์เฉพาะทาง เป็นต้น ด้วยคุณลักษณะนี้การศึกษาจึงเป็นเรื่องของเทคนิควิทยาการที่สามารถเรียนรู้ถ่ายทอดโอนลอกเลียนกันได้ จากประเทศที่พัฒนาแล้วซึ่งผ่านกระบวนการ

ในการพัฒนามาก่อนไปยังประเทศกำลังพัฒนา ในขณะที่เดียวกันก็สร้างความแตกต่างให้กับความรู้รูปแบบอื่นที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนหลักการดังกล่าว เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้พื้นบ้าน ความรู้ที่สังเกตจากธรรมชาติ หรือความเชื่อที่สืบทอดมาเป็นเวลานาน จึงถูกกีดกันออกนอกกรอบของการศึกษา และไม่เป็นความรู้ตามหลักการนี้

(2) การจัดระบบบริหารจัดการแบบโรงงาน ด้วยระบบการศึกษาที่มีการจัดกระทำอย่างมีแบบแผนในรูปของระบบโรงเรียน และมีการดำเนินการอย่างมีเป้าหมายตั้งแต่การกำหนดเป้าหมายของการผลิต ที่เป็นไปเพื่อการจัดสรรคนเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจในด้านการผลิต และการตอบสนองต่อเป้าหมายใหญ่ของประเทศ โดยมีการจัดการหลักสูตรที่มีเนื้อหาสาระวิชาที่สามารถแบ่งออกเป็นสาขาวิชาต่างๆได้ มีการจัดการเรียนการสอนที่สามารถชี้ถึงความเป็นมาตรฐานได้ด้วยการจัดผู้ที่มีความรู้ความสามารถ เชี่ยวชาญเฉพาะมาเป็นผู้ให้ความรู้ในนามของครู /อาจารย์ ที่ต้องเป็นบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนมาโดยเฉพาะ ทั้งด้านการถ่ายทอดความรู้และเทคนิควิธีการในการถ่ายทอด ทั้งด้านของจิตวิทยาและด้านของเทคโนโลยีทางการศึกษา ตลอดจนระบบการติดตามและประเมินผลการศึกษาที่มีการสอบวัดอย่างเป็นมาตรฐาน พร้อมกับฐานะของการศึกษาดังกล่าว ประกอบกับกระแสความคิดในการผลิตแห่งยุคสมัยของการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรม การศึกษาจึงถูกมองในลักษณะเช่นเดียวกับโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นเรื่องของระบบหรือกระบวนการผลิตที่เมื่อใส่วัตถุดิบคือคนเข้าไปผ่านกระบวนการผลิตก็สามารถได้ผลผลิตออกมา เป็นคนที่มีความรู้ทักษะความสามารถตามเป้าหมายที่ต้องการในการผลิต ขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นอื่นให้กับการเรียนรู้รูปแบบอื่นที่มีได้ผ่านกระบวนการจัดการอย่างเป็นระบบ เช่น การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิต หรือการเรียนรู้จากธรรมชาติ ออกไปจากกรอบของการศึกษา

(3) ตัวชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา การศึกษาถูกใช้เป็นมาตรฐานสากลระดับโลกในการชี้วัดถึงระดับของการพัฒนา ทั้งในแง่ของปัจเจกที่ชี้วัดถึงระดับสติปัญญาด้วยเกรดเฉลี่ยหรือระดับของการศึกษาที่รับรองด้วยใบปริญญา ซึ่งนอกจากเป็นตัวชี้วัดถึงระดับสติปัญญาแล้วยังเป็นใบเบิกทางไปสู่งานอาชีพต่างๆ หรือในระดับประเทศในฐานะเป็นดัชนีชี้ถึงระดับของการพัฒนาที่มุ่งใช้ข้อมูลตัวเลขเป็นตัวบ่งบอกถึงระดับการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นจำนวนปีการศึกษาที่ประชาชนได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ระดับคุณภาพของการศึกษาที่มีการกำหนดมาตรฐานสากลขึ้นเป็นตัวชี้วัดระดับคุณภาพ เช่นระดับของการอ่านออกเขียนได้ หรือการแข่งขันทางวิชาการต่างๆในระดับสากล ตลอดจนจำนวนคนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ขณะเดียวกันก็สร้างข้อตรงข้ามขึ้น เพื่อเป็นดัชนีชี้ถึงความด้อยพัฒนาโดยการกำหนดนิยามความหมายให้กับ “ผู้ไม่รู้หนังสือ” โดย “ผู้ไม่รู้หนังสือ” นี้จะเป็นตัวชี้วัดถึงด้านที่ตรงข้ามของการพัฒนา ที่เรียกว่า การด้อยพัฒนา

ด้วยภาพลักษณ์ของการศึกษาดังกล่าว การศึกษาจึงถูกจำกัดขอบเขตให้คับแคบลงเป็น การศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น ส่วนการศึกษารูปแบบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความหมายก็ต่อเมื่อสามารถที่จะเทียบหลักสูตร หรือคุณวุฒิได้กับ การศึกษาในระบบโรงเรียน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าการศึกษารูปแบบอื่นจะสามารถดำรงอยู่ได้ก็ ต่อเมื่อได้รับการรับรองจากการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงเป็น เพียงหนทางเดียวในการพัฒนาตัวบุคคลและประเทศไปสู่ความทันสมัย ด้วยความสำคัญที่ทวีขึ้น ของการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้ การศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบที่มีมาแต่ดั้งเดิมที่เป็นไปตาม ครอบงำของชีวิตก็ถูกบดบังออกนอกกรอบของ “การศึกษา” ด้วยเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนหลักการที่ไม่ เป็นไปตามคุณลักษณะหรืออุดมการณ์ของ “การศึกษา” ในความหมายและบทบาทใหม่ในยุคของ การพัฒนา

ด้วยการมองเชิงนี้จึงสามารถเห็นได้ว่าการศึกษามีใช่เป็นเรื่องของเทคนิควิทยาการล้วนๆ แต่ผูกพันอย่างแนบแน่นกับเรื่องของอำนาจ และอุดมการณ์ ดังนั้นในการศึกษานี้ จึงไม่อาจมองการ ศึกษาว่าเป็นเพียงเรื่องของกระบวนการที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ หรือกระบวนการที่จะหล่อหลอม กล่อมเกลาคคนให้เป็นคนที่มีคุณสมบัติตามที่สังคมต้องการ (บรรจง จันทรสา. 2521 : 20 - 21) หรือเป็นกระบวนการส่งผ่านวัฒนธรรมทางสังคมให้แก่ผู้เรียน(Brameld. 1965 : 10 - 13) อย่างที่ มักพบเห็นนิยามลักษณะนี้โดยทั่วไป แต่การศึกษาเป็นสิ่งที่ลึกซึ้งและซับซ้อนกว่านั้น เมื่อมองว่า การศึกษาเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดและสร้างขึ้น ซึ่งการกำหนดและการสร้างนี้เป็นสิ่งที่ผูกพันอย่างไม้อาจปฏิเสธได้กับเรื่องของอำนาจ ดังนั้นจึงสามารถที่จะพิจารณาได้ว่าการศึกษาเป็นเรื่องของ อำนาจที่เข้ามามีกำหนด กำกับ จัดกระทำกับสมาชิกในสังคม ซึ่งการที่จะสืบค้นเพื่อให้เห็นภาพนี้ได้ ชัดเจนจำเป็นต้องอาศัยการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ (critical discourse analysis) (Fairclough. 1992 : 12 - 13) ที่มุ่งศึกษาเพื่ออธิบายให้เห็นว่าวาทกรรมที่ศึกษานั้นถูกกำหนดขึ้น ด้วยอำนาจหรืออุดมการณ์อะไรและมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมอย่างไรและส่งผลต่ออัตลักษณ์ ทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้ความเชื่ออย่างไร

การที่จะสืบค้นเพื่อให้เห็นภาพดังกล่าวได้ จำเป็นต้องเข้าใจฐานคิดเกี่ยวกับวาทกรรม เป็นเบื้องต้นซึ่งแนวคิดสำคัญได้แก่ แนวคิดของ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) โดยในทัศนะของ ฟูโก (Usher and Edward. 1994 : 90 ; citing Foucault. 1974 *The Archaeology of knowledge*) วาทกรรม คือ การจัดระเบียบ หรือสร้างความเป็นไปได้ในการที่จะพูดถึง คิดถึง สิ่ง ต่างๆและกำหนดว่าใครที่สามารถพูดได้ เมื่อไร ที่ไหน และด้วยอำนาจอะไร วาทกรรมผูกติดกับ ความหมาย และความสัมพันธ์ทางสังคมโดยเป็นตัวสร้างทั้งผู้กระทำ/องค์ประธาน(subjectivity)

และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) ขณะเดียวกันก็กีดกันหรือแทนที่สิ่งที่มีลักษณะต่างออกไป ด้วยแนวคิดดังกล่าว วาทกรรมจึงมิใช่เป็นเพียงชุดของความจริง แต่วาทกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้เราสามารถคิด พูดและให้ความหมายกับสิ่งที่พูดได้ และก่อให้เกิดการยอมรับว่าเป็นจริง หรือมีเหตุผลที่ยอมรับว่าเป็นจริงได้ ซึ่ง บัล (Usher and Edward.1994 : 90 ; citing Ball. 1990 *Politics and Policy Making in Education : Exploration in policy Sociology*) อธิบายเพิ่มเติมว่า วาทกรรม เป็น ระบบของความเป็นไปได้ (system of possibility) ในการก่อรูปวัตถุต่างๆ ที่วาทกรรมนั้นพูดถึง โดยวาทกรรมมิใช่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสรรพสิ่ง/วัตถุ (object) แต่วาทกรรมเป็นตัวสร้างสรรพสิ่ง/วัตถุ (Usher and Edward. 1994 : 90) และด้วยการมองการศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรมนี้ จึงเป็นการเปิดมิติใหม่ของการมองการศึกษาว่า การจะทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของการศึกษานั้น เราไม่ได้มองหาคำนิยามของการศึกษา แต่ดูการศึกษาในฐานะสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกันเพื่อเป้าหมายที่ต่างกัน ดังนั้นการศึกษาจึงมิใช่สิ่งที่ดำรงอยู่ในโลกของความเป็นจริงที่รอการค้นพบ โดยการสืบค้นจากปรากฏการณ์ แต่การศึกษาเป็นสิ่งที่ถูกสร้างโดยวาทกรรม และด้วยการมองเช่นนี้ช่วยให้เห็นถึงอำนาจในการกำหนดว่าใคร จะเป็นผู้พูด ผู้เขียน หรือผู้รู้ และด้วยอำนาจอะไร ในตำแหน่งอะไร ขณะเดียวกันวาทกรรมก็มีอำนาจทำให้คนอื่นเงียบ หรือทำให้เสียงอื่นนั้นเบา ไม่มีอำนาจ ไม่มีความถูกต้อง หรือกีดกัน บดบัง ปิดกั้น ขจัด หรือทำลายสิ่งที่แตกต่างไปจากอัตลักษณ์และความหมายของสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างขึ้น

อัตลักษณ์ (identity) ตามแนวคิดของวาทกรรมแล้วจึงเป็นเรื่องของการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อจัดระเบียบให้กับสิ่งที่วาทกรรมนั้นกำหนดขึ้น ขณะเดียวกันอัตลักษณ์นี้ก็ทำหน้าที่สร้างความเป็นอื่นของอัตลักษณ์ขึ้นมาพร้อมๆกัน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542ข : 113) และทำหน้าที่แบ่งแยก กีดกันสรรพสิ่งที่มีคุณลักษณะแตกต่างออกไปนอกกรอบ เช่น กำหนดคุณลักษณะของภาคเมืองต่างจากชนบท สังคมโบราณต่างจากสังคมทันสมัย หรือผู้มีการศึกษากับผู้ไม่รู้หนังสือ การพัฒนาต่างจากการด้อยพัฒนา ซึ่งนั่นคือการสร้างความแตกต่าง หรือความเป็นอื่นขึ้นเพื่อเป็นการยืนยันให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งที่วาทกรรมนั้นสร้างหรือกำหนดขึ้น

เพื่อให้เห็นถึงคุณลักษณะของการศึกษาในฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างและกำหนดขึ้นโดยวาทกรรม และโดยวาทกรรมนี้จะเป็นตัวกำหนด อำนาจหน้าที่ให้กับการศึกษา โดยในส่วนต่อไปจะได้นำเสนอถึงอุดมการณ์ และอำนาจที่เข้ามากำกับการศึกษา

ส่วนที่ 2 การศึกษาในฐานะภาพสะท้อน อุดมการณ์/วัฒนธรรม

การศึกษาได้รับการยอมรับว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการยึดโยงมนุษย์ให้สามารถดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยการเข้าไปมีบทบาทสำคัญในกระบวนการกล่อมเกล้าและการควบคุมทางสังคม โดยการกล่อมเกล้าและการควบคุมนี้จะดำเนินไปได้อย่างได้ผลมากหรือน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับให้การศึกษาก่อน หรือการให้ความรู้เกี่ยวกับ บรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ มาตรฐานสังคม ที่สมาชิกในสังคมร่วมกันสร้างขึ้น โดยความรู้ที่ส่งผ่านการศึกษานี้จะเข้าไปกำหนดจิตสำนึก (conscious) ที่เป็นส่วนสำคัญในการเข้าไปกำหนดพฤติกรรม การกระทำของมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม (Ritzer.1996 : 78 ; citing Durkheim. 1897/1951 *Suicide*)

ด้วยภาพลักษณ์ของการศึกษานี้ ถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงชุดของวาทกรรมที่เข้าไปกำหนดบทบาทหน้าที่ และการทำงานของการศึกษาที่แตกต่างกันไปตามกรอบคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์กล่าวคือ ภายใต้แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม มีวาทกรรมที่เชื่อกล่าวอ้างถึงสิ่งที่ต้องเรียนรู้และสืบทอดในสังคมนี้ว่า “วัฒนธรรม” และสร้างความสำเร็จให้กับวัฒนธรรมในฐานะเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ต้องสืบทอดหรือส่งผ่านไปยังสมาชิกในสังคม เพื่อธำรงความเป็นสังคมให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ โดยในสังคมที่ต่างกันก็จะมีวัฒนธรรมที่ต้องเรียนรู้ต่างกัน ดังนั้นการศึกษาที่เกิดขึ้นในแต่ละสังคมจึงมีลักษณะที่ต่างกันไป และด้วยการศึกษาที่กระทำทำให้วัฒนธรรมถูกเรียนรู้และรับเข้ามากำหนดในจิตสำนึกของคน และทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรม การแสดงออก และการกระทำของคน ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีใช่การกระทำทางสังคม (social action) หรือ วัตถุทางสังคม (material object) แต่เป็นตัวที่เข้ามากำหนดจิตสำนึก และเข้ามาให้ความหมายต่อการกระทำ หรือวัตถุนั้น

ส่วนแนวคิด มาร์กซิสต์ (Marxist) โดย คาร์ล มาร์กซ์ (Morrison. 1995 : 44 - 54 ; citing Marx and Engels. 1975 *German Ideology*) มองว่า “จิตสำนึก” ที่ถูกกำหนดด้วยวัฒนธรรม ประเพณีที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านการศึกษานี้ ไม่เพียงทำหน้าที่ควบคุมความประพฤติ การแสดงออกของคน หรือการให้ความหมายกับการกระทำหรือวัตถุเท่านั้นแต่ยังทำหน้าที่ ปรับเปลี่ยนการรับรู้โลกภายนอกของคนไม่ว่าจะเกิดจากการรับรู้ในรูปของการกระทำ หรือวัตถุ ซึ่งมาร์กซ์ เรียกคุณลักษณะนี้ว่า อุดมการณ์ (ideology) โดยมีชุดของวาทกรรมที่ใช้อธิบายหรือกล่าวอ้างถึงอุดมการณ์นี้ว่า หมายถึงระบบของทัศนคติ แนวคิด และความเชื่อ ซึ่งสามารถทำหน้าที่กำหนดความจริง และเปลี่ยนแปลงการรับรู้ความจริง โดย มาร์กซ์ ได้ชี้ว่า

เราไม่ได้รับรู้และเข้าใจโลกโดยตรงแต่ดูมันผ่านเลนส์ที่บิดเบือนการรับรู้ของเรา ทัศนคติที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์เชิงวัตถุ มีอำนาจที่จะแปลงเงื่อนไขความจริงที่ปรากฏไปสู่สิ่งที่เรียกว่า รูปแบบที่ปรากฏ

(appearance forms) โดยวิธีการนี้ ความจริงจะสะท้อนตัวเองออกมาในวิธีการที่บิดเบือนและปรากฏออกมาในลักษณะที่ถูกทำให้เป็นมากกว่าที่เป็นจริง...

ด้วยนิยามและความคิดดังกล่าว คุณลักษณะสำคัญของอุดมการณ์ คือ การทำหน้าที่เป็นเลนส์หรือตัวกลั่นกรอง (filter) การรับรู้โลก ซึ่งสามารถที่จะทำให้สถานการณ์กลับหัวกลับหางหรือกลับการรับรู้ไปสู่สิ่งตรงข้ามกับความเป็นจริง อุดมการณ์จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดเนื่องจากมีอำนาจที่จะเปลี่ยนการรับรู้โลกภายนอก หรือการยอมรับความจริงของสังคม

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การศึกษาเป็นภาพสะท้อนของวัฒนธรรม/อุดมการณ์ ขณะเดียวกันก็เป็นทั้งตัวสร้างและส่งผ่านวัฒนธรรม/อุดมการณ์ไปยังสมาชิกในสังคม และด้วยการศึกษาวัฒนธรรม/อุดมการณ์จึงเข้ามากำหนดในจิตสำนึกของคน และเป็นกรอบที่กำหนดพฤติกรรม และความเชื่อของคนในสังคม เพื่อยู่อารมณ์ร่วมกันเป็นสังคม แต่การที่จะมองให้เห็นถึงความลึกซึ้งหรือเบื้องลึกของการทำงานของวัฒนธรรม หรืออุดมการณ์ ที่ส่งผ่านการศึกษา จำเป็นต้องสืบค้นต่อไปถึงฐานที่มาของวัฒนธรรม/อุดมการณ์นั้นว่าถูกสร้าง หรือกำหนดขึ้นเพื่อ รับใช้อะไร หรือ ใครเป็นผู้กำหนด

การคลี่คลายให้เห็นในประเด็นดังกล่าว ในงานศึกษานี้อาศัยแนวคิดที่อธิบายถึงฐานที่มาของวัฒนธรรม/อุดมการณ์ ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 2 แนวคิดหลัก คือ แนวคิดทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม และ แนวคิดมาร์กซิสต์ โดย ในฐานคิดของทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม มองว่า สังคมเป็นเรื่องของการที่คนเข้ามาปฏิสัมพันธ์กันมีการสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านการสื่อสารความหรือสัญลักษณ์ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจึงมีลักษณะของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะของความเท่าเทียมกัน โดยความเท่าเทียมกันนี้มีอยู่ในความสามารถในการเรียนรู้ การคิดและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น และด้วยแนวคิดเช่นนี้ จึงมองว่าอุดมการณ์ที่สร้างขึ้น เป็นอุดมการณ์เพื่อทุกฝ่ายในสังคม และสืบต่อในรูปของวัฒนธรรมที่ดำรงที่ดำรงสืบทอดและเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความกลมเกลียวให้เกิดขึ้นในสังคม ในทางตรงข้าม มาร์กซ์ กลับมองว่าสังคมไม่ได้มีความเท่าเทียมกัน โดยได้พยายามอธิบายให้เห็นถึงที่มาของความไม่เท่าเทียมกันนี้ในสังคมแบบทุนนิยมว่า มนุษย์ผูกพันกับการผลิต โดยกิจกรรมสำคัญของมนุษย์ได้แก่ เรื่องของการผลิต โดยการผลิตของมนุษย์เป็นการผลิตเพื่อดำรงชีวิต และวัตถุที่ผลิตขึ้นนี้จะเป็นตัวแสดงถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์ และการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ (well being) โดยรูปแบบสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม จะมีลักษณะสอดคล้องกับวิธีการผลิต และด้วยวิธีการผลิตนี้จะแบ่งสังคมออกเป็นชนชั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นผู้ครอบงำเนื่องจากมีอำนาจเหนือวิธีการผลิต ส่วนที่เหลือเป็นผู้ได้การครอบงำ ด้วยแนวคิดดังกล่าว มาร์กซ์ จึงมองว่าอุดมการณ์ที่สร้างขึ้นในสังคมก็จะเป็นอุดมการณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อรักษา

อำนาจของฝ่ายที่ได้เปรียบในสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับ มาร์กซ์ จึงเน้นย้ำหน้าที่ของอุดมการณ์ในการบิดเบือนการมองความเป็นจริงของโลกโดยผ่านอุดมการณ์ อุดมการณ์จึงทำหน้าที่หม่อมเมาคนให้เกิดการยอมรับความไม่เท่าเทียมกันนั้นเพื่อให้สังคมดำรงความไม่เท่าเทียมกันไว้ได้

จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ถึง ฐานที่มาของการกำหนดอัตลักษณ์และความหมายให้กับวัฒนธรรม /อุดมการณ์ที่แตกต่างกัน โดยแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยมมีพื้นฐานในการมองว่าสังคมประกอบไปด้วยสมาชิกหรือส่วนต่างๆของสังคม ที่มีความเท่าเทียมกัน และการดำรงอยู่เป็นสังคมนั้นเป็นไปด้วยความกลมเกลียว วัฒนธรรมที่สร้างขึ้นในสังคมจึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อทุกฝ่ายของสังคม ส่วนแนวคิดแบบ มาร์กซิสต์ เป็นแนวคิดที่มองว่า ส่วนต่างๆของสังคมมิได้ดำรงอยู่อย่างเท่าเทียมกันและด้วยการมองแบบมาร์กซิสต์ นี้เองที่สามารถเผยให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคมที่ถูกปกปิด ช้อนรับภายใต้วาทกรรมของความเท่าเทียมกัน และความดีงามของวัฒนธรรมที่เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่อย่างกลมเกลียวกันในสังคม ด้วยวาทกรรมนี้จึงทำหน้าที่เป็นเลนส์ที่ทำหน้าที่ปกปิด ปิดกั้นภาพลักษณ์ที่แท้จริงของสังคม ที่ประกอบด้วยส่วนย่อยๆที่มีลักษณะต่างๆกันไปและการมาดำรงอยู่ร่วมกันของส่วนต่างๆนี้มิได้เป็นไปด้วยความลงรอย หรือความกลมเกลียวตลอดเวลา แต่มีพลวัตร ในการขัดแย้ง ขัดขืน ต่อสู้ ต่อรองเพื่อแย่งชิงในการเข้ามากำหนดว่า วัฒนธรรม ความรู้ ความเชื่อใดที่เป็นสิ่งสำคัญและควรได้รับการยอมรับให้มีการสืบทอดต่อไป ดังนั้น การมองแบบโครงสร้างหน้าที่นิยมจึงเป็นการมองที่มีอุดมการณ์เข้ามาบิดเบือนภาพความจริงที่สำคัญไป โดยมองข้ามไปว่าการเลือกที่จะกำหนดให้วัฒนธรรมความรู้ใดเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการถ่ายทอดนั้นมิได้กระทำโดยคนทั้งหมดของสังคมแต่เป็นไปโดยคนเพียงบางกลุ่ม หรือบางส่วนเท่านั้นซึ่งก็แน่นอนว่า วัฒนธรรมที่สร้างและได้รับการถ่ายทอดนี้ก็จะ เป็นไปเพื่อรับใช้กลุ่มคนที่กำหนดวัฒนธรรมนั้นขึ้น การมองภาพสังคมในแนวทางของ มาร์กซ์ จึงสมจริงมากกว่าและสามารถชี้ให้เห็นถึงความไม่ลงรอยกันในสังคม โดยจะเห็นความไม่ลงรอยนี้ได้จากการจัดสรรทรัพยากรมีจำกัดอย่างไม่เป็นธรรมคือมีฝ่ายได้ และฝ่ายเสียประโยชน์ ดังนั้นการศึกษาภายใต้ วาทกรรมที่ว่า การศึกษา คือ กระบวนการสืบทอดวัฒนธรรม จึงเป็นการถ่ายทอด ปลุกฝัง สร้างอุดมการณ์ที่สำคัญ เข้ามากำหนดจิตสำนึกและให้ความหมายกับการกระทำ หรือวัตถุ พร้อมทั้งสามารถที่จะบิดเบือนภาพความจริงบางส่วนไป ในกรณีที่การศึกษานั้นถูกสร้างหรือกำกับด้วยวัฒนธรรมหรืออุดมการณ์ ที่สร้างขึ้นในสังคมที่ไม่มี ความเท่าเทียมกัน เพื่อให้คนในสังคมยอมรับการเข้ามาจัดระเบียบร่างกายและระเบียบสังคมไปตามอุดมการณ์ที่ครอบงำสังคมอยู่

ด้วยแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า การศึกษาในฐานะเป็นภาพสะท้อนและตัวสร้าง วัฒนธรรม/อุดมการณ์ นอกจากจะทำหน้าที่เข้าไปกำหนดความคิด จิตสำนึก และการให้ความ

หมายกับการกระทำ หรือวัตถุแล้ว ยังสามารถที่จะบิดเบือนภาพของความเป็นจริงได้ ส่วนการให้ความหมาย หรือการบิดเบือนนี้จะเข้าไปในรูปแบบใดนั้นขึ้นกับอุดมการณ์ที่การศึกษานั้นรับใช้หรือรองรับอยู่ โดยการวิเคราะห์ให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ ความหมาย และความสำคัญให้กับการศึกษานี้สามารถศึกษา ผ่านชุดของวาทกรรมที่ทำหน้าที่เป็นกฎเกณฑ์ ในการกำกับการศึกษา ที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนทัศน์ในการปกครอง หรือ พัฒนาประเทศในแต่ละยุคสมัย และด้วยความสัมพันธ์ของชุดของวาทกรรมกับกระบวนทัศน์ในการปกครองหรือพัฒนาประเทศนี้จึงช่วยให้สามารถที่จะสืบสาวไปถึงอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการศึกษาได้

ส่วนการศึกษาเพื่อให้เห็นว่าอุดมการณ์ ถูกนำไปสู่ภาคปฏิบัติการจริงในสังคมได้อย่างไรนั้น ตามแนวคิดของนอร์แมน แฟร์คลอฟ (Fairclough, 1992 : 71) แล้วก็คือการวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการวาทกรรม เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการผลิต การกระจาย และการบริโภควาทกรรม เพื่อให้วาทกรรมนั้นเป็นที่ยอมรับในสังคม

ส่วนที่ 3 ภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การผลิต การกระจาย การบริโภควาทกรรมว่าด้วยการศึกษาในระบบโรงเรียน

การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงการสร้างอัตลักษณ์ ความหมาย ความสำคัญของการศึกษา ตามแนวทางการวิเคราะห์วาทกรรมก็คือ การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการวาทกรรม (discursive practice) ซึ่งก็คือ การสืบค้นเพื่อให้เห็นว่า อัตลักษณ์ ความหมาย ความสำคัญของการศึกษาถูกสร้างขึ้นมาจากอย่างไร และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง และมีกฎเกณฑ์อะไรที่เข้ามากำหนดหรือสร้างความหมายให้กับการศึกษา โดยการสืบค้นนี้มุ่งที่ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการขั้นตอน รายละเอียด เงื่อนไข ความเป็นมาของการผลิต การกระจาย และการบริโภค ตลอดจนโยงใยให้เห็นถึงเครือข่ายของสังคมที่วาทกรรมชุดนั้นดำรงอยู่ว่ามีความกว้างขวางทั้งด้านของช่วงเวลาและพื้นที่ นับตั้งแต่มีการเกิดโรงเรียนในสังคมมนุษย์ จนกระทั่งถึงการให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถที่จะเห็นถึงคุณลักษณะสำคัญของการศึกษาที่มีการแพร่กระจายในช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้

การศึกษาในฐานะเป็นกลไกในการตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐและสังคม

การศึกษาถูกมองได้ว่าเป็นกลไกที่ทำหน้าที่ตอบสนองอุดมการณ์ของรัฐและสังคม นับตั้งแต่มีการเกิดขึ้นของสถาบัน ที่ทำหน้าที่ฝึกอบรมเกี่ยวกับศิลปะการเขียนเมื่อ 3000 ปีก่อนคริสตกาล โดยสถาบันนี้ถูกมองว่าจัดขึ้นเพื่อพัฒนาการเขียนและการฝึกฝนทักษะ และจัดระเบียบการถ่ายทอด

ทักษะนี้มิให้เป็นไปอย่างผิดๆ ถูกๆ หรือถ่ายทอดไปยังคนที่ไม่เหมาะสม ด้วยจุดเริ่มต้นนี้ โรงเรียน และ ทักษะที่ได้จากโรงเรียน ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อรับใช้สังคมในภาพรวม โดยในการศึกษาของนักมานุษยวิทยาที่ชื่อ เยฮูดี โคเฮน (Yehudi Cohen) (Fagerlind and Saha. 1989 : 33-34 ; citing Cohen.1970 *the Social Sciences and the Comparative Study of Educational Systems "Schools and Civilizational States"*) มองว่าโรงเรียนคือ “ สถาบันที่ทำหน้าที่สอน โดยบุคคลที่ได้รับการฝึกฝนมาเป็นพิเศษ และด้วยสถาบันที่มีโครงสร้างที่ถาวร มีกลไกพิเศษ ที่มีรูปแบบหลักสูตร และเป็นไปตามหลักการเหตุผลที่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่กำหนด...” โดยโรงเรียนเกิดขึ้นในฐานะเป็นเครื่องมือที่รับใช้วัตถุประสงค์ทางการเมือง เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับรัฐ โดยการทำลายความจงรักภักดีของคนที่มีต่อท้องถิ่น และการสร้างความจงรักภักดีต่อรัฐเข้าไปแทนที่ และ การพัฒนาคนโดยมุ่งสร้างพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ที่มีความสำคัญต่อการอยู่รอดของรัฐและการพัฒนารัฐ ดังนั้นในช่วงแรกของการพัฒนารัฐจึงจำเป็นต้องให้การศึกษาอย่างมีแบบแผนในรูปของโรงเรียนแก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดก็ให้แก่ ผู้นำ โดย โคเฮน ได้เสนอว่า เป้าหมายของการเกิดขึ้น หรือการจัดให้มีโรงเรียนขึ้นนั้นจะมีลักษณะต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และแม้ว่ากลไกของรัฐจะมีความซับซ้อนมากขึ้น แต่ความต้องการการศึกษาของรัฐก็ยังเป็นไปเพื่อเป้าหมายเดิม ดังนั้นโรงเรียนจึงไม่เพียงทำหน้าที่ในรับใช้อุดมการณ์ของรัฐ ในด้านการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐ และการพัฒนาและสร้างความเติบโตให้กับรัฐ แต่ระบบโรงเรียนยังสามารถที่จะเป็นปัจจัยที่แสดงถึงความมีอารยธรรมของรัฐ โดยรัฐที่มีอารยธรรมจะพัฒนาระบบโรงเรียนขึ้นมาจากคนภายในรัฐเอง ส่วนรัฐที่ไม่มีอารยธรรมระบบโรงเรียนจะเป็นการนำเข้ามาจากภายนอกในฐานะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาไปสู่สังคมรูปแบบใหม่

จากการศึกษาเพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของโรงเรียนนี้ จะเห็นได้ว่าโรงเรียนมิได้เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ในทางตรงข้าม จากการศึกษา ของ โคเฮน ยังชี้ให้เห็นชัดเจนด้วยว่าโรงเรียนมีหน้าที่ในการทำลายความจงรักภักดีที่มีต่อท้องถิ่น และสร้างความจงรักภักดีต่อรัฐเข้ามาแทนที่ เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงให้กับรัฐ

การศึกษาในฐานะเป็นศาสตร์สากลที่สามารถถ่ายโอนได้

ในสังคมไทยนั้นการเกิดขึ้นของระบบโรงเรียนก็มีลักษณะที่เป็นไปเพื่อรับใช้หรือตอบสนองความต้องการของรัฐเช่นกัน ทั้งด้านการสร้างความมั่นคงและการพัฒนารัฐ โดยการรับเอาแนวคิดการจัดการศึกษาในรูปของโรงเรียนจากประเทศตะวันตก การเปิดรับแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในรูปของโรงเรียนนี้ เป็นแนวคิดที่รับเข้ามาพร้อมกับการเข้ามาติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า

การติดต่อทางการทูต โดยแรงผลักดันสำคัญที่มีอิทธิพลทำให้ต้องมีการปรับปรุงรูปแบบการจัดการศึกษานั้น เกิดจากการที่ประเทศต้องตกอยู่ในวงล้อมของมหาอำนาจตะวันตกและเผชิญหน้ากันด้วยปัญหาข้อพิพาททางการทูต หรือข้อตกลงร่วมต่างๆ ซึ่งสาเหตุสำคัญถูกวิเคราะห์ว่าเกิดจากความไม่ชัดเจนและความไม่เข้าใจในการสื่อสารทางภาษา ซึ่งทำให้การศึกษาจากรูปแบบเดิมที่มีอยู่ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการในการบริหารประเทศ จึงจำเป็นต้องปฏิรูปการศึกษาให้อยู่ในรูปของโรงเรียนที่สามารถกำหนดวัตถุประสงค์สำคัญในการจัดการศึกษาเพื่อฝึกอบรมคนให้เป็นไปตามความต้องการของรัฐ และสังคมได้ โดยเป้าประสงค์ของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนในขณะนั้นมุ่งไปที่การฝึกฝนให้รู้ถึงอักษรวิธี หรือภาษาหนังสือเพื่อการฝึกคนเข้ารับราชการ โดยความสำคัญของการรู้หนังสือนี้ทวีความสำคัญมากขึ้นเมื่อได้มีการนำเอาเทคโนโลยีด้านการพิมพ์จากชาวอังกฤษเข้ามา ทำให้เกิดการตื่นตัวเกี่ยวกับการรู้หนังสือมากขึ้น ประกอบกับการมองว่าวิทยาการความรู้ต่างๆมีลักษณะของความเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะสากล สามารถศึกษาถ่ายโอนและใช้ได้ในทุกถิ่นที่ โดยมองว่าแหล่งความรู้วิทยาการสำคัญนั้นมีอยู่ในประเทศตะวันตกทำให้การศึกษาในระยะแรกนั้น เป็นไปเพื่อเตรียมคนให้มีพื้นฐานความรู้เพียงเพื่อเป็นฐานในการรับเอาวิทยาการความรู้ โดยการส่งบุคคลไปศึกษาต่อยังต่างประเทศเพื่อไปนำวิชาความรู้เข้ามาใช้ในประเทศ การเรียนรู้ในระยะต้นจึงมุ่งไปที่การฝึกฝนทางด้านภาษา ซึ่งส่วนหนึ่งเพื่อรับใช้ราชการ อีกส่วนหนึ่งคือ การเตรียมคนเพื่อศึกษาต่อต่างประเทศ และด้วยอุดมการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาเช่นนี้ส่งผลให้การจัดการศึกษามีลักษณะของการลอกเลียนแบบจากต่างประเทศตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียน หลักสูตร เนื้อหา การเรียนการสอน ขนาดห้องเรียน การจัดรูปแบบชั้นเรียน ครูผู้สอนก็เป็นชาวต่างประเทศ (สุจิต เหล่านุทร. 2517 : 82 - 83) หรือ การกำหนดแผนการศึกษา ซึ่งเป็นการรับเอาแนวคิดจากประเทศอังกฤษเข้ามาในระยะแรกที่จัดทำขึ้นในรูปของ โครงการศึกษา พ.ศ. 2441 ซึ่งได้รับอิทธิพลสำคัญจากพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นอัครราชทูตประจำกรุงลอนดอน ที่ได้จัดทำความเห็นในการจัดการศึกษาเข้ามาถวายในปี พ.ศ. 2441 ซึ่งส่งผลให้มีการกำหนดรูปแบบให้กับการศึกษา ตั้งแต่การกำหนดระดับการศึกษาในโรงเรียน การสอบไล่ การขยายโรงเรียน การฝึกหัดครู การตรวจโรงเรียน การแต่งแบบเรียน และการงบประมาณการศึกษา (บำรุง กลัดเจริญ. 2506 : 12) แม้ในระยะต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้รับแนวคิดและเห็นตัวอย่างปัญหาการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการฝึกหัดคนเพื่อเข้ารับราชการแต่เพียงอย่างเดียวจากประเทศอินเดีย จึงได้ปรับวัตถุประสงค์ของการศึกษาให้มุ่งไปยังการศึกษาอาชีพอื่น ๆ มากขึ้น โดยได้จัดตั้งโรงเรียนกสิกรรม (พ.ศ. 2460) โรงเรียนหัตถกรรมเพาะช่าง (พ.ศ. 2456) โรงเรียนพาณิชยการ (พ.ศ. 2456) ขึ้น และมีการออกพระราช

บัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ที่มีจุดมุ่งหมายให้เด็กทุกคนได้เล่าเรียนในระดับประถมศึกษา ซึ่งถือได้ว่าเป็นการกำหนดการศึกษาภาคบังคับขึ้นเป็นครั้งแรก(บำรุง กลัดเจริญ. 2506 : 16) ที่มีการกำหนดความผิดกรณีที่บิดามารดาไม่ส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน

ถ้าบิดามารดาไม่ส่งบุตรธิดาเข้าเรียนในโรงเรียน เมื่อได้รับการเตือนแล้วก็ไม่ปฏิบัติ หรือเมื่อเด็กเข้าเรียนแล้วปล่อยให้เด็กขาดเรียนติดต่อกันเกินกว่า 30 วัน ถือว่ามีความผิดฐานละเมิด คือ ถูกปรับ 50 บาท ถึง 100 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 10 วัน หรือทั้งจำคุกและปรับด้วย...(เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ. 2528 : 67; อ้างอิงจาก พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464)

การศึกษาในฐานะเป็นดัชนีของการพัฒนา

การจัดการศึกษาไทยได้เปิดรับอิทธิพลจากรูปแบบการศึกษาตามแบบสากลมากขึ้นในยุค หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2488) ด้วยการเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ และองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ การศึกษาถูกใช้เป็นปัจจัยในการสร้างความเป็นอุตสาหกรรมทางเศรษฐกิจและการพัฒนาคน และเป็นดัชนีชี้วัดถึงระดับของการพัฒนาประเทศ ด้วยการสร้างดัชนีสากลเพื่อเป็นตัวชี้ถึงระดับของการพัฒนา เช่น อัตราผู้ไม่รู้หนังสือ ระดับการศึกษาเฉลี่ยของคนในประเทศ จำนวนคนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน สัดส่วนจำนวนปีที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ตลอดจนระดับการศึกษาของคนภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรู้หนังสือ (literacy) กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ดังที่นักวิชาการสาขาต่างๆ ล้วนเห็นพ้องต้องกันถึงความสำคัญของการรู้หนังสือ เช่น กูดี้และวัตต์ (Goody and Watt) (Fagerlind and Saha.1989 : 33-37 ; citing Goody and Watt. 1977 *Power and Ideology in Education "The consequences of literacy"*) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการรู้หนังสือว่า การรู้หนังสือ ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการค้า หรือการแลกเปลี่ยนภาคเศรษฐกิจของสังคมเท่านั้น แต่รวมถึงธรรมชาติของมนุษย์ในการปฏิสัมพันธ์ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ด้วยการเกิดขึ้นของการเขียน ที่ทำให้ไม่จำเป็นต้องอาศัยความจำเป็นตัวบันทึกเหตุการณ์ การใช้การเขียนเป็นตัวสื่อสารจึงช่วยลดความผิดพลาด และช่วยให้คนสามารถที่จะให้เหตุผลกับความรู้ด้วยตนเองได้มากกว่าที่เชื่อในผู้อื่น โดยคนที่รู้หนังสือจะมีอำนาจในการสื่อสาร มีจิตสำนึกในการวิพากษ์ และควบคุมสิ่งแวดล้อมรอบตัว ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวของศักยภาพของส่วนรวมก้าวหน้าไปกว่ากลุ่มที่ไม่รู้หนังสือ

ด้วยความสำคัญของการรู้หนังสือที่ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญและจำเป็นในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยเช่นนี้ส่งผลให้ ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ทศวรรษของการพัฒนา (พ.ศ. 2500 - 2510) การศึกษาในรูปของโรงเรียนถูกทำให้เป็นที่ยอมรับถึงความสำคัญและจำเป็นในเชิงประจักษ์ ทั้งจากด้านแนวคิดทฤษฎีทางวิชาการ และจากการปฏิบัติ โดยในทางแนวคิด ทฤษฎี เช่น แนวคิดทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human capital theory) ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการขยายตัวของการศึกษา โดย ทฤษฎีทุนมนุษย์ มีสมมติฐานว่า การศึกษาในระบบเป็นเครื่องมือที่มีความสำคัญอย่างมากในการปรับปรุงความสามารถในการผลิตของมนุษย์ กล่าวคือ ประชาชนที่ได้รับการศึกษาจะเป็นประชากรที่มีผลผลิต ดังนั้นนักทฤษฎีทุนมนุษย์จึงเชื่อว่าการลงทุนในการศึกษาคือการลงทุนในผลผลิตของประชากร ทำให้การลงทุนในการศึกษาเป็นไปอย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกัน ทศนะของนักสังคมวิทยาที่มองว่าการศึกษาที่ทันสมัยมีผลต่อค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรม ดังนั้นสังคมที่จะปรับไปสู่สังคมทันสมัยได้นั้นต้องประกอบด้วยประชากรที่ทันสมัย คือมีค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมที่ทันสมัย โดย เดวิด เม็กเคลิลแลนด์ (Fagerlind and Saha.1989 : 51 ; citing David McClelland. 1961 *The Achieving Society*) เสนอว่า ปัจจัยที่ชี้ถึงความแตกต่างของสังคมคือ วัฒนธรรม (culture) และรูปแบบบุคลิกภาพของคนในสังคม แต่ เม็กเคลิลแลนด์ เน้นที่ ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อมากกว่า ลักษณะของบุคลิกภาพ ซึ่งส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฐานของ คนทันสมัย (modern man) ของ อเล็กซ์ อิงเคิลลี (Alex Inkeles) และในช่วง พ.ศ. 2503 – 2513 โรงเรียนถูกทำให้เป็นหน่วยสำคัญที่สุดในการแปลงรูปสังคมโบราณไปสู่สังคมทันสมัย โดยมีงานวิจัยจำนวนมากสนับสนุนแนวคิดของทฤษฎีความทันสมัยที่ว่าระบบโรงเรียนมีผลต่อความทันสมัยทางด้านการคิดของมนุษย์ และมีผลต่อการแสดงออก หรือพฤติกรรมของมนุษย์

ส่วนด้านการปฏิบัตินั้น มีการกำหนดเป็นแผนพัฒนาการศึกษาที่มีลักษณะสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ขณะเดียวกันก็มีการจัดองค์การและสถาบันการศึกษาขึ้นมาเช่น การจัดตั้ง สภาการศึกษา (พ.ศ. 2475) กรมการฝึกหัดครู (พ.ศ. 2497) เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบในการวางแผนการศึกษา โดยมีการจัดระเบียบการดำเนินการตามแผนนี้ด้วยการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์เพื่อสะดวกในการกำกับดูแลและการควบคุมคุณภาพ นอกจากนั้นยังได้รับการสนับสนุนจากองค์การระหว่างประเทศ เช่น OECD และ UNESCO ทั้งด้านเงินทุนและการตีพิมพ์เผยแพร่ วรรณคดีในโครงการต่างๆ ตลอดจนการส่งผู้เชี่ยวชาญไปยังประเทศกำลังพัฒนาเพื่อปรับปรุงรูปแบบและระบบการศึกษาเช่น มูลนิธิฟูลไบรท์ องค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา ได้ส่งผู้เชี่ยวชาญ และอาจารย์มาร่วมทำงานกับกระทรวงศึกษาธิการ และให้ทุนแก่นักเรียนไปศึกษา ณ ต่างประเทศ ตลอดจนโครงการรณรงค์แก้ปัญหาการไม่รู้หนังสือ และโครงการการศึกษา

ต่างๆ การศึกษาในโรงเรียนจึงถูกมองว่าเป็นสิ่งสำคัญโดยไม่ต้องสงสัย และเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในการก่อให้เกิดการเติบโตของเศรษฐกิจของชาติ การศึกษาในโรงเรียนจึงถูกทำให้เป็นเป้าหมายหลักของการพัฒนา ดังจะเห็นได้จาก มีการเพิ่มขึ้นของการเข้าเรียนในระบบโรงเรียน และการใช้จ่ายให้กับการศึกษา ทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา

การศึกษาในฐานะกลไกในการฝึกคนเข้าสู่งานในสาขาอาชีพต่างๆ

นับแต่การเกิดขึ้นของโรงเรียนจนถึงปี พ.ศ. 2513 การศึกษาแม้ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่รับใช้อุดมการณ์ของสังคมและการพัฒนาคนและสังคมไปสู่ความทันสมัย แต่การศึกษาก็ยังมิได้ทำหน้าที่ในการจัดสรรคนเข้าสู่อาชีพต่างๆอย่างจริงจังตรงไปจนกระทั่ง เกิดภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดวิกฤติของตลาดแรงงาน โดยในช่วง พ.ศ. 2513 - 2522 เกิดวิกฤตปัญหาเรื่องพลังงานทำให้ราคาน้ำมันเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก และขณะเดียวกันก็มีการเพิ่มขึ้นของการแข่งขันทางการค้าระหว่างผลผลิตอุตสาหกรรมที่ผลิตในประเทศพัฒนาแล้วและในประเทศกำลังพัฒนา ในขณะที่ค่าใช้จ่ายในการผลิตสูงขึ้นแต่การขยายตัวของเศรษฐกิจลดลง การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของการขยายตัวของการศึกษาที่เป็นการสร้างคุณภาพให้กับกำลังคน ให้มีคุณภาพและทักษะขณะที่ความต้องการแรงงานที่มีทักษะนั้นไม่ขยายตัว อัตราการว่างงานจึงค่อยๆเพิ่มสูงขึ้น และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วหลังวิกฤตน้ำมันใน พ.ศ. 2517 ข้อวิพากษ์ระบบโรงเรียนเพื่อการจ้างงานจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง ทั้งในประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งเรียกยุคนี้ว่า "ยุคแห่งโรคบาปปริญญา Diploma disease" ระบบโรงเรียนจึงถูกผูกโยงเข้ากับการมีงานทำหลังจบจากโรงเรียน และหน้าที่นี้ถูกทำให้มีความสำคัญมากขึ้น และจัดกระทำอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนา

จากการศึกษาคุณลักษณะสำคัญของการศึกษาในรูปของโรงเรียนดังกล่าว นอกจากจะเห็นถึงอิทธิพลสำคัญของประเทศตะวันตกที่มีต่อแนวคิดมุมมองที่มีต่อการศึกษา และการแพร่กระจายแนวคิดทางการศึกษาในระดับสากล และการหยิบยกการศึกษาให้เป็นประเด็นในระดับสากลผ่านองค์การระหว่างประเทศทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาแพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง และสามารถเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของอุดมการณ์ที่สะท้อนออกมาในรูปของบทบาทหน้าที่ที่กำหนดให้กับโรงเรียนในฐานะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาโดยเฉพาะ โดยการรับเอาวาทกรรมการศึกษาเข้ามานั้นถูกตีความ บริโภคและผลิตซ้ำในหลายทางด้วยกันคือ (1) ในรูปของการกำหนดเป็นนโยบาย แผน ทั้งในรูปของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนพระราชบัญญัติการประถมศึกษา หรือกฎหมายอื่นๆ เพื่อแพร่กระจายอัตลักษณ์ความหมายของการศึกษาไปในสังคม (2) ด้วยการสร้างสถาบัน และระบบการจัดการ

ศึกษาในรูปขององค์กรที่จัดการเกี่ยวกับการศึกษา เช่นการจัดตั้งกระทรวงธรรมการ การฝึกหัดครู (3) การขยายระบบโรงเรียนไปยังพื้นที่ต่างๆทั่วประเทศเป็นการกระจายวาทกรรมการศึกษาลงไปในพื้นที่ต่างๆ ขณะเดียวกันการที่ประชาชนได้พบเห็น ได้เข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น การส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาในโรงเรียน หรือการเห็นตัวอย่างความสำเร็จของผู้ที่ได้รับ การศึกษาก็เป็นการแสดงออกลักษณะหนึ่งของการตีความและการบริโภควาทกรรมการศึกษาที่กระจายอยู่ในสังคม และภายใต้ภาคปฏิบัติการวาทกรรมดังกล่าวทำให้การจัดระเบียบสังคมให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยดำเนินไปได้ และสามารถเห็นถึงกฎเกณฑ์สำคัญที่เข้ามากำกับ ควบคุมการศึกษาให้ทำหน้าที่เป็นกลไกในการพัฒนา โดยเข้ามากำหนดว่าเรื่องใดจัดว่าเป็นการศึกษา และใครที่มีอำนาจในการจัดการศึกษา ขณะเดียวกันก็ปิดกั้นสิ่งที่มี คุณลักษณะอื่นออกไปนอกกรอบของการศึกษาและบังคับมิให้เห็นถึงอำนาจที่เข้ามาจัดกระทำดังกล่าว

อุดมการณ์การพัฒนา : กฎเกณฑ์ในการกำหนดอัตลักษณ์ให้กับการศึกษา

การจัดระเบียบเพื่อพัฒนาสังคมไปสู่ความทันสมัยถูกกำหนดขึ้น ภายใต้ระบบความคิดของความทันสมัยที่ต้องการควบคุม และจัดกระทำกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ที่มองว่า โลกเป็นสิ่งที่สามารถคาดคะเนได้ และเชื่อในพลังอำนาจของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและความสามารถของมนุษย์ โดยมีเป้าประสงค์ที่การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้เกิดผลผลิตสูงสุดขณะที่ใช้ต้นทุนต่ำสุด ด้วยอุดมการณ์ดังกล่าวนี้ จึงมีเป้าหมายอยู่ที่การจัดระเบียบให้กับทุกส่วนของสังคม ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างสังคม ร่างกายของคน ตลอดจนวิธีการหรือแนวทางในการดำเนินการของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย โดยการกำหนดรูปแบบสังคมในอุดมคติที่แสดงถึงสังคมแห่งความทันสมัยที่มีคุณลักษณะของการແຈກແຈງโครงสร้างและส่วนต่างๆของสังคม ดังเช่นแนวคิดของ Neil J Smelser ที่ว่า สังคมสมัยใหม่ต้องมีลักษณะของการແຈກແຈງสูง (differentiation) (Smelser. 1973 : 268 - 284) ทั้งด้านการແຈກແຈງกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (differentiation of economic activities) การແຈກແຈງกิจกรรมของครอบครัว (differentiation of family activities) การແຈກແຈງระบบคุณค่า (differentiation of value systems) การແຈກແຈງการจัดช่วงชั้นทางสังคม (differentiation of systems of stratification) เพื่อให้เกิดความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ (specialization) และคุณลักษณะของคนในสังคมแบบทันสมัย (modern man) ต้องเป็นคนที่มีความคิด และค่านิยมแห่งความทันสมัยซึ่งได้แก่ (1) พร้อมในการเปิดรับความคิดและสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ (2) ไม่ยึดติดรูปแบบหรือความคิดเห็น (3) ให้ความสำคัญกับรูปแบบของประชาธิปไตย (4) มินิสัยชอบวางแผน (5) เชื่อในมนุษย์และความสามารถของมนุษย์ (6) เชื่อว่าโลกเป็นสิ่งที่สามารถคาดคะเนได้

(7) ให้ความสำคัญกับคนและเกียรติของความเป็นมนุษย์ (8) เชื่อในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (9) เชื่อในความยุติธรรม (Inkeles. 1966 : 154 - 157) ขณะเดียวกันต้องมีรูปแบบขั้นตอน หรือ สูตรสำเร็จของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย เช่น แนวคิดตัวแบบการพัฒนาเศรษฐกิจตามลำดับขั้นของ รอสทาว(Rostow) (นาภรณ์ หะวานนท์. 2540 : 37 ; อ้างอิงจาก Rostow. 1971) ที่เสนอว่าประเทศต่างๆจะมีลำดับขั้นของการพัฒนาตามแบบประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกที่มี 5 ขั้นตอน คือ (1) ขั้นการผลิตแบบดั้งเดิม (2) ขั้นการเตรียมพร้อมที่จะเข้าไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบต่อเนื่อง (3) ขั้นที่มีพลังผลักดันไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ (4) ขั้นที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง และขั้นสุดท้าย คือขั้นที่สังคมทั่วไปมีการบริโภคในระดับสูง โดยมีความเชื่อว่า หากสามารถพัฒนาไปตามขั้นตอนนี้ได้ก็จะสามารถพัฒนาไปสู่ความทันสมัยได้ ซึ่งปัจจัยสำคัญของแนวคิดนี้อยู่ที่ความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยมุ่งไปที่การพัฒนาภาคอุตสาหกรรมให้เจริญเติบโตที่แสดงออกในรูปของระดับของการผลิต หรือปริมาณผลผลิตในระดับสูงโดยตั้งความหวังกับภาคอุตสาหกรรมให้เป็นภาคที่สำคัญในการผลิตและเป็นภาคที่รองรับแรงงานส่วนเกินของภาคเกษตรกรรมโดยยุทธศาสตร์ของการก่อให้เกิดความสำเร็จนี้อาศัยการดึงเอาส่วนเกินจากภาคเกษตรกรรมมาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมและส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ และอาศัยการถ่ายโอนเทคนิค วิทยาการและเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาช่วยในการพัฒนา

การจัดระเบียบสังคมมีเป้าหมายอย่างเป็นรูปธรรมให้เห็นในภาพของการแจกแจงโครงสร้างสังคมออกเป็นส่วนต่างๆ เช่น การแบ่งแยกการผลิตออกเป็นภาคเกษตรกรรม และ อุตสาหกรรม หรือ การแบ่งแยกกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกิจกรรมของครอบครัว และการจัดแบ่งคนออกตามช่วงชั้นของสังคมให้มีหน้าที่เฉพาะนี้ มีฐานคิดสำคัญจากแนวคิดเรื่อง การแบ่งงานกันทำ ที่ถูกมองว่าเป็นวิธีการสำคัญและจำเป็นในการเพิ่มศักยภาพให้กับมนุษย์ ในรูปของความเชี่ยวชาญเฉพาะ (specialization) โดยเชื่อว่า ความเชี่ยวชาญนี้จะเป็นตัวช่วยให้มนุษย์สามารถควบคุม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมได้มากที่สุดและมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งความเชื่อนี้ถูกรับรองและสนับสนุนด้วยแนวคิดทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ จากทั้งนักเศรษฐศาสตร์ และ นักสังคมวิทยาสำคัญ เช่น อัดัม สมิท (Smith. 1991 : 4 – 15) ในฐานะนักเศรษฐศาสตร์ ในงานเขียนเรื่อง The Wealth of Nations ได้สนับสนุนความคิดนี้โดยสมิทเห็นว่า การแบ่งงานกันทำนี้จะเป็นการก่อให้เกิดการเพิ่มผลผลิต (productivity) ทำให้สามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้นด้วยทรัพยากรเท่าเดิม โดยได้ยกตัวอย่างการผลิตเข็มหมุดในโรงงานขนาดเล็กที่มีคนงาน 10 คน และอาศัยเทคนิคการแบ่งงานกันทำ โดยคนงานหนึ่งคนทำหน้าที่ 2 - 3 ตำแหน่ง เช่น ดึงลวด ดัดลวด ตัดลวด ใส่หมุด ฝนปลายเข็ม สามารถผลิตเข็มหมุดได้ 4,800 เล่ม ในหนึ่งวัน ซึ่งถ้าให้ต่างคนต่างทำแล้วอาจผลิตไม่ได้แม้ เพียง 1 เล่ม

โดย สมิทเห็นว่าการแบ่งงานกันทำนี้ช่วยให้สามารถทำงานได้มากขึ้นเนื่องจาก การแบ่งงานกันทำช่วยให้คนมีภาระงานที่ไม่มากนักซึ่งเป็นการเพิ่มความชำนาญให้เกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน นอกจากนั้นยังเป็นการประหยัดเวลาที่เสียไปจากการเปลี่ยนรูปแบบของการทำงานลักษณะหนึ่งไปสู่อีกลักษณะหนึ่ง ยิ่งไปกว่านั้น ยังเป็นแนวทางของการศึกษา วิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งการประดิษฐ์ เครื่องจักร หรือวิธีการทำงานที่สามารถอำนวยความสะดวก ลดปริมาณแรงงานที่ใช้ในการผลิต และช่วยให้คนสามารถทำงานได้มากขึ้น ดังนั้น การแบ่งงานกันทำจึงมิได้เป็นเพียงเทคนิคการผลิตที่สามารถช่วยเพิ่มความสามารถในการทำงานของคนแต่ยังเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพของการผลิตและเป็นการเพิ่มผลผลิตของประเทศด้วย และในทัศนะของนักสังคมวิทยาสำคัญเช่น อีมิล เดอร์ไคม์ (Ritzer, 1996 : 79 - 85 ; citing Emile Durkheim, 1893/1964 *The Division of labor in Society*) ก็ได้เน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของการแบ่งงานกันทำว่าเป็นคุณลักษณะของสังคมสมัยใหม่และด้วยการแบ่งงานกันทำนี้ส่งผลให้โครงสร้างสังคมมีการแจกแจงสูง ดังนั้นคนจึงมีการทำงานที่มีลักษณะเฉพาะเจาะจง มีช่วงงานและความรับผิดชอบที่แคบ ซึ่งในสังคมลักษณะนี้ จะมีลักษณะของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบอินทรีย์ (organic solidarity) คือสังคมเชื่อมโยงเข้าด้วยกันด้วยความต้องการบริการของคนอื่นๆ กล่าวคือ มีความแตกต่างระหว่างคน เนื่องจากการแบ่งงานกันทำที่ส่งผลให้คนมีงานที่ต่างกัน และมีความรับผิดชอบที่ต่างกัน และด้วยความต่างนี้จึงเป็นส่วนที่ทำให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องเกื้อกูลกันเพื่อให้เกิดความอยู่รอด โดย เดอร์ไคม์ เห็นว่า ในสังคมลักษณะนี้ การรักษาระเบียบวินัยสังคมส่วนรวม เป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเป็นตัวถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนในสังคม โดยเดอร์ไคม์เห็นว่าเป็นหน้าที่ของการศึกษาที่ต้องสร้างนักเรียนที่มีความรับผิดชอบ เชื่อถือได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับสังคม โดยรัฐควรควบคุมการศึกษาและฝึกคนออกมารับใช้สังคม

ด้วยฐานคิดดังกล่าวโรงเรียน จึงถูกจัดกระทำให้เป็นสถาบันพิเศษ หรือหน่วยงานเฉพาะในการเป็นกลไกสำคัญในการ กล่อมเกล่า อบรม คนให้มีวินัย เคารพและสำนึกต่อหน้าที่ของสังคม และ ผลิตคนที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ ทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ที่ตั้งอยู่บนหลักการเหตุผล และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ที่สนองต่อความต้องการกำลังคนของการผลิตในภาคอุตสาหกรรม หรือการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย โดยโรงเรียนทำหน้าที่ปลูกฝังวัฒนธรรม ค่านิยมที่สนับสนุน ค่านิยมของชนชั้นปกครอง ซึ่งในงานศึกษาของ ปีแอร์ โบแดง (Pierre Bourdieu) และเพื่อนร่วมงานของเขา (Aronowitz and Giroux, 1986 : 79 - 87; citing Bourdieu and Passeron, 1970 *Reproduction*) ได้เสนอให้เห็นถึงการทำงานนี้ของโรงเรียนโดยพบว่า โรงเรียนทำหน้าที่สนับสนุน วัฒนธรรมของชนชั้นปกครอง ขณะเดียวกันก็ปิดกั้นต่อต้านวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น โดยโรงเรียนให้

ความชอบธรรมกับวัฒนธรรมทุนนิยมผ่านทางการจัดลำดับองค์ความรู้ในโรงเรียน ในรูปของหลักสูตรหลัก (hegemonic curriculum) หรือแม้แต่ในระบบการให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน ความคาดหวังของครูที่มีต่อนักเรียนด้วย เพื่อหล่อหลอมเข้าไปในจิตใต้สำนึกของคน และก่อรูปในระบบการรับรู้ การคิด และการแสดงออก

นอกจากนั้นโรงเรียนยังทำหน้าที่จำแนกแบ่งคนออกเป็นพวกเป็นกลุ่มเพื่อให้สอดคล้องกับความหลากหลายของความต้องการกำลังคนในรูปลักษณะต่างๆของตลาดแรงงาน ตั้งแต่ผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญทางวิชาการ ผู้มีทักษะเฉพาะด้าน หรือผู้ใช้แรงงาน ฯลฯ ตลอดจนการสั่งสม ทักษะ ค่านิยม ความเชื่อที่สอดคล้องเพื่อสนับสนุนความต้องการดังกล่าว ซึ่งสามารถเห็นการทำหน้าที่นี้ของโรงเรียนได้จากการศึกษาของ โบเลส และ กินทิส (Aronowitz and Geroux. 1986 : 74 ; citing Bowles and Gintis. 1977 *Schooling in Capitalist America*) ที่พบว่าหน้าที่หลักของโรงเรียนคือการเตรียมคนเข้าสู่ตลาดแรงงานโดยการจัดแบ่งคนออกเป็นประเภทตามระดับความรู้ ทักษะ ความสามารถ และสร้างความชอบธรรมให้กับการจัดแบ่งคนดังกล่าวด้วยระบบของการวัดผล การให้เกรด นอกจากนี้ โรงเรียนยังทำหน้าที่ส่งผ่าน สื่อให้เห็นถึงอำนาจ กฎเกณฑ์ ค่านิยม บรรทัดฐาน ความเชื่อ คุณ徳การณ์ ตลอดจนลักษณะหรือประเภทของงาน ที่เป็นตัวสนับสนุนตรรก/ความมีเหตุผลแบบทุนนิยม ผ่านหลักสูตรแฝง (hidden curriculum) ซึ่งได้แก่ โครงสร้างของโรงเรียน อุปกรณ์การสอน พฤติกรรมครู และการจัดองค์กรของโรงเรียน (Steven and Wood. 1995 : 116)

การจัดการศึกษาภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยเช่นนี้ วัฏจักรการศึกษาจึงถูกผลิตขึ้นมาภายใต้สถาบันต่างๆ ทั้งส่วนที่ทำหน้าที่กำหนดนโยบาย และการควบคุมการดำเนินการตามนโยบาย ในรูปขององค์กรจัดการและวางแผนการศึกษา เช่น กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และสถาบันที่ทำหน้าที่กระจายแนวนโยบายไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้ประชาชนได้บริโภคการศึกษาที่ผลิตขึ้นผ่านโรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัย และด้วยการจัดรูปแบบการศึกษาให้มีลักษณะแบ่งแยกออกเป็นส่วนๆเพื่อแสดงถึงการแจกแจงโครงสร้างตามความเชี่ยวชาญเฉพาะไม่ว่าจะเป็นการจัดแบ่งประเภทของสถานศึกษาตามระดับความรู้ เช่น อุดมศึกษา อาชีวศึกษา สหามัญศึกษา ประถมศึกษา หรือการจัดแบ่งประเภทของผู้เรียน และผู้สอน ที่จะเข้ามาทำหน้าที่ในฐานะผู้กระทำการเรียนการสอนในการศึกษาแต่ละระดับ ด้วยการจัดกระทำดังกล่าวประเด็นที่จะพิจารณาต่อไปคือ ทำไมการดำเนินการนี้

จึงทรงประสิทธิภาพทั้งในการด้านการผลิต การกระจายและการบริโภคและเป็นที่ยอมรับในสังคมอย่างกว้างขวาง

ส่วนที่ 4 ความรู้ : อำนาจในการสร้างความยินยอม/ยอมรับและการต่อต้าน/ต่อรอง

ภายใต้รูปแบบการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีการแบ่งออกเป็นระดับชั้น และการจัดแบ่งความรู้ออกเป็นสาขาวิชาต่างๆ ตลอดจนการให้ระดับคุณค่ากับระดับชั้นและสาขาวิชาต่างๆ ซึ่งการดำเนินการนี้เป็นไปเพื่อตอบสนองรองรับอุดมการณ์ในระบบสังคมแบบทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับการแบ่งงานกันทำตามความเชี่ยวชาญเฉพาะ คือแบ่งแยกงานที่ใช้สมองออกจากงานที่ใช้กำลังกาย/แรงงาน โดยมีความต้องการแรงงานที่ใช้กำลังกายจำนวนมาก ขณะที่ต้องการกำลังแรงงานสมองเพียงจำนวนน้อย การศึกษาจึงเข้ามาทำหน้าที่คัดสรรคนออกเป็นประเภทต่างๆ เพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดแรงงาน ซึ่งการดำเนินการนี้ส่งผลให้คนส่วนใหญ่กลายเป็นแรงงานราคาถูกเพื่อป้อนแก่ภาคอุตสาหกรรม ประเด็นคือด้วยอำนาจอะไรที่สามารถทำให้การครอบงำหรือจัดกระทำดำเนินการนี้เป็นไปได้และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง

การที่จะไขปริศนานี้ได้จำเป็นต้องอาศัยการมองผ่านแนวคิดเรื่อง การครองความเป็นเจ้า (hegemony) ของกรัมสกี (Carnoy. 1984 : 69 - 70) ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระบวนการครอบงำ หรือการครองอำนาจความเป็นเจ้านี้ จะดำเนินไปได้ด้วยการสร้างอุดมการณ์ร่วม ที่เป็นตัวแทนของทุกฝ่ายในสังคมทั้งฝ่ายที่ได้และเสียประโยชน์ โดยสอดแทรกอุดมการณ์ผ่านทางหลักศีลธรรม กลุ่มปัญญาชน การเมือง และผลประโยชน์ร่วม เพื่อดึงชนชั้นอื่นเข้าร่วมเป็นพันธมิตรกับชนชั้นปกครอง หรือการเข้าไปกำหนดโลกทัศน์ให้กับทุกฝ่าย โดยโลกทัศน์นี้จะทำหน้าที่ชี้ นำ กำหนดความต้องการผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ถูกครอบงำให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของผู้ครอบงำเพื่อให้มองว่าเป็นเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม และก่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับการครอบงำ ด้วยคุณลักษณะของการครองอำนาจความเป็นเจ้าดังกล่าวจะเห็นได้ว่า อำนาจที่ใช้เพื่อครองความเป็นเจ้านี้มีลักษณะที่ต่างจากอำนาจในการบีบบังคับโดยทั่วไป แต่เป็นอำนาจที่มีรูปแบบที่แยบยล แอบแฝงภายใต้อุดมการณ์ เพื่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับ

อำนาจที่ก่อให้เกิดการยินยอมและยอมรับรูปแบบหนึ่งที่ฟูโก (Usher and Edwards. 1994 : 84; citing Foucault. 1979 *Discipline and Punish : The Birth of the Prison*) เห็นว่ามีความสำคัญคือ อำนาจของความรู้ โดยความรู้ถูกพิจารณาว่ามีอำนาจมากเมื่อมันสามารถที่จะแสดงถึงสภาพของความจริง เช่น ความรู้ที่ส่งผ่านระบบการศึกษา หรือ การปฏิบัติการศึกษาที่ตั้งอยู่บนหลักการของวิทยาศาสตร์และ วิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์ ที่เป็นที่ยอมรับว่าเป็นวิธีการค้น

หาความจริงของโลก และด้วยการมองเช่นนี้ ความรู้จึงมีลักษณะเหมือนความจริง ที่ถูกพิจารณาว่า มีอำนาจเพราะเป็นวิธีการที่จะปลดปล่อยคนจากอำนาจ (the truth will make you free) ช่วยให้คนตระหนักถึงความเป็นเหตุผล สามารถแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเองอย่างอิสระ และสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มที่ ด้วยคุณลักษณะของความรู้ความจริงที่กำหนดให้ ทำให้ความรู้ความจริงกลายเป็นสิ่งที่มีอำนาจมาก เพราะสามารถที่จะปรับเปลี่ยนการมองสรรพสิ่งต่างๆ ได้

ในทัศนะของฟูโกแล้ว ความรู้และอำนาจเป็นสิ่งที่ถูกรวมเข้าด้วยกัน ไม่สามารถบอกได้ว่าจุดไหน เวลาใดที่ความรู้ไม่ได้ขึ้นกับอำนาจ ความรู้และอำนาจจึงเป็นอะไรที่มากกว่าชั่วคราวข้ามที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ แต่เป็นสิ่งที่มืออยู่ในกันและกัน แต่ฝ่ายต่างมีเงื่อนไขที่เป็นไปได้ที่จะก่อให้เกิดอีกฝ่ายหนึ่ง โดยอำนาจต้องการความรู้เกี่ยวกับวัตถุนั้น เพื่อที่จะบริหารอำนาจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่ความรู้ก็ต้องการอำนาจเพื่อกล่าวอ้างและประกาศถึงความถูกต้องของความรู้ นั้น ดังนั้น อำนาจและความรู้จึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และมักถูกพบด้วยกันในสนามของความจริง กล่าวคืออะไรที่ถูกยอมรับให้มีเหตุผลและเป็นจริง คือสิ่งที่ถูกสร้างบนพื้นฐานของการมีอยู่ของอำนาจที่สร้างจากความรู้ ดังนั้น ความจริง ในทัศนะนี้จึงหมายถึง สิ่งหนึ่งในโลกนี้ ที่ถูกสร้างขึ้นมาด้วยรูปแบบต่างๆ ของการควบคุมบังคับ โดยในแต่ละสังคมก็จะมีระบบความจริงที่เป็นการเมืองของความจริง ภายใต้รูปแบบวาทกรรมที่เป็นที่ยอมรับ และจัดให้เป็นสาระสำคัญ หรือเกณฑ์ที่ช่วยให้คนแยกแยะจริงออกจากเท็จ โดยการให้ความหมายกับความจริง ความรู้จึงมิได้เป็นการนำเสนอความจริงธรรมดาว่าอะไรเป็นเช่นไร แต่เป็นตัวสร้างว่าอะไรถูกทำให้เป็นจริง

ด้วยลักษณะของความสัมพันธ์ของอำนาจและความรู้นี้ จึงเผยให้เห็นอำนาจในรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะของเครือข่ายที่มีการจัดกระทำกับร่างกาย และส่งผ่านไปยังสังคม กล่าวคืออำนาจถูกส่งผ่านทางระบบความรู้ที่เข้าไปกำหนดตัวผู้กระทำ (active subject) ขึ้นมาในฐานะที่เป็นผู้ที่มีความรู้ดีกว่า เข้าใจมากกว่า และผู้ที่อยู่ในฐานะตำแหน่งนี้จะเป็นผู้ก่อรูปอำนาจ ด้วยเหตุนี้ความเป็นมนุษย์จึงเป็นความจริงที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นโดยเทคโนโลยีของอำนาจที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ให้กับบุคคล และปัจเจกชนจึงเป็นทั้งวัตถุที่อำนาจสร้างขึ้น (object of power) และเป็นเครื่องมือ หรือสื่อในการบริหารอำนาจ

อำนาจความรู้ในสังคมสมัยใหม่ที่เข้ามาจัดกระทำโดยตรงกับการศึกษา อาจพิจารณาได้ใน 3 ลักษณะ คือ อำนาจความรู้ในรูปของศาสตร์การศึกษา หรือความรู้เกี่ยวกับการศึกษา หรือที่เรียกว่า วิชาการศึกษา (the discipline of education) ที่ตั้งบนหลักการเหตุผล แบบบปฏิฐานนิยม (positivism) ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสาขาวิชาต่างๆ เช่น จิตวิทยาการศึกษา จิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ วิธีสอนอันเป็นแม่บท วิธีสอนเฉพาะของวิชาต่างๆ การแนะแนว การวัดผล การทดสอบการ

ศึกษา การวิจัยการศึกษา การวางแผนการศึกษา การนิเทศการศึกษา การบริหารการศึกษา การประถมศึกษา การมัธยมศึกษา การอาชีวศึกษา การอุดมศึกษา ฯลฯ เป็นต้น โดยในแต่ละสาขาวิชาต่างก็มีเป้าหมายในการแสวงหาความรู้และวิธีการเข้าถึงความรู้ที่ต่างกัน โดยความรู้เฉพาะทางนี้จะเข้ามากำหนดควบคุม วิธีการในการจัดการศึกษาทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น การสืบค้น ค้นคว้าหาความจริง ตลอดจนตัวแนวคิด (body of concept) ที่เป็นตัวอธิบายเนื้อหาวิชา ซึ่งคืออำนาจที่เข้าไปกำหนด หรือบ่งบอกว่าการค้นหาคำจริงนั้นจะต้องทำด้วยวิธีการใด โดยใคร เป็นผู้กระทำ หรือผู้มีความรู้และจะเผยแพร่ความรู้ด้วยวิธีการอย่างไร

ความรู้รูปแบบที่สองคือ **ความรู้ที่เป็นสาระวิชา (subject matter)** (Mason, 1972 : 147) ที่ต้องการจะถ่ายทอดหรือส่งผ่านไปสู่อุ้รับการศึกษา โดยความรู้รูปแบบนี้จะเข้าไปกำหนดคุณลักษณะเฉพาะให้กับสาขาวิชาว่ามีพื้นที่เกี่ยวกับเรื่องอะไร และมีขอบเขตเพียงไร โดยกำหนดตั้งแต่ขอบเขตของเนื้อหาสาระของวิชาที่ต้องการถ่ายทอด ตลอดจนหลักการพื้นฐานของวิชาและมาตรฐานการนำสาระวิชาสู่การปฏิบัติ โดยความรู้นี้จะเข้ามากำหนดวิธีคิด กรอบและท่าทีในการปฏิบัติ ตลอดจนบุคลิกภาพของผู้ที่เข้าสู่สาขาวิชาและความเจริญก้าวหน้าในวิชาชีพเฉพาะสาขานั้นๆต่อไป

ความรู้รูปแบบที่สาม ได้แก่ **ความรู้เกี่ยวกับวินัยทางสังคม (disciplines)** เป็นความรู้เกี่ยวกับระเบียบในการที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับ ทัศนคติ บรรทัดฐาน ค่านิยม และช่วงชั้นที่กำหนดให้กับคนในสังคม เช่น ในสังคมทันสมัยที่มีการสร้าง และกระจายคุณลักษณะ ทัศนคติ และค่านิยมของคนทันสมัย (modern man) ไปสู่สมาชิกในสังคมผ่านการศึกษา โดยคุณลักษณะที่กำหนดดังกล่าวนี้มีเป้าหมายเพื่อที่จะจัดระเบียบให้กับร่างกายของคน เพื่อให้สามารถควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการ เช่น การกำหนดมาตรฐานความประพฤติในรูปของกิริยามารยาทของเด็กที่มีต่อผู้ใหญ่ หรือนักเรียนที่มีต่อครู เป็นต้น หรือภายใต้อุดมการณ์ของความทันสมัย การจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์ถูกครอบงำด้วยวาทกรรมของความมีประสิทธิภาพ ที่แบ่งแยกเรื่องงานออกจากเรื่องเล่น ดังนั้นการใช้ร่างกายจึงถูกกำหนดควบคุม ภายใต้ความคิดของการจัดการกับร่างกายเพื่อให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถูกต้อง ประหยัดเวลา ไม่มีที่ว่างสำหรับความเกียจคร้าน หรือไร้เหตุผล ทุกสิ่งต้องอยู่ในรูปแบบที่ สนับสนุน และ เอื้อต่อการกระทำที่เป็นที่ต้องการ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ของการปกครองและควบคุมมนุษย์ และความสัมพันธ์ของมนุษย์ โดยใช้ร่างกายเป็นพื้นที่สำคัญในการบริหารอำนาจ ภายใต้วินัยของสังคมที่ตั้งบนหลักการของความทันสมัย

ด้วยความรู้ที่ถูกกำหนดด้วยคุณลักษณะของอำนาจดังกล่าว จึงเป็นฐานในการวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิถีของการผลิต การกระจาย และการบริโภค วาทกรรมที่ถูกสร้างผ่าน ความรู้ทั้งสามรูปแบบ ด้วยการสร้างระบบความเชี่ยวชาญเฉพาะ ขึ้นในรูปของสถาบัน เช่น สถาบันฝึกหัดครู หรือ คณะครุศาสตร์/ศึกษาศาสตร์ โดยกำหนดให้มีหน้าที่ที่สำคัญ 2 ประการคือ ทำหน้าที่สร้างความรู้ด้วยวิชาการศึกษา เช่น การแนะแนว การวัดผลการศึกษา การจัดและพัฒนาหลักสูตร การสอน การบริหารการศึกษา ฯลฯ เป็นต้น เพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่จะเป็นครูเพื่อใช้ในการจัดการศึกษา หรือในการสอนจริง ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระของการศึกษา ตลอดจนแนวทางและมาตรฐานในการปฏิบัติ แก่ผู้ที่จะเป็นครู เพื่อจะนำไปเป็นสาระในการสอน หรือการปฏิบัติการสอนจริงในโรงเรียน โดยสาระของการศึกษานี้จะถูกจัดระบบ/ระเบียบใหม่ ให้เหมาะสมกับสภาพการสอนจริงในแต่ละบริบทพื้นที่ โดยมีหลักสูตร เป็นตัวกำกับการดำเนินการของครู โดยหลักสูตรนี้สามารถที่จะนำมาจัดระเบียบใหม่ภายใต้ความรู้ทางด้านการศึกษาที่เรียกว่า“การพัฒนาหลักสูตร” เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนมีความเหมาะสมแก่กลุ่มผู้เรียนที่ต่างกัน เช่น ในระดับอายุที่แตกต่างกัน หรือในบริบทพื้นที่ที่ต่างกันไป ส่วนทัศนคติ ค่านิยม และระเบียบวินัยทางสังคมที่ส่งผ่านการศึกษามาไปสู่ผู้เรียนนั้น ถูกส่งผ่านทางหลักสูตรแฝง (hidden curriculum) (Steven and Wood. 1995 : 116) ซึ่งได้แก่ โครงสร้างของโรงเรียน อุปกรณ์การสอน พฤติกรรมครู และการจัดองค์กรของโรงเรียน

สถาบันการศึกษาหรือโรงเรียนก็ทำหน้าที่เช่นเดียวกัน โดยทำหน้าที่ ถ่ายทอดความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระวิชา หรือสาระของการศึกษา โดยมีครู/อาจารย์ เป็นผู้ถ่ายทอดสาระในการสอนซึ่งอาศัยความรู้ด้วยวิชาการศึกษา และเนื้อหาสาระของวิชา ที่อยู่ภายใต้การกำกับแนวทางการจัดการศึกษานี้ด้วยหลักสูตร และถ่ายทอดระเบียบวินัยทางสังคม ค่านิยมมาตรฐานทางสังคม การจัดช่วงชั้นทางสังคม ตลอดจนแนวทางการปฏิบัติต่อกันทางสังคม ผ่านทางหลักสูตรแฝง นอกจากนั้นแล้ว โรงเรียนยังทำหน้าที่ผลิตและกระจายความหมายและความสำคัญของการศึกษาเข้าสู่พื้นที่ต่างๆ อย่างกว้างขวางครอบคลุม โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่แพร่กระจายครอบคลุมพื้นที่ทั้งในภาคเมืองและชนบท

ด้วยอำนาจความรู้นี้ จึงเป็นการสร้างความหมายให้กับการศึกษาขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นอื่นให้กับกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดในวิถีชีวิตชุมชน โดยในชุมชนนั้นชาวบ้านถูกมองว่าไม่มีความรู้ด้านวิชาการศึกษา แบบที่สถาบันฝึกหัดครูมี ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการถ่ายทอดในวิถีชีวิตชุมชนจึงไม่มีพื้นที่ที่จะดำรงอยู่ในการศึกษาแบบนี้ ผู้รู้ในชุมชนไม่สามารถเป็นครู แบบในระบบโรงเรียน ชุมชนไม่มีสาระของการศึกษา หรือสาระของการสอนแบบ

ในระบบโรงเรียน ดังนั้นชาวบ้านจึงเป็นผู้สอนในโรงเรียนไม่ได้ และสาระของการศึกษา หรือการสอนในโรงเรียนจะสร้างความเป็นอื่นให้กับภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชุมชน

นอกจากอำนาจของความรู้นี้ จะทำให้การจัดกระทำดำเนินการกับการศึกษานั้นเป็นไปได้แล้ว ยังทำหน้าที่กำหนดฐานะตำแหน่งให้กับคนในสังคม โดยให้กลุ่มผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะนี้อยู่ในฐานะผู้ที่มีความรู้ มากกว่า เชี่ยวชาญมากกว่า และอำนาจอีกส่วนที่ยิ่งใหญ่กว่าคืออำนาจ ในการกำหนดว่าเรื่องใดเป็นสิ่งสำคัญ หรือสาระสำคัญของความรู้ที่จะต้องได้รับการถ่ายทอดไปสู่ประชาชนทั่วไปในสังคม โดยสาระสำคัญของการศึกษาที่กำหนดนี้จะถูกส่งผ่านระบบความเชี่ยวชาญเฉพาะ เพื่อจัดกระทำกำหนดให้อยู่ในรูปของศาสตร์ที่เป็นรูปแบบ แบบแผนที่กำลังไปด้วยหลักการและวิธีการศึกษาและแนวคิดของศาสตร์การศึกษา เพื่อให้สามารถเข้ามาจัดกระทำโดยตรงกับร่างกายมนุษย์

ด้วยอำนาจของความรู้ดังกล่าว การศึกษาจึงถูกสร้างให้มีทั้งพื้นที่ และผู้ดำเนินการในการบริหารอำนาจ ภายใต้กรอบของความเชี่ยวชาญเฉพาะที่ถูกกำหนดขึ้นด้วยกระบวนการวาทกรรมที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ให้กับการศึกษา ด้วยอำนาจนี้การศึกษาจึงสามารถที่จะเข้ามาจัดระเบียบ (ordering) ให้กับการดำเนินการต่างๆที่เกิดขึ้นภายในระบบโรงเรียนตั้งแต่ การจัดระเบียบร่างกาย ด้วยการออกกฎ ระเบียบการของโรงเรียน ที่เข้ามากำหนดตั้งแต่ ศึกษามารยาท ความประพฤติ การแต่งกาย กำหนดเวลาเรียน เวลาพัก การเล่น ตลอดจน การจัดการเรียนการสอน ด้วยการกำหนดคุณลักษณะของผู้สอน ผู้เรียน หลักสูตร เนื้อหา แบบเรียน การจัดชั้นเรียน และกิจกรรมต่างๆในโรงเรียน และ การจัดประเภท (catagorising) เพื่อแบ่งคนออกเป็นกลุ่มเป็นพวก โดยการดำเนินการทั้งหมดนี้จะถูกควบคุมตรวจสอบภายใต้การทำให้เป็นเรื่องปกติ (normalising) และ เป็นเรื่องที่ถูกต้อง และเป็นระเบียบปฏิบัติ (regulating) ในรูปของการให้คำปรึกษา แนะนำ และการประเมินผลในรูปของการวัด (measuring) การทดสอบประจำภาค/ ประจำปี การให้เกรด

การดำเนินการดังกล่าวจึงเป็นการใช้อำนาจเข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบชีวิตมนุษย์ให้ผูกติดกับความรู้โดยผ่านการศึกษา ด้วยเหตุนี้การศึกษาในทัศนะของฟูโกจึงมิใช่เป็นการปฏิบัติเพื่อปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระแต่ มองว่า การศึกษาเป็นรูปแบบหนึ่งของเทคโนโลยีของอำนาจที่ถูกทำให้สละสลวย ประณีต บนพื้นฐานของความรู้ โดยความรู้นี้เป็นตัวสร้าง และกำกับให้การปฏิบัติเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และสามารถบริหารภายใต้รูปแบบที่มีลักษณะของสิ่งที่เป็นธรรมดา เป็นธรรมชาติ แต่มีความละเอียดซับซ้อน ไม่เปิดเผย ซึ่งมีอันตรายมากขึ้นเนื่องจากเป็นไปอย่างเงียบๆ ลับๆ ไม่รู้ตัว

ดังนั้นในสังคมสมัยใหม่นี้ การศึกษาจึงมิใช่สิ่งธรรมดาที่ดำเนินไปในโรงเรียนแต่เป็นส่วนสำคัญของการปกครอง ที่มีอำนาจเข้ามาจัดการควบคุมในรูปของความรู้ ที่เข้ามาแทนที่รูปแบบอำนาจการบีบบังคับ ในยุคสังคมโบราณ โดยฟูโกมีสมมติฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับอำนาจและความรู้

ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญนี้ว่า เป็นความรู้ที่แสดงออกถึงการค้นหาความจริงที่ถูกกำกับควบคุมหรือปิดเบือนโดยอำนาจ ดังนั้น ความรู้จึงมิใช่เรื่องของความมีอิสระเสรีภาพทางวิชาการ แต่ความรู้เป็นสิ่งที่อำนาจกำกับอยู่ โดยอำนาจนี้จะถูกทำให้มีลักษณะเป็นรูปธรรมและสร้างขึ้น โดยสถาบัน เช่น รัฐซึ่งมีอำนาจบริหารเหนือส่วนอื่นๆ

ด้วยแนวคิดนี้ การพิจารณาการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการจัดการศึกษา จาก การเรียนการสอนแบบที่มีครูเป็นศูนย์กลาง (teacher center) ไปสู่การจัดการเรียนการสอนที่มีนักเรียนเป็นศูนย์กลาง (student center) ที่มุ่งให้นักเรียนสามารถแสดงความคิดเห็นได้มากขึ้นแสดงออกได้มากขึ้น หรือการปรับเปลี่ยนรูปแบบของการจัดชั้นเรียน จากการนั่งเรียนแบบชั้นเรียน ไปสู่การนั่งรวมเป็นกลุ่ม ล้วนเป็นเรื่องของการปรับเปลี่ยนการให้ความหมายและความสำคัญกับความรู้ โดยการเรียนการสอนแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นการสร้างอัตลักษณ์ของคนให้มีลักษณะของความเป็นปัจเจกชนที่มีความต้องการ และสามารถทำให้ความต้องการนั้นบรรลุได้โดยผ่านการแสดงออกถึงความต้องการ โดย การแสดงออก/สารภาพ (confession) ถึงปัญหาหรืออุปสรรคต่อผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า คือผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ ส่วนการจัดชั้นเรียนแบบการนั่งรวมกลุ่มนี้อาจมองว่าเป็นรูปแบบที่ดูเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ซึ่งแฝงเร้นด้วยความหมายสำคัญที่ว่า นักเรียนมิได้ขึ้นอยู่กับครูเท่านั้นแต่ยังขึ้นกับเพื่อน ซึ่งการปรับเปลี่ยนนี้เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับความจริงของสภาพการทำงานในโรงงานที่มีลักษณะของการปฏิบัติงานตามสายพานที่ให้ความสำคัญกับการทำงานเป็นทีม หรือการกำหนดควบคุมที่มาจากผู้ร่วมงานคนก่อนหน้าและคนถัดไป มากกว่าการควบคุมโดยผู้ดูแล (supervision) ซึ่งฟูโกมองว่ากระบวนการเหล่านี้เป็นการสร้างผู้กระทำ (subjectivity) และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงนี้จึงไม่ได้เป็นการเปลี่ยนเพื่อขจัดอำนาจออกไป แต่เป็นการแทนที่ของอำนาจที่เข้ามาในรูปลักษณะใหม่ด้วยวาทกรรมชุดใหม่ที่ต่างไป โดยรูปลักษณะใหม่นี้ไม่อาจมองว่าเป็นการกระทำที่ก่อให้เกิดความเป็นมนุษย์มากขึ้น หรือเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น หรือเป็นตัวอย่างของความก้าวหน้า แต่เป็นการชี้ให้เห็นหรือตระหนักว่าไม่มีวาทกรรมใดที่ไม่มีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง

ด้วยอำนาจของวาทกรรมที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ ความหมาย ให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ขณะเดียวกันก็สร้างความเป็นอื่นให้กับคู่ตรงข้าม เช่น คนฉลาด – คนโง่ ผู้รู้หนังสือ – ผู้ไม่รู้หนังสือ เมือง – ชนบท ซึ่งการเข้ามามีอำนาจนี้ก่อให้เกิดการต่อต้าน หรือพื้นที่ของการต่อสู้ขึ้น ซึ่งฟูโก มองว่า การต่อต้านมีอยู่ในทุกที่ที่มีอำนาจ ดังนั้นอำนาจในทัศนะของฟูโก จึงมีหลากหลายมากกว่าที่จะมีแหล่งอำนาจเพียงแหล่งเดียว ดังนั้นการต่อต้านจึงดำรงอยู่ในความสัมพันธ์ของอำนาจ

ส่วนการแสดงออกไม่ว่าจะเป็นการยินยอม/ยอมรับ หรือการต่อต้านต่อนั้น ขึ้นกับการบริหารอำนาจที่แต่ละฝ่ายมีอยู่

ด้วยความซับซ้อนของอำนาจที่มาในรูปแบบใหม่ที่นุ่มนวลในรูปของความรู้นี้ ตลอดจนการมองว่าอำนาจมีที่มาจากแหล่งอำนาจที่หลากหลายจึงเป็นการเปิดมิติใหม่ ในการมองการศึกษา และด้วยกรอบในการมองนี้จะเห็นได้ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ถูกกำหนดขึ้น หรือสร้างขึ้นโดยผู้มีอำนาจในสังคม และถูกส่งผ่านแพร่กระจายทั้งในรูปของการปฏิบัติการวาทกรรมและการปฏิบัติการทางสังคมทำให้วาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนกระจายและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในสังคม อย่างไรก็ตามด้วยมิติในการมองอำนาจในรูปแบบใหม่ที่มีลักษณะที่หลากหลาย กระจายอยู่ในทุกที่ ดังนั้นการปรับเปลี่ยนการศึกษานั้นจึงมิใช่เป็นเรื่องของการปฏิวัติล้มล้าง แต่เป็นเรื่องของการสร้างเครือข่ายอำนาจใหม่ที่เข้ามากำหนดวาทกรรมใหม่ให้กับการศึกษา และแพร่กระจายไปสู่การปฏิบัติในสังคม

ส่วนที่ 5 ผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม : ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้าน

หัวใจของกระบวนการสร้างวาทกรรม หรือการกำหนดอัตลักษณ์ ให้กับสรรพสิ่งต่างๆอยู่ที่การสร้างความเป็นอื่นให้กับสรรพสิ่งที่มีลักษณะต่างไป ดังนั้น วาทกรรมที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์และความสำคัญให้กับการศึกษา จึงส่งผลให้เกิดการแบ่งแยกส่วนต่างๆในสังคมออกจากกัน เช่น หน้าที่กล่อมเกลาสมาชิกในสังคมถูกดึงออกจากครอบครัว หรือ ชุมชน ไปสู่โรงเรียน ระบบความรู้ความเชื่อที่ถ่ายทอดจากพิธีกรรม ประเพณี ภูมิปัญญาชาวบ้าน วัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีได้ตั้งอยู่บนหลักการเหตุผลของวิทยาศาสตร์และอุดมการณ์ของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย จึงถูกเบียดออกไปนอกขอบเขตของการศึกษา ขณะเดียวกัน คนที่สามารถเข้ามาจัดการเรื่องการให้การศึกษาได้ก็ถูกจำกัดเพียงเฉพาะผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะที่ต้องถูกฝึกฝนมาเป็นพิเศษที่เรียกว่า ครู หรืออาจารย์ หรือนักวิชาการศึกษาเท่านั้น และแม้แต่ครูในแต่ละระดับการศึกษา也被กำหนดให้มีคุณลักษณะเฉพาะที่ต่างกันไป และด้วยคุณลักษณะที่ต่างกันไปจึงเป็นการสร้างอัตลักษณ์ให้กับครูในการที่จะพูด หรือกระทำกับการเรียนการสอน หรือการศึกษาในระดับต่างๆ หรือในสาขาวิชาต่างๆ และไม่ได้เพียงครูเท่านั้นที่ถูกกำหนดอัตลักษณ์ให้ นักเรียนก็ถูกกำหนดอัตลักษณ์ตามระดับของการศึกษาต่างๆ เช่น การกำหนดช่วงอายุ หรือระดับสติปัญญา ที่แสดงออกด้วยผลของการสอบวัด ด้วยคุณลักษณะหรืออัตลักษณ์ที่กำหนดให้นี้ ทำให้ภูมิความรู้เดิมของชุมชนและครอบครัว ถูกกันออกนอกกรอบของการศึกษา และสิทธิอำนาจในการที่เข้ามามีการจัดการศึกษาของประชาชนถูกจำกัดลง ยิ่งไปกว่านั้นการให้การศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีเป้าประสงค์ในการผลิต

คนเพื่อป้อนหรือสนองต่อความต้องการของภาคอุตสาหกรรมในเมืองยังเป็นการดึงแรงงานภาคเกษตรจากชนบทออกจากชุมชนท้องถิ่นเข้าสู่การทำงานในภาคเมือง หรืออุตสาหกรรม

ด้วยกระบวนการจัดรูปแบบการศึกษาที่แบ่งออกตามระดับชั้น และตามสาขาวิชา ที่อาศัยการวัดผลเป็นเครื่องจำแนกคนออกตามระดับต่างๆ โดยให้คุณค่ากับระดับที่แตกต่างกันนี้ตามค่านิยมหรืออุดมการณ์ของทุนนิยม ที่ให้ความสำคัญกับ ระดับการศึกษาสูงมากกว่าการศึกษาในระดับต่ำกว่า สาขาวิชาที่เป็นวิทยาศาสตร์ เช่น เคมี ชีวะ ฟิสิกส์ มากกว่าสังคมศาสตร์ หรือ วิชาในเชิงวิชาการ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ มากกว่าวิชาเชิงปฏิบัติการ เช่น การทำอาหาร การเรือน ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามหลักการแบ่งงานกันทำที่แยกงานที่ใช้แรงงานออกจากงานที่ใช้สมอง ด้วยบทบาทและหน้าที่ของการศึกษาในระบบโรงเรียนดังกล่าวจึงเป็นการแบ่งแยกคนและสร้างความไม่เท่าเทียมกันให้กับคนในสังคม

การแบ่งแยกและการจัดประเภทความแตกต่างให้กับคนในสังคมนี้นี้ถูกทำให้สมจริง และตอกย้ำถึงความสำคัญของการศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น ด้วยการผูกโยงวุฒิการศึกษาเข้ากับเงินตรา ลักษณะของงาน และฐานะทางสังคม โดยการตีค่าคุณวุฒิต่างๆ ออกมาเป็นระดับเงินเดือน หรือค่าตอบแทนซึ่งส่งผลให้ผู้มีคุณวุฒิการศึกษาระดับสูงได้ค่าตอบแทนสูงและสามารถเข้าสู่งานอาชีพที่มีเกียรติและได้รับการยกย่องจากสังคม ส่วนผู้ที่ไม่มีคุณวุฒิการศึกษา หรือมีคุณวุฒิต่ำ ก็ถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มของผู้ใช้แรงงาน รายได้ต่ำ กลายเป็นแรงงานรับจ้าง หรือกรรมกรไร้ฝีมือ กระบวนการเหล่านี้ถูกทำให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่เหมาะสมและนับว่าการศึกษามีสามารถทำหน้าที่ในการแบ่งแยก จัดกลุ่มคนตามระดับความรู้ ทักษะได้สอดคล้องกับความต้องการกำลังคนในภาคการผลิตได้ และเป็นกลไกสำคัญในการจัดคนเข้าสู่ช่วงชั้นในสังคม ขณะเดียวกันเป็นปัจจัยสำคัญในการเลื่อนฐานะทางสังคม ถ้าจะละเลยภาพความจริงที่ว่า กลุ่มผู้ใช้แรงงาน หรือแรงงานไร้ฝีมือ หรือกรรมกรรับจ้างนี้แท้จริงแล้วก็คือ คนที่มาจากภาคชนบทซึ่งเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ของประเทศที่เป็นฐานทรัพยากรกำลังคนที่สำคัญ ที่ถูกทำให้กลายเป็นเพียงผู้ด้อยการศึกษาที่ไม่มีใบปริญญา มากำกับหรือแสดงถึงความรู้ที่มี ซึ่งส่งผลต่อฐานะทางเศรษฐกิจและหน้าที่การงาน ให้เป็นได้เพียงแรงงานไร้ฝีมือ หรือกรรมกรรับจ้าง และบัณฑิตตกงาน และเพิกเฉยที่จะถามต่อไปเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

แนวคิดของ มาร์กซ์ ช่วยตอบคำถามข้างต้นได้เป็นอย่างดี โดย มาร์กซ์ (Ritzer. 1996 : 42 - 74) มองว่ากลไกการทำงานของทุนนิยมและการแบ่งงานกันทำ โดยพื้นฐานที่สุดเป็นการแบ่งแยก เจ้าของปัจจัยการผลิต ออกจาก คนขายแรงงาน และคนขายแรงงานถูกบีบบังคับ และ ทำให้กลายเป็นเพียงแรงงานที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ โดยความเชี่ยวชาญเฉพาะเป็นตัว กีดกันคน

นอกจากการตระหนักรู้ หรือการแสดงออกซึ่งศักยภาพของมนุษย์ (human potential) ที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ โดยหัวใจสำคัญของศักยภาพของมนุษย์ในทัศนะของมาร์กซ์ คือ ความสามารถในการเชื่อมโยงความสำนึกเข้ากับการกระทำ กล่าวคือ คนสามารถใช้จิตสำนึกเข้ามากำหนดการกระทำ และด้วยจิตสำนึกที่ต่างกันมนุษย์ในฐานะผู้กระทำจึงสามารถที่จะเลือกว่าจะกระทำหรือไม่กระทำ หรือเลือกรูปแบบของการกระทำได้ว่า จะกระทำในลักษณะไหน ช้ำยังสามารถวางแผนล่วงหน้าตลอดจนปรับเปลี่ยนแผนได้ และสามารถให้ความสนใจอย่างใกล้ชิดต่อสิ่งที่กำลังทำได้เป็นเวลานาน ยิ่งไปกว่านั้น มาร์กซ์ ยังมองว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ที่สามารถพัฒนาไปได้เฉพาะในสังคมเท่านั้น ซึ่งหมายความว่า ความสามารถของมนุษย์จะไม่มี ความหมายถ้าแยกตัวออกจากสังคม มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์กับสังคม แต่ด้วยลักษณะของการแบ่งงานกันทำในสังคมทุนนิยม เป็นการลดคุณค่าของมนุษย์ให้เป็นเพียงแรงงาน ซึ่งเป็นการทำลาย หรือปิดกั้นการเกิดจิตสำนึกในตัวเอง ไม่รู้สึกถึงความสำคัญ ไม่มีความสุข ขาดเสรีภาพทั้งกายและใจ โดยการแบ่งงานกันทำนี้จะทำการปิดกั้นคนออกจากสังคมโดยการสร้างความแปลกแยก (alienation) ให้กับมนุษย์ใน 4 ด้านด้วยกันคือ (1) แยกแยกจากกิจกรรมการผลิต (productive activity) โดยคนงานมิได้ทำงานเพื่อตนเอง หรือเพื่อก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่ความต้องการของตนเอง แต่เป็นการทำงานเพือนายทุน ผู้จ่ายค่าจ้างให้ โดยทั้งแรงงานและ นายทุนต่างเชื่อว่า ค่าจ้างเป็นสิ่งแสดงว่า กิจกรรมการผลิตเป็นของนายทุน ดังนั้นนายทุนจึงมีอำนาจที่จะเป็นผู้ตัดสินใจว่าอะไรคือสิ่งที่ต้องทำ การทำงานหรือกิจกรรมการผลิตในสังคมทุนนิยมจึงถูกลดคุณค่าลงให้เป็นเพียง การหาเงินให้พอยังชีพ เป็นสิ่งที่น่าเบื่อ ไม่มีคุณค่าในการก่อให้เกิดความสำเร็จของงาน หรือความพึงพอใจในงาน (2) แยกแยกจากเป้าหมายของกิจกรรมการผลิต เนื่องจากผลผลิตของคนงานมิได้เป็นของคนงาน แต่ เป็นของนายทุน ที่สามารถใช้ผลผลิตนี้ไปในทางใดก็ได้ ซึ่งทำให้คนงานถูกกันออกไปจากกระบวนการผลิตทั้งหมดโดยการบีบบังคับให้เป็นเพียงแรงงานที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งทำให้คนงานมีความรู้สึกถึงบทบาทร่วมในการผลิตน้อย (3) แยกแยกออกจากคนงานด้วยกัน โดยการขู่มบังคับให้คนงานเข้าสู่การแข่งขัน เพื่อรีดคั้นให้เกิดผลผลิตสูงสุด และด้วยการแข่งขันนี้ทำให้คนงานแข่งขันในการผลิตว่าใครจะผลิตได้มากกว่า เร็วกว่า และเอาใจนายได้มากกว่า โดยคนที่ทำได้สำเร็จจะได้รับรางวัลเพียงเล็กน้อยคนที่ทำไม่ได้ก็จะถูกละทิ้งไป ทำให้เพื่อนร่วมงานเป็นศัตรูกัน โดยการเป็นศัตรูกันนี้เป็นวิธีการที่เป็นประโยชน์ต่อนายทุนมิฉะนั้นคนงานอาจจะหันมาเล่นงานนายทุน (4) แยกแยกจากศักยภาพความเป็นมนุษย์ในตนเอง ด้วยวิธีการผลิตในสังคมทุนนิยม บังคับคนปฏิบัติงานได้น้อยกว่าศักยภาพของความเป็นมนุษย์ที่มี ความสำนึกถูกทำลายลง ทำให้คนไม่สามารถที่จะแสดงออกถึงคุณสมบัติของมนุษย์ที่จำเป็น

นอกจากนั้นแล้ว มาร์กซ์ เห็นว่า โครงสร้างแบบโรงงาน (structure of manufacturing) เปลี่ยนคนงานไปสู่สัตว์ประหลาดที่มีความพิการ (crippled monstrosities) โดยการขูให้ทำงานทุกวินาที มากกว่าที่จะให้ทำงานให้เต็มความสามารถ ในทำนองเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างหัวและแขนถูกตัดขาดจากกันในทุนนิยมเพื่อว่าจะให้มีคนจำนวน 2 - 3 คน ที่ได้รับอนุญาตให้ทำงานที่ใช้สมอง (head work) คนที่ทำงานใช้แรงงาน (hand work) ก็ทำไปโดยขาดองค์ประกอบของสมอง มีความน่าเบื่อซ้ำซากของการกระทำซ้ำๆ ซึ่ง เองเกล (Engels)(Ritzer, 1996 : 59) กล่าวว่า “ไม่มีอะไรที่น่ากลัวมากไปกว่า การถูกบังคับให้ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดทุกวันทั้งวันตั้งแต่เช้ายันค่ำ และเป็นการกระทำที่ต่อต้านความต้องการ ถ้าใครที่ต้องทำก็จะเหลือความเป็นมนุษย์เพียงน้อยนิด และไม่เป็นคนที่มีความคิดสร้างสรรค์อีกต่อไป แต่กลายเป็นวัตถุ...” สำหรับ มาร์กซ์ แล้วมองว่าการทำงานเพื่อแลกค่าตอบแทนในรูปของตัวเงินนั้นเป็นการลดทอนคุณค่าของความเป็นมนุษย์ลง “ทรัพย์สินส่วนบุคคลทำให้คนโง่โดยคิดว่าวัตถุเป็นของเขาก็ต่อเมื่อได้เป็นเจ้าของหรือได้ กิน ดื่ม ใส่ อาศัยอยู่ ด้วยเหตุนี้งานในสังคมทุนนิยมจึงมิได้เป็นการแสดงออกถึงศักยภาพของมนุษย์ แต่มนุษย์ถูกทำให้รู้สึกถึงความสุขสบายเฉพาะเมื่อทำหน้าที่เหมือนสัตว์...”

ยิ่งไปกว่านั้น มาร์กซ์ ยังได้วิพากษ์ การแบ่งงานกันทำในระบบทุนนิยมที่มีผลต่อชุมชนโดยรวมว่าเป็นการแยกปัจเจกชนออกจากชุมชนรวม โดยคนจะหมกมุ่นกับงานของตัวเองและเพิกเฉยหรือต่อสู้ ต่อต้านกับผลประโยชน์ของชุมชน

ด้วยมุมมองของมาร์กซ์ ช่วยให้สามารถเห็นอีกด้านหนึ่งของการแบ่งงานกันทำที่เป็นอุดมการณ์สำคัญของรูปแบบการผลิตแบบทุนนิยม ที่ไม่เพียงแต่ลดคุณค่า ศักยภาพของความเป็นมนุษย์ด้วยการแบ่งงานกันทำที่แยกเจ้าของปัจจัยการผลิตออกจากผู้ขายแรงงาน และแยกย่อยงานที่ใช้สมองออกจากงานที่ใช้แรงงาน และการแบ่งแยกงานออกจากการเล่นสนุกสนาน แยกการผลิตออกจากการบริโภค ทำให้ ขบวนการแรงงานถูกแยกย่อยออกไป โดยคนที่เข้ามีส่วนร่วมในการผลิตสามารถให้ผลเพียงเล็กน้อยต่อผลผลิตสุดท้าย และไม่มีส่วนสัมพันธ์กับผลผลิต และสิ่งที่เกิดขึ้นหลังการผลิต ความเชี่ยวชาญที่ได้จากการแบ่งงานกันทำนี้เป็นเพียงความเชี่ยวชาญแคบๆ ที่มีผลต่อการหยุดยั้ง ลดทอนอำนาจของปัจเจกชนและความเป็นมนุษย์ลงให้เป็นเพียงคนที่พิการกลายเป็นเพียงเครื่องจักร เครื่องมือในการผลิตเท่านั้น

ด้วยการมองการแบ่งงานกันทำในมุมมองของ มาร์กซ์ ช่วยให้เห็นว่าการศึกษาในฐานะที่เป็นกลไกในการพัฒนาที่ทำหน้าที่สนองต่ออุดมการณ์แบ่งงานกันทำนี้ การศึกษาได้จัดกระทำอย่างรุนแรงกับคนและโครงสร้างสังคม ไม่ว่าจะเป็นการจำแนกคนออกเป็นประเภทต่างๆ ตามความเชี่ยวชาญเฉพาะซึ่งเป็นความเชี่ยวชาญแคบๆ ซึ่งเป็นการลดทอนศักยภาพของความเป็น

มนุษย์ลง และจัดสรรและกระจายกำหนดคนลงในตำแหน่งต่างๆในโครงสร้างสังคม โดยผ่านการ
 ประทับตรารับรองด้วยระดับการศึกษา หรือใบปริญญา ประกาศนียบัตร ดังนั้นเฉพาะคนที่ผ่าน
 การติตรารับรองด้วยระดับการศึกษาหรือปริญญาเท่านั้นที่ถูกจัดว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ
 ความเชี่ยวชาญ ทักษะที่เหมาะสมที่เข้าสู่ตำแหน่งงานในระดับใช้สมอง หรือถูกจัดให้เข้าสู่
 โครงสร้างสังคมในระดับมันสมองหรือปัญญาชนได้ ซึ่งแน่นอนว่าคนที่ผ่านไปได้จะเป็นเพียงคน
 ส่วนน้อยเท่านั้นส่วนคนส่วนใหญ่ของประเทศถูกทำให้กลายเป็นแรงงาน ซึ่งเป็นแรงงานราคาถูก
 เนื่องจากไม่มี ความรู้ ความสามารถ ทักษะที่เหมาะสมที่พิจารณาจากการไม่ได้ผ่านการรับรอง
 ด้วยปริญญา หรือประกาศนียบัตร

ด้วยฐานในการมองการศึกษาในเชิงนี้จะเห็นได้ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ถูกสร้างและก่อรูป
 ความสำคัญขึ้นเพื่อเป็นกลไกในการพัฒนา ที่สนองต่ออุดมการณ์ของความทันสมัย ที่ถูกสร้าง
 ความสำคัญขึ้นในสังคมโดยการดึงหน้าให้การให้ความรู้ และกล่อมเกลาสมาชิกของครอบครัวและ
 ชุมชน ไปสู่โรงเรียน ขณะเดียวกันก็ปิดกั้น กีดกันความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นออกนอกกรอบของ
 ความรู้ที่ตั้งบนฐานของหลักการเหตุผลของวิทยาศาสตร์ และการปรับเปลี่ยน การศึกษา จากเรื่อง
 ของความสมัครใจไปสู่การเป็นข้อบังคับพื้นฐานของสมาชิกในสังคม ในรูปของการศึกษาภาคบังคับ
 และการกำหนดคุณลักษณะของ ผู้ไม่รู้หนังสือขึ้นเป็นคุณลักษณะของความต่ำต้อยด้อยพัฒนา
 ดังนั้นการศึกษาในระบบโรงเรียนจึงมิได้เป็นไปเพื่อก่อให้เกิดความสามารถที่สนองตอบต่อความ
 ต้องการของบุคคล และไม่ได้ก่อให้เกิดความเสมอภาคในโอกาสแก่ทุกคน แต่กลับทำให้คนจำนวน
 มากโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในภาคชนบทที่มีศักยภาพทั้งด้านภูมิความรู้ดั้งเดิม ทรัพยากร กำลัง
 แรงงานที่มีอยู่ถูกบั่นทอนลง กลายเป็นแรงงานราคาถูกเพื่อป้อนให้กับการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม
 โดยใช้เงินตราเป็นเครื่องดึงดูดแรงงานออกจากภาคเกษตรกรรมและสร้างการยอมจำนนให้กับการ
 เป็นแรงงานราคาถูกด้วยการกำหนดระดับคุณค่าของความรู้ความสามารถด้วยใบปริญญาและ
 ระดับการศึกษา ภายใต้เงื่อนไขของการศึกษาที่รัฐกระจายให้กับชนบท ที่เป็นเพียงการศึกษาเพื่อ
 ให้อ่านออกเขียนได้หรือที่เรียกขานกันว่า “การศึกษาภาคบังคับ” มาเป็นเวลานาน แม้ว่าจะมีผู้ได้
 แย้งว่าก็มีบางคนที่มาจากชนบทและสามารถเข้ารับการศึกษาในระดับสูงได้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ควร
 ถามต่อไปว่า เป็นจำนวนเท่าไรที่ฝ่าฟันขึ้นมาได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยเปรียบเทียบกับปริมาณของ
 ประชากรที่อยู่ในชนบทแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นจำนวนเพียงน้อยนิดที่อาจกล่าวได้ว่าน่าจะยก
 ประโยชน์ให้กับความสามารถพิเศษเป็นเฉพาะรายมากกว่าที่เป็นเพราะช่องทางที่การศึกษาได้จัด
 เตรียมไว้ให้สำหรับคนกลุ่มนี้ที่เป็นกลุ่มใหญ่ของประเทศ

นอกจากนั้น สถานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านก็ถูกลดทอนความสำคัญจากการเป็นรากฐานของชาติลงด้วยการแบ่งแยกภาคเมืองออกจากชนบท และด้วยการกำหนดอัตลักษณ์ให้กับภาคเมืองในฐานะภาคแห่งความทันสมัย และชนบทในฐานะภาคของความล้าหลัง และตอกย้ำด้วยการแบ่งแยกภาคการผลิตออกเป็นภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมโดยให้ภาคอุตสาหกรรมเป็นภาคการผลิตสำคัญและภาคเกษตรเป็นภาคที่ต้องตอบสนองรองรับภาคอุตสาหกรรม ทั้งในฐานะของแหล่งทรัพยากรและแหล่งแรงงานราคาถูก ที่จะต้องถูกดึงแรงงานและทรัพยากรออกไป เพื่อเกื้อหนุนการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม และตรึงฐานะตำแหน่งแห่งความเป็นรองของชนบทให้ดำรงอยู่ด้วยการศึกษา โดยการสร้างและกำหนดความสำคัญให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะที่เป็นหน่วยงานเฉพาะ ที่มีความเชี่ยวชาญพิเศษในการกล่อมเกลาสมาชิกเพื่อการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม และด้านความรู้ในการประกอบอาชีพ แต่ด้วยช่องทางที่เปิดให้กับภาคชนบทในการที่จะเข้าถึงการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เพียงการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งไม่เพียงเป็นการลดทอนความสำคัญของภูมิปัญญา หรือความรู้ของท้องถิ่นเท่านั้นแต่ยังเป็นการปิดกั้น ศักยภาพ โอกาสการเรียนรู้ทักษะอาชีพขั้นสูงของชุมชนที่ได้จากการสั่งสมและฝึกปฏิบัติลงให้เหลือเพียงทักษะพื้นฐานของการอ่านเขียน ที่เรียกว่าการเรียนรู้หนังสือจากการศึกษาภาคบังคับ ที่ไม่เพียงแต่จะไม่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพของชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นห่วงโซ่สำคัญที่จะดึงทรัพยากรสำคัญของชุมชน คือคนที่มีความรู้ความสามารถให้ได้เข้าสู่การศึกษาในระดับสูงขึ้น ที่ไม่มีอยู่ในชุมชน ด้วยระบบการศึกษาสมัยใหม่ในรูปของระบบโรงเรียน จึงเป็นการทำลายระบบความรู้เดิมของชุมชนลงไม่ว่าจะเป็นระบบความรู้ การขัดเกลาคนในชุมชน หรือแม้แต่การอาชีพในชุมชน ขณะเดียวกันก็สลายทรัพยากรด้านกำลังคนของชุมชนโดยการดึงคนออกจากชุมชนให้เข้าสู่ภาคเมืองไม่ว่าในรูปของการเข้าสู่ตลาดแรงงานหรือ การเข้าสู่การศึกษาในระดับสูงขึ้น พลังของชุมชนจึงอ่อนแรงลง การดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านในสังคมจึงมีสภาพกลายเป็นส่วนชายขอบ ที่อ่อนแอและไม่สามารถพึ่งตนเองได้

ส่วนที่ 6 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้ต้องการที่จะรื้อ (deconstruct) เพื่อเสนอการมองการศึกษาในอีกมิติหนึ่ง ที่มีฐานคิดสำคัญว่า การศึกษาเป็นสิ่งที่ถูกสร้าง หรือกำหนดขึ้น ทั้งด้านอัตลักษณ์ ความหมาย ความสำคัญ ตลอดจนตัวผู้กระทำหรือจัดการศึกษาซึ่งมีผลต่อ ระบบความรู้ความเชื่อ และความสัมพันธ์ในสังคม โดยกระบวนการสร้างความหมายให้กับการศึกษานี้ดำเนินไปในรูปของ การสร้างความสำคัญให้กับการศึกษาในฐานะสิ่งที่พึงปรารถนา ขณะเดียวกันก็สร้างสิ่งที่มีลักษณะตรง

ข้ามในฐานะสิ่งที่ต้องขจัดออกไป และกีดกันสิ่งที่มีลักษณะเป็นอื่นหรือสิ่งที่มีลักษณะต่างไปออกนอกกรอบของการศึกษา โดยเป้าหมายของกระบวนการนี้จะถูกกำหนดด้วยอำนาจของอุดมการณ์ และส่งผ่านอำนาจของความรู้ไปสู่การจัดการศึกษา และจัดกระทำต่อร่างกายมนุษย์ ด้วยการมองเช่นนี้ จึงเป็นการเปิดมิติใหม่ให้กับการสืบค้นและวิเคราะห์การศึกษา ในฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาภายใต้อำนาจของแนวคิด/อุดมการณ์ที่ต่างกันเพื่อเป้าหมายที่ต่างกัน

ด้วยพื้นฐานการมองเช่นนี้ประเด็นสำคัญที่ผู้วิจัยต้องการสืบค้นจึงอยู่ที่ว่า การศึกษาในฐานะสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนี้ ถูกกำหนดขึ้นมาเพื่อรองรับ/รับใช้อุดมการณ์อะไร มีการสร้างให้เป็นวาทกรรมหลักในสังคมได้อย่างไร และส่งผลกระทบต่อฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านในสังคมอย่างไร โดยมีแนวทางการศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

แนวทางการวิเคราะห์อุดมการณ์ ที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์และความหมายให้กับการศึกษา

ด้วยแนวคิดพื้นฐานที่ว่า การศึกษาเป็นภาพสะท้อนของวัฒนธรรม/อุดมการณ์ ขณะเดียวกันก็เป็นทั้งตัวสร้างและส่งผ่านวัฒนธรรม/อุดมการณ์ไปยังสมาชิกในสังคม และด้วยการมองเช่นนี้การศึกษาจึงทำหน้าที่เช่นเดียวกับวัฒนธรรม/อุดมการณ์ ที่นอกจากจะเข้ามากำหนดในจิตสำนึกของคน และเป็นกรอบที่กำหนดพฤติกรรม ความเชื่อของคนในสังคมแล้ว ยังสามารถที่จะบิดเบือนภาพความจริงได้ ส่วนการบิดเบือนนี้จะไปในลักษณะใดนั้น ขึ้นกับอุดมการณ์ที่การศึกษานั้นรองรับ/รับใช้อยู่ โดยการสืบค้นว่าการศึกษาดำเนินไปภายใต้วัฒนธรรม/อุดมการณ์อะไร ก็คือ การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงชุดของกฎเกณฑ์ที่เป็นตัวกำหนด หรือสร้างความหมายให้กับการศึกษา ตั้งแต่การกำหนดคุณลักษณะให้กับการศึกษา ผู้มีอำนาจในการดำเนินการจัดการศึกษา และบทบาทหน้าที่ของการศึกษา ซึ่งสามารถศึกษาผ่านเป้าหมายหลักของประเทศ โดยเป้าหมายนี้สามารถที่จะปรับเปลี่ยนไปได้ตามกระบวนการทัศน์ในการปกครองและพัฒนาประเทศ ในฐานะที่เป็นอุดมการณ์ที่เข้ามากำหนดชุดของกฎเกณฑ์ที่เข้ามากำกับคุณลักษณะ ผู้มีอำนาจในการดำเนินการ และบทบาทหน้าที่ให้กับการศึกษาในแต่ละยุคสมัย

อย่างไรก็ตาม อุดมการณ์นี้ไม่เพียงแต่จะสามารถปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ ความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา แต่ยังสามารถที่จะปรับเปลี่ยนภาคปฏิบัติการจริงของการศึกษาและส่วนต่างๆของสังคมได้ ดังนั้นสิ่งที่ต้องสืบค้นต่อไป คือ คุณลักษณะของการศึกษาที่ถูกกำหนดให้ นั้น ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นที่ยอมรับในสังคมได้อย่างไร

แนวทางการวิเคราะห์การสร้างและการสถาปนาวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักในสังคม

การวิเคราะห์เพื่อให้เห็นว่าการศึกษาก่อสร้างขึ้นมาได้อย่างไรนั้น ก็คือการคลี่คลายให้เห็นว่าวาทกรรมการศึกษานั้นถูกสร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ของ บริบท สถานการณ์ เงื่อนไขอะไร และถูกสถาปนาขึ้นเป็นวาทกรรมหลักในสังคมได้อย่างไร ซึ่งสามารถสืบค้นได้จากกระบวนการส่งผ่านอุดมการณ์ ไปสู่ภาคปฏิบัติการจริงในสังคม ตั้งแต่ การผลิตวาทกรรม การกระจายวาทกรรม และการบริโภควาทกรรม โดยการผลิตวาทกรรม วิเคราะห์ผ่าน การกำหนดนโยบาย และแผนการศึกษาในระดับประเทศ เช่น นโยบายการศึกษา แผนการศึกษาชาติ การสร้างสถาบันพิเศษขึ้นรับผิดชอบการจัดการศึกษาและวางแผนการศึกษาเช่น กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ การกระจายวาทกรรมวิเคราะห์ผ่าน การสร้างระบบความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น กำหนดให้โรงเรียน /สถาบันการศึกษา เป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดและเผยแพร่การศึกษารวมทั้งการรับรองมาตรฐานของคุณวุฒิที่ได้จากการศึกษา และสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะขึ้นในฐานะของผู้ที่มีความรู้มากกว่าเชี่ยวชาญมากกว่าด้านการจัดการเรียนการสอนเช่น ครู อาจารย์ที่ต้องผ่านระบบการเรียนรู้ในสถาบันเฉพาะ เช่น วิทยาลัยครู เพื่อให้เห็นถึงการก่อรูป และเครือข่ายการแพร่ขยายวาทกรรมการศึกษาในสังคม ตลอดจนการสร้างสิ่งที่มีลักษณะในชั่วตรงข้ามกับการศึกษา เช่น การด้อยการศึกษา ผู้ไม่รู้หนังสือ เป็นต้น และการบริโภควาทกรรม วิเคราะห์ผ่าน ประสบการณ์ ความคาดหวัง และการดำเนินการให้ได้มาซึ่งการศึกษา โดยการวิเคราะห์กระบวนการส่งผ่านนี้ได้เป็นเพียงการชี้ให้เห็นถึงรายละเอียด ขั้นตอน ความสัมพันธ์ของ บริบท เงื่อนไข สถานการณ์เท่านั้นแต่รวมไปถึงการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึง อำนาจที่เข้ามากำกับให้การดำเนินการจัดกระทำต่าง ๆ กับการศึกษานั้นเป็นไปได้อย่างไร โดยวิเคราะห์ผ่านแนวคิดเรื่องอำนาจการครองความเป็นเจ้า (hegemony) เพื่อให้เห็นว่าอำนาจที่เข้ามาจัดกระทำนี้มีได้อยู่ในรูปของอำนาจของการบีบบังคับ แต่เป็นอำนาจที่มาจากชาวสะอาตในรูปของความรู้ ซึ่งอาจพิจารณาได้ใน 3 ลักษณะของความรู้คือ ความรู้ในรูปของศาสตร์การศึกษา ความรู้ที่เป็นสาระวิชา และความรู้ในรูปของวินัยทางสังคม ด้วยอำนาจนั้นนอกจากจะเข้ามากำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา เนื้อหาวิชาในหลักสูตร แล้ว ยังเป็นอำนาจที่เข้ามาจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์โดยตรง

ประเด็นต่อไปที่ต้องการศึกษาในการวิจัยนี้ คือ ผลของกระบวนการวาทกรรม ที่มีต่อชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทย โดยมีประเด็นสำคัญในการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นผลผลิตสำคัญของอำนาจและการครอบงำที่ออกมาในรูปของการสร้างตัวตนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะให้กับคน และฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทย

แนวทางการวิเคราะห์การสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทย

เป้าหมายสูงสุดของอำนาจ คือการครอบงำ ทั้งร่างกายและจิตใจของมนุษย์ให้อยู่ภายใต้กรอบของวาทกรรมที่เข้ามากำหนดตัวตนที่มีอัตลักษณ์เฉพาะให้กับมนุษย์ หัวใจสำคัญของกระบวนการวาทกรรมจึงอยู่ที่การสร้าง อัตลักษณ์ ความหมาย และ ความเป็นอื่นให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะต่างออกไป โดยในส่วนนี้มุ่งวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน ที่มีการดำเนินการมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน นับแต่เริ่มมีการกำหนดความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา

การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้านในชนบทนี้ สามารถพิจารณาได้จาก การสร้างความแตกต่างให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ดังนี้

(1) การสร้างความแตกต่างระหว่าง ระบบความรู้ในชุมชน กับ ระบบความรู้จากระบบโรงเรียน โดยระบบความรู้ในชุมชนถูกกีดกันออกไปจากระบบความรู้ในระบบโรงเรียนด้วยคุณลักษณะเฉพาะของ ความรู้ ผู้รู้ แบบแผนของกระบวนการเรียนรู้

(2) การสร้างความแตกต่างระหว่าง ผู้ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน กับ ผู้ไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่ถูกแบ่งแยกด้วย วุฒิการศึกษา ระดับเงินเดือน ลักษณะงาน บทบาทในสังคม การยอมรับของสังคม และฐานะตำแหน่งในสังคม

ด้วยการสร้างความแตกต่างเช่นนี้ จึงเป็นการสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้าน เนื่องจากเป็นฝ่ายที่ไม่มีความรู้ตามนิยาม/ความหมายที่กำหนดในสังคมทันสมัย และด้วยเหตุนี้ชุมชนหมู่บ้านจึงไม่มีอำนาจ และตกอยู่ในฐานะที่เป็นรอง หรือเป็นส่วนชายขอบในสังคม

อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นผลของกระบวนการวาทกรรมนี้หัวใจสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์ให้เห็นถึง ตัวตน หรืออัตลักษณ์เฉพาะที่ถูกสร้างขึ้น ดังนั้นการวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงมุ่งสืบค้นให้เห็นถึง อัตลักษณ์ หรือความเป็นตัวตนจากประสบการณ์ของผู้ที่อยู่ในชุมชนหมู่บ้านโดยตรง เพื่อให้เห็นถึงตัวตน จากมุมมองของตนเอง และเผยให้เห็นผลของอำนาจการครอบงำที่เข้ามามีการจัดกระทำกำหนดในจิตสำนึกของคน ผ่านกระบวนการสร้างความหมายให้กับชุมชนหมู่บ้าน/ตนเอง เช่น การมองและให้ความหมายกับชุมชนตนเอง ในฐานะเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ ความสามารถ ขาดคุณสมบัติในการเข้าไปจัดกระทำดำเนินการในกิจการต่างๆ ด้วยความหมายเช่นนี้การจัดกระทำดำเนินการกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนหมู่บ้านจึงดำเนินไปภายใต้การพึงพิง อาศัยความรู้ ความริเริ่ม เกื้อหนุนจากภายนอกชุมชนหมู่บ้านเป็นสำคัญ การดำรงอยู่ของชุมชนจึงมิได้ดำเนินไปด้วยความต้องการที่เกิดขึ้นภายในชุมชนแต่เป็นสิ่งที่ถูกกระตุ้น และจัดกระทำให้เป็นไปตามความต้องการที่

เห็นว่าถูกต้องดีงามจากส่วนที่มีอำนาจในสังคม เช่นการดำเนินการจากภาครัฐ หรือจากนักวิชาการ ต่างๆ เป็นต้น

ด้วยอัตลักษณ์ ตัวตน ที่เข้าไปกำหนดในจิตสำนึกนี้จึงเป็นผลของอำนาจที่เข้ามากำหนดฐานะตำแหน่งให้กับ คน/ชุมชนหมู่บ้าน ที่แสดงออกในการดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกับส่วนอื่นๆของสังคม อย่างไรก็ตามในการศึกษานี้มิได้มองอำนาจว่ามีฐานที่มาสำคัญเพียงแหล่งเดียว แต่มองว่าอำนาจนั้นมีกระจายอยู่ทั่วไป และการสนองต่ออำนาจนี้จึงมิได้เป็นไปด้วยการยินยอมและยอมรับเท่านั้น แต่เต็มไปด้วยการต่อสู้ต่อต้าน คือที่ใดที่มีการใช้อำนาจก็มีการต่อต้านเกิดขึ้น ดังนั้นการแสดงออกถึงการยินยอม/ยอมรับ หรือ การต่อต้าน/ต่อรองนั้น จึงเป็นผลของความสัมพันธ์ของอำนาจ อุดมการณ์ ผลประโยชน์ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และด้วยการสืบทอดให้เห็นความสัมพันธ์นี้ก็จะสามารถเห็นถึงฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านจากความสัมพันธ์และการบริหารอำนาจที่มีอยู่ได้

การที่จะสามารถสะท้อนให้เห็นภาพนี้ได้ นั้นทำโดยอาศัยการสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมาย (signify) ให้กับการศึกษา และ สิ่งที่ถูกให้ความหมาย (signified) จากการดำเนินการที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนหมู่บ้าน โดยศึกษาจากประสบการณ์ การให้ความหมาย และการแสดงออกในการตอบรับหรือต่อต้านกับอำนาจที่เข้ามาจัดกระทำกับชุมชนหมู่บ้าน

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ด้วยกรอบการมองที่ว่า สรรพสิ่งต่างๆในโลกนี้ ถูกสร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ดังนั้นความหมายหรือความรู้ความจริงเกี่ยวกับสรรพสิ่งเหล่านี้จึงถูกกำหนดขึ้นโดยผู้มีอำนาจ เมื่อมองการศึกษาผ่านกรอบนี้ จะสามารถเห็นถึงความซับซ้อนของการศึกษา มากกว่าที่จะเห็น การศึกษาเป็นเพียงเรื่อง ความรู้ วิชาการ หรือเทคนิควิทยาการล้วนๆ และด้วยการมองแบบนี้จึงเป็นการเปิดมิติใหม่ให้กับการวิเคราะห์การศึกษาในฐานะที่เป็นสิ่งที่ถูกสร้าง หรือกำหนดขึ้น โดยประเด็นสำคัญของการวิเคราะห์อยู่ที่ การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึง กระบวนการในการสร้างอัตลักษณ์และความหมาย ให้กับการศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรม และการสถาปนาความหมายที่กำหนดขึ้นให้เป็นวาทกรรมหลักในสังคม ตลอดจน การทำให้วาทกรรมที่สร้างขึ้นนี้แพร่ขยาย และดำรงอยู่ในสังคมรวมทั้งผลที่เกิดขึ้นกับส่วนที่เป็นรากฐานของสังคมไทย สาระสำคัญของการวิเคราะห์จึงอยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงความแยบยลของกระบวนการดังกล่าว ด้วยการแสดงให้เห็นถึง รายละเอียดขั้นตอน ความสลับซับซ้อนของการครอบงำผ่านอุดมการณ์ และภาคปฏิบัติการทางอำนาจที่แฝงเร้นเข้ามาในรูปของความรู้ และ ความเป็นอื่นที่เกิดขึ้น จากภาคปฏิบัติการวาทกรรม ตลอดจนผลประโยชน์ที่อยู่เบื้องหลัง การศึกษาวิเคราะห์เพื่อคลี่คลายให้เห็นถึงกระบวนการดังกล่าว มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

วิธีการศึกษาวิเคราะห์

การศึกษาวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดดังกล่าว จำเป็นต้อง อาศัยการวิพากษ์เชื่อมโยงจากการวิเคราะห์ด้วยมุมมองเชิงทฤษฎีที่หลากหลาย (multi – theoretical perspective) เพื่อให้เห็นความซับซ้อนของกระบวนการในการจัดการกับส่วนต่างๆของสังคม ตั้งแต่การจัดกระทำในระดับอุดมการณ์ที่สามารถศึกษาได้จากนโยบายเป้าหมาย และการจัดระเบียบการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนเอกสาร รายงาน ผลงานการศึกษาวิจัยต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นภาพรวมในระดับประเทศ และ ในภาคปฏิบัติการในระดับชุมชนหมู่บ้านที่สามารถศึกษาได้จากประสบการณ์จริงของคนในชุมชนหมู่บ้าน โดยให้ความสำคัญกับการคัดเลือกข้อมูลที่จะใช้เป็นตัวบท (text) ในการวิเคราะห์ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากมุมมองเชิงทฤษฎี เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามการวิจัย ประเด็นสำคัญของการศึกษาวิจัยนี้จึงมีเป้าหมายประเด็นในการคลี่คลายให้เห็นถึง สาระสำคัญ 3 ส่วนด้วยกัน คือ อุดมการณ์ ภาคปฏิบัติการวาทกรรม และ ผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม

การวิเคราะห์อุดมการณ์ : การสร้างกฎเกณฑ์ที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ให้กับการศึกษา

การวิเคราะห์อุดมการณ์ มีเป้าหมายที่การสืบค้นให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ ความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา โดยมีพื้นฐานในการวิเคราะห์ที่ว่า การศึกษาคือ กระบวนการส่งผ่านอุดมการณ์ไปยังสมาชิกในสังคม ดังนั้นเมื่ออุดมการณ์เปลี่ยนแปลงไป ลักษณะของการจัดการศึกษาก็จะปรับเปลี่ยนไปด้วย และด้วยความสัมพันธ์ของอุดมการณ์และการศึกษานี้ จึงสามารถที่จะมองเห็นอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการศึกษาได้จากวาทกรรมที่เข้ามากำหนดกฎเกณฑ์ให้กับการศึกษา ตั้งแต่การคิดถึง พูดถึง เขียนถึง การศึกษา โดยการวิเคราะห์ในส่วนนี้มุ่งคลี่คลายให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของความหมาย ความสำคัญที่ให้กับการศึกษา กับกระบวนการนี้ในการปกครอง หรือ พัฒนาประเทศ

การเลือกข้อมูลที่ใช้เป็นดัวบท (text) ในการวิเคราะห์นั้น พิจารณาจากหลักการสำคัญที่ว่าตัวบทนั้นต้องบ่งชี้ถึงกฎเกณฑ์ หรือ กรอบสำคัญที่เข้ามากำหนด ความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษา ทั้งด้านการกำหนดคุณลักษณะให้กับการศึกษา ผู้มีอำนาจในการดำเนินการจัดการศึกษา และบทบาทหน้าที่ของการศึกษา ที่แผ่กระจายอยู่ในสังคมในช่วงนั้นได้ ด้วยหลักการนี้บริบทสังคมจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการที่บ่งชี้ให้เห็นว่า ตัวบทใดมีความสำคัญกว่า ตัวบทอื่น เช่น ในยุคของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ และมีอำนาจลึทธิขาดในการดำเนินการบริหารประเทศในทุกด้านนั้น ตัวบทสำคัญที่จะชี้ให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ที่เข้ามากำหนด ความหมาย และความสำคัญให้กับการศึกษาในยุคสมัยนี้ ก็เช่น พระราชดำรัส พระราชกระแส พระบรมราโชวาท พระราชนิพนธ์เกี่ยวกับการศึกษาของพระมหากษัตริย์ที่ทรงครองราชย์อยู่ในช่วงเวลานั้น ส่วนในยุคหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยแล้วนั้น ตัวบทสำคัญที่สามารถให้ภาพดังกล่าวได้แก่ แผนการศึกษาชาติ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ตัวบทเหล่านี้มิได้เป็นการวิเคราะห์ตามตัวหนังสือที่ปรากฏ แต่ ตัวบทเหล่านี้จะถูกนำมาวิเคราะห์ เพื่อค้นหา เชื่อมโยงให้เห็นถึง อุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการกำหนด ความหมาย และความสำคัญ ตลอดจนระบบคุณค่าและการจัดลำดับคุณค่าที่ให้กับการศึกษา และด้วยระบบคุณค่าที่เข้ามากำหนดความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษานี้ก็จะเป็นตัวบ่งชี้สำคัญให้เห็นถึงผลประโยชน์ และอำนาจที่อยู่เบื้องหลัง

การวิเคราะห์ภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การสร้างวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนให้เป็นวาทกรรมหลักในสังคม

เป้าหมายสำคัญในส่วนนี้ อยู่ที่การคลี่คลายให้เห็นถึงกระบวนการนำอุดมการณ์ ไปสู่ภาคปฏิบัติการจริงในสังคม โดยวิเคราะห์ผ่านการนำวาทกรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนไปสู่ภาคปฏิบัติการจริง ตั้งแต่ การผลิต การกระจาย และการบริโภควาทกรรมในสังคม

การผลิตวาทกรรม วิเคราะห์ผ่าน การกำหนดนโยบาย กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ต่างๆ เช่น แผนการศึกษา โครงการศึกษา แผนการศึกษาชาติ ตลอดจนกฎระเบียบข้อบังคับ ที่ใช้กับคนในสังคม

การกระจายวาทกรรม วิเคราะห์ผ่าน การสร้างสถาบัน เช่น การสร้างระบบความเชี่ยวชาญเฉพาะผ่านการสร้างสถาบันการผลิตครู เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเฉพาะขึ้นในฐานะของผู้ที่มีความรู้มากกว่าเชี่ยวชาญมากกว่าด้านการจัดการเรียนการสอน หรือการจัดตั้งสถาบันการศึกษาเฉพาะทางเพื่อผลิตคนที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาต่างๆเพื่อเข้าสู่ภาคการผลิตต่างๆ รวมทั้งการรับรองมาตรฐานของคุณวุฒิที่ได้จากการศึกษา ตลอดจนการสร้างสิ่งที่มีลักษณะในชั่วตรงข้ามกับการศึกษา เช่น การด้อยการศึกษา ผู้ไม่รู้หนังสือ เป็นต้น เพื่อให้เห็นถึงการก่อรูป และเครือข่ายการแพร่ขยายวาทกรรมการศึกษาในสังคม

การบริโภควาทกรรม วิเคราะห์ผ่าน ประสบการณ์ ความคาดหวัง และการดำเนินการให้ได้มาซึ่งการศึกษา

เนื่องจากการดำเนินการผลิต การกระจาย และ การบริโภควาทกรรมสำคัญนั้น เป็นการดำเนินการผ่านการจัดการของรัฐเป็นหลัก ดังนั้นข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการดังกล่าวจึงได้แก่ เอกสารทางราชการ เช่น กฎหมาย คำสั่ง ตลอดจนเอกสารชั้นรอง เช่น รายงานผลการวิจัย รายงานผลการสำรวจ หรือรายงานของทางราชการ ที่บ่งชี้ถึงการดำเนินการในกระบวนการต่างๆ

เป้าหมายของการวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้มีได้เป็นเพียงการชี้ให้เห็นถึงรายละเอียดขั้นตอน ความสัมพันธ์ของ บริบท เงื่อนไข สถานการณ์ที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติการจริงทางสังคมเท่านั้น แต่รวมไปถึงการวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงความแยบยลของอำนาจที่มาในรูปของความรู้ ที่เข้ามากำกับให้การดำเนินการจัดกระทำต่างๆ กับการศึกษานั้นเป็นไปได้อย่างไร

การวิเคราะห์ผลของภาคปฏิบัติการวาทกรรม : การสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้านในสังคมไทย

การศึกษาในส่วนนี้มีเป้าหมายสำคัญที่ การสืบสาวให้เห็นถึงภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมในชุมชนหมู่บ้าน ที่กระทำการผ่านการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาและความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน และผลที่เกิดขึ้น โดยการเลือกศึกษาผลของวาทกรรมในเชิงนี้ มีหลักการสำคัญที่ว่า การครอบงำที่ทรงประสิทธิภาพมากที่สุดคือ การสร้างตัวตน หรือการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะให้กับมนุษย์ ด้วยหลักการนี้ การศึกษาถึงผลของวาทกรรมในงานศึกษานี้ จึงมุ่งสืบค้นจากมุมมองของมนุษย์ที่มีต่อตนเองโดยตรง หรือจากประสบการณ์จริง

ด้วยหลักการดังกล่าว งานวิจัยนี้จึงศึกษาการสร้างความเป็นอื่นจากปรากฏการณ์จริงในชุมชนหมู่บ้าน โดยพิจารณาชุมชนหมู่บ้านในฐานะเป็นสนามของวาทกรรม ที่มีชุดของอุดมการณ์ ความรู้เดิมอันแสดงถึงอัตลักษณ์ตัวตนของชุมชน และสืบค้นต่อไปถึงกระบวนการนำเข้า และการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับอุดมการณ์ ความรู้ชุดใหม่ ที่เข้ามาช่วงชิงและเบียดขับอุดมการณ์และความรู้ชุดเดิมออกไป ภายใต้กระบวนการต่อสู้ ช่วงชิงนี้ ประเด็นสำคัญที่ต้องสืบค้นคือ การเรียนรู้และปรับตัวของชุมชนหมู่บ้านที่ศึกษาได้จากประสบการณ์จริงของคนในชุมชนหมู่บ้าน ตั้งแต่การจัดกระทำดำเนินการกิจกรรมต่างๆตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และการให้ความหมายกับตนเอง /ชุมชน ซึ่งเป็นตัวสะท้อนถึงฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้าน โดยการศึกษาวิเคราะห์เพื่อสะท้อนให้เห็นภาพจากประสบการณ์ตรงของชุมชนหมู่บ้านนั้น อาศัยวิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory)

สนาม(field)

สนามที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านในชนบท โดยชุมชนหมู่บ้านชนบทที่ศึกษาอยู่นอกจากทำหน้าที่เป็นสนามการวิจัยแล้วยังเป็นพื้นที่หรือสนามของวาทกรรม (discursive field) หรือสนามของความสัมพันธ์ร่วมมือการสอดประสานระหว่าง อุดมการณ์ ความรู้ และภาคปฏิบัติการ (discursive practice) ที่เข้าไปจัดระบบระเบียบให้กับสิ่งต่างๆ ตลอดจนการกำหนดฐานะตำแหน่งให้กับชุมชนหมู่บ้านในชนบท ที่แสดงออกในรูปของการตระหนักในตนเอง หรือสำนึกในตนเองของชุมชน

สนามในที่นี้จึงเป็นพื้นที่ของการศึกษาวิจัย เพื่อค้นหาข้อมูลจากส่วนต่างๆของชุมชนในการตอบคำถามการวิจัย โดยในการสำรวจพื้นที่เพื่อทำการศึกษาวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจในหลายพื้นที่ทั้งในส่วนของชุมชนหมู่บ้านในพื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ชุมชนชนบทที่มีพื้นที่ป่าเขา และ

ชุมชนชนบทในเขตที่ราบสูง พบว่าพื้นที่ทั้งสามลักษณะได้ให้ภาพชุมชนที่ต่างกันคือในพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านในพื้นที่ราบลุ่มเป็นเขตเกษตรกรรมติดชานเมือง ได้แก่ พื้นที่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ที่มีลักษณะเฉพาะคือการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เข้ามาในชุมชนเป็นระยะเวลายาวนานมาก ประกอบกับการติดต่อ คมนาคม กับเมืองหลวงเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ดังนั้นภาพของการต่อสู้ช่วงชิงระหว่างวาทกรรมการศึกษาที่ถูกส่งผ่านการจัดการศึกษาในระบบจึงมีอิทธิพลสูงกว่าการศึกษาหรือชุดความรู้ของชุมชน ภาพที่สะท้อนดังกล่าวคือการส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษาดirect ในเมืองหลวง และด้วยคุณลักษณะเช่นนี้การสืบค้นเพื่อให้เห็นภาพการปรับตัว หรือการเปลี่ยนแปลงที่สะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้ช่วงชิงก็จะทำได้ยากเนื่องจากต้องทำการสืบย้อนอดีตไปในระยะยาว ซึ่งการสืบย้อนอดีตมีความจำกัดในแง่ของบุคคลที่มีความรู้และถ่ายทอดเรื่องราวในอดีต ชุมชนหมู่บ้านในเขตพื้นที่ดังกล่าวจึงมีข้อจำกัดในการศึกษาค้นคว้าสูง สำหรับหมู่บ้านในชุมชนชนบทที่มีพื้นที่ในเขตป่าเขา ที่ได้ทำการสำรวจในจังหวัดเพชรบุรี สุพรรณบุรี พบว่ามีข้อจำกัดในเรื่องของชนกลุ่มน้อยที่มีคุณลักษณะเฉพาะของความเป็นอื่นที่อาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การศึกษาวิจัยในการวิเคราะห์ภาพของความเป็นอื่นที่เกิดจากวาทกรรมการศึกษาไม่ชัดเจน สำหรับพื้นที่เขตที่ราบสูงในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีวัฒนธรรมประเพณีเข้มแข็งเป็นของตนเอง ที่สะท้อนในรูปของประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ดังที่เห็นได้จาก พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา การแห่นางแมว การละเล่นพื้นบ้าน เช่น เพลงโคราช ล้วนสะท้อน โลกทัศน์ อุดมการณ์ ความรู้ของชุมชนที่ชัดเจน ประกอบกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เข้ามาในพื้นที่เป็นเวลายาวนานพอที่จะสามารถนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงการต่อสู้ช่วงชิงการนำในการกำหนดวาทกรรมการศึกษา และการสร้างคุณลักษณะของความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้านได้ ผู้วิจัยจึงเลือกพื้นที่จังหวัดนครราชสีมาเป็นพื้นที่ในการศึกษา หรือเป็นสนามของวาทกรรมที่ใช้ในการศึกษา

พื้นที่ที่เลือกใช้เป็นสนามของการวิจัยนี้ได้แก่ พื้นที่ชุมชนนาสวน และพื้นที่ชุมชนสวนอุตสาหกรรม โดยชุมชนทั้งสองแห่งนี้ตั้งอยู่ในอำเภอบึงรังชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยพื้นที่ชุมชนนาสวนมีลักษณะเฉพาะคือ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมทำนาเป็นหลัก ส่วนพื้นที่ชุมชนสวนอุตสาหกรรมมีลักษณะเฉพาะคือ เป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่มีการทำสวน ทำไร่ ทำนา และมีการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม โดยชุมชนทั้งสองแห่งนี้มีการพัฒนาการศึกษาในระบบโรงเรียน และตั้งอยู่บนเส้นทางบริการของชลประทานลำพระเพลิง อันเป็นคุณลักษณะเด่นที่สามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงการผลิต เผยแพร่ และ การกระจายวาทกรรมว่าด้วยการศึกษาดูดจนการช่วงชิงและภาพความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้านที่ถูกสร้างขึ้นได้

การเข้าสู่สนาม

หลังจากการสำรวจและเลือกพื้นที่ในการศึกษาวิจัยแล้ว แนวคำถาม (ดูรายละเอียดได้จากภาคผนวก ก) และการเตรียมการเข้าสู่สนามได้ถูกจัดวางและกำหนดขึ้น โดยในส่วนของแนวคำถามถูกสร้างขึ้นภายใต้กรอบของการวิจัยโดยได้รับการแนะนำจากคณะกรรมการควบคุมจริยธรรม และตรวจสอบโดยการทดลองสอบถามกับชาวบ้านในช่วงของการสำรวจพื้นที่ นอกจากนั้น แผนการเข้าสู่สนามได้ถูกกำหนดขึ้นภายใต้การประสานและความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้นำหมู่บ้านที่มีความคุ้นเคยกับผู้วิจัยมาก่อน ในฐานะผู้ช่วยวิจัยที่ได้เข้ามาทำการศึกษาข้อมูลในพื้นที่ลุ่มน้ำลำพระเพลิง อันส่งผลให้ความกังวลใจในการเข้าสู่สนามของผู้วิจัยผ่อนคลายลงได้บ้าง

การเข้าสู่สนามในวันแรกนั้นเป็นไปอย่างราบรื่นความวิตกกังวลที่มีมาก่อนเข้าสนามจะคลายตัวลงเมื่อเริ่มมีการสัมภาษณ์พูดคุยกับชาวบ้านที่เป็นไปด้วยความเป็นกันเองและออกรสชาติในยามที่ได้พูดคุยในสิ่งที่ชาวบ้านรู้ เช่น การทำนา ไม่เพียงแต่คำพูดที่ฟังพหู แวดตา ท่าทาง รอยยิ้มล้วนประสานแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเองที่ไม่มีอะไรมาปิดกั้น ลดทอนลงได้ และ ณ จุดนี้ ผู้วิจัยเองได้ตระหนักว่า เศษเสี้ยวแห่งช่วงเวลาระยะสั้นๆ ที่ได้พูดคุยกับชาวบ้านถึงความรู้ที่ชาวบ้านมีอยู่โดยมิได้เปรียบเทียบ เทียบเคียงสิ่งอื่นใดแล้ว เป็นช่วงเวลาที่สามารถเห็นรับรู้และสัมผัสได้ถึงความภาคภูมิใจที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยการทำหยังทะนง หรือกดทับสิ่งอื่นให้ต่ำต้อยเพื่อให้ดูสูงส่งขึ้น อันเป็นความรู้สึกที่ตรงไปตรงมาในฝ่ายผู้บอกเล่า แต่สำหรับผู้วิจัยแล้วเป็นความรู้ที่มีคุณค่าและน่าประหลาดใจเป็นอย่างยิ่งที่ความสำคัญและยิ่งใหญ่ของความรู้ลักษณะเช่นนี้กลับมิได้มีการพูดถึง เขียนถึง หรือเป็นที่ยอมรับยกย่องในสังคมอย่างจริงจังต่อเนื่อง ถ้อยคำจากการพูดคุยกับชาวบ้านเหล่านี้ จึงเป็นตัวบทสำคัญในการวิเคราะห์วิจัยและบางส่วนของบทสนทนาพูดคุยได้ถูกคัดลอกเพื่อสะท้อนให้เห็นทัศนคติและความรู้ของชาวบ้านในบางตอนของการนำเสนอผลการวิจัยในส่วนต่อไป

การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลใช้แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยแนวคำถามถูกออกแบบสำหรับบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ที่ถูกคัดเลือกโดยอาศัยหลักการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) คือ การใช้ทฤษฎีที่เข้ามากำหนดสิ่งที่ต้องการวิเคราะห์ โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักตามหลักการเลือกเชิงทฤษฎีออกเป็น 5 กลุ่ม คือ ผู้บริหาร หรือครูในโรงเรียน ผู้นำชุมชน หรือผู้อาวุโสในชุมชน ผู้รู้ในชุมชน ผู้ผ่านและไม่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยแนวคำถามจะอยู่ในกรอบของข้อมูลก่อนการเข้ามาของระบบโรงเรียน การเข้ามาของระบบโรงเรียน การปรับเปลี่ยน

ของระบบความรู้ในชุมชน และสำนึกในตนเองของชุมชน และด้วยการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเชิงทฤษฎีดังกล่าวทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและสามารถขยายไปยังผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่นๆต่อไปได้ โดยการเก็บข้อมูลนั้นนอกจากผู้วิจัยที่เป็นผู้สัมภาษณ์หลักแล้วยังได้รับความช่วยเหลือในการร่วมเข้าดำเนินการสัมภาษณ์จากรุ่นพี่ รุ่นน้อง และเพื่อนร่วมรุ่นในโครงการการศึกษาปริญญาเอก สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ รวมทั้งสิ้น 7 คน โดยก่อนการเข้าสู่สนามได้มีการชี้แจงเกี่ยวกับประเด็นในการสัมภาษณ์และทำความเข้าใจกับแนวทางการสัมภาษณ์ก่อนออกเก็บข้อมูลจริง หลังจากได้เข้าสู่สนามและเก็บรวบรวมข้อมูลแล้ว ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ถูกนำมาสรุปและวิเคราะห์วันต่อวันเพื่อหาผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีคุณลักษณะต่างออกไปจากผู้ให้ข้อมูลคนก่อนหน้า (negative cases) เพื่อให้ได้ข้อมูลใหม่มาตรวจสอบข้อสรุปเดิม จนถึงระดับที่ข้อมูลที่ได้มาใหม่ไม่สามารถปรับเปลี่ยนข้อเสนองเชิงทฤษฎีที่มีอยู่ได้ (theoretical saturation) โดยตลอดกระบวนการนี้ต้องกระทำด้วยความระมัดระวัง และอาศัยความไวต่อทฤษฎี (theoretical sensitivity) (Strauss and Corbin, 1990) และด้วยการดำเนินการดังกล่าว ในงานศึกษาวิจัยนี้เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 43 คน ดังต่อไปนี้

ลำดับที่	เพศ	อายุ(ปี)
1.ชาวนา /ชาวสวน/ก่อสร้าง	ชาย	48
2.ทำนา/ทำไร่/รับจ้าง	ชาย	66
3.ทำนา/ทำไร่/อ้อย	หญิง	84
4.พระ	ชาย	42
5.ครู	ชาย	47
6.ผู้ใหญ่บ้าน	ชาย	61
7.ทำนายสี	หญิง	67
8.ชาวนา	ชาย	70
9.ชาวนา	ชาย	69
10.ชาวสวน/ทำไร่	ชาย	74
11.หมอยาสมุนไพร	ชาย	79
12.ชาวนา	ชาย	72
13.หมอยา	ชาย	82
14.ทำนา	หญิง	70

ลำดับที่	เพศ	อายุ(ปี)
15.ครูเก่า	ชาย	74
16.ผู้ควบคุมทำนบ	ชาย	71
17.ทำนา/ทำสวน	หญิง	68
18.ทำนา /ทำไร่	หญิง	70
19.ทำนา	หญิง	57
20.เลี้ยงวัว	ชาย	45
21.ทำสวน	หญิง	50
22.ค้าขาย	หญิง	48
23.ทำสวน	หญิง	76
24.ดูฤกษ์ยาม	ชาย	84
25.ครูเก่า	ชาย	82
26.ครูเก่า	ชาย	82
27.ทำนา	หญิง	38
28.ทำสวน	ชาย	59
29.ค้าขาย	หญิง	49
30.ผู้สูงอายุ	ชาย	74
31.ผู้ไม่ได้ศึกษาต่อ	ชาย	41
32.ผู้ไม่ได้ศึกษาต่อ	ชาย	40
33.ทอผ้า	หญิง	40
34.พระ	ชาย	35
35.นักเรียน	ชาย	18
36.นักศึกษา	หญิง	19
37.เจ้าหน้าที่อนามัย	หญิง	25
38.เจ้าหน้าที่อนามัย	ชาย	57
39.อาจารย์ผู้สอน	หญิง	32
40.อาจารย์ผู้สอน	ชาย	52
41.อาจารย์สายบริหาร	ชาย	41
42.อาจารย์สายบริหาร	ชาย	39

ลำดับที่	เพศ	อายุ(ปี)
43.นายพรานใหญ่	ชาย	85

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลนี้ดำเนินการไปพร้อมๆกับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ได้ถูกเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการจดบันทึก และบันทึกด้วยแถบเสียง จากนั้นจึงนำมาถอดความคำต่อคำ เพื่อให้เป็นตัวบท (text) ในการวิเคราะห์ โดยตัวบทนี้ได้ถูกนำมาอ่านทบทวน และจัดแยกประเภท (categories) ตามมโนทัศน์ (concept) ที่ได้จากตัวบท จากนั้นทำการวิเคราะห์เชื่อมโยงมโนทัศน์ต่างๆ และใช้ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์นี้มาสร้างเป็นข้อเสนอเบื้องต้น

ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน และ วิเคราะห์ให้เห็นถึงตัวตน หรืออัตลักษณ์เฉพาะที่ถูกสร้างขึ้น ตลอดจนฐานะตำแหน่งของคนและชุมชนหมู่บ้าน ในการปฏิสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆของสังคม โดยวิเคราะห์เพื่อคลี่คลายให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ของ อุดมการณ์ ความรู้ อำนาจและผลประโยชน์ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง

การรายงานผลการวิจัยจัดทำในรูปของการบรรยาย ที่เน้นการให้รายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นภาพรวมของปรากฏการณ์ และรายละเอียดที่แสดงถึงประสบการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน ตลอดจน เปรียบเทียบผลการวิจัยกับทฤษฎี ที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม โดยหัวข้อที่นำเสนอเป็นดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

บทที่ 4 อัตลักษณ์การศึกษา : การก่อรูป การช่วงชิง การสถาปนา และ

มายาภาพของวาทกรรม

บทที่ 5 โลกทัศน์และ ความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน ก่อนเข้าสู่ยุคการศึกษาเพื่อความทันสมัย

บทที่ 6 การสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน

บทที่ 7 ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้าน

บทที่ 8 ทบทวน รื้อถอน เพื่อปรับฐานะตำแหน่งให้กับชุมชนหมู่บ้าน

บทที่ 4

อัตลักษณ์การศึกษา :

การก่อรูป การช่วงชิง การสถาปนา และมายาภาพของวาทกรรม

ในช่วงของการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 “การศึกษา” ถูกกำหนดให้รับรู้และเข้าใจในฐานะของการศึกษาในระบบโรงเรียนที่ประกอบด้วยส่วนของการศึกษามัธยม อันได้แก่ การศึกษาที่เป็นพื้นฐานความรู้ทั่วไป และการศึกษาพิเศษ อันได้แก่ อาชีวศึกษาหรือความรู้สำหรับการประกอบอาชีพและการฝึกหัดครู โดยมีการบัญญัติไว้อย่างเป็นทางการในโครงการการศึกษา พ.ศ. 2441 ซึ่งถือได้ว่าเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรกของประเทศไทย (ภิญญู สาร. 2521 : 197) ด้วยการกำหนดเช่นนี้ อัตลักษณ์ของการศึกษาจึงปรากฏขึ้น และตอกตรึงให้มีการคิดถึงหรือพูดถึงการศึกษาได้ภายใต้กรอบที่กำหนด ซึ่งแตกต่างจากอัตลักษณ์ของการศึกษาในปัจจุบัน ที่ถูกกำหนดหรือบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยกำหนดให้การศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2542 : 9) ความแตกต่างที่ปรากฏขึ้นจากการมีอยู่และขาดหายไปของอัตลักษณ์การศึกษาที่ถูกกำหนดขึ้นในแต่ละยุคสมัยจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นว่า การคิดถึง พูดถึง การศึกษานอกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัยในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ หรือไม่มีอยู่ และการที่จะจำกัดให้การศึกษาหมายถึงเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียนก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในปัจจุบัน ซึ่งตามแนวคิดของฟูโกแล้ว การมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของความคิดหรือสิ่งต่างๆเป็นไปได้เนื่องจากการจัดระเบียบสรรพสิ่งที่เกิดจากโลกทัศน์พื้นฐาน (Danaher, Schirato and Webb. 2000 : 16 - 21) หรือวาทกรรมหลัก (dominant discourse) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542ข : 4) ที่เข้ามาจัดระเบียบให้กับสิ่งต่างๆ ซึ่งทำให้บางสิ่งบางเรื่องกลายเป็นความจริง ขณะที่บางสิ่งบางเรื่องกลายเป็นสิ่งที่ไม่มี การคิดถึง พูดถึง ด้วยแนวคิดนี้ อัตลักษณ์ ความหมาย ความสำคัญของการศึกษาจึงมิใช่สิ่งที่มีอยู่และปรับเปลี่ยนไปตามธรรมชาติหรือเป็นพัฒนาการที่มีทิศทางที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่เป็นสิ่งที่ถูกปรับเปลี่ยนและจัดกระทำไปตามโลกทัศน์พื้นฐาน หรือ วาทกรรมหลักที่แพร่กระจายอยู่ในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งในทัศนะของ ดานาเฮอร์ ชิราโต และเวบบ์ (Danaher, Schirato and Webb. 2000 : 16) เห็นว่า โลกทัศน์พื้นฐาน หรือ วาทกรรมหลักนี้ ไม่สามารถที่จะอธิบายได้ด้วยองค์ความรู้เดี่ยว (single body of knowledge) เช่น ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยความรู้ทางวิทยาศาสตร์ หรืออุดมการณ์ เช่นทุนนิยม บัณฑิตนิยม หรืออิทธิพลแนวคิด

ของบุคคล เช่น ฮิตเลอร์ เหมา ฯลฯ แต่เป็นการร่วมมือหรือการสอดประสานกันระหว่าง
อุดมการณ์ ความรู้ และภาคปฏิบัติการในรูปสถาบัน ที่เข้าไปจัดระบบระเบียบให้กับสิ่งต่างๆ
ทำให้เกิดความเป็นไปได้กับบางสิ่ง ขณะที่บางสิ่งเป็นไปไม่ได้ และเป็นตัวที่ทำให้เราสามารถ
พูดหรือทำบางอย่าง แต่ทำสิ่งอื่นหรือคิดเป็นอื่นไม่ได้

เมื่อการศึกษามีใช้สิ่งที่มีและดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้าง หรือกำหนด
ขึ้นและด้วยพื้นฐานนี้การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของการศึกษาจึงมิได้มีเป้าหมายที่การ
ค้นหาคุณลักษณะ หรือสาระของการศึกษาในแต่ละยุคสมัยแต่หัวใจสำคัญอยู่ที่การเผยให้เห็น
การต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในการเข้ามากำหนดอัตลักษณ์ความหมายให้กับการศึกษา

พื้นที่สำคัญของการศึกษาที่จะเผยให้เห็นถึงการต่อสู้ช่วงชิงนี้ มีฐานที่มาจากแนวคิด
ของมาร์กซ์ (Morrison. 1995 : 44 - 45; citing Marx and Engels. 1975 *The German
Ideology*) ที่ชี้ว่าระบบการรับรู้ของมนุษย์ มีที่มาจากการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ โดย
การรับรู้ที่ถูกกำหนดจากอุดมการณ์ที่เข้ามาจัดระเบียบ และกำหนดทัศนะในการมองโลกเพื่อ
จำแนกความแตกต่างให้กับสรรพสิ่ง เช่น คนต่างจากสัตว์ สัตว์ต่างจากพืช พืชต่างจาก
สิ่งของ ฯลฯ และสร้างความถูกต้องชอบธรรมให้กับความแตกต่างของสรรพสิ่งด้วยการสร้าง
ความรู้ หรือ ชุดความรู้ขึ้นมาอธิบายถึงความแตกต่างนั้น อุดมการณ์จึงทำหน้าที่เชื่อม
สิ่งที่ปรากฏเข้ากับระบบความคิด เพื่อรับรู้ถึงสิ่งที่ปรากฏนั้น สิ่งที่ปรากฏจึงสามารถที่จะบิด
เบือนได้ด้วยอุดมการณ์ ผ่านระบบความคิดของมนุษย์ อุดมการณ์จึงทำหน้าที่เป็นเลนส์ที่
สามารถปรับภาพสิ่งที่ปรากฏให้เข้ากับจอร์ับภาพในระบบความคิดของมนุษย์ และด้วย
อุดมการณ์และความรู้นี้ก็จะเป็นตัวกำหนดการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อสรรพสิ่ง

ด้วยกระบวนการทำงานเช่นนี้ อุดมการณ์และความรู้จึงเป็นพื้นที่สำคัญของอำนาจ
จิตสำนึก ความตระหนักในตนเองของมนุษย์ และด้วยการจัดระเบียบความเป็นตัวตนของ
มนุษย์นี้ จึงเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามากำหนดพฤติกรรมการแสดงออกในการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งอื่นๆ
และการต่อสู้เพื่อ ช่วงชิงการนำในการจัดระเบียบให้กับสรรพสิ่ง ตลอดจนการกระทำของมนุษย์
ก็สามารถกระทำผ่านอุดมการณ์และความรู้ อุดมการณ์และความรู้จึงเป็นพื้นที่สำคัญของการ
ศึกษานี้ ในฐานะเป็นพื้นที่หรือสนามของการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจในการกำหนดอัตลักษณ์
ความหมายให้กับการศึกษา

การสืบค้นในส่วนนี้จึงเริ่มต้นด้วยการชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์และความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน
ในฐานะของวาทกรรมหลักในยุคของสังคมแบบชุมชนหมู่บ้าน และเป็นพื้นที่ของการใช้อำนาจใน
การจัดระเบียบชุมชนในช่วงเวลานั้น และเผยให้เห็นถึงการหยิบยกหรือสถาปนา ความรู้ และ

ภาคปฏิบัติการที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับอุดมการณ์ ความรู้เดิมในชุมชนขึ้นเป็นประเด็นปัญหา อันเป็นการเปิดช่องทางให้การก้าวเข้ามาของอุดมการณ์ ความรู้ชุดใหม่ ที่นำไปสู่การสร้างนิยาม ความหมายให้กับความรู้ สถาบัน และภาคปฏิบัติการในรูปแบบใหม่ ขณะเดียวกัน ก็จัดระเบียบการศึกษาและสังคมตามระบบระเบียบของวาทกรรมชุดใหม่ ที่เป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการปรับเปลี่ยน รื้อถอนรูปแบบ ระบบ ระเบียบของวาทกรรมและอำนาจเดิมออกไป การนำเสนอในส่วนนี้จึงแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ด้วยกันคือ

ส่วนที่ 1 อัตลักษณ์การศึกษาในสังคมแบบชุมชนหมู่บ้าน เพื่อชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์ อันเป็นพื้นฐานของระบบความคิดความเชื่อที่เข้ามากำหนดความหมายให้กับสรรพสิ่ง และ ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายความแตกต่าง และจัดระเบียบให้กับสรรพสิ่งผ่านระบบความสัมพันธ์ตั้งแต่ ความสัมพันธ์ของ มนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ และ ผ่านสถาบันที่มีอยู่ในชุมชนในฐานะสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อผลิต เผยแพร่ และธำรงให้ อุดมการณ์ ความรู้เหล่านี้แพร่กระจาย ในฐานะวาทกรรมหลักของชุมชน

ส่วนที่ 2 การก่อรูปและการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียน เพื่อเผยให้เห็นถึงการหยิบยก ความรู้ หรือภาคปฏิบัติการที่สอดคล้องหรือขัดแย้งในชุดของวาทกรรมหลักเดิมขึ้นเป็นประเด็นปัญหาอันเป็นการเปิดช่องทางสำหรับการก้าวเข้ามาของวาทกรรมชุดใหม่

ส่วนที่ 3 การช่วงชิงวาทกรรมการศึกษาจากครอบครัว วัด สู่ รัชชาติ โดยการจัดการภาคอุดมการณ์ ด้วยการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาและภาคปฏิบัติการจริงในรูป นโยบาย กฎเกณฑ์ เพื่อจัดระเบียบการศึกษาและสังคมตามระบบระเบียบของวาทกรรมชุดใหม่ ที่เป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการปรับเปลี่ยน รื้อถอนรูปแบบ ระบบ ระเบียบของวาทกรรมและอำนาจเดิมออกไป

ส่วนที่ 4 การสถาปนาการศึกษาในฐานะเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ผ่านการจัดระเบียบด้านการเมือง เศรษฐกิจ ที่ดำเนินไปภายใต้การช่วงชิงการนำจากพื้นที่ชุมชนเข้ามาอยู่ในมือของรัฐ พร้อมกับสถาปนาอุดมการณ์แห่งความทันสมัยขึ้นเป็นความรู้ชุดใหม่ และด้วยความรู้ชุดใหม่นี้จึงเข้ามาทำหน้าที่เป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการจัดระเบียบให้กับการศึกษาในฐานะเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ส่วนที่ 5 มาภาพของการศึกษาในระบบโรงเรียน รูปแบบ สีลาของการรับใช้อำนาจทุนนิยม ในส่วนนี้เป็นการเผยให้เห็นถึงการหยิบยกเอาสถานการณ์ขึ้นมาเป็นประเด็นปัญหาเพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการใช้อำนาจเข้าไปจัดกระทำกับส่วนต่างๆ ได้ด้วยการให้ลำดับคุณค่ากับบางสิ่งอยู่เหนือสิ่งอื่นๆ และด้วยลำดับความสำคัญที่ให้ต่างกันนี้ก็เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงประโยชน์ที่ต่างกันและกลุ่มผู้ได้และเสียประโยชน์อันเป็นการเผยให้เห็นถึงเบื้องลึกของวาทกรรมการศึกษาภายใต้รูปแบบสีลาที่ต่างไปแต่ยังตรึงแน่นกับประโยชน์ของทุนนิยม

ส่วนที่ 1 อัตลักษณ์การศึกษาในสังคมแบบชุมชนหมู่บ้าน

การสืบค้นให้เห็นถึงอัตลักษณ์ ความหมายของการศึกษา ตามแนวคิดของฟูโกสามารถเผยให้เห็นได้จากการชี้ให้เห็นถึงการสอดประสาน คล้องจองของอุดมการณ์ ความรู้ และภาคปฏิบัติการจริงในรูปของสถาบัน โดยอุดมการณ์ทำหน้าที่กำหนดความหมายความสำคัญให้กับสรรพสิ่งและความรู้ทำหน้าที่เป็นตัวสร้างความชอบธรรมให้กับความแตกต่างของความหมายหรือความสำคัญของสรรพสิ่ง และสถาบันทำหน้าที่ผลิตและเผยแพร่อุดมการณ์และความรู้ เพื่อครอบงำความคิด ความเชื่อ จิตสำนึก และผลิตซ้ำอุดมการณ์ ความรู้ให้ดำรงอยู่ในชุมชนในฐานะเป็นวาทกรรมหลักในสังคม

อัตลักษณ์การศึกษาของชุมชนหมู่บ้านจึงสามารถสืบค้นผ่าน อุดมการณ์ ความรู้ ในฐานะเป็นวาทกรรมหลักที่เข้ามากำหนดจิตสำนึกความเป็นตัวตนของมนุษย์ และให้ความหมายกับสรรพสิ่งว่าสิ่งใดจัดว่าเป็นสิ่งมีคุณค่า มีความสำคัญในฐานะของความรู้ที่ต้องสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลัง ตลอดจนรูปแบบการเรียนรู้ แหล่งความรู้ และผู้รู้ ในชุมชน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญในการบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์การศึกษาของชุมชนหมู่บ้าน

อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน

จากภาพชุมชนหมู่บ้านในชนบทที่พบเห็นทั่วไปในรูปของการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีแหล่งน้ำ และ รายล้อมด้วยทิวทัศน์ของทะเล ภูเขา แม่น้ำ สวน ไร่ นา ฯลฯ อันเป็นภาพที่ไม่เพียงชี้ให้เห็นสถานที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้านเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์สำคัญที่แพร่กระจายอยู่ในพื้นที่ของชุมชนหมู่บ้าน ในฐานะอำนาจสำคัญที่เข้ามา

กำหนดพฤติกรรม ความคิดและความเป็นตัวตนของมนุษย์ และกำกับให้การจัดกระทำดำเนินการบางอย่างเป็นไปได้ อุดมการณ์ที่สะท้อนผ่านภาพของชุมชนหมู่บ้านโดยทั่วไปจึงสามารถจำแนกได้เป็น 2 ส่วนสำคัญ คือ อุดมการณ์ที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิต และอุดมการณ์ที่กำหนดเป้าหมายของชีวิต

อุดมการณ์ที่กำหนดวิถีการดำรงชีวิต

ด้วยภาพการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อิงแอบอยู่กับธรรมชาติ เช่น ภาพบ้านเรือนที่ตั้งเรียงรายตามแนวสองฟากของลำน้ำ การพึ่งพาวัสดุธรรมชาติมาประกอบเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ไม้สอย เช่น ใช้ไม้มาสร้างบ้านเรือน ใช้ใบไม้มามุงหลังคา ไม้ไผ่สานกระบุงตะกร้า ไม้เนื้อแข็งมาทำเกวียน ทำไถ ฯลฯ ตลอดจนการพึ่งพาสัตว์ในการใช้แรงงาน เช่น ใช้วัวควายในการไถนา รวมทั้งการเช่นไหว้เพื่อขอความคุ้มครองจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในประเพณีการไหว้เจ้านา ประเพณีการแรกนา การไหว้เจ้าที่เจ้าทาง หรือการเช่นไหว้ญาติต่างๆ ล้วนเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นระบบความคิดที่มีต่อสรรพสิ่ง ที่ประกอบด้วยส่วนที่สามารถมองเห็นและจับต้องได้ กับส่วนที่มองไม่เห็นจับต้องไม่ได้ อันเป็นระบบความคิดสำคัญในการเข้ามากำหนดให้มนุษย์ตระหนักในความจำกัดของตนเอง และด้วยความจำกัดนี้มนุษย์จำเป็นต้องดำรงอยู่ร่วมกัน โดยให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกัน ทั้งในส่วนของการเกื้อกูลระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน และด้วยการเกื้อกูลนี้จึงเป็นแรงเกาะเกี่ยวยึดโยงสำคัญในการประสานส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นชุมชน

อุดมการณ์ที่กำหนดเป้าหมายของชีวิต

ภาพของการมีและดำรงอยู่ของศาสนสถาน เช่น วัดที่เป็นศูนย์กลางของหลายๆหมู่บ้านที่ตั้งและรวมตัวเป็นชุมชนสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของอุดมการณ์ศาสนาที่เข้ามามีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ภายใต้หลักการของศาสนาที่ถูกใช้เป็นคำอธิบายสำคัญให้กับการมีและดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง และกำหนดให้ทุกชีวิตดำรงอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการเวียนว่ายตายเกิดที่ถูกกำกับด้วยกฎแห่งกรรม พร้อมทั้งหยิบยกเอาความคิดสติปัญญา ขึ้นมาเป็นคุณลักษณะพิเศษของมนุษย์ในการจำแนกความแตกต่างมนุษย์ออกจาก

สรรพสิ่ง และกำหนดความสำคัญให้กับความคิด สถิติปัญญาเป็นตัวกลั่นกรองในการเลือกแสดงออกซึ่งพฤติกรรม ความประพฤติต่างๆของมนุษย์ และใช้เรื่องของบาปบุญ กรรมดีกรรมชั่ว มาเป็นมาตรฐานในการตรวจสอบประเมินการกระทำ โดยกรรมดีหรือความดีถูกกำหนดให้เป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ในทุกเวลา สถานที่ และกับทุกสรรพสิ่ง อันเป็นหนทางแห่งบุญที่นำไปสู่การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ที่ถูกจัดให้เป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์จึงถูกกำหนดให้มีความหมายและมีคุณค่าในการดำรงอยู่ด้วยการกระทำความดี

ความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน

ความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน ในฐานะสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับอุดมการณ์ของชุมชนที่มีอำนาจในการเข้ามากำหนด จัดระเบียบการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม มนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และมนุษย์กับมนุษย์ โดยความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนที่มีปรากฏในทุกที่ของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งต่างๆดังนี้

ความรู้ที่สร้างภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

มนุษย์ดำรงอยู่ และ ปฏิสัมพันธ์กับธรรมชาติแวดล้อม พร้อมกับกำหนดความหมาย ความแตกต่างให้กับสรรพสิ่งที่ปฏิสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่าเขา ที่ราบลุ่ม ทะเล ฯลฯ ความแตกต่างของสภาพแวดล้อมเหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการสร้างความรู้ความจริง โดย ความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากพื้นที่ที่ต่างกันก็จะมีลักษณะต่างกันไป เช่น พื้นที่ตามแนวป่าเขา เป็นพื้นที่ของความรู้ในการเลี้ยงชีพด้วยการเก็บของป่า ล่าสัตว์ พื้นที่ชายน้ำ หรือริมทะเล เป็นพื้นที่ของความรู้ในการหาเลี้ยงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำ หรือการประมง ในที่ราบลุ่มเป็นพื้นที่ของความรู้ในการเกษตร เช่น การทำไร่ ทำนา ทำสวน ฯลฯ ซึ่งในแต่ละชุดของความรู้ก็มีสาระสำคัญที่ต่างกันไป เช่น การทำนา ต่างจาก การทำไร่ การทำสวน ต่างจาก การประมง หรือ แม้แต่ในชุดของความรู้เดียวกันในพื้นที่ที่ต่างกันก็มีความแตกต่างของความรู้ความจริงที่แพร่กระจายในแต่ละพื้นที่ที่ต่างกัน เช่น การทำนาในที่ลุ่ม มีลักษณะต่างจากกับการทำนาในที่ดอน เป็นต้น

ความรู้ที่ถูกสร้างภายใต้ระบบความสัมพันธ์นี้ จึงมีอำนาจในการเข้ามากำหนดการจัดกระทำดำเนินการกับชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่การทำมาหากิน หรือวิถีการดำรงชีวิต ตลอดจนกำหนดฐานะตำแหน่งให้กับคน โดยแบ่งแยกคนออกตามระดับของประสบการณ์ในการสัมพันธ์ติดต่อกับคลุกคลีกับธรรมชาติ ดังนั้นผู้สูงวัยจึงถูกจัดเข้าอยู่ในกลุ่มผู้มีประสบการณ์ เข้าใจในความรู้ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติที่ได้สัมผัสติดต่อกันมา ภายใต้ระบบความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะนี้ ผู้อาวุโส หรือผู้มีประสบการณ์ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติจึงได้รับการยอมรับยกย่องในฐานะของ ผู้รู้ ผู้นำ ที่ปรึกษาในการดำเนินการต่างๆ ในชุมชน

ความรู้ที่สร้างภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ สะท้อนให้เห็นถึงความจำกัดของมนุษย์ในการดำรงอยู่ในธรรมชาติ ตั้งแต่การกำหนดถึงการมีอยู่ของสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นหรือจับต้องได้ โดยกำหนดให้สิ่งเหนือธรรมชาติอยู่ในรูปของ สิ่งมหัศจรรย์ ภูตผีปีศาจ เทพยดา นางฟ้า ฯลฯ และส่งผ่านความรู้เกี่ยวกับการมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านคำสอนของพุทธศาสนา ที่อธิบายถึงฐานที่มาของสรรพสิ่งที่สามารถจำแนกได้เป็น 4 ลักษณะ คือ 1 ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ เช่น คน ช้าง ม้า วัว ควาย 2 อัณฑชะ เกิดในไข่ เช่น ไก่ นก จระเข้ 3 สังเสทชะ เกิดในโคล หรือที่ขึ้นและ สกปรก เช่น หนอน 4 โอปปาทิกะ เกิดหรือผุดขึ้นเอง เช่น เทวดา ลัตวันรก (อนุช อาภาภิรม. 2544 : 65) พร้อมกับ แบ่งโลกออกเป็นโลกทางกาย และโลกทางจิตวิญญาณ อันเป็นการยืนยันถึงการมีอยู่ของจิตวิญญาณของสรรพสิ่งในรูปต่างๆ เช่น แม่น้ำ ลำธารกับจิตวิญญาณในรูปของแม่คงคา พื้นดิน กับจิตวิญญาณในรูปของ แม่ธรณี ต้นไม้กับจิตวิญญาณในรูปของรุกขเทวดา ต้นข้าวกับ จิตวิญญาณในรูปของแม่โพสพ เป็นต้น และต่อยอดถึงการมีอยู่นี้ด้วยการจัดประเพณีพิธีกรรมขึ้นเพื่อสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และด้วยการกำหนดให้มีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติ พร้อมกับกำหนดให้ทุกสรรพสิ่งเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตที่สามารถโต้ตอบกับการกระทำของมนุษย์ได้ มนุษย์จึงมิได้อยู่ในฐานะของผู้กระทำเพียงฝ่ายเดียว แต่สามารถอยู่ในฝ่ายของผู้ถูกกระทำได้ด้วย ด้วยระบบความคิดเช่นนี้จึงเป็นข้อกำหนดสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความจำกัดของมนุษย์ในการดำรงชีวิตร่วมกับสรรพสิ่ง และเพื่อลดข้อจำกัดนี้มนุษย์สามารถทำได้ด้วยการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน และดำรงอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งในลักษณะที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ด้วยการกำหนดถึงการมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นนี้ จึงเป็นอำนาจสำคัญในการเข้ามากำหนดฐานะตำแหน่งให้กับคนโดย ผู้ที่สามารถเชื่อมโยง หรือ ติดต่อสื่อสารกับสิ่งเหนือธรรมชาติได้จะถูกจัดให้อยู่ในสถานภาพพิเศษ หรือเป็นชนชั้นพิเศษ เช่น สถานภาพของคนทรง หรือผู้ที่มีคาถาอาคม รู้ไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์ ถูกจัดว่าเป็นผู้มีวิชา

จารีต ประเพณี พิธีกรรม แนวปฏิบัติต่างๆ ที่มีการจัดกระทำจึงไม่เพียงเป็นรูปแบบของการสื่อสารระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติแต่มีความหมายมากกว่านั้น เมื่อทำหน้าที่เป็นการสืบทอดความรู้ของชุมชนไปสู่สมาชิก และความรู้นี้ก็เข้ามากำหนด พฤติกรรม ความคิดของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจในการกำกับ ควบคุม การกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ หรือการอยู่ร่วมกันในชุมชน การมีและดำรงอยู่ของจารีต ประเพณี พิธีกรรมที่แตกต่างกันในแต่ละชุมชน แต่ละพื้นที่ จึงเป็นเสมือนการประกาศถึง อัตลักษณ์ของชุมชนที่มีคุณลักษณะ สภาพ พื้นที่ ที่มีกฎเกณฑ์ที่ใช้เป็นสาระสำคัญของการยึดโยง กำกับ ควบคุม จิตสำนึก ความประพฤติของสมาชิกในชุมชนให้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชนในรูปแบบที่ต่างกัน ดังจะเห็นได้จาก วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมที่แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ เช่น พิธีกรรมขอฝนที่มีอยู่ในพื้นที่ภาคอีสานก็มีลักษณะต่างไปตามพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นการแห่นางแมวในชุมชนอีสานกลาง แห่บั้งไฟของอีสานใต้ และผีตาโขนในอีสานเหนือ

ความรู้ที่สร้างภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันจนเกิดเป็นรูปแบบแนวทางหรือมาตรฐานในการปฏิบัติต่อกัน อันนำไปสู่การกำหนดเป็นความรู้ หรือชุดความรู้ที่เข้ามากำกับพฤติกรรมการแสดงออกตลอดจนกำหนดฐานะตำแหน่งหรือการได้รับการยอมรับยกย่องจากชุมชน แม้ว่าฐานะตำแหน่งของมนุษย์ในสังคมจะถูกกำหนดตั้งแต่เกิดขึ้นในครอบครัวในฐานะของลูกที่ต้องได้รับการดูแลเลี้ยงดูจากพ่อแม่ครอบครัว แต่ฐานะทางสังคมอีกส่วนหนึ่งที่ถูกกำหนด หรือ เป็นผลจากอุดมการณ์ ที่เข้าไปกำหนดโลกทัศน์พื้นฐาน ซึ่งเป็นอำนาจสำคัญในการเข้าไปจัดระเบียบให้กับสรรพสิ่ง ตั้งแต่การสร้างความรู้ที่เป็นกฎเกณฑ์ของชีวิต ในรูปของการแบ่งแยกพื้นที่และจัดลำดับฐานะตำแหน่งให้กับการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในจักรวาลออกเป็น 3 ภูมิ ที่มีลักษณะเป็นลำดับขั้นตามระดับของกรรมดี กรรมชั่วที่สะสม โดยพื้นที่ต่ำสุดได้แก่ กามภูมิ ซึ่งแบ่งออกเป็น อบายภูมิ อันเป็นพื้นที่ของ

เปรต อสุร และ สุกตฤมิ เป็นที่อยู่ของมนุษย์และเทวดา รูปภูมิ เป็นที่อยู่ของเทพชั้นสูง อรูปภูมิ เป็นแดนของพรหม

ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึงการแบ่งแยกดังกล่าว จึงเป็นฐานที่มาของระบบคุณค่าสำคัญของชุมชน ที่ผูกสิ่งมีคุณค่าเข้ากับคุณความดีตามหลักการของพุทธศาสนา และด้วยหลักการของพุทธศาสนาที่เปิดช่องทางให้มนุษย์สามารถหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดหรือวัฏสังสารได้ โดยการฝึกปฏิบัติธรรม หรือการทำความดี และด้วยฐานความคิดนี้ คนถูกจัดระเบียบด้วยการแบ่งแยกออกเป็นลำดับชั้น โดยผู้ที่มีคุณลักษณะพิเศษ คือ มีรูปลักษณะ มีสติปัญญา ความสามารถ ถูกจัดให้อยู่ในฐานะตำแหน่งของผู้นำสูงสุดในการเดินทางไปสู่จุดหมายของชีวิต คือ นิพพาน โดยผู้นำนี้นี้ถูกสถาปนาในฐานะตำแหน่งของกษัตริย์ที่มีขุนนาง/เสนาบดีเป็นผู้รับใช้ และ พลกนิกรหรือสามัญชนอยู่ในฐานะของบริวารที่ต้องสนับสนุนเกื้อกูลกษัตริย์ (วารุณี ไชยธรรมย์. 2524 : 11 - 12)

การจัดแบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นตามระบบความรู้ดังกล่าว จึงสะท้อนถึงความไม่เท่าเทียมกันในสังคมแบบมูลนาย - ไพร ที่ถูกทำให้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับเรื่องบุญกรรมเข้ามาเป็นคำอธิบาย ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับ บุญ กรรม ความดี ความชั่ว จึงไม่เพียงทำหน้าที่เป็นคำอธิบาย แต่ยังทำหน้าที่เป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่เข้าไปจัดระเบียบโครงสร้างสังคมให้แบ่งออกเป็นลำดับชั้น และจัดระเบียบพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมความดี ที่ผูกโยงเข้ากับเรื่องของบาปบุญ พร้อมกับเป็นมาตรฐานในการจัดลำดับคุณค่าให้กับพฤติกรรมหรือการกระทำของมนุษย์ เช่น ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ก็ได้รับการยอมรับยกย่องในฐานะของคนดีมีความกตัญญู ผู้ที่ปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนาก็ได้รับการยอมรับยกย่องในฐานะของคนดีมีศีลธรรม ฐานะตำแหน่งของคนในชุมชนจึงถูก กำหนด ติดตาม ควบคุมจากการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ที่มีและดำรงอยู่ในชุมชน อุดมการณ์และความรู้จึงเป็นของชุมชนและผลิตขึ้นจากภายในชุมชนเอง

ความรู้ที่ถูกสร้างภายใต้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว จะถูกเผยแพร่และถ่ายทอดไปยังสมาชิกในชุมชนผ่านสถาบันครอบครัว และวัด ที่ถูกจัดตั้งขึ้นในฐานะเป็นหน่วยสำคัญในการถ่ายทอด อุดมการณ์ และความรู้ในชุมชน พร้อมกับฐานะตำแหน่งของผู้อาวุโส หรือผู้รู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายในแต่ละสถาบันเพื่อทำหน้าที่ส่งผ่านความรู้ที่ต่างกันไปดังนี้

ความรู้ที่ส่งผ่านสถาบันครอบครัว

ความรู้ที่ส่งผ่านสถาบันครอบครัว ได้แก่ ความรู้ในการทำมาหากินซึ่งมีลักษณะแตกต่างหลากหลายไปตามวงศ์ตระกูล กล่าวคือ สำหรับชนชั้นสูง หรือชนชั้นปกครองหรือ ผู้ที่เกิดมาในรั้ววัง ก็จะได้รับการศึกษาอบรมมาในรูปแบบของการสืบทอดระเบียบประเพณีปฏิบัติในวัง โดยสาระสำคัญของการเรียนรู้จะมีลักษณะอยู่ที่การเรียนรู้อักขรวิธี โดยเริ่มต้นด้วยการฝึกคัดอ่าน เขียน หนังสือไทย ขอม อาลักษณ์ และฝึกจรรยา มารยาท ระเบียบ ประเพณีในการปฏิบัติราชการ โดยเด็กหญิงจะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เรื่องวิชาการเรือน แกะสลักเย็บปักถักร้อย ดอกไม้และเสื้อผ้า แพรพรรณ ตลอดจนการทำอาหาร วิชานาฏศิลป์ ส่วนเด็กชายจะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อักขรวิธีชั้นสูง ซึ่งได้แก่ภาษาบาลี ขอมชั้นสูง และหลักปฏิบัติราชการจากเอกสารราชการและตำราชั้นสูงทางการปกครอง เช่น ศาสตร์การรบชั้นสูงในตำราคชศาสตร์ ศิลปะการต่อสู้ที่ใช้อาวุธประเภทที่มีประสิทธิภาพเทคโนโลยีสูง เช่น ปืน ตำราพิชัยสงคราม ศาสตร์ด้านไสยเวท คาถาอาคม ปลุกเสกเลขยันต์ ไหรศาสตร์ ตำราพิชัยสงคราม ตลอดจนตำราแพทย์แผนโบราณ วิชาช่าง เป็นต้น (ลินจี หะวานนท์. 2526 : 120; กระทรวงศึกษาธิการ. 2507 : 11; คณะอนุกรรมการดำเนินงาน. 2525 : 37)

สำหรับตระกูล ขุนนาง จำเป็นต้องเรียนรู้อักขรวิธี และ การปฏิบัติราชการ ตลอดจนศึกษาหลักธรรมจากการสังเกตติดตามบิดามารดาในการดำเนินกิจการต่างๆ ดังในประวัติของพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ที่ว่า

พระยาเทเวศฯ ได้รับการศึกษาเบื้องต้นแบบเดียวกับลูกข้าราชการในสมัยนั้น คือได้รับการฝึกคัดอ่านหนังสือที่บ้าน โดยมีญาติผู้ใหญ่สอนให้ได้รับการศึกษา วิชาที่พออย่างสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ท่านบิดามักจะพาไป ณ ที่ต่างๆที่จะได้รับความรู้เกี่ยวกับราชการ ถึงจะนอนหลับก็ไม่เป็นไร ตื่นขึ้นมามันก็จะได้อินอะไรๆที่ต้องรู้ไว้...นอกจากนี้ท่านบิดาก็พาไปตามพระอารามต่างๆที่มีพระภิกษุผู้ทรงคุณวุฒิให้ไปฟังท่านพูดคุยกันถึงเรื่องปัญหาต่างๆทั้งทางโลกและทางธรรม...(ส. ศิวลักษณ์. 2540ก : 108 -109 ; อ้างอิงจาก ประวัติพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ใน ข้อราชการกรมมหาดเล็ก. 2500)

ส่วนผู้ที่เกิดมาในตระกูลไพร่ หรือ ราษฎรสามัญ ที่หาเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรที่มีพื้นฐานที่สุดอยู่ที่การทำนา ประกอบกับการทำงานด้านอื่น ๆไปพร้อมกันเช่น ทำไร่ ทำสวน หาของป่า ล่าสัตว์ ประมง ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ทำนาเกลือ หมอนวด หมอยา ช่างถม ช่างปั้น ฯลฯ

โดยพื้นฐานความรู้ในการทำนาและการทำมาหากินอื่นๆนี้จะถูกถ่ายทอดต่อกันไป โดยมีบิดา มารดาเป็นครูสำคัญในการอบรมสั่งสอนทั้งด้านการหาเลี้ยงชีพและการอบรมบ่มนิสัย ทั้งเด็ก หญิงและชายต่างก็สามารถฝึกหัด เรียนรู้จากบรรพบุรุษได้ โดยการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการสังเกต บอกเล่า สั่งสอน และการลงปฏิบัติจริงจากการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยการเรียนรู้มีลักษณะ ของความหลากหลายปะปนอยู่ในเนื้อเดียวกัน เช่น ในการสืบทอดความรู้ของครอบครัว ชาวนา นอกจากจะมีสาระสำคัญในเรื่องการทำนา ที่เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ข้าว ที่ต้อง สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพพื้นที่ แปลงนา ช่วงเวลาในการทำนา การไถนา การเพาะกล้าที่ ประกอบด้วยการคิดคำนวณระหว่างพื้นที่นา กับจำนวนกล้าที่เพาะให้พอเหมาะ การดำนาที่มี ศิลปะในการปักดำ การจัดกรน้ำ การเก็บเกี่ยว ฯลฯ นอกจากนั้นแล้ว ความรู้ที่สำคัญและ จำเป็นอีกส่วนหนึ่งได้แก่การประดิษฐ์เครื่องใช้ไม้สอย เช่น แอกเทียมวัว หรือควายที่ใช้ในการ ไถนา ที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับการแกะสลัก กลึงไม้ การเลือกวัสดุอุปกรณ์ในการนำมา ประดิษฐ์อุปกรณ์ต่างๆ อีกทั้งการผสมผสานกับความรู้ในการทำนาเข้ากับการทำมาหากินอื่นๆ ที่เข้ามาช่วยสร้างความมั่นคงให้กับการดำรงชีพ เช่น การทำไร่ การทำสวน การหาของป่า การล่าสัตว์ ฯลฯ ซึ่งความรู้เหล่านี้ถูกหล่อหลอมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันภายใต้วิถีการดำรงชีวิตของ คนแต่ละคน ดังนั้นการดำรงอยู่ของชีวิตจึงประกอบด้วยความรู้ที่หลากหลายที่ถูกหลอมรวมอยู่ ในตัวของบุคคลไม่สามารถที่จำแนกแยกส่วนออกจากกันได้

บิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย หรือผู้สูงวัยกว่า ถูกจัดให้อยู่ในฐานะบรรพบุรุษ ผู้อาวุโสที่ไม่เพียงทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดู แต่รวมถึงการถ่ายทอดวิชาความรู้ในการทำมาหากิน ให้กับบุตรหลานอีกด้วย ผู้อาวุโสจึงอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าทั้งด้านความรู้ ประสบการณ์ และ สร้างการยอมรับถึงความเหนือกว่านี้ผ่านหลักการของศีลธรรมความดี หรือพฤติกรรมบุญตาม หลักพุทธศาสนาในเรื่องของความกตัญญู การเคารพผู้ใหญ่ (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2535 : 39 - 44)

สำหรับการเข้าถึงความรู้ในวิชา หรือ อาชีพที่ต่างไปจากการอาชีพที่ทำอยู่ใน วงศ์ตระกูล ผู้สนใจต้องชวนขวยสืบทอดหาแหล่งความรู้ที่ต้องการ และฝากตัวเป็นศิษย์เพื่อ รับใช้ผู้รู้หรือครู ทั้งเรื่องส่วนตัวและเรื่องความรู้ที่จะเล่าเรียน ฝึกฝนจากครู โดยครูจะเป็นผู้มี อำนาจสิทธิขาดทั้งในส่วนของกรคัดเลือกผู้ที่เข้ามาเป็นศิษย์และสิทธิ์ขาดในการกำหนด ระดับความรู้ที่จะถ่ายทอด ด้วยการตรวจสอบอย่างเข้มงวดตั้งแต่การพิจารณาโดยตรงจาก ลักษณะท่าทาง กริยามารยาท อุปนิสัยใจคอ ตลอดจนสอบถามความตั้งใจจากผู้ต้องการศึกษา และตรวจสอบประวัติพื้นเพโดยสืบถามจากครอบครัวเครือญาติ ผู้สนใจในการร่ำเรียนวิชา

ต้องอาศัยการปรณินิบัติ รับประทาน และ การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่ยอมรับจึงจะสามารถที่จะเปิดพื้นที่ของการเข้าสู่วิชาความรู้ที่ถูกสงวนไว้สำหรับครอบครัวยุคหรือวงศ์ตระกูลได้

ความรู้ที่ส่งผ่านสถาบันวัด

ความรู้ที่ส่งผ่านสถาบันวัด มีลักษณะต่างไปจากความรู้ที่มีการถ่ายทอดในครอบครัวยุคใหม่ที่เน้นการทำมาหากิน แต่ความรู้ที่มีการถ่ายทอดในวัดนี้มีเป้าหมายประเด็นในการกำหนดกฎเกณฑ์ กติกาเพื่อกำกับพฤติกรรมความประพฤติในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์เป็นสำคัญโดยความรู้ที่ถ่ายทอดกันในวัด ได้แก่

1. **ความรู้ความจริงของชีวิต** ถูกจัดเป็นสุดยอดของการเรียนรู้ เพื่อให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดหรือที่เรียกว่านิพพาน การจะเข้าถึงความรู้นี้ สามารถทำได้ 2 ทาง คือ การศึกษาด้านคันถธุระ หรือการศึกษาด้านปริยัติ ที่เป็นการศึกษาผ่านพระไตรปิฎก เพื่อให้รอบรู้ในพระธรรมวินัย ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาทางทฤษฎี ซึ่งผู้เรียนจะต้องศึกษาภาษาบาลีก่อนจึงจะสามารถอ่านพระไตรปิฎกให้เข้าใจได้ ส่วนอีกทางหนึ่งคือ การศึกษาด้วยการฝึกปฏิบัติ คือการปฏิบัติกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ที่สามารถเรียนรู้ได้โดยไม่ต้องรู้ภาษาบาลีหรือวิชาหนังสือใดๆ เป็นการเรียนด้วยการภาวนาเพื่อให้บรรลุธรรมที่เรียกว่า วิปัสสนาธุระ (พาสนา กิจฉวรร. 2524 : 8)

2. **ความรู้เกี่ยวกับอักขรวิธี** หรือวิชาหนังสือ ถูกจัดว่าเป็นความรู้สำคัญในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการค้นหาความรู้ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความจริงของชีวิต ที่สามารถศึกษาค้นคว้าได้จากคำสอนของศาสนา เช่น จากพระไตรปิฎก หรือหลักธรรมต่างๆ หรือการเรียนรู้วิชาต่างๆ เช่น การแพทย์ ตำรายา ตำราการรักษาโรคต่างๆ ที่มีการจารึกหรือบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร โดยการเรียนรู้อยู่ในรูปของการฝึกปฏิบัติจริง ที่สามารถเห็นภาพสะท้อนของการเรียนรู้ได้จากคำหรือภาษาที่ใช้เรียกขาน เช่น “เรียนเขียน” “เรียนอ่าน” “เล่าเรียน” ที่ให้มิติภาพของการเรียนจากผู้รู้ ที่อยู่ในรูปของการฝึกปฏิบัติจริง และการบอกเล่าความรู้จากครูสู่ศิษย์

การเข้าถึงความรู้ในส่วนนี้สามารถทำได้ด้วยการเข้ามาเป็นศิษย์วัด หรือการบวชเป็นสามเณร หรือบวชเป็นพระภิกษุ โดยพระที่มีความรู้จะเป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนที่ไม่มีแบบแผนตายตัว แต่ให้ความสำคัญกับศักยภาพของผู้เรียนเป็นรายบุคคลโดยครูจะเป็นผู้พิจารณาตรวจสอบ สังเกต ประเมินในช่วงของการสอน การฝึกปฏิบัติ

3. **ความรู้ในศิลปะ และวิชาเฉพาะ** เนื่องจากวัดเป็นศูนย์รวมของชุมชน และเป็นสถานที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของศาสนา ประกอบกับวาทกรรมสำคัญที่ว่าด้วยบุญกรรม กำหนดให้คนมุ่งทำความดีเพื่อสะสมบุญ วัดจึงเป็นสถานที่สะสมทรัพยากรของชุมชน ในรูปของการบริจาคทานอันเป็นบุญกุศลสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นการบริจาคทรัพย์ สิ่งของในการสร้างโบสถ์วิหาร ศาลา กุฏิ ฯลฯ และเป็นศูนย์รวมของ ศิลปะ วัฒนธรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม ดุริยางศิลป์ วรรณคดี นาฏศิลป์ และการฝีมือทางช่างต่างๆ เช่น ช่างเขียน ช่างแกะสลัก ช่างกลึง ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างประดับต่างๆ เป็นต้น ตลอดจนความรู้ที่เป็นพื้นเดิมและใช้ประโยชน์ได้ในชุมชน เช่น ตำราแพทย์ ตำรายา ตำราสมุนไพร ตำราหมอนวด ตำราการจับเส้น ฯลฯ ความรู้เหล่านี้จึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงความรู้โดยเนื้อหาสาระเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความแข็งแกร่งของศิลปวัฒนธรรม ความรู้ของชุมชน หรือท้องถิ่น ที่สร้างสรรค์ขึ้นมาจากภายใน ท้องถิ่น หรือชุมชนอีกด้วย

4. **ความรู้เกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตน** ความรู้ประเภทนี้ใช้ความเชื่อ เรื่องบุญ - กรรมเข้ามากำหนดพฤติกรรมของคน โดยบุญถูกผูกติดเข้ากับสิ่งที่ดีงาม ส่วนกรรม หรือบาปถูกผูกติดกับสิ่งที่ชั่วร้าย และในสิ่งที่จัดว่าดี หรือร้ายในชนแต่ละระดับชั้นก็จะมี วาทกรรมเฉพาะที่ถูกกำหนดขึ้น เช่น ในคนทั่วไป การกระทำที่เป็นบุญจากงานศึกษาของ สุภาพรณ ณ บางช้าง ได้ให้ภาพระบบความรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมบุญว่า ได้แก่ (1) สัมมาฐิติปฏิบัติ อันได้แก่ รู้จักรับผิดชอบ และรู้จักอันที่เป็นบาป บุญ และรู้จักประโยชน์ในชั่วนี้ชั่วหน้า และรู้จักกลัวแก่บาป อายแก่บาป (2) ทาน คือการให้ หรือการแบ่งปัน (3) ศีล ได้แก่ ศีล 5 ข้อ (4) ภาวนา ได้แก่การสวดภาวนาเพื่อรำลึกถึงพระพุทธรูป คุณบิดามารดา (5) กตัญญู (6) ความเคารพผู้ใหญ่ (7) ความเมตตากรุณา (8) การบำรุงพระศาสนา (สุภาพรณ ณ บางช้าง. 2535 : 39 - 44) ส่วนคนที่อยู่ในระดับชั้นมูลนายที่ทำหน้าที่ปกครองก็จะถูกกำกับด้วยหลัก ทศพิธราชธรรมหรือธรรมราชาอีกชุดหนึ่ง (สมเกียรติ วันทะนะ, กุลลดา เกษบุญชู, ไชยันต์ รัชชกุล และ ธงชัย วินิจจะกุล. 2524 : 21) และด้วยหลักของทศพิธราชธรรมที่เข้ามากำกับหรือ สร้างความชอบธรรมให้กับระบบการใช้อำนาจ ทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองมีความคิดความเชื่อ เกี่ยวกับชนชั้นปกครองในฐานะผู้ทรงคุณธรรม ซึ่งเป็นอุดมการณ์สำคัญที่ทำให้การใช้อำนาจ ของผู้ปกครองเป็นไปได้อย่างชอบธรรม

ความรู้ที่มีการสืบทอดในวัดนี้เป็นภาระของ พระ อันเป็นภารกิจที่เพิ่มเติมจากหน้าที่จรรโลงพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระจึงมิได้ดำรงอยู่เพียงภาพของบรรพชิตที่มีบทบาทในการเผยแผ่ศาสนา แต่ยังดำรงอยู่ในฐานะตำแหน่งของครูผู้ให้การอบรมสั่งสอนวิชาความรู้แก่คนในชุมชนด้วย สถานภาพของพระจึงมีลักษณะพิเศษกว่าชนชั้นอื่นๆ การบวชเป็นพระจึงมิใช่เป็นเพียงการบวชเรียนเพื่อศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หรือการแสวงหาความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อเข้าถึงความรู้ความจริงของชีวิต คือการนิพพานเท่านั้น แต่การบวชยังมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนสถานะทางสังคมของผู้ชายทั้งหมดโดยไม่มีการปิดกั้นไม่ว่าจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ขุนนาง ข้าราชการ หรือราษฎรสามัญ การเข้าสู่สมณเพศ ก็เหมือนการเข้าสู่พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่สามารถเปลี่ยนผู้อยู่ในพื้นที่ให้เป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา และเพิ่มพูนสติปัญญา ในฐานะที่วัดเป็นชุมของวิชาความรู้ ดังนั้นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนหรือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นี้แล้วจะได้รับสถานภาพใหม่ที่เรียกว่า “ทิด” ในฐานะของคนใหม่ที่ผ่านพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และกลายเป็นผู้บริสุทธิ์หรือมีสติปัญญาพร้อมที่จะดำเนินชีวิตที่ดียิ่งต่อไป ส่วนผู้ที่อยู่ในสถานภาพของพระก็จะอยู่ในฐานะของผู้รู้ ผู้มีคุณธรรม เนื่องจากอยู่ในชุมวิชาและถูกกำกับด้วยความประพฤติดด้วยธรรมวินัย และเป็นที่เคารพนับถือ ภาพของการเป็นผู้นำชุมชนของพระจึงมีปรากฏให้เห็นทั่วไป

ด้วยอิทธิพลของอุดมการณ์ และความรู้ ที่ถูกผลิตขึ้นอย่างครอบคลุมในทุกมิติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่งทั้งส่วนที่เห็นได้และที่ไม่สามารถเห็นได้ ซึ่งสอดคล้องกับประเพณีพิธีกรรมต่างๆ พร้อมกับการแพร่กระจายความรู้ ผ่านสถาบันครอบครัวและวัด การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นได้ในทุกที่ที่มีการติดต่อสัมพันธ์ อุดมการณ์และความรู้เหล่านี้จึงทำหน้าที่เป็นวาทกรรมหลักที่เข้ามากำกับ ตีกรอบ ครอบงำพฤติกรรม หรือการกระทำของมนุษย์ และถูกใช้เป็นอำนาจในการรับรองความถูกต้องชอบธรรมให้กับการใช้อำนาจหรือการใช้ความรู้ของมนุษย์ในการจัดกระทำดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการกระทำต่าง ๆ นี้จะเป็นที่ยอมรับและสามารถปฏิบัติได้ภายใต้กรอบของอุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับศีลธรรมความดี หรือคุณธรรมความดี ที่ถูกสร้างขึ้นภายในกลุ่มคนเพื่อประโยชน์ในการอยู่ร่วมกัน เช่น ศีลธรรมความดีที่ถูกกำหนดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านในการใช้ทรัพยากรร่วมกันในการทำนา การแบ่งปันน้ำในการเพาะปลูก หรือ คุณธรรมของนายพรานกับการล่าสัตว์ที่ถูกกำหนดให้ทำได้เฉพาะเพื่อการดำรงชีพเท่านั้น คุณธรรมของกษัตริย์ได้แก่ ทศพิธราชธรรมเป็นต้น สิ่งที่ไม่อยู่ในกรอบของคุณธรรมความดี ก็จะไม่ได้รับการยอมรับ ในทางตรงข้ามสิ่งใดที่สามารถอ้างอิงภายใต้กรอบของคุณงามความดีตามหลักการของศาสนาได้ก็สามารถเป็นไปได้และเป็นที่

ยอมรับ ดังเช่นการแบ่งคนเป็นชนชั้นที่มีความแตกต่างอย่างมากระหว่างมูลนายกับไพร่ ก็กลายเป็นเรื่องถูกต้องชอบธรรมตามหลักที่กำหนดไว้ในไตรภูมิโลกวินิจฉัย

ความรู้ คุณธรรมและอำนาจจึงเป็นสิ่งที่ถูกผูกโยงไว้ด้วยกัน โดยความรู้นั้นจะมีความสำคัญและเป็นที่มาของการยอมรับนับถือก็ต่อเมื่อเป็นความรู้ที่ตั้งบนคุณธรรมความดีงามตามหลักการของพุทธศาสนา พื้นที่ของอำนาจจึงเปิดสำหรับความรู้ทุกชุดและการดำรงอยู่ของอำนาจจึงมีอยู่ทั่วไปในทุกพื้นที่ที่ตระหนักถึงการมีและดำรงอยู่ของคุณธรรม ความดีงามตามอุดมการณ์ของศาสนา

อุดมการณ์และความรู้ถูกเผยแพร่อย่างต่อเนื่องในทุกมิติของความสัมพันธ์ที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงครอบงำ กำกับให้มนุษย์ตระหนักถึงความสำคัญของคุณธรรมความดีงามที่สามารถเข้าถึงได้ในทุกมิติของการดำเนินชีวิต ดังนั้นความแตกต่างและหลากหลายของความรู้จึงมิได้เป็นอุปสรรค/เครื่องปิดกั้นในการเข้าถึงคุณธรรมความดีงามในทางตรงข้ามกลับเป็นหนทางที่เปิดกว้างให้ทุกคนทุกฝ่ายสามารถเข้าถึงคุณธรรมความดีงามได้ ทุกฝ่ายในสังคมจึงสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยความสำนึกของความเท่าเทียมกันไม่มีใครเหนือกว่าหรือด้อยกว่า อันเป็นพลังที่ผลักดันให้การสืบทอดและการเรียนรู้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง แม้จะดูเรียบง่ายภายใต้การเคลื่อนไหวของวิถีการดำรงชีวิต แต่ทรงพลังและเปี่ยมไปด้วยประสิทธิภาพที่แสดงออกในรูปของสัมฤทธิ์ผลที่ไม่มีผู้ใดถูกตราหน้าว่าโง่เขลา หรือไร้ความสามารถ ทุกคนสามารถที่จะเรียนรู้ได้หมด การศึกษาจึงมีลักษณะกว้างขวางทุกส่วนของสังคมล้วนอยู่ในกรอบของการศึกษาเรียนรู้ และเป็นการศึกษาที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อันเป็นประโยชน์ที่สามารถใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน

ด้วยความรู้ความจริงที่แพร่กระจายผ่านวิถีการดำเนินชีวิต ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับชุมชนและสิ่งแวดล้อมเช่นนี้ จึงจัดได้ว่าเป็นวาทกรรมหลักที่ครอบคลุมทุกพื้นที่แม้แต่การควบคุมปกครองของรัฐที่มีต่อชุมชนชนบทก็ตกเป็นฝ่ายรอง ดังจะเห็นได้จากการใช้อำนาจของรัฐที่เป็นไปได้เพียงการเกณฑ์ส่วยและแรงงานตามกำหนดที่ไม่มีข้อผูกพันในการครอบงำอุดมการณ์ความรู้ในชุมชน ชุมชนจึงสามารถที่จะดำรงอยู่และผลิตซ้ำความรู้และอุดมการณ์ของชุมชนได้ภายใต้สนามของความรู้ความจริงที่แพร่กระจายอยู่ในทุกส่วนของชุมชน และด้วยการยอมรับในความหลากหลายของความรู้ที่มีและดำรงอยู่ในชุมชน พร้อมกับเปิดให้ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ความจริงได้เช่นนี้ คนจึงตระหนักในคุณค่าของตนเองที่จะดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี แต่ศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีและดำรงอยู่นี้ถูกลดคุณค่า ไม่ให้ความสำคัญ และสั่นคลอน นับตั้งแต่ การก้าวเข้ามาของชาติตะวันตกภายใต้การ

สร้างภาพความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชาติตะวันตกในฐานะของชนชาติที่มีอารยธรรม มีความก้าวหน้าทั้งด้านวิชาความรู้เทคนิควิทยาการที่เหนือกว่าอันเป็นที่มาของอำนาจในการที่จะเข้ามายึดยึดฐานะแห่งความต่ำต้อย/ไม่มีคุณค่าให้กับคนและสังคมไทย และด้วยกระบวนการนี้ความรู้แบบตะวันตกจึงเป็นสัญลักษณ์แทน “ความมีอารยธรรม” ในฐานะของความเจริญ สิ่งที่มีคุณค่า พึงปรารถนา ขณะเดียวกันก็ลดทอนความรู้ในท้องถิ่นให้อยู่ในรูปของความมั่งงายไร้เหตุผล ไม่มีประสิทธิภาพที่เป็นสัญลักษณ์ของ “ความล้าหลัง” ที่จะต้องขจัดและทำลายล้างไป และด้วยอุดมการณ์ที่ถูกสร้างขึ้นในลักษณะนี้ การปรับตัวทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมจึงเกิดขึ้น และคำว่า “การศึกษา” ก็เริ่มมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยในฐานะเป็นกลไก วิธีการสำคัญในการยกระดับ พัฒนาคนไปสู่ผู้ที่มีอารยธรรม ความรู้ ตามอัตลักษณ์ และความหมายที่ถูกกำหนดจากสังคมตะวันตกเป็นสำคัญ

ส่วนที่ 2 การก่อรูปและการสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียน

การเปิดติดต่อสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกแม้จะมีการดำเนินการมาตั้งแต่เดิม แต่อาจกล่าวได้ว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เป็นช่วงสำคัญที่บทบาทของประเทศตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อ อุดมการณ์ ความคิด ความรู้ต่างๆ ในสังคมไทย ภายใต้การส่งผ่านอุดมการณ์ ความคิด วิทยาการที่มีได้เป็นไปตามวิถีทางปกติธรรมดา แต่ถูกทำให้เป็นไปภายใต้การปฏิบัติการทางอำนาจที่เข้ามากำหนดเงื่อนไข เพื่อให้เห็นว่า อุดมการณ์ ความรู้ ความคิด วิทยาการของชาติตะวันตกมีความสำคัญ ยิ่งใหญ่ เหนือกว่าในฐานะของความรู้ในรูปของการศึกษา ส่วนอุดมการณ์ ความคิด ความรู้ที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นถูกปิดล้อมด้วยการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ต่อเนื่อง และเบียดขับความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของท้องถิ่นให้ออกนอกกรอบของความรู้ในฐานะของการศึกษาไป

การปิดล้อมความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของสังคมไทย และ สถาปนาความรู้ใหม่ในรูปของ “การศึกษา”

ความรู้แบบตะวันตกที่แพร่เข้ามาพร้อมกับการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า ที่มีการเดินทางติดต่อระหว่างประเทศ และการเข้ามาของสินค้าหรือผลิตภัณฑ์จากต่างประเทศซึ่งมีน้อยของการเปิดขอบเขตของความรู้ ที่มีลักษณะต่างไปจากความรู้เกี่ยวกับโลกตามความเชื่อในศาสนาของไทย และความรู้แบบตะวันตกก็ถูกสร้างให้มีความหมายและความสำคัญเหนือกว่า

ความรู้ในท้องถิ่นด้วยการปฏิบัติให้เห็นจริงผ่านวิทยาการความรู้ด้านการแพทย์ วิทยาการพิมพ์ และแสนยานุภาพทางการทหาร พร้อมกับยกเอาความมั่นคงแห่งรัฐขึ้นเป็นประเด็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่ต้องจัดการแก้ไข อันเป็นการปิดล้อม เบียดขับเพื่อสร้างพื้นที่ให้กับความรู้ชุดใหม่ พร้อมๆกับการดำเนินการในภาคปฏิบัติการจริงด้วยการออกระเบียบ กฎหมาย นโยบาย ตั้งสถาบันต่างๆขึ้นรองรับและทำหน้าที่ผลิตซ้ำและกระจายความรู้ชุดใหม่

ก้าวแรก : การกำหนดให้วิทยาการความรู้ของโลกตะวันตกอยู่ในฐานะตำแหน่งที่เหนือกว่า ก้าวหน้ากว่า ผ่านการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า

ในระยะต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ การติดต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างไทย กับ ชาติตะวันตก ที่จัดกระทำภายในประเทศหรือจัดผ่านการส่งเรือสำเภาไปติดต่อการค้าในต่างแดน นับเป็นการเปิดให้เห็นความเป็นไปของดินแดนอื่น ที่ไม่เพียงสัมผัสได้โดยตรงเท่านั้น แต่ยังสามารถสัมผัสได้ผ่านทางสินค้าที่ประเทศเหล่านั้นได้ผลิตขึ้นมา ในขณะที่รูปแบบสินค้าส่งออกของไทยอยู่ในรูปของวัตถุดิบหรือที่เรียกว่า สินค้าปฐม ที่เป็นผลผลิตจากธรรมชาติ หรือการเกษตรโดยตรง เช่น ข้าวสาร ไม้สัก พริกไทย ดีบุก เหล็ก งาช้าง ยางไม้ หวาย ตะกั่ว หนังวัว หนังควาย ฯลฯ ส่วนสินค้านำเข้าจะมีลักษณะต่างไป คือเป็นสินค้าที่ผ่านกระบวนการแปรรูปหรือที่เรียกว่า สินค้าสำเร็จรูป เช่น ปืนใหญ่จากยุโรป ปืนยาว แก้วตา ทองแดง แผ่นบุทองเรือ ตาปู ดาบปลายปืน เครื่องเหล็กจากยุโรป ตลอดจนผ้าฝ้าย ฯลฯ (มงเซญูเออร์ ปาลเลกัวซ์. 2520 : 308 - 310) สินค้าที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันระหว่างไทย กับ ชาติตะวันตกจึงไม่เพียงทำหน้าที่เป็นสาระสำคัญที่แสดงถึงความต้องการในการบริโภคของผู้ซื้อเท่านั้น แต่ยังเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึง ความเหนือกว่า ล้ำหน้ากว่า เจริญก้าวหน้ามากกว่าในอารยธรรมที่ถูกนำเสนอผ่านสินค้าที่อาศัยความรู้/วิทยาการในกระบวนการแปรรูปและด้วยสัญลักษณ์ของความเหนือกว่านี้ จึงเป็นวาทกรรมสำคัญที่เข้ามาเป็นกฎเกณฑ์ในการที่จะกำหนดราคาให้กับสินค้าในรูปเงินตราที่สูงกว่า

ก้าวต่อมา : การตอกย้ำให้เห็นถึงความเป็นสากลของความรู้ตะวันตกที่มีคุณประโยชน์มากกว่า เจริญก้าวหน้ามากกว่า และมีพลังอำนาจเหนือกว่า

ด้วยพื้นฐานจากการติดต่อทางการค้ากับชาวต่างชาตินี้ จึงเป็นจุดกำเนิดของการท้าทายให้ชนชั้นนำไทยหันมาสนใจในการพิสูจน์ ทดสอบ ความรู้ และวิทยาการตะวันตก และ

ผู้ที่พยายามทำการตรวจสอบความรู้และวิทยาการตะวันตกที่สำคัญ คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเริ่มตั้งแต่ที่ทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เพื่อให้เข้าใจถึงหลักการพื้นฐานความรู้ของชาติตะวันตก คือ หลักการของวิทยาศาสตร์ซึ่งทรงศึกษาอย่างจริงจัง และทรงพิสูจน์ด้วยพระองค์เอง ดังนั้น การที่ทรงคำนวณ และ กำหนดการเกิดสุริยุปราคาตลอดจนการเชิญคณะชาวต่างประเทศในประเทศไทยไปเฝ้าดูปรากฏการณ์สุริยุปราคาที่หว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จึงมิใช่เป็นเพียงการเฝ้าดูปรากฏการณ์ธรรมชาติ หรือการนำเสนอถึงพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ไทยอย่างที่ได้รับรู้หรือเข้าใจกันโดยทั่วไป แต่มีความสำคัญและยิ่งใหญ่กว่านั้นในฐานะเป็นการพิสูจน์ความถูกต้องของหลักการวิทยาศาสตร์ ว่าตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎธรรมชาติอันสามารถช่วยในการคิดคำนวณการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ธรรมชาติได้ ดังนั้นความแม่นยำที่เกิดขึ้นจึงไม่เพียงเป็นเครื่องหมายของการรับรองความรู้และวิทยาการของชาติตะวันตกเท่านั้น แต่ยังเป็นการเปิดทางให้กับฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์และวิทยาการความรู้แบบตะวันตกได้เข้ามามีพื้นที่ในระบบความคิดของชนชั้นนำในสังคมไทย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวตะวันตก และนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการมองธรรมชาติบนฐานคิดแบบวิทยาศาสตร์ คือ มองว่าธรรมชาติเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมได้ คาดทำนายได้ เข้าใจได้ อธิบายได้ด้วยความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์

ด้วยการพิสูจน์ให้เห็นถึงการมีและดำรงอยู่ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ วิทยาการของชาติตะวันตกจึงถูกจัดให้อยู่ในฐานะที่มีความเหนือกว่า และตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของความรู้แบบตะวันตกในอีกหลายด้าน ตั้งแต่ความรู้ด้านการแพทย์ ความรู้ด้านการพิมพ์ และความรู้ด้านการทหาร โดยสาระความรู้เหล่านี้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการสร้างความสำคัญให้กับการศึกษาดังนี้

ความรู้ด้านการแพทย์

ขณะที่การแพทย์ของไทยในยุคนั้นไม่สามารถจัดการกับการแพร่ระบาดของโรคไข้ดําซึ่งทำให้ผู้คนล้มตายจำนวนมากได้ แต่วิทยาการการแพทย์ตะวันตกได้ก้าวเข้ามาในรูปแบบของการปลูกฝีที่สามารถป้องกันการติดเชื้อโรคไข้ดําได้ ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ วิทยาการการแพทย์ตะวันตกจึงเข้ามาสู่สนามของการช่วงชิงวาทกรรมทางการแพทย์ และในเวลาต่อมาการแพทย์ตะวันตกยังถูกนำมาใช้ในการผ่าตัดเพื่อรักษาชีวิตให้กับผู้สูญเสียอวัยวะบางส่วนและการดูแลรักษาสตรีหลังการคลอดบุตร ที่สะท้อนภาพของความเหนือกว่าทั้งด้านประโยชน์

และประสิทธิภาพในการรักษา อันนับว่าเป็นระยะต้นของการเกิดศรัทธา ยอมรับ และรับรู้ถึงการมีอยู่ของวิทยาการการแพทย์ตะวันตกในฐานะความรู้ที่เหนือกว่า หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับถึงความเหนือกว่าของความรู้ตะวันตกนี้ได้แก่ การส่งแพทย์หลวงมารับการอบรมและเริ่มมีการปลูกฝีให้กับเหล่าทาส และลูกหลานเจ้านาย และการที่พระมหากษัตริย์ในยุคนั้นได้พระราชทานเงินเป็นรางวัลแก่หมอบรัดเลย์ ที่ได้ทำการปลูกฝีป้องกันโรคฝีดาษให้กับราษฎรทั่วไปซึ่งนับว่าเป็นการยอมรับและรับรองประโยชน์ของความรู้/วิทยาการทางการแพทย์ตะวันตกที่ชัดเจน ดังคำกล่าวของพระคลังเมื่อครั้งเป็นผู้มอบรางวัลนี้แทนพระองค์ว่า

ฝ่าละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินจำนวนนี้ให้กับท่านผู้ซึ่งเป็นนายแพทย์อเมริกัน เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงความพอใจที่ท่านได้ปฏิบัติตนด้วยความเมตตากรุณา ช่วยอบรมสั่งสอนแพทย์หลวงให้เข้าใจศิลปะแห่งการปลูกฝี กอปรกับความสำเร็จของท่านที่น่าเออสิ่งที่มีประโยชน์ในการช่วยชีวิตราษฎรเข้ามาในสยาม...(แบรดเลย์, วิลเลียม เอล. 2527 : 136)

ด้วยการยอมรับในประโยชน์ของวิทยาการทางการแพทย์ตะวันตกเช่นนี้ จึงเป็นเครื่องหมายสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าวิทยาการความรู้แบบตะวันตกเป็นความรู้ที่มีรูปแบบที่เป็นสากล คือสามารถใช้ได้กับทุกคนทุกพื้นที่

ความรู้ด้านการพิมพ์

การนำวิทยาการตะวันตกเข้ามาจัดพิมพ์ตัวหนังสือไทย ที่เริ่มต้นจากการประดิษฐ์ตัวอักษรไทย การนำเข้าเครื่องพิมพ์จากต่างประเทศ ตลอดจนการจัดตั้งโรงพิมพ์และการจัดพิมพ์หนังสือ ความสำเร็จในการพิมพ์นี้ถูกยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการชี้ชวนให้เห็นถึงประสิทธิภาพของวิทยาการตะวันตกที่สามารถช่วยประหยัดแรงงานในการคัดลอกหนังสือจากเดิมที่ต้องอาศัยการคัดลอกด้วยมือที่ทำได้จำนวนจำกัดและมีโอกาสผิดพลาดสูง ไปสู่การใช้เครื่องจักรกลที่สามารถตรวจสอบความถูกต้องได้และสามารถพิมพ์ได้จำนวนมาก ซึ่งไม่เพียงเป็นการประหยัดแรงงานเท่านั้นแต่ยังส่งผลสำคัญต่อ การแพร่ กระจายข่าวสารข้อมูลในรูปของอักขรวิธีให้เป็นไปอย่างกว้างขวางรวดเร็ว

การนำเทคโนโลยีการพิมพ์เข้ามาในประเทศไทยนี้ จึงมิใช่เป็นเพียงการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพ หรือความเจริญก้าวหน้าที่เหนือกว่าของวิทยาการตะวันตก แต่ยังเป็น

เครื่องแสดงหรือยืนยันให้เห็นว่าวิทยาการหรือเทคโนโลยีจากตะวันตกสามารถที่จะนำมาใช้ใน ประเทศไทยได้ นั่นคือวิทยาการความรู้สามารถถ่ายทอดได้อย่างสำเร็จรูป

นอกจากนั้นแล้วการพิมพ์ยังถูกใช้ในการเผยแพร่ความรู้ทางการแพทย์ ตะวันตกด้วยการจัดพิมพ์และแจกคู่มือการปลูกฝี และหนังสือเรื่องการผดุงครรภ์ในช่วงระยะแรกที่มีการทดลองปลูกฝีประสบผลสำเร็จ ทำให้ภาพความรู้ตะวันตกอยู่ในรูปของเทคนิควิธีการที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในทุกที่ ซึ่งเป็นวาทกรรมสำคัญที่เข้ามากำหนดกรอบในการมองความรู้/วิทยาการตะวันตก ว่ามีคุณลักษณะของความเป็นสากล คือ เป็นจริงในทุกที่และก่อให้เกิดผลเฉพาะด้านประโยชน์เท่านั้น

ความรู้ด้านการทหาร

ความรู้ด้านการทหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ถูกสะท้อนออกมาในรูปของความเหนือกว่าของแสนยานุภาพทางการรบของชาติตะวันตก ตั้งแต่การรบชนะประเทศมหาอำนาจในภูมิภาคแถบนี้ ไม่ว่าจะเป็นจีน อินเดีย พม่า ญวน ตลอดจนประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในวิกฤตการณ์ต่างๆที่มีการเผชิญหน้าหรือปะทะกับชาติตะวันตก ด้วยภาพของความเหนือกว่าของวิทยาการทางการทหารที่สะท้อนให้เห็นจริงผ่านทางอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ ที่มีลักษณะที่ยิ่งใหญ่กว่า แข็งแรงกว่า และมีอำนาจการทำลายล้างที่เหนือกว่า จึงเป็นภาพสะท้อนของความเหนือกว่า ก้าวหน้ามากกว่า ของวิทยาการความรู้ อันเป็นที่มาของความเหนือกว่าทั้งปวง

ภาพสะท้อนของความรู้/วิทยาการตะวันตกดังกล่าว จึงไม่ได้เป็นเพียงการก่อให้เกิดการยอมรับและศรัทธา ในวิทยาการความรู้จากตะวันตกเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างสำนึกให้เกิดความตระหนักถึงความด้อยหรือความจำกัดของทัศนคติในการมองโลกที่ไม่สอดคล้องกับหลักฐานเชิงประจักษ์ รวมถึงความจำกัดของความรู้ของไทยซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไร้ประสิทธิภาพของการแพทย์ไทยในการจัดการกับการระบาดของโรคฝีดาษ ข้อจำกัดของการคัดลอกหนังสือที่เป็นวิทยาการเดิมของไทยที่ต้องอาศัยเวลา และมีโอกาสผิดพลาดสูง ความด้อยกว่าของแสนยานุภาพทางการทหาร การแสดงให้เห็นว่าวิทยาการความรู้ตะวันตกมีลักษณะสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ คือสามารถพิสูจน์และทดสอบความเป็นไปของธรรมชาติได้ และมีลักษณะสากลคือสามารถถ่ายทอดและใช้ได้กับทุกพื้นที่ จึงเป็นการสร้างภาพให้คนไทยได้ตระหนักถึงการมีอยู่ และการทรงประสิทธิภาพของวิทยาการความรู้ตะวันตก อันเป็นวาทกรรมสำคัญที่เข้ามากำหนดว่าสิ่งใดจัดว่าเป็นความรู้ และกำหนดวิถีทาง

ในการเข้าถึงความรู้นั้น ด้วยวาทกรรมนี้ความรู้สำคัญจึงถูกตีกรอบให้อยู่ในรูปของวิทยาการความรู้จากตะวันตกเท่านั้น ประเทศตะวันตกจึงกลายเป็นแหล่งความรู้สำคัญ ชาวตะวันตกกลายเป็นผู้รู้หรือผู้มีความรู้ และการจัดการศึกษาที่ใช้เทคนิควิธีการหรือระเบียบแบบแผนแบบตะวันตกในรูปของโรงเรียนก็กลายมาเป็นหนทางที่เข้าถึงความรู้ ภาพการมองความรู้เช่นนี้จึงส่งผลให้มีการจ้างชาวต่างประเทศมารับราชการในฐานะที่ปรึกษา ที่มีตั้งแต่ระดับสูงไปจนถึงระดับเสมียนในสมัยนั้น

ชาวต่างประเทศที่เข้ามารับราชการในเมืองไทยในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจำนวนหลายท่านแบ่งออกได้เป็นหลายตำแหน่งนับตั้งแต่ตำแหน่งระดับสูงเช่นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งมีอำนาจสิทธิขาด ควบคุมประสานงานและแนะนำกิจการต่างๆ ไปทุกหน่วยงาน ตลอดจนที่ปรึกษาประจำกระทรวงต่างๆ ที่ปรึกษาประจำกอง ข้าราชการประจำอันประกอบด้วยอธิบดี เจ้ากรมลงไปถึงเจ้าพนักงาน และเสมียน ... (สุมณ อมรวิวัฒน์ และคนอื่นๆ. 2541 : 57)

นอกจากชาวต่างประเทศจะถูกมองว่าเป็นผู้รู้แล้ว ความรู้อย่างถูกกำหนดให้มีและดำรงอยู่ในต่างประเทศดังนั้นการเข้าถึงความรู้ หรือให้ได้มาซึ่งความรู้จึงเป็นสิ่งที่ต้องเข้าไปศึกษาหาความรู้จากต่างประเทศ หรือใช้แบบอย่างการเรียนรู้จากประเทศตะวันตก การกำหนดเช่นนี้จึงเป็นวาทกรรมสำคัญที่ส่งผลให้เกิดความนิยมในหมู่เจ้านายชั้นสูงในการส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศตะวันตก และเริ่มมีการศึกษาวิทยาการตะวันตก เช่น ภาษาอังกฤษ การต่อเรือ ฯลฯ และใช้ครูชาวต่างประเทศเข้ามาสอนบุตรหลานเจ้านายชั้นสูง รวมทั้งเริ่มมีการจัดตั้งโรงเรียนที่มีแบบอย่างจากประเทศตะวันตก

ภายใต้อิทธิพลของความรู้และวิทยาการตะวันตกที่ถูกสถาปนาขึ้นดังกล่าว การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนตามแบบแผนตะวันตก ก็กลายมาเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความมีอารยธรรมแบบตะวันตก และเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพที่สามารถเข้าถึงวิทยาการความรู้แบบตะวันตกได้ ซึ่งนับว่าเป็นการก่อรูปความรู้สำคัญให้กับการศึกษาในรูปของโรงเรียนขึ้นในสังคมไทย แต่พลังสำคัญที่เป็นตัวผลักดันให้มีการจัดตั้ง/สถาปนาโรงเรียนขึ้นในสังคมไทยนั้นเป็นอิทธิพลจากอุดมการณ์สำคัญของชนชั้นนำ โดยการสถาปนาขึ้นดำเนินไปภายใต้สถานการณ์ของการคุกคามของประเทศตะวันตก ที่ถูกยกขึ้นมาเป็นเหตุผลความจำเป็น ในการเข้ามาจัดกระทำดำเนินการต่างๆ ของชนชั้นนำในช่วงดังกล่าว ให้เป็นไปได้ และได้รับการยินยอมยอมรับจากทุกฝ่าย

ส่วนที่ 3 กระบวนการช่วงชิงวาทกรรมการศึกษาจากครอบครัว วัด สู่ รัษฎา

การยกเอาสถานการณ์การคุกคามของชาติตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นการต้องเสียดินแดน สิบสองจุไทยให้แก่ฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2430 หรือวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ที่เป็นผลให้ไทยต้องเสีย ดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและเสียค่าปรับเป็นจำนวนมาก (สุมน อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกล และ ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. 2541 : 128) และการแตกแยกเป็นกลุ่มอำนาจต่างๆภายในรัฐ ที่ปรากฏ ในรูปของการแยกตัวของประเทศราช และหัวเมืองที่ห่างไกล มาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการเปิด พื้นที่ให้กับการสร้างอุดมการณ์ใหม่ในการปกครองในรูปของ “รัษฎา” ที่ให้ความสำคัญกับ เรื่องของ อาณาเขต เอกราช และอำนาจรวมศูนย์ ซึ่งนำไปสู่การจัดกระทำดำเนินการเพื่อดีง อำนาจจากส่วนต่างๆของสังคมเข้ามารวมศูนย์ที่รัฐ ด้วยอุดมการณ์ดังกล่าวประกอบกับการ สร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาที่จัดให้วิทยาการความรู้จากตะวันตกมีความ สำคัญกว่า และเจริญก้าวหน้ากว่า ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น การแสวงหาความรู้จากประเทศ ตะวันตกจึงกลายเป็นส่วนสำคัญในการให้ได้มาซึ่งความรู้ และการจัดการศึกษาในรูปโรงเรียน ตามแบบอย่างประเทศตะวันตกได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ของควมมีอารยธรรม โรงเรียน กลายเป็นพื้นที่ของความรู้ การสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาเช่นนี้ จึงไม่ เพียงแค่เป็นการละเลยความรู้ที่มีอยู่เป็นพื้นเดิมของท้องถิ่นเท่านั้น แต่ยังเป็นการดึงอำนาจ ในการจัดการเรียนรู้ที่เคยมีมาและเป็นของชุมชนแต่เดิมเข้ามารวมศูนย์อำนาจไว้ที่รัฐ โดยผ่าน กระบวนการจัดกระทำในระดับของภาคอุดมการณ์ คือในระบบความคิดความเชื่อ และ ภาคปฏิบัติการ คือในระดับของการจัดกระทำดำเนินการให้เห็นจริง ดังต่อไปนี้

ภาคอุดมการณ์

กระบวนการจัดกระทำในระดับของภาคอุดมการณ์นี้ มีการจัดกระทำอย่างเป็นขั้นเป็น ตอนเพื่อช่วงชิงพื้นที่ให้กับระบบความคิดความเชื่อใหม่ ผ่านการสร้างควมสำคัญให้กับ การศึกษา ดังนี้

การสร้างความรู้สำคัญให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะเป็นวิชาความรู้สำคัญในการรับใช้ราชการและเป็นหนทางในการเข้าถึงวิทยาการความรู้ตะวันตก

การสร้างความรู้สำคัญของการศึกษาให้อยู่ในรูปของวิชาชั้นสูง หรือวิชาสำหรับชนชั้นปกครองในการบริหารราชการแผ่นดิน ที่ถูกจำกัดให้มีการเรียนรู้ในหมู่ชนชั้นสูงในสังคมก่อนแล้วจึงแพร่ขยายถ่ายทอดสู่คนสามัญ ผ่านการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ที่สะท้อนให้เห็นได้จากแบบแผนของการจัดการศึกษา ที่เริ่มจากการจัดตั้งขึ้นในรั้ววังก่อนแล้วจึงขยายไปสู่สามัญชน โรงเรียนจึงมิได้ทำหน้าที่สำคัญในฐานะเป็นกลไกในการเปิดพื้นที่ให้กับราษฎรสามัญในการเลื่อนฐานะทางสังคมเข้าสู่ชนชั้นปกครองเพียงอย่างเดียว แต่ยังทำหน้าที่ตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษา ในฐานะของสิ่งที่มีคุณค่ามีความสำคัญเหนือกว่าความรู้อื่นใด เนื่องจากเป็นความรู้สำคัญ และ จำเป็นในการสนองต่อนโยบายการสร้างความรู้ให้ทัดเทียมกับอารยะประเทศ ดังปรากฏในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง เช่น

วิชาหนังสือเป็นวิชาที่นับถือ และเป็นที่สรรเสริญมาแต่โบราณว่าเป็นวิชาอย่างประเสริฐ ซึ่งผู้ที่เป็นใหญ่ยิ่ง นับแต่พระมหากษัตริย์เป็นต้น จนถึงลอร์ดราชบุรุษพลเมือง สมควรและจำเป็นจะต้องรู้ เพราะเป็นวิชาที่อาจทำให้การทั้งปวงสำเร็จไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง โดยการทรงจำรำเรียน และเป็นวิชาที่ทำให้ผู้รู้มีความฉลาดได้เร็วได้ง่ายขึ้น ถึงว่าผู้ใดจะเป็นผู้มีปัญญาไม่รู้หนังสือ แต่ผู้หนึ่งไม่มีปัญญารู้หนังสือ ผู้ที่ไม่มีปัญญานั้นมักจะตีเทียมเท่ากับผู้ที่มิปัญญา หรือดีไปกว่าก็มีโดยมาก...
(เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2511 : 16)

ด้วยพระราชดำรัสดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นนโยบายสูงสุดของประเทศ จึงทำหน้าที่เป็นเครื่องหมายในการรับรองความสำคัญของการศึกษา และตอกย้ำด้วยการเปิดรับผู้ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนเข้ารับราชการในตำแหน่งต่างๆ โรงเรียนจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีความหมายและความสำคัญไม่เพียงเป็นสถานที่ในการถ่ายทอดวิชาความรู้ที่ใช้ในการประกอบอาชีพแต่มีความสำคัญยิ่งกว่านั้น ในฐานะเป็นหนทางสำคัญในการเลื่อนขั้นทางสังคมไปสู่สถานภาพที่เหนือกว่า ในฐานะของชนชั้นปกครองที่รับรู้และเข้าใจในนามของการเป็น “เจ้าคนนายคน”

การสร้างความรู้สำคัญให้กับการศึกษาแผนใหม่ในฐานะเป็นเครื่องมือในการรับใช้ราชการหรือการสร้างความรู้ให้กับประเทศ ประกอบกับภาพความสำคัญของวิทยาการ

ความรู้จากประเทศตะวันตกที่ถูกสร้างให้อยู่ในฐานะของวิทยาการที่มีประโยชน์และสามารถปฏิบัติได้จริงและเป็นสัญลักษณ์ของอารยธรรมตามแนวคิดของชาติตะวันตก การศึกษาจึงถูกจำกัดให้อยู่ในกรอบของการรู้หนังสือ โดยมีการกำหนดไว้ในกฎพิภักดิ์สำหรับการศึกษาซึ่งเป็นหลักสูตรสำหรับโรงเรียนมูลสามัญ พ.ศ. 2435 (บุญธรรม อินจันทร์. 2522 : 52 - 53) และ การจัดการเรียนการสอนในรูปของโรงเรียนที่มีการกำหนดหลักสูตร เนื้อหาการเรียนการสอน ขนาดห้องเรียน การจัดรูปแบบชั้นเรียน ครูผู้สอน ตามแบบอย่างในยุโรปโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศอังกฤษ ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของสุดใจ เหล่าสุนทร (2517 : 82 - 83) ในความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาที่ชื่อว่า

โรงเรียนในประเทศไทยเริ่มจัดตั้งขึ้นเป็นแบบอย่างตามโรงเรียนในยุโรป ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรดาเจ้านายและผู้รับผิชอบในการจัดตั้งโรงเรียนในครั้งนั้นรับความคิดในเรื่องโรงเรียนควรจะดำเนินการอย่างไร สอนอย่างไร ห้องเรียนควรเป็นรูป มีขนาดอย่างไร มาจากโรงเรียนใน ยุโรปทั้งสิ้น ข้ายังเอาครูอังกฤษมาเป็นผู้สอนและผู้ดำเนินการมาตั้งแต่ต้น...

กรอบคิดดังกล่าวจึงเข้ามาจัดระเบียบ จัดลำดับคุณค่าให้กับการศึกษา โดยการศึกษาที่ถูกจัดว่ามีคุณค่า มีความหมาย ความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถเทียบเคียงได้กับการศึกษาในต่างประเทศ ส่วนการศึกษารูปลักษณะอื่นก็ถูกละเลยไม่ให้ความสำคัญ ไม่เห็นคุณค่า ดังที่ปรากฏในการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาใน พ.ศ. 2448 ที่มุ่งเทียบอายุของผู้เรียน และ ชั้นเรียนเข้ากับชั้นเรียนของประเทศอังกฤษ เพื่อความสะดวกในการส่งคนออกไปศึกษาต่อในโรงเรียน หรือวิทยาลัยในประเทศยุโรป

มูลศึกษา สอบได้ประโยคบุรพบท ซึ่งเท่ากับ broad school

ประถมศึกษา คือพวกที่จะสอบไล่เอาประโยค 2 ต้องไปสอบ preparatory school ก่อนที่จะเข้า public school

มัธยมศึกษา คือการศึกษาระดับกลาง พวกที่จะสอบไล่เอาประโยค 3 ต้องสอบ public school ก่อนที่จะเข้าเรียน university หรือจะเรียน professional education

การศึกษาดอนปลาย(ปัจฉิมศึกษา) พวกที่จะสอบเอาประโยค 4 ต้องสอบ public school ก่อนเข้า university แต่ใช้เวลาเรียนน้อยกว่า...(บุญธรรม อินจันทร์. 2522 : 75 - 76 ; อ้างอิงจาก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.ศ. 117 เอกสารรัชกาลที่ 5 แฟ้ม ศ2/12)

การดำเนินการดังกล่าวนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างความสำคัญ และ ตริ่ภาพของการศึกษาให้จำกัดอยู่ในขอบเขตของวิชาหนังสือ และ วิทยาการความรู้แบบตะวันตก ในฐานะเป็นความรู้สำคัญที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ ทั้งในการหาเลี้ยงชีพ และการเลื่อนขั้นทางสังคม และการได้รับการยกย่องในสังคม เช่น การให้ทุนเล่าเรียนหลวง สำหรับผู้ที่เรียนดีโดยผู้สอบได้ถือเป็นเกียรติประวัติในชีวิต และเป็นเกียรติของสถาบันการศึกษาด้วย "โรงเรียนสวนกุหลาบและโรงเรียนเทพศิรินทร์มีกระดานทองสำหรับจารึกชื่อนักเรียนที่ได้รับพระราชทานทุนเล่าเรียนหลวงติดอยู่ เพื่อแสดงให้เห็นความมีชื่อเสียงของโรงเรียนตลอดมาจนถึงทุกวันนี้..."(สุดใจ เหล่าสุนทร. 2525 : 59) และด้วยการดำเนินการเช่นนี้ จึงนับว่ามีส่วนในการบดบังความสำคัญของพื้นเพความรู้เดิมของท้องถิ่นในสังคมไทยและขีดให้อยู่นอกกรอบของการศึกษาในความหมายใหม่

การสร้างความสำคัญให้กับการศึกษาในฐานะที่มาของความเจริญและความมั่นคงของประเทศ

ความพยายามในการที่จะชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาโดยการผูกโยงการศึกษาเข้ากับความเจริญ หรือการมีอารยธรรม ขณะเดียวกันก็สร้างข้อตรงข้ามกับความมีอารยธรรมในรูปของความป่าเถื่อน ความล้าหลัง เข้ามาเป็นข้อเปรียบเทียบ ดังปรากฏในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(จมื่นอมรรตานุรักษ์. 2513 : 131) ที่ว่า

การศึกษาย่อมเป็นการสำคัญยิ่งและเป็นต้นเหตุแห่งความเจริญ ของชาติบ้านเมือง ผู้ใดอุดหนุน การศึกษาผู้นั้นก็ได้ชื่อว่า อุดหนุนชาติบ้านเมืองด้วย เราตั้งใจที่จะทำนุบำรุงการศึกษาของบ้าน เมืองเราอยู่เสมอ ... ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน...

นอกจากนั้น การศึกษาถูกยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการเปรียบเทียบถึงระดับความเจริญและความล้าหลังในระดับประเทศ ในฐานะเป็นกลไกสำคัญของการสร้างความเจริญ โดยทัศนะของบุคคลชั้นนำที่มีอำนาจในการจัดการศึกษาได้สะท้อนให้เห็นการเชื่อมโยงนี้ได้อย่างชัดเจน เช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (ระลึก ธาณี. 2522 : 44) ที่เสนอทัศนะให้เร่งออกพระราชบัญญัติบังคับคนเข้าเล่าเรียน ที่ว่า

ความบกพร่องแห่งการศึกษาของเราในเวลานี้ บกพร่องมากที่สุดทั้ง quantity และ quality เมื่อเทียบกับประเทศใกล้เคียง ที่มีสำมะโนครัวคล้ายคลึงกัน เช่น ฟิลิปปินส์ และพม่า ย่อมปรากฏว่า ของเราก่อการได้น้อย และล่าช้าลงเขามาก ... จำต้องรีบจัดการศึกษาให้เทียบส่วนพอสมควร กับนานาประเทศ ที่เจริญการรื้อเป็นผืนดิน และจะเป็นผลเสีย เป็นการเสียหายในภายหน้า ...

ด้วยฐานการมองเช่นนี้ การศึกษาถูกยกให้มีความสำคัญยิ่งใหญ่ในฐานะของความรู้ที่สามารถนำไปสู่การยกระดับ หรือเลื่อนฐานะทั้งในระดับปัจเจกด้วยการเข้ารับราชการเป็นขุนนาง โดยการเข้ารับราชการหรือเป็นขุนนางนี้ถูกทำให้ยิ่งใหญ่ขึ้นด้วยการใช้เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นเจ้าของคนนายคน ที่สะท้อนถึงการมีอำนาจวาสนา และความสะดวสบายในชีวิต หรือแม้ในคนสามัญการรู้หนังสือก็สามารถใช้ประโยชน์ในการติดต่อกับราชการ ในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างรัฐกับราษฎร ผู้ที่รู้หนังสือจึงสามารถสื่อสารกับรัฐได้ และถูกจัดให้เป็นตัวแทนในการติดต่อกับรัฐ ส่วนผู้ที่ไม่รู้หนังสือก็ถูกทำให้ด้อยลงด้วยการที่ถูกขจัดออกไปจากกรอบข่ายของผู้ที่มีคุณสมบัติในการติดต่อกับรัฐ และในระดับภาพรวม การศึกษาได้เป็นกลไกในการสร้างความมั่นคงและความเจริญให้กับประเทศ

การสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาในลักษณะนี้ ได้ทำให้วิชาหนังสือและการรู้หนังสือ ตลอดจนความรู้ภายใต้กรอบของการรู้หนังสือที่จัดการอบรมในโรงเรียนกลายเป็นสิ่งสำคัญและยิ่งใหญ่กว่าความรู้อื่นๆ ดังนั้นความรู้ในส่วนอื่นไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการหาเลี้ยงชีพ ความรู้จากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น จึงถูกเบียดขับออกนอกกรอบของการศึกษา และถูกละเลยไป

ภาคปฏิบัติการ

กระบวนการจัดกระทำในระดับภาคปฏิบัติการนี้ เป็นการจัดกระทำเพื่อให้เห็นจริง ผ่านการออกมาตรการ กฎเกณฑ์ต่างๆ ดังนี้

การศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ การตั้งอำนาจรวมศูนย์สู่รัฐชาติ

ในระยะแรกที่มีการตั้งโรงเรียนขึ้นในสังคมไทยนั้น มีเป้าหมายสำคัญคือ การจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์แก่ราชการโดยมุ่งให้กลุ่มเชื้อพระวงศ์และบุตรขุนนางเข้ารับการศึกษาและเข้ามาปฏิบัติราชการ ดังจะเห็นได้จาก โรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นในระยะแรกไม่ว่าจะเป็น

โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (พ.ศ. 2414) โรงเรียนนายทหารมหาดเล็ก (พ.ศ. 2425) โรงเรียนท่าแพนที่ (พ.ศ. 2425) โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ หรือ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ที่ล้วนจัดตั้งขึ้นในกรมทหารมหาดเล็กทั้งสิ้น (กระทรวงศึกษาธิการ . 2507 : 34) การจัดการศึกษาในลักษณะนี้จึงไม่เพียงเป็นการตอบสนองต่อความต้องการกำลังคนเพื่อมารับใช้ราชการในตำแหน่งระดับสูงที่ต้องการความรู้ความสามารถด้านอักษรวิธี ภาษาต่างประเทศ และระเบียบปฏิบัติราชการเท่านั้น แต่สำคัญกว่านั้นในฐานะที่เป็นกลไกเกื้อกูลและสร้างความมั่นคงให้กับรัฐให้ดำรงอยู่ได้รอบอุดมการณ์ของการสร้างรัฐชาติที่มีการรวมศูนย์ไว้กับรัฐ โดยกระทำการผ่านการจัดระเบียบการคัดเลือกคนเข้ารับราชการโดยกำหนดให้ โรงเรียนทำหน้าที่สร้างและ แบ่งแยกคนที่เหมาะสมกับการเข้ารับราชการออกจากคนทั่วไป โดยคนที่จัดว่าเป็นคนที่เหมาะสมกับสถานภาพของการเป็นข้าราชการที่ถูกทำให้มีความสำคัญยิ่งใหญ่ในฐานะผู้ที่ได้รับมอบหมายอำนาจจากกษัตริย์นั้น ได้แก่ คนที่มีชาติตระกูลและมีการศึกษา ดังนั้น คนที่จัดว่ามีคุณสมบัติของการเป็นข้าราชการ จึงมิได้จำกัดเฉพาะเรื่องชาติตระกูลอย่างที่เป็นมาเท่านั้น แต่การเข้าสู่สถานภาพของการเป็นข้าราชการได้นั้น ต้องมีการศึกษาในฐานะความรู้สำคัญที่เอื้อประโยชน์ต่อการรับใช้ราชการโดยการเข้าถึงความรู้นี้สามารถทำได้ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยเหตุนี้ โรงเรียนจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญ และ จำเป็นในการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นอารยะ และการขยายตัวของโรงเรียนเข้าสู่พื้นที่ต่างๆในชุมชนจึงเริ่มได้รับการยอมรับ

จากรูปแบบการจัดการศึกษาที่เริ่มในวังก่อน และกระจายการศึกษาแผนใหม่ไปสู่ราษฎรสามัญในรูปของการจัดการศึกษาเพื่อทวยราษฎรที่มีการจัดกระทำดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเริ่มจากการขยายมูลศึกษาที่อาศัยการจัดการผ่านวัดซึ่งเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาแก่ชุมชนท้องถิ่นอยู่เดิมนั้น จึงเท่ากับเป็นก้าวแรกของการเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ชุดใหม่ให้แพร่เข้าไปในพื้นที่ของชุมชน จากนั้นจึงได้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัด อย่างไรก็ตามการดำเนินการจัดการศึกษาผ่านการเล่าเรียนในวัดและอาศัยพระเป็นครูทำหน้าที่จัดการเรียนการสอนนั้น ก็ประสบกับปัญหาอุปสรรคบางประการ เช่น ในรายงานการจัดการคณะกรรมการศาสนาและการศึกษามณฑลพายัพ ร.ศ. 126 ได้รายงานว่ ในพื้นที่ที่มีภาษาต่างไปจากส่วนกลาง การเรียนการสอนโดยอาศัยพระนั้นมิอุปสรรคทั้งด้านความรู้ความสามารถของพระในการสอน การยอมรับของประชาชน และการกีดกันต่อต้านของพระสงฆ์

ในท้องที่บางแห่งมีปัญหาในเรื่องของความแตกต่างกันด้านภาษา ขนบธรรมเนียมที่แตกต่างจากส่วนกลาง แต่รัฐต้องการให้ราษฎรตามท้องที่นั้นๆ ได้ฝึกอ่านเขียนโดยใช้อักษรภาษาไทยภาคกลางซึ่งพระผู้เป็นครูและเป็นคนในท้องถิ่นนั้นไม่อาจสอนได้ และราษฎรในท้องถิ่นก็ไม่เห็นความจำเป็นของการเรียนรู้ภาษาไทยภาคกลางและบางครั้งก็ต่อต้านความพยายามในเรื่องนี้ด้วย เช่น ในมณฑลพายัพซึ่งเป็นท้องที่ที่มีปัญหาในเรื่องของการจัดรูปแบบการปกครอง โดยส่วนกลางพยายามจะเข้าจัดการปกครองและควบคุมโดยใกล้ชิดนั้น พระสงฆ์ตามวัดจะพยายามกีดกันไม่ให้มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดของตนด้วย...(พาสนา กิจถาวร. 2524 : 165)

ด้วยปัญหาและอุปสรรคดังกล่าว การสร้างการยอมรับการศึกษาในโรงเรียนจึงถูกจัดกระทำผ่านการจัดระเบียบให้กับการศึกษาโดยการจำแนกความแตกต่างของการศึกษาในโรงเรียนออกจากการศึกษาทางธรรมที่มีอยู่เดิมในวัด ด้วยการกำหนดกรอบการใช้ประโยชน์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาพระธรรมหรือปริยัติต่างๆ ให้จำกัดลง ผ่านการลดจำนวนการแต่งตั้ง ขุนนางผู้ใหญ่ที่ได้รับการศึกษาหรือถนัดด้านศาสนา (บุญเจือ องค์ประดิษฐ์. 2505 : 12) โดยให้เหตุผลว่าเป็นผู้ที่ไม่เหมาะกับกิจการทางโลก และลดตำแหน่งที่มีศักดินาให้น้อยลงในทางกลับกัน มีการเตรียมระบบเกื้อหนุนและสิทธิพิเศษต่างๆ ให้กับผู้ที่ได้รับการศึกษาในโรงเรียน เช่น ผู้ที่มีความรู้สามารถสอบไล่ได้ทั้ง 8 รายวิชา คือ การคัดลายมือ เขียนหนังสือและการใช้วรรคตอนถูกต้องโดยไม่ต้องดูแบบอย่าง คัดสำเนาความและย่อความ แต่งจดหมาย แต่งแก้กระทู้ความร้อยแก้ว วิชาเลข ทำบัญชี ถ้าเป็นไพร่หลวง ไพร่สม กรมใดๆ ก็จะได้หนังสือพิมพ์คุ้มลักตลอดชีวิตพ้นจากสังกัดเดิม หรือหากจะรับราชการก็ได้หรือ ถ้าไม่ต้องการรับราชการจะไปทำการใดๆ ก็ได้ (ประกาศการเรียนหนังสือ ณ วันศุกร์ เดือนสาม ขึ้นสองค่ำ ปีระกา สัปตศก จุลศักราช 1247 (พ.ศ. 2428))

การยึดพื้นที่หรือการเข้าแทรกแซงในภาคปฏิบัติการของรัฐนี้ มิได้จัดกระทำเฉพาะในพื้นที่ของชุมชนหมู่บ้านในส่วนกลางเท่านั้น แต่ยังจัดกระทำไปถึงกลุ่มคนในมณฑลต่างๆ และกลุ่มชนชาติต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยด้วยเพื่อประโยชน์ในการปกครอง (สร้อยดี อ่องสกุล. 2539 : 70 ; ระลึก ธาณี. 2527 : 19) ภายใต้ภาคปฏิบัติการจริงที่ผลิออกมาในรูปของการตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ขึ้นฉบับแรกใน พ.ศ. 2461 (คณะอนุกรรมการประมวลเอกสารในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. 2525 : 102) ซึ่งเป็นการควบคุมทางการศึกษาในส่วนขอเอกชนที่เรียกว่า โรงเรียนเชลยศักดิ์ หรือโรงเรียนราษฎร์ และจัดระเบียบการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการรู้หนังสือในระบบโรงเรียนให้อยู่ใต้การควบคุมกำกับของรัฐ และด้วยการตราพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2464 เพื่อดึงคนเข้าสู่การศึกษาในระบบโรงเรียนที่

อยู่ใต้การควบคุมกำกับโดยรัฐ เพื่อกล่อมเกล่า/ปลูกฝังความรู้พื้นฐานที่ถูกพิจารณาว่าเป็นความรู้สำคัญและจำเป็นโดยรัฐผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน การดำเนินการเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่า การจัดการศึกษาในช่วงนี้มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การสนองต่อเป้าหมาย/อุดมการณ์ทางการเมืองที่มุ่งสร้างคนให้มีความรู้และผลงานคนในมณฑลต่างๆและชนชาติต่างๆให้เป็นหนึ่งเดียวผ่านการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ราชอาณาจักร และความแข็งแกร่งให้แก่รัฐชาติ

ก้าวต่อมาที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงในชุมชนที่ถูกจัดกระทำดำเนินการภายใต้นโยบายการขยายตัวของการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ที่ดำเนินไปโดยมุ่งเน้นที่ปริมาณมากกว่าคุณภาพ ด้วยการจัดการศึกษาที่หมายเพียงความรู้ตามอัตภาพ โดยมุ่งให้ผู้เรียนสำเร็จแล้วออกไปหาเลี้ยงชีพตามภูมิภานาของตนเอง (กระทรวงศึกษาธิการ. 2530 : 54) เป้าหมายในการดำเนินการเช่นนี้จึงเป็นตัวยืนยันถึงอุดมการณ์สำคัญของรัฐที่สะท้อนออกมาในการจัดการศึกษาได้ว่า การศึกษาได้ถูกใช้เป็นกลไกในการแบ่งแยกคนออกจากกัน โดยการศึกษาในเมืองจะเป็นการศึกษาสำหรับผู้ที่มีสติปัญญาสูง ส่วนการศึกษาในชนบทนั้นเป็นไปเพื่อคัดเลือกคนที่มีสติปัญญาสูงเข้ามารับการศึกษาระดับสูงในเมือง ส่วนชนสามัญนั้นก็ให้ได้รับความรู้ตามอัตภาพ โดยการดำเนินการเหล่านี้ถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมด้วยการยกเอาความจำกัดของทรัพยากร ทั้งด้านปัจจัยความรู้ความสามารถของบุคคล และ ปัจจัยในรูปตัวเงินที่ใช้ในการดำเนินการจัดการศึกษามาเป็นเงื่อนไขสำคัญ ดังนั้นการจัดการศึกษาที่กระจายไปสู่ชนบทจึงมีระดับความมุ่งหมายที่ต่างจากการจัดการศึกษาในเมือง ดังพระดำริของหม่อมเจ้า ประวิทย์ ฤทธิพิทักษ์ สมุหเทศาภิบาลราชบุรี (วิทย์ วิศทเวทย์. 2526 : 39 – 40. ; อ้างอิงจาก เอกสารกระทรวงศึกษาธิการเล่มที่ 4 แฟ้มที่ 92)

การค้าและราชการงานเต็มแล้ว คนที่ได้รับการศึกษาว่างานมากขึ้น ทางแก้ก็คือ ต้องปันคนให้ได้รับการศึกษาเป็น 2 พวก คือ จำพวกที่ความประสงค์จะไว้สำหรับใช้รับราชการและประโยชน์แก่การค้าขายขนาดใหญ่พวกหนึ่ง สำหรับจะให้เป็ผลเมืองดีพวกหนึ่ง พวกแรกจะรับจากผู้มีกำลังทรัพย์และตระกูล และในต่างจังหวัดนั้นให้มีการคัดเลือก "ช้างเผือก" ส่งเข้ามกรุงเทพรเรียนทุนของรัฐบาล พวกที่ 2 คือราษฎรทั่วไปควรให้การศึกษาน้อยที่สุด แต่ฝึกหัดให้ ถือเป็เกียรติยศของลูกผู้ชายผู้ดีที่จะเปลี่ยนแปลงสภาวะ 3 ประการ คือ ตระกูล ชาติ ศาสนา นั้นไม่ได้หนังสือนั้นให้พออ่านออกเขียนได้ แต่ปลูกฝังให้เป็นคน เชื่อในรัฐบาลอย่างแน่นแฟ้น และไว้เคียงสาทางการเมือง การที่ต้องแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 กลุ่มก็เพราะต้องการจะปันตระกูลผู้ดีออกจากไพร่ มิให้ปะปนกันอย่งที่เป็นอยู่ในเวลานี้ โรงเรียนประจำตำบลสำหรับคนทั่วไป คือ

โรงเรียนประจำตำบลที่มีได้หลายโรง ส่วนโรงเรียนประจำอำเภอ จังหวัดและมณฑลนั้นมีที่ละแห่ง
สำหรับคัดเลือกข้างเผือก ...

ภาคปฏิบัติการจริงที่ปรากฏในรูปของการแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ
ประถมศึกษาที่จัดเป็นความรู้พื้นฐาน และมัธยมศึกษาจัดเป็นความรู้ที่สูงกว่าระดับประถม
ศึกษา จึงมิได้เป็นเพียงการแบ่งการศึกษาเท่านั้นแต่ยังแบ่งแยกคนออกเป็นกลุ่มโดยคนที่เข้าสู่
การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาได้นั้นต้องเป็นกลุ่มคนที่มีทุนทรัพย์ และสติปัญญา

การศึกษาทั้งปวงแบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ การศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ เรียกว่าประถมศึกษา อัน
เป็นการศึกษาบังคับ ได้แก่ความรู้ทั้งฝ่ายสามัญศึกษาและวิสามัญศึกษา ซึ่งราษฎรควรมีความรู้
ไว้เป็นพื้นทุกคน เพื่อให้รู้จักรับผิดชอบชีวิต วิชาที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวัน รู้จักการ
ประกอบอาชีพและการเป็นพลเมืองดี ภาคศึกษาพิเศษ เรียกว่า มัธยมศึกษา เรียนทั้งวิสามัญ
และวิสามัญ อันเป็นความรู้ที่สูงกว่าระดับประถมศึกษาไม่บังคับให้เรียนทุกคน ทั้งนี้ให้ขึ้นอยู่กับ
ทุนทรัพย์และสติปัญญาของผู้เรียน ... (ระลึก ธาณี. 2527 : 23 - 24)

การดำเนินการจัดการศึกษาเช่นนี้จึงเป็นการสร้างความแตกต่างให้กับคน โดยใช้
ฐานะทางเศรษฐกิจ และระดับสติปัญญา เพิ่มเติมจากความแตกต่างในชาติกำเนิดที่มีมาแต่
เดิมมาเป็นกำแพงในการปิดกั้นคนส่วนใหญ่ออกจากการศึกษาในระดับสูง ขณะเดียวกันคนที่มี
คุณสมบัติ ความรู้ความสามารถผ่านเกณฑ์ หรือกำแพงไปได้ ก็จะถูกดึงให้ออกนอกชุมชนไม่
ว่าจะด้วยการศึกษาต่อในระดับสูง หรือ การมีงานทำที่เหมาะสมกับระดับความรู้ในภาคเมือง
คนจึงถูกจัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือชนชั้นผู้ดีซึ่งได้แก่ ผู้มีกำลังทรัพย์และตระกูล และ ราษฎร
ทั่วไป โดยกลุ่มแรกนี้จัดให้ได้รับการศึกษาระดับสูงได้ ส่วนกลุ่มหลังจัดให้ได้รับการศึกษา
ระดับการอ่านออกเขียนได้ และปลูกฝังให้เชื่อฟังรัฐบาลอย่างแนบแน่น

การกำหนดให้ “ความนิยมในวิชาหนังสือและละทิ้งความรู้ด้านอื่น ๆ”
เป็นประเด็นปัญหาเพื่อขยายพื้นที่ในการดึงอำนาจการจัดการศึกษารวมศูนย์สู่รัฐ

เนื่องจากการจัดการศึกษาในระยะแรกนั้น รัฐมุ่งเน้นที่การดึงอำนาจการจัด
การศึกษาของชุมชนในส่วนของวัด ซึ่งได้แก่การศึกษาอักขรวิธีเข้ามาเป็นอำนาจการจัดการ
ของรัฐ ส่วนความรู้ด้านการประกอบอาชีพยังอยู่นอกกรอบของการจัดการของรัฐ ครอบครัวยังคง
มีบทบาทสำคัญในส่วนของการส่งผ่านความรู้ด้านการทำมาหากินให้กับบุตรหลาน จวบจน

กระทั่งมีการหยิบยกเอาความนิยมในวิชาหนังสือขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญ ที่ป็นต้นเหตุของการเกิดประเพณีนิยมการรับราชการ และการละทิ้งวิชาความรู้อื่นๆ อันเป็นพื้นฐานของสังคมไทย เช่น การละทิ้งอาชีพชาวนาเข้าสู่ตำแหน่งเสมียน เป็นต้น อันส่งผลให้ตำแหน่งราชการไม่เพียงพอที่จะรองรับคนที่ผ่านการศึกาในระดับเสมียน ในขณะที่คนก็ยังนิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในโรงเรียน และละทิ้งไม่ให้ความสำคัญกับความรู้ด้านอื่นๆ ด้วยการสร้างประเด็นปัญหาเช่นนี้ พร้อมกับการยกเอาเพียงเฉพาะความรู้ด้านศิลปะหัตถกรรมขึ้นเป็นวิชาความรู้อีกแขนงหนึ่งที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเลื่อนฐานะทางสังคมสู่ชนชั้นขุนนาง ดังความตอนหนึ่งในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (จากรวพรรณ ไวยเจตน์. 2517 : 29 ; อ้างอิงจากสมเด็จพระยาตำราจาราชาานุภาพและยอนสัน. 2463.) ในงานแสดงศิลปะหัตถกรรมที่ว่า

ว่าถึงการเลี้ยงชีพในทางหัตถกรรม เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็กล่าวยืนยันได้ว่า ไม่เป็นการเลวทรามกว่าเป็นเสมียน หรือเป็นข้าราชการดังที่คนเป็นอันมากยังสำคัญผิดอยู่นั้นเลย คงจะได้รับ ความยกย่องชูปเลี้ยงเช่นกัน คือถ้าตั้งตนเป็นหลักฐานมั่นคงในการขาย ฤาศิลปการได้แล้ว เรา ก็คงจะตั้งให้เป็นขุนน้ำขุนนางได้ ไม่ผิดอะไรกับผู้รับราชการ...

การจัดตั้งโรงเรียนเพาะช่างขึ้นเพื่อฝึกการหัตถกรรมทั้งด้านการหัตถกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมโดยแยกเป็นวิชา ช่างแบบก่อสร้าง วิชาวาดเขียน วิชาปั้น วิชาแกะสลัก วิชารูปพรรณและถม วิชาช่างกลึง วิชาจักสาน วิชาช่างไม้ (จากรวพรรณ ไวยเจตน์. 2517 : 30) จึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นความสำคัญของความรู้เฉพาะส่วนที่รัฐเข้ามาจัดกระทำดำเนินการเท่านั้น ที่เป็นความรู้ที่มีคุณค่ามีความสำคัญ สามารถใช้ประโยชน์ได้ และตรึงให้การศึกษาอยู่ในกรอบของการจัดกระทำดำเนินการของรัฐเท่านั้นที่จัดได้ว่าเป็นการศึกษา พร้อมกับการกำหนดหลักการของการจัดการศึกษาให้อยู่ภายใต้กรอบของ “หลักวิชา” อันเป็นแบบแผนสำคัญที่ไม่มีอยู่ในการเรียนการสอนของชุมชน หรือครอบครัว และตอกย้ำให้เห็นจริงด้วยการตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้น เพื่อทำหน้าที่ฝึกฝนอบรมคนให้มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะเพื่อออกไปทำหน้าที่ครู ดังนั้น พ่อ แม่ พระ ที่ไม่ได้ผ่านการฝึกฝนอบรมมาจึงไม่มีคุณสมบัติที่จะเป็นครูตามหลักวิชาได้ และด้วยวาทกรรมและภาคปฏิบัติการจริงนี้ รัฐจึงสามารถขยายขอบเขตการจัดการศึกษาในส่วนของวิชาชีพที่เรียกว่าวิชาวิสามัญ จากเดิมที่มีการฝึกสอนผ่านทางครอบครัว เครือญาติ ที่ไม่มีระเบียบแบบแผนอย่างที่จะจัดว่าเป็นไปตาม “หลักวิชา” ได้ ให้มาอยู่ในรูปของโรงเรียนวิชาชีพเฉพาะทาง ดังได้มีการจัดตั้งโรงเรียนวิชาชีพต่างๆขึ้นจำนวนมากในช่วง

เวลานั้น เช่น การตั้งโรงเรียนพาณิชยการ (พ.ศ. 2456) เพื่อฝึกให้ราษฎรรู้จักการค้าขาย (จารุวรรณ ไวยเจตน์. 2517 : 30) โรงเรียนสัตวแพทย์ (พ.ศ. 2457) ตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2459) (คณะอนุกรรมการประมวลเอกสารในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. 2525 : 101) การดำเนินการเช่นนี้จึงเป็นการดึงอำนาจการจัดการศึกษาของครอบครัว/ชุมชนมาสู่การจัดการของรัฐ ภายใต้กรอบของ “หลักวิชา” และการสร้างสถาบันการศึกษาขึ้นมารองรับ และด้วยการดำเนินการเช่นนี้ วิชาชีพที่ไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นสถาบัน หรือสถานศึกษา เฉพาะทางก็ไม่มีพื้นที่ในการที่จะดำรงอยู่โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาไปไกลถึงฐานะตำแหน่งอันเป็นที่ยอมรับ หรือการเป็นวิชาชีพที่มีเกียรติในสังคม

“การศึกษาภาคบังคับ” ตอกตรึงความสำคัญของการศึกษาเฉพาะ การศึกษาที่อยู่ในอำนาจการควบคุมของรัฐ

การออกพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2464 ที่กำหนดให้เด็กอายุ 7 – 14 ปี ต้องเข้ารับการศึกษารวมทั้งโรงเรียน และกำหนดโทษให้กับพ่อแม่ผู้ปกครองที่ละเลยในการส่งลูกหลานให้เข้ารับการศึกษานี้ เป็นการทำให้ภาพความสำคัญของการศึกษาจำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะเพียงการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะของความรู้พื้นฐานที่จำเป็นสำหรับทุกคน ขณะเดียวกัน ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการทำมาหากิน เช่น การทำนา ทำสวน ทำไร่ ฯลฯ การผลิตเครื่องใช้ไม้สอย เช่น เครื่องจักสาน เกวียน แอก ฯลฯ ก็ถูกจำแนกให้เห็นความแตกต่างที่ไม่สามารถจัดเป็นความรู้ประเภทเดียวกับความรู้ในโรงเรียนได้ พร้อมกับจัดลำดับให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนมีความสำคัญและจำเป็นเหนือความรู้รูปแบบอื่นใดทั้งหมด ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนจึงถูกละเลยไม่ให้ความสำคัญ ดังนั้นการจัดการศึกษาที่มุ่งให้คนทุกระดับชั้นได้มีโอกาสรู้หนังสือ ภายใต้การออกกฎระเบียบการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาภาคบังคับ จึงเป็นการนำเสนอให้เห็นถึงกรอบในการมองการศึกษาที่ถูกจำกัดให้มองว่าเป็นเรื่องของวิทยาการความรู้ เป็นปัจจัยสำคัญในการนำประเทศไปสู่ความเป็นอารยะ และการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชาติ และด้วยการมองการศึกษาเช่นนี้จึงเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามาจำกัด กดทับ บดบัง ปิดกั้นการรับรู้ผลที่เกิดจากการจัดการศึกษาในด้านตรงข้าม แต่ด้วยกรอบในการมองการศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรม หรือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ก็จะช่วยเปิดมิติภาพของการศึกษาให้เห็นถึงผลอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้น กล่าวคือในพื้นที่ที่การศึกษาในโรงเรียนถูกกำหนดให้มีความหมายและความสำคัญ และยกระดับให้มีคุณค่าเหนือความรู้รูปแบบอื่นใดทั้งหมดนั้น ความรู้รูปแบบอื่นที่มีลักษณะต่างไป และไม่สามารถจัดเข้าอยู่ในข่าย

ของการศึกษาในโรงเรียนได้ก็จะถูกกันออกนอกกรอบพื้นที่ของการศึกษา และอยู่ในชั่วตรงข้ามของความเป็นอารยะ หรือความเจริญ คือ ตกอยู่ในฐานะของความล้าหลัง และกลายเป็นความรู้ที่อยู่ในสภาพที่เป็นอื่น คือ ไม่เป็นที่ยอมรับ ไม่สามารถนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ในการก้าวเข้าสู่อาชีพที่มีเกียรติและค่าตอบแทนสูงๆในภาคเมือง หรือไม่อาจใช้เป็นหนทางในการเลื่อนฐานะทางสังคม

ส่วนที่ 4 การสถาปนาการศึกษาในฐานะเป็นกลไกในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ผ่านการจัดระเบียบด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

ในส่วนนี้เป็นการสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงกระบวนการสำคัญที่ปรับเปลี่ยนเป้าหมายของรัฐให้เป็นหนึ่งเดียวกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ด้วยการก่อรูปอุดมการณ์ใหม่และการช่วงชิงการนำในรูปขององค์ความรู้ใหม่ที่มีอิทธิพลทั้งด้านการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ อันนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ความหมายให้กับการศึกษาในฐานะเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศและจัดระเบียบให้กับการศึกษาตามระบบความรู้ในยุคของความทันสมัย

การก่อรูปและการช่วงชิงการนำของอุดมการณ์แห่งความทันสมัย

ภายใต้การสถาปนาการศึกษาในระบบโรงเรียนให้อยู่ในฐานะของความรู้สำคัญจำเป็นสำหรับการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศชาติและตัวบุคคล โรงเรียนจึงถูกจัดกระทำให้เป็นเครื่องมือหรือกลไกของรัฐในการสร้างพลเมืองของชาติ เพื่อประโยชน์ในการปกครองคือการสร้างรัฐชาติ และ ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศไปสู่ความมีอารยธรรมตามแนวทางของประเทศตะวันตก และด้วยการดำเนินการดังกล่าว จึงเป็นฐานสำคัญให้กับความรู้ชุดใหม่ที่ถูกส่งผ่านเข้ามาพร้อมกับนักเรียนไทยที่จบการศึกษาจากประเทศตะวันตก พร้อมกับความก้าวหน้าในวิทยาการการติดต่อสื่อสารคมนาคม และการค้าที่เปิดเสรี อันเป็นเสมือนช่องทางให้การถ่ายทอดของความรู้เป็นไปได้อย่างกว้างขวาง และด้วยความรู้ชุดใหม่ที่ได้ถูกส่งผ่านเข้ามาอย่างโดดเดี่ยวแต่ถูกส่งเข้ามาพร้อมกับภาคปฏิบัติการที่มีการจัดตั้งสถาบัน กำหนดผู้มีอำนาจในการดำเนินการ ตลอดจนกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ความรู้ชุดใหม่จึงกลายเป็นอำนาจสำคัญในการสร้างความชอบธรรม และความเห็นพ้องต้องกันในการจัดระเบียบใหม่ให้กับสังคมและการศึกษา

ตามคำอธิบายของฟูโกที่ว่า วาทกรรมหลักสามารถเข้ามาจัดระเบียบความคิดของคนได้ ดังนั้นการเข้ามากำหนดกรอบการมองความรู้ความจริงแนวใหม่ที่ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของความทันสมัย จึงทำหน้าที่เป็นวาทกรรมสำคัญที่เข้ามาจัดระเบียบให้กับสรรพสิ่ง ตั้งแต่การเข้ามาจัดระเบียบความรู้และการได้มาซึ่งความรู้ การตั้งสถาบันขึ้นเพื่อรับรองความถูกต้องและเผยแพร่ความรู้นั้น ในฐานะที่เป็นความรู้ความจริงที่มีความสำคัญหรือมีประโยชน์ มีคุณค่า และดีสำหรับทุกคน พร้อมกับภาคปฏิบัติ การที่มีการสร้างฐานะตำแหน่งให้กับบุคคลที่มีคุณลักษณะเฉพาะขึ้นมาเป็นผู้ที่มีอำนาจในการคิด การพูด การเขียน หรือการจัดกระทำกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความรู้นั้น เพื่อผูกขาดอำนาจและสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้อำนาจนั้น

ความรู้ชุดใหม่ที่ก่อตัวขึ้นบนฐานของหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ที่สามารถพิสูจน์หรือทดสอบได้ด้วยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่อิงรูปแบบคณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ จึงกลายเป็นความรู้ความจริงสำคัญ และทวีความสำคัญยิ่งขึ้นในช่วงหลังจากการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ที่กระแสความรู้ที่สร้างบนฐานคิดดังกล่าวได้ถูกแพร่กระจายในประชาคมโลก ในฐานะของ "การพัฒนา" โดยส่งผ่านทางนักคิด นักวิชาการทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ที่ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาด้วยการแบ่งแยกสังคมออกเป็น 2 ช่วงตรงข้าม เช่น พัฒนา - ด้อยพัฒนา ทันสมัย - ล้าหลัง อุตสาหกรรม - เกษตร เมือง - ชนบท โดยสังคมจะปรับเปลี่ยนตามเส้นทางจากการด้อยพัฒนาไปสู่การพัฒนา เช่น การเปลี่ยนจากสังคมเกษตรที่ใช้เครื่องมือเครื่องมือการผลิตอย่างง่าย ผลิตจากวัสดุธรรมชาติ ไปสู่ สังคมอุตสาหกรรมที่มีการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงหรือเครื่องจักรเครื่องกลในการผลิต โดยทิศทางการพัฒนานี้มีลักษณะเป็นเส้นตรง (linear evolutionism) คือเมื่อใดที่เงื่อนไขจำเป็นต่อการพัฒนาถูกสร้างขึ้นครบถ้วนสมบูรณ์แล้ว ทุกประเทศสามารถที่จะก้าวเข้าสู่ความทันสมัยหรือการพัฒนาได้ โดยเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาอยู่ที่การสร้างภาวะความทันสมัยให้กับสังคมใน 3 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม การสร้างภาวะทันสมัยทางเศรษฐกิจ (economic modernization) ด้วยการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ที่อาศัยภาคอุตสาหกรรมเป็นภาคการผลิตสำคัญ ที่ต้องได้รับการสนับสนุนให้เจริญเติบโตเพื่อรองรับแรงงานจากภาคเกษตรกรรมที่จะมีขนาดเล็กลง และ การพัฒนาภาวะทันสมัยในทางการเมือง (political modernization) มีรูปแบบการเจริญรอยตามประสบการณ์ของประเทศยุโรปตะวันตก และสหรัฐอเมริกา ที่มีเป้าหมายที่การปกครองในระบบประชาธิปไตย การสร้างภาวะทันสมัยทางสังคม (modernization of social relations) มีเป้าหมายในการสร้างระบบความสัมพันธ์

อย่างเป็นทางการที่สังคมวางกฎเกณฑ์ร่วมกันในระดับสากล เช่น การใช้วุฒิการศึกษาหรือทักษะเป็นพื้นฐานสำคัญในการพิจารณาความรู้ความสามารถ และการให้ความสำคัญกับการตัดสินใจที่ตั้งบนหลักการเหตุผล (rationality) มากกว่าความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคชะตา ลางสังหรณ์ โดยยุทธวิธีในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ต้องดำเนินการผ่านผู้เชี่ยวชาญ (expert) ที่มีความรู้ในด้านต่างๆ เป็นผู้ผลักดันการพัฒนาให้เกิดขึ้น

แนวคิดในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยดังกล่าวจึงไม่เพียงกำหนดรูปแบบเป้าหมาย เส้นทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้อย่างชัดเจนเท่านั้น แต่ยังตอกย้ำให้เห็นจริงด้วยการจำแนกความแตกต่างให้กับประเทศต่างๆ โดยจัดแบ่งประเทศต่างๆ ออกเป็นประเทศพัฒนาแล้วและประเทศด้อยพัฒนา พร้อมกับการจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศโดยประเทศที่ถูกจัดว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วอยู่ในฐานะของผู้ให้ความช่วยเหลือ และประเทศด้อยพัฒนาในฐานะของผู้รับความช่วยเหลือ และ ด้วยฐานะตำแหน่งดังกล่าว การเข้าไปจัดกระทำดำเนินการต่างๆ ให้กับประเทศด้อยพัฒนาจึงกลายเป็นเรื่องถูกต้องชอบธรรม ซึ่งจะเห็นการทำงานของกระบวนการดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ในการเข้ามาจัดกระทำดำเนินการให้กับการจัดระเบียบด้านการเมือง การปกครอง และ เศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลต่อไปถึงการจัดระเบียบระบบการศึกษาดังต่อไปนี้

การจัดระเบียบด้านการเมืองการปกครอง

ในภาคอุดมการณ์ที่ส่งผ่านเข้ามาในรูปของ อุดมการณ์ประชาธิปไตยที่ได้แพร่กระจายเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ครั้งมีการเปิดติดต่อสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกในยุคต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ แต่เนื่องจากเป็นอุดมการณ์ที่แตกต่างจากความเชื่อค่านิยมในสังคมไทย ประกอบกับไม่เชื่อต่อความมั่นคงของกลุ่มผู้นำที่มีอำนาจในขณะนั้น อุดมการณ์ประชาธิปไตยจึงมิได้ถูกยกขึ้นมากล่าวอ้างในการพัฒนา จวบจนกระทั่งมีการรวมตัวกันของกลุ่มปัญญาชนคนรุ่นใหม่ อันได้แก่กลุ่มบุคคลที่ได้รับการศึกษาทั้งจากในและนอกประเทศ โดยบุคคลกลุ่มนี้ได้สัมผัสความเป็นไปของโลกตะวันตกทั้งผ่านทางประสบการณ์ตรงและผ่านทางหนังสือข่าวสารข้อมูล พร้อมกับ การขยายตัวของ การพิมพ์ที่ทำให้ข้อวิพากษ์วิจารณ์ ข่าวสารข้อมูลสามารถขยายขอบเขตของการแพร่กระจายได้กว้างขวางและรวดเร็วขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ปัญญาชน การปรากฏขึ้นของความไม่มีประสิทธิภาพของรัฐบาลนั้นจึงถูกนำเสนอในหลาย

มิติ เช่น กริมส์ (เดช บุนนาค. 2513 : 25 ; อ้างอิงจาก G.S Grimms) ได้เสนอถึงรูปแบบการใช้จ่ายของรัฐที่มีลักษณะขัดแย้งกันระหว่างนโยบายการใช้จ่ายกับการปฏิบัติจริง

นอกจากนั้น มิติของความไม่มีประสิทธิภาพของรัฐยังถูกนำเสนอในด้านของการตัดสินใจที่ผูกติดกับตัวบุคคล ซึ่งนอกจากจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้แล้วยังส่งผลให้เกิดปัญหาอื่นติดตามมา เช่น ในการพิจารณาเลื่อนเงินเดือนนายทหาร 322 นาย ในจำนวนนี้มี 231 นาย ได้รับการเลื่อนยศ และเงินเดือน แต่มี 91 นาย ที่มีได้เลื่อนยศแต่พระองค์เจ้าบรมเดชทรงต้องการให้เลื่อนขึ้นเงินเดือนโดยมีเหตุผลว่าอยู่ในตำแหน่งสำคัญ ซึ่งกระทรวงพระคลังได้ยอมตามข้อเสนอของกลาโหม เนื่องจากมีการเบิกจ่ายล่วงหน้าไปแล้วแต่ขอหลักการว่ากระทรวงอื่นๆจะไม่ทำตามซึ่งกระทรวงพาณิชย์ประท้วงไม่เห็นด้วย ถือว่าหากกลาโหมทำได้กระทรวงอื่นก็จะทำได้เช่นกัน ดังนั้น จึงได้มีมติให้ระงับการเลื่อนขึ้นเงินเดือนเสีย อันเป็นผลให้พระองค์เจ้าบรมเดชถือว่าเสียพระพักตร์อย่างยิ่ง และได้ลาออกจากราชการไปท่ามกลางความหนักใจของบรรดาอภิรัฐมนตรี และ เสนาบดี (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2537 : 86 - 87) นอกจากนั้นความไม่มีประสิทธิภาพของรัฐยังปรากฏในมิติของการตัดสินใจอื่นๆ เช่น กรณีที่รัฐไทยตัดสินใจที่จะอยู่กับมาตรฐานทองคำต่อไปโดยไม่ปรับค่าเงินบาทในเดือนกันยายน 2474 ในขณะที่ประเทศอังกฤษได้ประกาศออกมาตรฐานทองคำซึ่งมีผลกระทบต่อค่าเงินบาทไทยที่ผูกติดกับเงินปอนด์สเตอร์ลิง ส่งผลให้การค้าตก โดยเฉพาะข้าวมีราคาสูงไม่สามารถแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2537 : 89 - 94)

ด้วยภาพเหล่านี้ การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงถูกมองว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ล้าหลัง ไม่เป็นธรรม ปิดกั้น ความเจริญก้าวหน้าของบุคคลและของประเทศ ดังคำกล่าวของพระยาทรงสุรเดช (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2537 : 66 ; อ้างอิงจาก บันทึกพระยาทรงสุรเดช) ผู้นำอีกท่านหนึ่งของคณะราษฎรได้กล่าวว่า

เป็นความจริงที่ในหลวงรัชกาลที่ 7 มิได้แสดงความสามารถที่จะแก้ไขงานของชาติให้รุ่งเรืองขึ้นได้ มุ่งแต่จะฟื้นฟูฐานะของเจ้าที่ตกต่ำมาแต่ครั้งรัชกาลที่ 6 ให้รุ่งเรืองขึ้น โดยจะเห็นได้ถนัดว่ามีการแต่งตั้งเจ้ากันหนักมือ จนในที่สุดทำตำแหน่งใหญ่ๆและสำคัญทั้งหมดต้องอยู่ในมือของเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งการระงับรักษาเก้าอี้พระเจ้าแผ่นดินในตัวความจริงไม่เป็นการเสียหายอะไร ถ้าตั้งเจ้าที่เฉียบแหลมสามารถขึ้นทำหน้าที่สำคัญ แต่การณมิได้เป็นเช่นนั้นรู้สึกแต่ว่าเป็นเจ้าละก็ตั้งได้โดยไม่จำกัดเสียเลย...

การยกเงื่อนไขดังกล่าวขึ้นมาเป็นประเด็นเช่นนี้ จึงเป็นการสร้างพื้นที่ให้กับแนวความคิดใหม่ คือ หลักการของประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญกับสิทธิและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ให้มีฐานะเป็นทางออก หรือ ทางแก้ปัญหาที่เป็นไปได้ ภายใต้การสร้างให้เห็นความสำคัญและจำเป็นผ่านกลุ่มปัญญาชนทั้งภายในและภายนอกประเทศ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จึงเป็นการปรากฏตัวขึ้นของอุดมการณ์ใหม่ ในรูปของหลักการประชาธิปไตยที่มุ่งสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนสิทธิ เสรีภาพของราษฎร โดยอาศัยการศึกษาเป็นหนทางที่พัฒนาคนและประเทศชาติไปสู่เป้าหมาย ภายใต้อุดมการณ์นี้ จึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาในฐานะที่เป็นหนทางสำคัญในการที่จะปลดปล่อยมนุษย์ไปสู่อิสระให้หลุดพ้นจากการจองจำของชาติกำเนิด และเป็นช่องทางสำคัญในการให้ได้มาซึ่งยศศักดิ์ ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าในชีวิต การศึกษาจึงกลายมาเป็นหนทางสำคัญในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ เพื่อนำไปสู่การเลื่อนฐานะทางสังคม และการได้มาซึ่งฐานะทางเศรษฐกิจ ในขณะที่ชาติตระกูลซึ่งเป็นเครื่องกำหนดฐานะตำแหน่งของคนมาแต่เดิมถูกลดความสำคัญลง

บัดนี้ไม่มีเสียงสงสัยเกิดขึ้นว่า การชักโยงความเจริญมาสู่ชาติบ้านเมืองใครจะทำได้ดีกว่ากัน คือเจ้านายหรือขุนนางผู้คงแก่เรียน ...มีหลักสำคัญอยู่เพียงว่า ความเจริญของชาติบ้านเมือง ไม่ได้อยู่ที่การยกย่องบุคคลโดยไม่เลือกเฟ้น และไม่พิจารณาให้ลึกซึ้งถึงคุณวุฒิและความสามารถและไม่ได้อยู่ที่ฐานะเป็นสำคัญ...(อรธจักร์ สัตยานุรักษ์. 2538 : 293 ; อ้างอิงจาก “ตำแหน่งราชการ” บางกอกการเมือง 1 มีนาคม 2469.)

ความแตกต่างระหว่างคนที่ถูกกำหนดด้วยชาติตระกูลจึงถูกปรับเปลี่ยนไปสู่การกำหนดความแตกต่างของคนด้วยสติปัญญาแทน

คนเราต่างก็มีสมองด้วยกันทั้งสิ้น จะเป็นคนใช้ หรือเทวดา ก็มีสิทธิออกความคิดเห็นได้เท่ากัน ใครจะยกตัวเองว่าวิเศษกว่าใครนั้นไม่ได้ การถือยศศักดิ์และถือตระกูลขุนชาติเดิยวนี้เป็นของพ้นสมัยเสียแล้ว...คนเรานั้นนับถือกันที่สติปัญญาและน้ำใสใจคอต่างหากไม่ใช่ นับถือกันที่ความเป็นเทวดา...(อรธจักร์ สัตยานุรักษ์. 2538 : 293 ; อ้างอิงจาก กุหลาบสายประติษฐ์. 2510)

การเข้ามาของความรู้ในรูปของอุดมการณ์ใหม่นี้ จึงเป็นเสมือนกระแสน้ำที่ทรงพลังเกื้อหนุนให้การศึกษาที่มีความสำคัญยิ่งขึ้นโดยไม่เพียงแค่ว่าเป็นเครื่องนำทางไปสู่ความอิสระและ

ความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของสามัญชนเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องหมายของความมีอารยะ และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาการเมืองการปกครองประเทศไปสู่รูปแบบของความเป็นธรรมและเสมอภาคมากขึ้น อุดมการณ์ใหม่นี้จึงเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามาจัดกระทำกันส่วนต่างๆ ของสังคมตั้งแต่การจัดลำดับความสำคัญของหลักวิชามากกว่าตัวบุคคล ให้ความสำคัญกับความรู้ความสามารถมากกว่าชาติตระกูล ให้ความสำคัญกับเงินตรามากกว่ายศศักดิ์ และการสถาปนารัฐธรรมนูญขึ้นเหนือกษัตริย์อันเป็นการถ่ายโอนอำนาจจากกษัตริย์สู่กลุ่มปัญญาชนชั้นนำที่ได้รับการศึกษาจากตะวันตกเป็นกลุ่มหลัก

ภายใต้การนำของกลุ่มเผด็จการอำนาจนิยมที่เคลือบคลุมไว้ด้วยภาพของเสรีนิยม ที่เข้ามากำหนดการจัดระเบียบด้านการเมืองการปกครอง ซึ่งไม่เพียงเป็นไปเพื่อธำรงและสร้างความมั่นคงในการครองอำนาจแต่ยังเป็นการเปิดช่องทางให้กับ “อุดมการณ์แห่งความทันสมัย” ให้เข้ามามีอิทธิพลต่อการจัดระเบียบ ตลอดจนแนวนโยบายของประเทศ นับแต่การกลับเข้าสู่อำนาจอีกครั้งของ ผู้บริหารชุด จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ถูกมองว่าเป็นภาพลักษณ์ของอำนาจนิยม ภายใต้กระแสของเสรีนิยมที่แพร่กระจายเข้ามาในสังคมไทยอย่างกว้างขวางในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ด้วยภาพลักษณ์นี้รัฐบาลชุดดังกล่าวได้พยายามสร้างความมั่นคงในอำนาจ ด้วยการอาศัยการตีตรารับรองจากประเทศที่เป็นตัวแทนของโลกเสรีประชาธิปไตย อย่างเช่นสหรัฐอเมริกา ดังนั้น นโยบายในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลไทยจึงถูกกำหนดขึ้นและนำสู่การปฏิบัติอย่างเร่งด่วน ในฐานะปัญหาสำคัญอันเป็นภัยร้ายแรงของชาติที่ส่งผลต่อความมั่นคง(ของรัฐบาลในขณะนั้น) ขณะเดียวกันที่รัฐบาลได้ใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่านโยบายของไทยนั้นสนับสนุนค่ายเสรีประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของสหรัฐที่หวาดหวั่นกับการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์และต้องการแนวร่วมจากประเทศในภูมิภาคนี้ จึงได้ให้การรับรองรัฐบาลไทยในทันที การรับรองนี้จึงไม่เพียงเป็นการสร้างการยอมรับให้กับประชาชนคนไทยเท่านั้นแต่ยังส่งผลให้รัฐบาลอำนาจนิยมสามารถครองอำนาจอยู่ได้ และด้วยเงื่อนไขนี้หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สหรัฐจึงกลายเป็นประเทศที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทยอย่างมหาศาลทั้งในด้านของแนวนโยบายของประเทศ ดังในงานศึกษาของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2537 : 19) ที่ระบุไว้ชัดเจนว่า ในทศวรรษที่ 2490 นโยบายของประเทศไทยในขณะนั้นให้ความสำคัญกับการให้ความร่วมมือกับสหรัฐอเมริกา

นับแต่ทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา ไทยก็ตกอยู่ในวงโคจรแห่งอำนาจของสหรัฐฯ รัฐบาลไทยร่วมมือในการส่งทหารไปร่วมรบในเกาหลี รับรองรัฐบาลเวียตนามใต้ เข้าร่วมในองค์การ

สนธิสัญญาการป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ส.ป.อ.ในชื่อภาษาอังกฤษ
ว่า SEATO (Southeast Asian Treaty Organization) ...

ภายใต้ความร่วมมือในระดับนโยบายและการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ประกอบ
กับความช่วยเหลือที่ส่งเข้ามาในรูปของตัวเงินทั้งความช่วยเหลือทางการทหารและทางด้าน
เศรษฐกิจที่นับเป็นจำนวนเงินมหาศาลโดยความช่วยเหลือส่วนใหญ่ถูกใช้ไปเพื่อต่อต้าน
คอมมิวนิสต์

ความช่วยเหลือทางทหารปี 2494 - 2514 เป็นเงิน 935 ล้านดอลลาร์ ความช่วยเหลือทาง
เศรษฐกิจระหว่าง พ.ศ. 2493 - 2520 (ค.ศ. 1950 - 1977) เป็นเงิน 650 ล้านดอลลาร์ (ซึ่ง
75 เปอร์เซ็นต์ของเงินจำนวนนี้ใช้ไปในทางต่อต้านการแทรกซึมและบ่อนทำลายของ
คอมมิวนิสต์ ซึ่งก็หมายถึงการก่อสร้างถนนในภาคอีสานเพื่อการต่อต้านพรรคคอมมิวนิสต์
แห่งประเทศไทย...

นอกจากนี้ยังมีเงินเหรียญอเมริกันรายใหญ่ๆ หลั่งไหลเข้ามาในไทยอีก เช่น การให้เงินกอง
ทัพไทยเพื่อซื้ออาวุธ 760 ล้านเหรียญ ให้เงินทหารไทยไปช่วยรบในเวียดนาม 200 ล้าน
เหรียญ สร้างสนามบินอุดรธานี 205 ล้านเหรียญ และเงินจากทหารอเมริกันในเวียดนามที่
เข้ามาพักผ่อนใช้จ่ายในไทยอีก 850 ล้านเหรียญ รวมแล้วเป็นเงินราว 3,500 ล้านเหรียญ
เรียกได้ว่าไม่มีครั้งใดที่เงินตราต่างประเทศจะหลั่งไหลเข้ามาใช้จ่ายในประเทศไทยมากเท่านี้
ซึ่งเมื่อเทียบกับตัวเลขของงบประมาณทางการทหารของไทยเองซึ่งเป็นงบประมาณที่สูงสุด
ในบรรดางบประมาณรายจ่ายของประเทศก็มีเพียง 1,300 ล้านเหรียญ จะเห็นได้ว่าเงิน
ดอลลาร์ที่เข้ามาสูงกว่าถึง 3 เท่า ดังนั้นจึงเป็นผลให้สภาพทางเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลง
และเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว...(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2537 : 20)

ด้วยความช่วยเหลือดังกล่าวส่งผลให้การดำเนินการในภาคต่างๆ ขยายตัวอย่าง
รวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพเศรษฐกิจของประเทศ และด้วยความช่วยเหลือนี้ ประกอบกับ
การเห็นตัวอย่างจากประเทศญี่ปุ่นที่สามารถพัฒนาไปเป็นอุตสาหกรรมได้ จึงทำให้ผู้นำไทย
เกิดความคิดความเชื่อที่ว่าประเทศไทยก็สามารถที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมได้เช่น
กัน ดังจะเห็นได้จากคำขวัญของ จอมพล ป. พิบูลสงครามที่ว่า “ถ้าไม่ยากเป็นข้า ต้องเป็น
มหาอำนาจ...” (มานิตย์ นवलละอ. 2540 : 96)

ด้วยแนวนโยบายนี้แผนการพัฒนาศรษฐกิจจึงถูกกำหนดขึ้นในปี 2504 โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาภาคอุตสาหกรรมในแนวทางของทุนนิยม ภายใต้ความช่วยเหลือในรูปแบบเงินจำนวนมหาศาล และผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ โดยผู้เชี่ยวชาญนี้ไม่เพียงทำหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำเท่านั้นยังทำหน้าที่เป็นผู้ติดตามตรวจสอบและควบคุมการดำเนินการของรัฐไทยให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ของแหล่งทุนด้วย การเข้ามาของความช่วยเหลือเหล่านี้จึงเป็นการเข้ามาเพื่อเปิดพื้นที่ให้ความรู้ชุดใหม่ โดยความรู้ใหม่นี้ถูกนำไปสู่ภาคปฏิบัติการจริง ด้วยการกำหนดไว้ในแผนพัฒนาประเทศ และการเข้ามาศึกษาสำรวจตลอดจนจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาพร้อมกับเงินทุน ดำเนินการให้เป็นไปตามข้อเสนอแนะ และด้วยภาคปฏิบัติการนี้ รัฐไทยจึงถูกดึงเข้าสู่กระแสของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยโดยไม่มีการเว้นวรรคสำหรับการตรึงตรอง และด้วยเหตุนี้ความคิดในการพัฒนาประเทศจึงถูกครอบงำจากทุนนิยมตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา อันส่งผลให้ความคิดในการพัฒนารูปแบบอื่นไม่สามารถเจริญเติบโตในประเทศไทยในระยะนั้นได้

การจัดระเบียบด้านเศรษฐกิจ

ในยุคก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การพูดถึงเศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องต้องห้าม และถูกมองว่าเป็นเรื่องของการบ่อนทำลายระบอบกษัตริย์ การพูดถึง คิดถึง หรือเขียนถึง เรื่องของเศรษฐศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ ดังเช่นหนังสือเรื่องทฤษฎีศาสตร์ของพระยาสุรียานุวัตรต้องถูกเก็บหรือห้ามมิให้มีการตีพิมพ์เผยแพร่ และการสอนลัทธิเศรษฐกิจถูกห้ามมิให้มีการเรียนการสอน ซึ่งโลกทัศน์ในการมองวิชาเศรษฐศาสตร์ได้เปลี่ยนไปหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยมีลักษณะแตกต่างอย่างสิ้นเชิงภายหลังจากเหล่านักเรียนไทยที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศกลับเข้ามาและมีอิทธิพลในสังคมไทย เช่น นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นผู้ริเริ่มนำเอาวิชาเศรษฐศาสตร์เข้ามาสอนในมหาวิทยาลัยโดยในระยะแรกได้นำมาสอนแทรกในวิชากฎหมายปกครอง และในระยะต่อมาได้มีการเปิดสอนในหลักสูตรปริญญาตรีใน พ.ศ. 2477 โดยในระยะแรกการเรียนการสอนยึดแนวของฝรั่งเศส และ ถูกปรับเปลี่ยนอย่างสำคัญภายหลังจากที่มีการแบ่งแยกการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกเป็นคณะต่างๆ โดยการปรับเปลี่ยนสำคัญเริ่มในยุคการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ คือ พ.ศ. 2501 โดยการปรับเปลี่ยนถูกกำหนดจากแนวคิดและภาคปฏิบัติการที่เข้ามาพร้อมกับการประสานความร่วมมือระหว่าง

ประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่มีการจัดกระทำผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศในกิจกรรมขององค์การระหว่างประเทศและบทบาทของต่างประเทศโดยตรงในรูปของความช่วยเหลือต่างๆ เช่น ความช่วยเหลือทางการเงินและการทหารของสหรัฐอเมริกา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2537 : 415 - 416) ที่ทำหน้าที่เป็นเงื่อนไขสำคัญในการผูกและตรึงให้รัฐบาลไทยเลือกที่จะกำหนดนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างมั่นคงและชัดเจน เงินกู้และความช่วยเหลือจากธนาคารโลก (อัครังค์ อุดมไพจิตรกุล และ รวิพรรณ สาลีผล. 2541 : 96 - 98) ที่เป็นเงื่อนไขเข้าไปกำหนดให้รัฐไทยเร่งส่งเสริมการลงทุนของเอกชนในการพัฒนาอุตสาหกรรม และจัดโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสาธารณูปโภค ขณะเดียวกันก็กำหนดให้รัฐไทยลดบทบาทในการดำเนินการรัฐวิสาหกิจลง รายงานการศึกษาของคณะสำรวจการลงทุนจากสหรัฐ (Beizel report) (อัครังค์ อุดมไพจิตรกุล และ รวิพรรณ สาลีผล. 2541 : 98 - 99) ที่ถูกใช้เป็นแม่แบบในการกำหนดมาตรการการส่งเสริมการลงทุนเอกชน อันเป็นที่มาของการออกพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนเพื่อกิจการอุตสาหกรรม พ.ศ. 2505 นอกจากประเทศตะวันตกและ องค์การระหว่างประเทศ จะมีบทบาทในการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจแล้ว ยังมีบทบาทในการจัดระเบียบองค์กรและการจัดตั้งองค์กรต่างๆ เช่น การก่อตั้งสำนักงานงบประมาณ สำนักส่งเสริมการลงทุน คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ กระทรวงพัฒนาการ และบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย

ด้วยความร่วมมือกันทั้งจากฝ่ายองค์การระหว่างประเทศ รัฐบาลสหรัฐอเมริกา และ นักวิชาการ ทำให้ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศถูกกำหนดขึ้นเป็นรูปธรรมอย่างเป็นทางการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2503 แผนพัฒนานี้จึงเป็นเสมือนกฎเกณฑ์สำคัญในการกำหนดทิศทาง เป้าหมายในการพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน ที่ถูกจัดระเบียบและให้ความสำคัญกับการพัฒนาในแต่ละด้านที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยการพัฒนาเศรษฐกิจจะเป็นเป้าหมายสำคัญสูงสุด ขณะที่การพัฒนาอื่นจะเป็นฝ่ายที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้เห็นการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมในรูปของ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ รายได้ประชาชาติ ฯลฯ

การจัดระเบียบด้านการศึกษา

ภายใต้การจัดระเบียบด้านการเมืองการปกครองและระบบเศรษฐกิจดังกล่าว จึงเป็นความรู้ความจริงสำคัญที่เข้ามากำหนดอัตลักษณ์ ความหมายให้กับการศึกษาโดยในยุคหลัง

สงครามโลกครั้งที่สอง นับแต่ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (ยูเนสโก UNESCO) ที่จัดตั้งขึ้น ณ กรุงลอนดอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมประเทศต่างๆ ให้เข้าร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และวัฒนธรรม โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้โลกหลังสงครามอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในวันที่ 1 เมษายน 2492 ซึ่งนับว่าเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับประเทศมหาอำนาจตะวันตกในนามขององค์การระหว่างประเทศให้เข้ามาจัดระเบียบการศึกษาของไทย ภายใต้ภาพลักษณ์ของความช่วยเหลือในด้านต่างๆ และด้วยการดำเนินการนี้ประเทศไทยจึงถูกทำให้อยู่ในฐานะของวัตถุ (object) ในการเข้ามาศึกษา สำรวจและจัดกระทำจากประเทศพัฒนาแล้ว

การจัดกระทำนี้ เริ่มตั้งแต่การกำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องจัดตั้งคณะกรรมการแห่งชาติ ขึ้น 5 คณะ คือ กรรมการฝ่ายการศึกษา กรรมการฝ่ายวิทยาศาสตร์ กรรมการฝ่ายวัฒนธรรม กรรมการฝ่ายสังคมศาสตร์ กรรมการฝ่ายสื่อสารมวลชน ซึ่งเท่ากับเป็นการเข้ามาจัดระเบียบให้กับการจัดกระทำดำเนินการในการจัดการศึกษาของไทยโดยเริ่มด้วยการกำหนดผู้กระทำ (subject) ให้กับการจัดกระทำดำเนินการในด้านต่างๆ หลังจากเข้าร่วมเป็นสมาชิกแล้ว การศึกษาของไทยกลายเป็นพื้นที่หรือประเด็นในการศึกษา สำรวจจากองค์การที่ปรากฏในรูปของการศึกษาสำรวจในโครงการต่างๆ เช่น โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507 : 551 – 552) อันเป็นหนึ่งในโครงการที่มุ่งศึกษา เพื่อหาวิธีการหรือรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ดีที่สุด ถูกต้องที่สุด และให้ความสำคัญกับมาตรฐานการศึกษา และดัชนีการศึกษาโดยให้ความสำคัญกับหลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์อาคาร สถานที่ ผลการศึกษาสำรวจเหล่านี้ได้สร้างและกำหนดให้ปัญหาของการศึกษาไทยอยู่ที่ความล้มเหลวของ หลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การศึกษา วิธีสอน การจัดการในโรงเรียน และเสนอให้มีการปรับปรุงการศึกษาในประเด็นดังกล่าวให้ทันสมัย พร้อมกับเสนอความช่วยเหลือที่ถูกทำให้กลายเป็นหนทางสำคัญและจำเป็นในการแก้ปัญหา การเข้ามาของความช่วยเหลือที่กำกับด้วยเงื่อนไขต่างๆ จึงได้รับการยอมรับโดยไม่มีการตั้งคำถาม และด้วยการสร้างประเด็นปัญหาให้กับการศึกษาเช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการกำหนดกรอบให้กับการจัดการศึกษาจำกัดเฉพาะเรื่องของ เทคนิควิธีการ วัสดุอุปกรณ์ เป็นสำคัญ และอาศัยหลักการของวิชาการศึกษาเข้ามาสร้างความชอบธรรมให้กับการกำหนดนั้น

การจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับเทคนิควิทยาการไม่ว่าจะอยู่ในรูปของหลักสูตร แบบเรียน อุปกรณ์การศึกษา วิธีสอน การจัดการ ดังกล่าว จึงเป็นการสร้างภาพเพื่อให้เกิดการ

รับรู้และเห็นถึงความสำคัญของระบบความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ตั้งแต่การกำหนด ผู้เข้ามาจัดการ หรือ ดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาให้จำกัดอยู่ในขอบเขตของผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเท่านั้น และนำสู่ภาคปฏิบัติจริงด้วยการจัดตั้งสถาบันการศึกษาเฉพาะทางขึ้น เพื่อจัดการศึกษาอบรมเป็นการเฉพาะให้กับบุคคลที่จะเข้ามาจัดการหรือดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษา เช่น การตั้งวิทยาลัยวิชาการศึกษาขึ้นใน พ.ศ. 2496 อันเป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งแรกของไทยที่ทำการสอนวิชาการศึกษาในระดับปริญญา (สมบุญ วรรณภพ, 2524 : 506 - 510) การดำเนินการดังกล่าวจึงไม่เพียงเป็นการเข้ามาจัดระเบียบแนวทางการปฏิบัติแต่ยังมีผลต่อการเข้ามาจัดระเบียบความคิดให้กับมนุษย์ ดังที่สามารถเห็นโลกทัศน์ที่สอดคล้องของนักวิชาการศึกษาสำคัญ เช่น วิจิตร ศรีสอ้าน ที่ว่า " การบริหารการศึกษาจึงควรจัดให้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และได้รับการฝึกฝนมาทางด้านนี้โดยตรง เช่นเดียวกับกิจการอื่นๆซึ่งเขาใช้บุคลากรซึ่งได้รับการฝึกหัดโดยตรงมาทำการบริหาร..."(กรมสามัญศึกษา, 2517 : 233)

นอกจากนั้น การจัดการศึกษายังถูกทำให้เป็นเรื่องที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับรูปแบบวิธีการบริหารการจัดการตามหลักการบริหารที่มีการจัดสายการบังคับบัญชา มีการมอบหมายงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบ มีการวางแผนการปฏิบัติงาน แผนการเรียนการสอน การจัดเก็บสถิติข้อมูล การเงินการบัญชี พัสดุอุปกรณ์ เพิ่มเข้ามาในงานจัดการเรียนการสอน และด้วยการเชื่อมโยงนี้การจัดการศึกษาหรือการวางแผนการศึกษาจึงไม่อาจดำเนินไปได้โดยไม่มีสถิติข้อมูล กรมวิชาการจึงถูกจัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2495 (สมบุญ วรรณภพ, 2524 : 486 - 488) เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับสถิติโครงการศึกษา และการสำรวจค้นคว้า รวบรวมสรรพวิชาเกี่ยวกับการศึกษาและจิตวิทยาทั้งของในและต่างประเทศเพื่อเป็นหลักฐานในการดำเนินงานการศึกษาของกระทรวง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507 : 743 - 746) และภายใต้แนวนโยบายในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยกำหนดให้การศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาประเทศ การศึกษาจึงถูกเชื่อมโยง หรือดึงเข้าสู่กระแสของการพัฒนาประเทศในฐานะเป็นวิธีการไปสู่เป้าหมายที่ต้องมีการวางแผน โครงการศึกษาระดับชาติให้มีลักษณะสอดคล้องกับแผนการเศรษฐกิจและการปกครอง สภาการศึกษาแห่งชาติจึงถูกจัดตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2502 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507 : 501 - 503) เพื่อทำหน้าที่ วางแผนโครงการการศึกษาแห่งชาติให้สอดคล้องกับแผนการเศรษฐกิจและการปกครอง

การจัดการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับหลักวิชาการ ที่ถูกผูกขาดไว้กับผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาวิชา เช่น นักวิชาการศึกษา และผูกขาดการวางแผนและการกำหนดนโยบายไว้ที่ส่วนกลาง ทำให้แม้แต่ครูก็ไม่มีส่วนในการกำหนดหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน อันส่งผลให้การนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติกลายเป็นการนำสิ่งที่มีลักษณะแปลกแยกเข้าไปในชั้นเรียน ซึ่งไม่เพียงแปลกแยกจากความคิดของครูและนักเรียนเท่านั้นแต่ยังแปลกแยกจากสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวันด้วย ศักยภาพของครู และนักเรียนจึงถูกจำกัดให้อยู่ใน ลู่ หรือกรอบที่กำหนดตามหลักวิชาและทัศนะในการมองโลกของนักวิชาการศึกษาจากส่วนกลางเท่านั้น ซึ่งเท่ากับเป็นการเข้าไปจัดระเบียบหรือตีกรอบให้การศึกษาแยกออกจากชุมชนอย่างสิ้นเชิง ตั้งแต่การกำหนดตัวผู้ที่มีอำนาจในการจัดการกระทำกับการศึกษาที่จำกัดเฉพาะผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการศึกษาและต้องเป็นผู้ที่ผ่านการฝึกฝนอบรมมาเป็นพิเศษ หรือการกำหนดให้การศึกษา มีขอบเขตสาระที่ผูกติดกับเรื่องหลักสูตร สาระวิชา การวัดและประเมินผล ฯลฯ และการบริหารการจัดการศึกษาที่ตั้งอยู่บนศาสตร์การบริหารการศึกษา การเรียนรู้ที่มีการถ่ายทอดในชุมชนจึงไม่เข้าข่ายและไม่อาจจัดว่าเป็นการศึกษา และไม่มีสิทธิมีส่วนในการจัดการศึกษา

การกำหนดกรอบให้การศึกษาจำกัดอยู่กับเรื่องของหลักสูตร การเรียนการสอน การบริหารการจัดการ ที่ต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ จึงเป็นการตีกรอบพื้นที่ของการศึกษาให้จำกัดเพียงการศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้น และตอกย้ำให้เห็นจริงจากภาคปฏิบัติ การอื่นๆ เช่น ด้วยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ที่เข้ามามีกำหนดให้การศึกษาที่สำคัญ และจำเป็นในการสร้างคุณสมบัติพื้นฐานของการเป็นพลเมืองดีในระบบประชาธิปไตยว่าจะต้องเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างน้อย ซึ่งเท่ากับเป็นการตรึงให้การศึกษาในระบบโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่ช่วยในการพัฒนาด้านการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย

นอกจากนั้น การศึกษาถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาความรู้ความสามารถของคนให้สอดคล้องกับการทำงานทั้งในภาครัฐและเอกชนที่ผูกติดกับเรื่องการเมืองงานทำและการจ้างงาน โดยการศึกษาที่ต่างกันก็จะนำไปสู่การเข้าสู่งานอาชีพที่ต่างกัน ทั้งด้านของระดับการศึกษา สาขาวิชาของการศึกษา และสถาบันการศึกษา การศึกษาจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการจัดสรรคนเข้าสู่งานอาชีพต่างๆ และด้วยเป้าหมายในการมุ่งพัฒนาความรู้ความสามารถของคน ด้วยการปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ ความประพฤติให้อยู่ในกรอบความรู้ความจริงเกี่ยวกับคุณลักษณะของคนทันสมัยที่เป็นการปรับเปลี่ยนคนธรรมดาไปสู่คนที่มีผลผลิต ด้วยการผ่าน

กระบวนการศึกษา การศึกษาจึงทำหน้าที่เสมือนกระบวนการผลิตคน และโรงเรียนทำหน้าที่เสมือนโรงงานที่ทำการผลิตคนให้มีคุณลักษณะตามที่ต้องการ คนจึงเป็นเสมือนวัตถุดิบในการผลิตที่ถูกจัดกระทำให้กลายเป็นสินค้าหรือผลผลิตใหม่ที่มีคุณลักษณะต่างไปจากเดิม และด้วยภาพลักษณ์นี้ การศึกษาจึงทำหน้าที่เป็นตัวจำแนกความแตกต่างระหว่างคนที่มีการศึกษากับไม่มีการศึกษา โดยนอกจากจะเป็นตัวชี้วัดระดับความรู้ความสามารถแล้วยังเป็นตัวบ่งชี้ถึงสถานภาพทางสังคมของคนด้วย เช่น คนที่จบการศึกษาสูงมีโอกาสในการเข้าสู่งานอาชีพที่มีรายได้สูง หรือเป็นงานที่ได้รับการยกย่องว่ามีเกียรติในสังคมหรือเป็นผู้นำในสังคมฐานทางเศรษฐกิจและสังคมก็สูงตามไปด้วย เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในเวลาเดียวกัน

การประสานสอดคล้องกันของการปฏิบัติทั้งในภาคอุดมการณ์และภาคปฏิบัติการดังกล่าว จึงทำหน้าที่ปิดกั้นการศึกษารูปแบบและความหมายอื่นให้ไม่ได้รับการพูดถึง คิดถึงหรือเขียนถึง หรือเป็นไปไม่ได้ และแน่นอนที่การศึกษาที่มีรากฐานเดิมในชุมชนชนบทของสังคมไทยก็ไม่ถูกจัดเข้าอยู่ในข่ายของการศึกษา และผู้ที่ผ่านการเรียนรู้หรือมีความรู้ในรูปแบบที่ต่างไปก็ไม่จัดว่าเป็นผู้มีการศึกษา และไม่ได้รับการยอมรับหรือยกย่องจากสังคมการนำไปใช้ประโยชน์ในการหางานทำ หรือการยกฐานะตำแหน่งทางสังคมก็ไม่สามารถทำได้ ความรู้ในชุมชนจึงถูกเบียดขับออกไปในฐานะของความเป็นอื่นที่ไม่มีพื้นที่ในอาณาเขตของการศึกษาตามแนวคิดแห่งยุคสมัยนี้

ส่วนที่ 5 มายาภาพของการศึกษาในระบบโรงเรียน รูปแบบ ลีลา ของการรับใช้อำนาจทุนนิยม

หากการจัดระเบียบให้กับสรรพสิ่งโดยแบ่งออกเป็น 2 ขั้วตรงข้าม เช่น เสรีนิยม กับ สังคมนิยม ค่ายเสรีประชาธิปไตย กับ คอมมิวนิสต์ ประเทศพัฒนาแล้วกับประเทศด้อยพัฒนา ผู้มีการศึกษากับผู้ไม่มีการศึกษา แสดงถึงการจัดลำดับ หรือการให้ความสำคัญระหว่างขั้วหนึ่งให้สูงกว่าดีกว่า อีกขั้วหนึ่งแล้ว การปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของประเทศในค่ายคอมมิวนิสต์สู่โลกเสรี ที่ถือว่าเป็นจุดสิ้นสุดของยุคสงครามเย็น (พ.ศ. 2532) ก็เป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความสำคัญกว่า และ ดีกว่า ยิ่งใหญ่กว่า ของค่ายเสรีประชาธิปไตยที่มีเหนือค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ แนวคิดเสรีนิยม ประชาธิปไตย และทุนนิยมจึงกลายมาเป็นอุดมการณ์สำคัญ ที่เข้ามาครอบงำความคิดการกระทำของคนอย่างเบ็ดเสร็จ ตั้งแต่การจัดระเบียบโลกใหม่ (new

world order) จนถึงการจัดระเบียบความคิดและพฤติกรรมของคนผ่านแนวคิดที่ถูกสร้าง และกำหนดให้เป็นคุณลักษณะหรือมาตรฐานสากล เช่น คนทันสมัย (modern man) มาตรฐานระบบคุณภาพ(International Standards Organization / International Organization for Standardization หรือ ISO) การรับรองคุณภาพโรงพยาบาล (hospital assurance) ฯลฯ อันเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามากำกับกับการจัดกระทำดำเนินการต่างๆ นับตั้งแต่การเข้ามำกำหนด หรือจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นรูปของคนที่ทันสมัย หรือ การกำหนดคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองดีที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพ สติปัญญา ระเบียบวินัย โดยในส่วนของสุขภาพ ถูกกำหนดด้วยวาทกรรมการแพทย์ และการสาธารณสุข ที่เข้ามากำหนดวิธีการในการดูแลสุขภาพ ที่มีแพทย์ และพยาบาลเป็นผู้มีอำนาจในการกำกับดูแลตัดสินใจในการจัดการเรื่องสุขภาพ สติปัญญาเป็นเรื่องของความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ ที่ถูกกำหนดด้วยวาทกรรมการศึกษาที่เข้ามากำกับตลอดช่วงการดำเนินชีวิตตั้งแต่ การกำหนดช่วงอายุของการเข้ารับการศึกษาระดับต่างๆ การกำหนดความรู้ทักษะ ความเชี่ยวชาญในการเข้าสู่งานอาชีพ และการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่โดยความรู้เหล่านี้จะเข้าไปกำหนดความคิดความเชื่อ อันเป็นฐานแห่งการมองโลก โดยมีสถานศึกษา ครู อาจารย์เป็นผู้รับรองระดับความรู้ทักษะ ความเชี่ยวชาญนั้น ส่วนระเบียบวินัยถูกกำหนดด้วยกฎระเบียบกฎหมาย จารีต การจัดประเภท นิยาม คำอธิบายต่างๆที่เข้ามาจัดระเบียบให้กับสิ่งต่างๆรวมทั้งการกระทำและพฤติกรรมของมนุษย์ การจัดกระทำเป็นกระบวนการหรือชุดของวาทกรรมเช่นนี้จึงเป็นการเข้ามาควบคุม กำกับหรือจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์โดยตรง ซึ่งการควบคุมนี้ มีลักษณะเบ็ดเสร็จตั้งแต่การครอบงำความคิด ความเชื่อ ทักษะในการมองโลก ตลอดจนถึงในความเป็นตนเอง อันเป็นการกำกับควบคุมจากภายใน ที่ดำเนินไปพร้อมๆกับการกำกับควบคุมจากภายนอกในรูปแบบของระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมาย จารีต ฯลฯ และด้วยกระบวนการนี้ “คนทันสมัย” “พลเมืองดี” จึงเป็นสิ่งที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นโดยมีมนุษย์เป็นวัตถุดิบและ “คนทันสมัย” “พลเมืองดี” เป็นผลผลิตจากกระบวนการดังกล่าว

ภาพการล่มสลายของค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์และการปรับจากประเทศแกนนำในค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไปสู่ทุนนิยม เช่น ประเทศจีน จึงไม่เพียงสะท้อนชัยชนะของค่ายทุนนิยมที่มีต่อค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ แต่ลึกซึ้งกว่านั้นในฐานะสัญลักษณ์/เครื่องหมายในการรับรองหรือยืนยันว่าอุดมการณ์ทุนนิยมมีความเหนือกว่า ดีกว่า มีเหตุผลมากกว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า อุดมการณ์ทุนนิยมจึงกลายเป็นฐานในการกำหนดความหมายและ

ความสำคัญให้กับสิ่งต่างๆรวมทั้งการกำหนดว่าเรื่องใดเป็นความรู้ความจริงส่วนสิ่งที่ไม่จัดว่าเป็นความรู้ความจริงก็กลายเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระไม่มีคุณค่าไม่มีความหมาย

ความรู้ความจริงในยุคสมัยนี้จึงมิได้เป็นเพียงความรู้ความจริงที่ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นความรู้ความจริงที่ถูกจัดระเบียบโดยอุดมการณ์ทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ ความรู้ความจริงจึงถูกแบ่งแยกออกเป็น ความรู้ความจริง กับ ความรู้ความจริงที่ใช้ประโยชน์ได้ โดยอาศัยการทดลอง วิจัย มาเป็นตัวบ่งบอกถึงประโยชน์ของความรู้ความจริงนั้น ซึ่งเท่ากับเป็นการผนวกความรู้ความจริงเข้ากับการใช้ประโยชน์ นั่นคือความรู้ใดที่สามารถใช้ประโยชน์ได้ หรือใช้ประโยชน์ในการสร้างผลผลิตได้ ความรู้นั้นก็ได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้ความจริงที่มีคุณค่า ส่วนความรู้ที่สามารถนำไปใช้ในการปรับปรุงกระบวนการผลิตหรือการให้บริการให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือประหยัดและรวดเร็วแล้ว ก็เป็นความรู้สำคัญ เทคโนโลยีต่างๆจึงกลายเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์กลไก เครื่องทุ่นแรงต่างๆที่ช่วยประหยัดต้นทุน หรือแรงงานและเวลาในการผลิต เทคโนโลยีสารสนเทศต่างๆไม่ว่าจะเป็นระบบการสื่อสารโทรคมนาคมการติดต่อด้วยโทรศัพท์ โทรสาร คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ฯลฯ ซึ่งช่วยย่นย่อระยะเวลาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสาร จัดเก็บข้อมูล ส่งผ่านข้อมูล จึงกลายเป็นความรู้ที่มีพลังอำนาจสำคัญสูงสุด ซึ่งไม่เพียงกลายเป็นสิ่งสำคัญ จำเป็นสำหรับยุคสมัยเท่านั้นแต่กลายเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัยและความมีประสิทธิภาพอีกด้วย ส่งผลให้การละเลยความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีเหล่านี้กลายเป็นเรื่องของการด้อยพัฒนา ล้าหลัง ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่ทันโลก ไม่ทันเหตุการณ์

ความรู้ความจริงจึงจำกัดเฉพาะความรู้ความจริงที่สอดคล้องกับหลักการและเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่สามารถตรวจสอบและพิสูจน์ได้ด้วยการทดลองหรือวิจัยเพื่อยืนยันถึงการใช้ประโยชน์จากความรู้นั้น และด้วยการจัดระเบียบให้กับความรู้เช่นนี้ แม้แต่ความรู้ความจริงที่ตั้งบนฐานของหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ แต่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในการผลิตสินค้า หรือบริการ ก็กลายเป็นสิ่งที่มีค่าน้อย หรือไม่มีคุณค่า สำหรับสิ่งที่มีลักษณะต่างไปคือไม่ได้ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ก็กลายเป็นสิ่งที่ไร้คุณค่า ไม่มีความหมายไม่เป็นที่ยอมรับ เช่น ความรู้เกี่ยวกับการทำไร่ทำนา ซึ่งเป็นรูปแบบความรู้ในการทำมาหากินที่เป็นรากฐานของสังคมไทยที่มีพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ในฐานะผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์และความชำนาญมากกว่า ที่เป็นผู้ชี้แนะพานำทำในพื้นที่ไร่นา การเรียนรู้และความรู้นี้กลับถูกมองว่ามีใช้ความรู้ภายใต้ฐานการพิจารณาที่ต้องอาศัยหลักสูตรกฎเกณฑ์ตามหลักวิชาการศึกษาเข้ามาเป็นกรอบในการพิจารณาและภายใต้กรอบนี้ผู้รู้ก็มีใช้ผู้รู้ก็ต่อไป ในทำนองเดียวกัน

การจัดการเรียนการสอนแบบครูเป็นศูนย์กลางที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในยุคสมัยหนึ่ง กลายเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่ล้าสมัยไม่เอื้อต่อการเสริมสร้างทักษะในการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ให้กับผู้เรียน ที่ถูกกำหนดให้เป็นคุณลักษณะสำคัญของคนในยุคแห่งข่าวสารข้อมูล และถูกแทนที่ด้วยการจัดการเรียนการสอนแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ที่มีผลงานวิจัยจำนวนมากที่รับรองว่าเป็นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่เอื้อต่อการเสริมสร้างทักษะดังกล่าว

ภาพความรู้ความจริงเช่นนี้ จึงมิใช่ความรู้ความจริงเดียวๆแต่มีเรื่องของอำนาจที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความรู้ความจริงนั้น ด้วยการจัดระเบียบให้กับความรู้ต่างๆว่าความรู้เรื่องใดที่มีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ ประเด็นที่น่าสนใจคือ ประโยชน์ของฝ่ายใดใครเป็นผู้กำหนด ประโยชน์ถูกกำกับด้วยความต้องการจากภาคการผลิต ที่ผูกโยงเข้ากับการผลิตภาคอุตสาหกรรม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และ เงินตราในฐานะตัวชี้วัดระดับความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ที่สะท้อนผ่านตลาดแรงงาน โดยตลาดแรงงานนี้จะเป็นพื้นที่ของการกำหนดความต้องการกำลังคนในภาคการผลิตต่างๆ โดยภาคการผลิตที่ต่างกันก็ต้องการองค์ความรู้ที่ต่างกัน บุคลากรที่มีคุณลักษณะต่างกัน และค่าตอบแทนที่ต่างกัน ด้วยการกำหนดจากภาคการผลิต เช่นนี้ มนุษย์จึงถูกแบ่งแยกความแตกต่างเพื่อสร้างความสอดคล้องเหมาะสมในการเข้าสู่กำลังแรงงานในภาคการผลิตต่างๆ ผ่านการกำกับควบคุมบังคับ และการเสริมสร้างทักษะความรู้เฉพาะทาง ซึ่งในทัศนะของฟูโกแล้วคือการเข้ามาจัดระเบียบวินัยให้กับชีวิตมนุษย์ โดยการเข้ามาจัดระเบียบนี้ กระทำผ่านสถาบันสำคัญคือ ตลาด ในฐานะสถาบันที่เข้ามากำหนดว่า อะไรคือความรู้ความจริงที่มีประโยชน์ นั่นคือ สิ่งที่สามารถผลิตเป็นสินค้าได้ หรือมีความต้องการในการบริโภค สถาบันวิจัยทำหน้าที่ดีตรารับรองในความรู้ความจริง และโรงเรียนในฐานะสถาบันที่ถ่ายทอดความรู้ความจริงนั้น ภายใต้กระบวนการนี้ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงถูกทำให้มีความสำคัญมากขึ้น ไม่เพียงสถาบันทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ แต่ยังทำหน้าที่ในการสนองตอบต่อความต้องการกำลังคนของตลาดแรงงานในภาคการผลิตต่างๆ ทั้งในส่วนของรัฐและเอกชนด้วยการอบรมกล่อมเกล่าเสริมสร้างความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความเชี่ยวชาญ ตลอดจนการกำกับ ควบคุมความคิด ความเชื่อ ความประพฤติ หรือการกระทำต่างๆ โดยกำลังคนเหล่านี้จะถูกกำกับควบคุม ตรวจสอบ ตลอดช่วงอายุ และทุกแง่มุมของการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการตรวจสอบติดตามจากครอบครัวในวัยทารก จากโรงเรียนในวัยเยาว์ จากสถานประกอบการในวัยทำงาน จากสถาบันต่างๆ โรงพยาบาล วัด ชุมชน ฯลฯ ในทุกแง่มุมของการดำเนินชีวิต

การศึกษาจึงมิได้มีบทบาทเฉพาะเรื่องการพัฒนาความรู้ความสามารถ แต่ลึกซึ้งกว่านั้นในฐานะของพื้นที่หรือสนามของอำนาจ ซึ่งสามารถเห็นถึงภาพการใช้อำนาจความรู้ในพื้นที่ของการศึกษาได้นับตั้งแต่มีการหยิบยกเอาการรวมศูนย์อำนาจ และการไม่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ในการจัดศึกษาในระบบโรงเรียนขึ้นเป็นเป้าประเด็นปัญหา ดังผลงานของ นักวิชาการ เช่น โรเมอร์ (2525) ที่มองว่า ระบบการศึกษานอกจากจะไม่ให้เสรีภาพกับผู้เรียน และสอนในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แล้ว ผู้เรียนยังต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก ซึ่งสอดคล้องกับ อิลลิช (2537) ที่มองว่าระบบโรงเรียนเป็นระบบที่ทำให้คนขาดอิสระในทางความคิด และ ในงานศึกษาของ แชมมวล โบเลส และ เฮอร์เบิร์ต กินทิส (Adam. 1977 : 302 ; citing Bowles and Gintis. 1976 *Schooling in Capital American*) สะท้อนให้เห็นว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ผลักดันให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน อันเป็นฐานที่มาของการกำหนดชนชั้นและคุณลักษณะของความทันสมัยขึ้นในสังคม นอกจากนั้นแล้วยังมองว่าแผนการศึกษาเป็นเพียงรายงานทางเอกสารที่ไม่สามารถทำให้บรรลุเป้าหมายได้ ระบบการศึกษาภายในเองก็ไม่มีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จาก อัตราการลาออกระหว่างเรียน การที่จบการศึกษาไปแล้วหางานทำไม่ได้ หรือ ได้งานที่ไม่สอดคล้องกับการศึกษาที่จบมา เป็นต้น

การเผยแพร่แนวความคิดดังกล่าว ในขณะที่เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และปัญหาวิกฤตน้ำมัน (พ.ศ. 2513 - 2522) จึงกลายเป็นอำนาจและเงื่อนไขสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิถีของการจัดการศึกษาให้มุ่งไปสู่การศึกษาเพื่อสนองต่อความต้องการกำลังคนในตลาดแรงงาน ซึ่งนับว่าเป็นก้าวสำคัญที่สะท้อนให้เห็นภาพการมองมนุษย์ในฐานะเป็นปัจจัยการผลิต และระบบโรงเรียนเสมือนโรงงานที่ทำการผลิตคนออกมาซึ่งจำเป็นต้องผูกโยงกับประสิทธิภาพ ประสิทธิผลในการผลิต ดังนั้นการผลิตคนให้จบการศึกษาแล้วไม่มีงานทำจึงเป็นภาพของความสูญเปล่า ไร้ประสิทธิภาพ การปรับให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจึงต้องตั้งบนฐานของการวางแผนกำลังคนให้สอดคล้องกับภาคการผลิต ตลาดแรงงานจึงปรากฏขึ้นในฐานะของตัวกำหนดความต้องการกำลังคนในภาคการผลิตที่จะต้องถูกนำมาใช้เป็นฐานในการวางแผน หรือการจัดการศึกษา

การศึกษาที่ถูกจำกัดให้อยู่ในรูปของระบบโรงเรียนจึงกลายเป็นประเด็นและถูกทำให้เป็นปัญหาเมื่อไม่สามารถสนองต่อความต้องการในภาคการผลิตได้ การสร้างประเด็นปัญหาเช่นนี้จึงเป็นการเปิดทางให้กับการเข้ามากำหนดนิยามและความหมายใหม่ให้กับการศึกษา โดยสลายภาพการศึกษาที่ผูกติดกับระบบโรงเรียนและการอ่านออกเขียนได้ ไปสู่ มิติของการศึกษาที่มีรูปแบบ 3 ลักษณะ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตาม

อัยยาศัย ความหมายใหม่ที่กำหนดให้กับการศึกษานี้ หากพิจารณาจากตัวอักษรก็จะพบว่า มีลักษณะที่เปิดกว้างขึ้น โดยมีส่วนของการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพิ่มเข้ามา แต่หากจะพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่าการเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มิได้เป็นไปเพื่อเปิดรับเอาความรู้ความจริงที่ถูกสร้างหรือกำหนดจากส่วนต่างๆ ของสังคมอย่างเท่าเทียมหรือเสมอภาค แต่กำหนดให้การศึกษาในระบบโรงเรียนมีความสำคัญเหนือกว่าการศึกษาอีก 2 รูปแบบที่เหลือ และการศึกษา 2 รูปแบบที่เหลือนั้นจะมีความหมายและความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนได้เท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจะมีความสำคัญหรือความหมายก็ต่อเมื่อสามารถนำความรู้ที่ได้จากการศึกษาใน 2 ลักษณะนี้ไปใช้ประโยชน์ได้ โดยประโยชน์นี้ถูกกำหนดให้อยู่ในรูปลักษณะเดียวกับประโยชน์จากการศึกษาในระบบโรงเรียน คือสามารถใช้เป็นเครื่องหมายในการรับรองความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานได้ หรือใช้เป็นเครื่องกำหนดค่าตอบแทนได้ ดังนั้นการศึกษาที่เกิดขึ้นในวิถีการดำรงชีวิต หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีการสะสมถ่ายทอดมาหลายชั่วอายุคนโดยไม่มีการจัดหลักสูตร ไม่มีชั่วโมงสอน ไม่มีรูปแบบหรือวิธีการที่แน่นอนตายตัว ไม่มีการประเมินผลที่เป็นเงื่อนไขของความสำเร็จในการศึกษาที่กำหนดหน้าที่แบ่งคนเป็นเกรด เป็นพวก เช่น ได้ หรือ ตก ไล่ หรือ ฉลาด มีแต่การประเมินเพื่อเพิ่มพูนทักษะความรู้ ความสามารถ ที่ทุกคนสามารถเรียนรู้และเข้าถึงความรู้ได้ ไม่มีการจำกัดระยะเวลาของการเรียนการสอน จึงไม่อาจเทียบเคียงกับการศึกษาในระบบได้ เมื่อไม่สามารถเทียบเคียงได้ก็ไม่สามารถนำเอาความรู้นี้มาใช้ประโยชน์ในการสมัครงานหรือการเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่งหรือเงินเดือนได้ ภายใต้การกำหนดความหมายให้กับการศึกษาเช่นนี้ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงยังคงครองความสำคัญ และความมีประสิทธิภาพสูงสุดไว้ได้ เนื่องจากการกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร ระยะเวลาการศึกษา การวัดประเมินผลที่แน่นอน การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจึงอยู่ในสภาพของส่วนเสริมที่เข้ามาเพิ่มความสำคัญ และความหมายให้กับการศึกษาในระบบมากยิ่งขึ้น คือ นอกจากการทำหน้าที่เป็นระบบหลักในการให้การศึกษาแล้ว ยังทำหน้าที่กำหนดความหมายให้กับการศึกษารูปแบบที่เหลืออีกด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่าการกำหนดนิยามใหม่ให้กับการศึกษามีได้เป็นการขยายขอบข่ายของการศึกษาให้กว้างขวางขึ้น แต่เป็นเพียงการขยายพื้นที่ของการใช้อำนาจผ่านการศึกษามา ให้เข้าไปจัดกระทำกับร่างกายมนุษย์ได้กว้างขวางครอบคลุมในทุกพื้นที่เท่านั้น การมองลักษณะนี้จึงเผยให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมกันของอำนาจที่สะท้อนในรูปของผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับส่วนต่างๆ ของสังคมอย่างไม่เท่าเทียมกัน

การศึกษาจึงมิใช่เรื่องของเทคนิควิทยาการล้วนๆ แต่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับอำนาจ โดยอำนาจนี้มีได้มาในรูปของการบีบบังคับโดยตรง แต่มาในรูปอำนาจของความรู้ที่เข้ามาครอบงำ ความคิดความเชื่อความเข้าใจว่าอะไรคือ ตัวตน หรือสาระสำคัญของสรรพสิ่ง รวมทั้งพฤติกรรม ที่ถูกมองว่าเหมาะสม การจัดการศึกษารูปแบบต่างๆจึงมิได้เป็นไปอย่างเป็นกลางแต่มีอำนาจ เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การจัดการศึกษาแบบครูเป็นศูนย์กลาง ที่มีรูปแบบการจัดห้องเรียนแบบ ชั้นเรียน เป็นการแสดงออกถึงศูนย์รวมความรู้อยู่ที่ครูผู้สอน ในฐานะผู้ที่มีความรู้ที่ทำหน้าที่ ถ่ายทอดความรู้ไม่ว่าจะโดยวิธี สอน บอก เล่า แก่ผู้เรียนอันเป็นอัตลักษณ์ที่แสดงถึงอำนาจที่เหนือกว่าของครูต่อศิษย์ ซึ่งลักษณะอำนาจนี้จะสะท้อนในทำนองเดียวกันในรูปแบบของการจัดการศึกษาแบบรวมศูนย์ ส่วนการจัดการศึกษาแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ที่มีการจัดชั้นเรียน ได้หลากหลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นการจัดแบบรวมกลุ่ม แบบแบ่งกลุ่ม จัดแบบล้อมวง หรือไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนก็ตาม เป็นการปรับเปลี่ยนรูปแบบอัตลักษณ์ของการศึกษาที่มุ่งให้ความสำคัญ กับภาพลักษณ์ที่ดูเสมือนเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น แต่สาระสำคัญนั้นถูกกำหนดที่ความรู้ที่เข้ามากำหนดรูปแบบต่างๆ อันมีนัยที่บ่งบอกว่าความรู้ต่างหากที่เป็นอำนาจสำคัญในการกำหนดบทบาทของครูและนักเรียน ด้วยกระบวนการนี้ จึงเป็นการช่วงชิงอำนาจของผู้กระทำ (subject) ไปอยู่ที่องค์ความรู้ และเบียดขับครูออกจากฐานะผู้รู้ให้อยู่ในฐานะผู้ประสานเชื่อมต่อ และ นักเรียนยังคงสถานะของผู้ถูกกระทำเช่นเดิม ด้วยการเบียดขับและ ถ้ายอนอำนาจไว้ที่ความรู้เช่นนี้ ประเด็นสำคัญคือการพิจารณาถึงที่มาของความรู้ และภายใต้กรอบการมองความรู้ว่ามีและดำรงอยู่ในโลกตะวันตก หรือมองว่าความรู้ที่เป็นประโยชน์คือความรู้ที่สามารถนำไปใช้หางานทำได้ ความรู้เช่นนี้จึงเป็นความรู้ที่ถูกกำหนดจากความ ต้องการในภาคการผลิตและส่งผ่านตลาดแรงงาน ด้วยระบบความคิดเช่นนี้ ความรู้จึงมีการปรับเปลี่ยนเคลื่อนไหวตลอดเวลา ไม่เพียงตามความเคลื่อนไหวของความต้องการของตลาด แต่พร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของการสื่อสารโทรคมนาคมที่ส่งผ่านความรู้จากซีกโลกหนึ่ง ไปยังอีกซีกโลกหนึ่ง อำนาจการจัดการศึกษาที่แท้จริงจึงมิได้อยู่ในอำนาจของรัฐแม้จะถูกจัดการและดำเนินการโดยรัฐ แต่ตกอยู่ในมือของกลุ่มทุนที่เข้ามากำหนดความต้องการความรู้ผ่านความต้องการแรงงานในตลาดแรงงาน และทันทีที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อสนองตอบต่อความต้องการแรงงาน โดยมิได้คำนึงถึงสภาพความจริงของพื้นที่ หรือเปิดทางให้กับทางเลือกอื่น ความหมายและความสำคัญของการศึกษาจึงเป็นเพียงมายาภาพที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อปิดกั้นมิให้เห็นถึงการสยบยอม และจำนนต่ออำนาจจากกลุ่มทุน

ความชัดเจนของการจัดกระทำดังกล่าวนี้ไม่ได้มีเฉพาะการจัดรูปแบบชั้นเรียนดังกล่าว แม้แต่ในการจัดการศึกษาที่มีการแพร่แนวคิดเข้ามาในยุคโลกาภิวัตน์ที่ถูกสร้างให้เป็นรูปแบบหรือทางเลือกให้กับการจัดการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการเรียนที่บ้าน (home school) คุปองการศึกษา หรือบัตรอุดหนุนการศึกษา โรงเรียนนานาชาติ ซึ่งล้วนแสดงออกถึงการใช้อำนาจและผลประโยชน์สำคัญที่ต่างกันกล่าวคือ

การเรียนที่บ้าน (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่. 2541ข : 3,10) ที่เกิดขึ้นจากระแสการต่อต้านระบบโรงเรียน โดยเปิดพื้นที่ของบ้านเป็นพื้นที่ของการศึกษาโดยมีพ่อแม่เป็นผู้จัดการเรียนการสอน และชุมชนแวดล้อมในฐานะผู้จัดกิจกรรมการเรียนรู้ของเด็ก เป็นแนวคิดที่มุ่งให้พ่อแม่ผู้ปกครอง รวมทั้งชุมชนร่วมกันจัดการศึกษาให้แก่สมาชิกในชุมชน เมื่อนำมาประกอบเข้ากับแบบอย่างการปฏิบัติในสังคมสหรัฐอเมริกาและแคนาดา ที่อาศัยเทคโนโลยี สื่อสารสนเทศเข้ามาเป็นอุปกรณ์สำคัญในการจัดการศึกษาจึงไม่เพียงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพลังอำนาจของเทคโนโลยี สื่อสารสนเทศในการส่งผ่านความรู้ และความรู้ที่จัดผ่านโปรแกรมการศึกษาเท่านั้น แต่เป็นการเบียดขับ พ่อแม่ ชุมชนให้กลายเป็นเพียงสื่อกลางในการประสานเด็กเข้ากับสื่อต่างๆ ส่วนข้อมูลข่าวสารที่มาพร้อมสื่อกลายเป็นสาระสำคัญในฐานะเป็นสาระวิชาความรู้ที่เป็นที่ยอมรับและเผยแพร่ในระดับสากล การให้ความสำคัญกับความเป็นสากลนี้ความรู้จึงเป็นความรู้ที่ตัดขาดจากความรู้ความจริงของพื้นที่ไป พ่อแม่ ครอบครัว ชุมชน จึงมิได้อยู่ในฐานะของผู้จัดการศึกษา เนื่องจากความรู้จากการศึกษานี้อยู่นอกเหนือการควบคุมของพ่อแม่ ครอบครัว หรือชุมชน

คุปองการศึกษา หรือบัตรอุดหนุนการศึกษา (คุปองการศึกษา : โจทย์ที่ยังต้องรอคำตอบ. 2541 : 4) ที่ใช้หลักการจัดการงบประมาณผนวกกับหลักการของกลไกตลาดเข้ามาจัดระบบการจัดการศึกษา โดยการจัดสรรงบประมาณผ่านคุปองการศึกษาที่ผู้รับคุปองสามารถใช้กับสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ โดยสถานศึกษาที่นักเรียนเข้ารับการศึกษาก็จะได้รับคุปองหรือเงินอุดหนุนจากรัฐ เมื่อพิจารณาหลักการนี้จากฐานหรือมุมมองที่มีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องจะเห็นว่า อำนาจที่แท้จริงมิได้อยู่ที่นักเรียนผู้ใช้คุปองการศึกษาในฐานะผู้ตัดสินใจเลือกสถานศึกษาเนื่องจากการตัดสินใจเลือกสถานศึกษานั้นถูกกำหนดด้วยระบบคุณค่าในสังคม ขณะเดียวกันที่ โรงเรียนก็มุ่งพัฒนาปรับปรุงคุณภาพการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับระบบคุณค่าของทุนนิยมมากกว่าที่จะตอบสนองต่อความต้องการของท้องถิ่น ที่ให้ความสำคัญกับวิทยาการเทคโนโลยี วัสดุอุปกรณ์ วิทยาการความรู้จากตะวันตก ฯลฯ และที่สำคัญกว่านั้นคือการมุ่งสร้างชื่อเสียง ภาพลักษณ์ด้วยการประชาสัมพันธ์ การแพร่ข่าวสารข้อมูล ให้เข้าถึงกลุ่มผู้ปกครองและ

นักเรียนที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกสถานศึกษา อำนาจที่แท้จริงจึงมิได้อยู่ที่นักเรียน แต่อยู่ที่ระบบคุณค่าที่ถูกกำหนดจากฝ่ายที่มีอำนาจในสังคม และ อำนาจในการสร้างและเผยแพร่ ภาพลักษณ์ผ่านการระบบข้อมูลข่าวสาร

โรงเรียนนานาชาติ รวมถึงหลักสูตรนานาชาติของมหาวิทยาลัยต่างๆ ภายใต้การก้าวเข้าสู่การค้าเสรี อันส่งผลให้การศึกษากลายเป็นรูปแบบหนึ่งของสินค้า ที่ถูกนำเข้ามาจากต่างประเทศ และด้วยทัศนคติค่านิยมพื้นฐานของไทยที่นิยมสินค้าต่างประเทศ ประกอบกับภาระแห่งยุคสมัยที่ถูกครอบงำด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ โรงเรียนนานาชาติจึงกลายเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยม ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นการจัดการศึกษาที่ปรับออกจากฐานของสังคมไทยไม่ว่าจะเป็น ทัศนคติพื้นฐาน ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ไปสู่แนวคิดจากภายนอกประเทศ คือแนวคิดจากประเทศตะวันตก การจัดการศึกษาเช่นนี้จึงเป็นเพียงประดิษฐ์กรรมชิ้นใหม่ ที่ไม่เพียงแต่ตัดตอนจากฐานรากของสังคม และผูกติดกับแนวคิดของความเป็นสากลที่มีรากฐานจาก สังคมตะวันตกเป็นสำคัญ การจัดการศึกษารูปแบบนี้คนในชุมชนท้องถิ่นก็จะถูกครอบงำด้วย อำนาจความรู้ที่จัดว่าเป็นความรู้ระดับสากล ที่เข้ามากำหนด ความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม ทำให้จำเป็นต้องพึ่งพาชาติตะวันตกทั้งรูปของวิทยาการความรู้ วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยีที่ถูกมอง ว่าดีกว่ามีมาตรฐานมากกว่าตลอดไป การเข้ามาของโรงเรียนนานาชาติ จึงเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ ให้กับการเข้ามาของอำนาจในการครอบงำจากประเทศตะวันตก ที่เข้ามาในรูปของความรู้เพื่อกำหนดระบบความคิดความเชื่อ ที่มีผลต่อการจัดกระทำดำเนินการในทุกมิติของชีวิต

การแพร่เข้ามาของกระแสแนวคิดแบบทุนนิยมที่ถูกทำให้เห็นว่ามีดีกว่า เห็นอกว่า มีประสิทธิภาพมากกว่า มีผลผลิตมากกว่า ในหลายแง่มุมประกอบกับการจัดตั้ง สถาบันต่างๆ ขึ้นเพื่อตอกย้ำให้เห็นจริงในทางปฏิบัติเช่นนี้ ชุมชนในฐานะของอีกขั้วหนึ่งของ สิ่งประดิษฐ์ที่อยู่ในด้านตรงข้ามของการพัฒนาจึงถูกจัดกระทำให้อยู่ในฐานะของส่วนหรือพื้นที่ ที่ด้อยกว่า ล้าหลังกว่า และไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง ความอ่อนแอของชุมชนจึงมิได้ เกิดขึ้นจากความอ่อนแออันเป็นคุณลักษณะพื้นฐานของชุมชนแต่เป็นคุณลักษณะที่ถูกสร้างขึ้น หรือกำหนดให้จากภายนอก ดังนั้น ยิ่งในภาคเมืองถูกจัดกระทำให้มีอัตลักษณ์ที่เป็น คุณสมบัติของการพัฒนามากเท่าไร ชุมชนชนบทก็จะถูกมองว่าล้าหลังและต่ำต้อยลงเท่านั้น ระดับของการพัฒนา หรือความเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้านจึงมิได้เป็นเรื่องของคุณสมบัติพื้นฐานที่มีมาพร้อมกับการเกิดขึ้นของชุมชน แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่า ด้วย กระบวนการอะไรที่ทำให้อัตลักษณ์เช่นนี้ถูกสร้างขึ้นมาได้และไม่เพียงแต่คนภายนอกเท่านั้นที่ เห็นถึงความด้อยแม้แต่คนในชุมชนเองก็ล้าในในความด้อยของตนเอง การศึกษาในสวนต่อไป

จึงได้มุ่งศึกษาเพื่อเผยให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ให้กับชุมชนหมู่บ้านในชนบทที่ถูกมองและจัดให้อยู่ในฐานะของความเป็นอื่นที่สะท้อนในรูปของความด้อยกว่า อ่อนแอกว่า ล้าหลังกว่า

บทที่ 5

โลกทัศน์และความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน ก่อนเข้าสู่ยุคการศึกษาเพื่อความทันสมัย

ด้วยอัตลักษณ์ของการศึกษาที่ถูกสร้างให้มีความหมายและความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ความมั่นคงและการพัฒนาประเทศ ซึ่งมีการจัดกระทำและดำเนินการอย่างค่อยเป็นค่อยไปอย่างต่อเนื่องดังกล่าวก่อนแล้วในบทที่ 4 ประเด็นสำคัญที่ควรต้องสืบค้นต่อไปก็คือ ความหมายและความสำคัญที่ถูกสร้างและกำหนดให้กับการศึกษาส่งผลอย่างไรต่อชุมชนหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นเดิมของสังคมไทย การค้นคว้าในส่วนนี้เริ่มที่การดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านก่อนที่จะถูกกระทบจากระบบการศึกษาที่ถูกสร้างและส่งผ่านเข้ามาในชุมชน

สาระสำคัญในส่วนนี้จึงอยู่ที่การสืบค้นให้เห็นถึง ความเชื่อมโยงระหว่างความรู้และโลกทัศน์อันเป็นตัวหล่อหลอมอัตลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้านในยุคก่อนการศึกษาเพื่อความทันสมัย โดยอัตลักษณ์ในการศึกษาวิจัยนี้มีได้หมายถึง เรื่องของการมีลักษณะร่วมกันทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา หรืออาณาเขต ที่มักคุ้น และเคยชินจนถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ ในการคิดถึง พูดถึง อย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกันก็บดบังและปิดกั้นส่วนสำคัญอื่นๆอีกมากมายที่เป็นตัวตนของชุมชน การศึกษานี้จึงมุ่งเปิดพื้นที่ให้กับการศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชน จากวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับโลกทัศน์ อุดมการณ์และความรู้ที่เป็นฐานในการดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับพื้นที่ หรือสรรพสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็น บ้าน วัด ป่า ท้องไร่ ปลายสวน พื้นนา ลำน้ำ ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาจากฐานของประเพณีธรรมที่ทำหน้าที่เป็นตัวบท (text) ชนิดหนึ่งที่มีได้เป็นสิ่งที่เป็กลาง หรือมีอยู่หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่เป็นเครื่องมือในการสื่อความหมาย ความคิด ความรู้สึกต่างๆของมนุษย์ และด้วยการค้นหาความหมายผ่านตัวบท หรือ อุดมการณ์ และความรู้นี้ ก็จะสามารรถเห็นถึงระบบความคิดความเชื่อที่ปรากฏในวิถีชีวิตที่เป็นตัวสะท้อนถึงอัตลักษณ์ตัวตนของชุมชนหมู่บ้าน

การศึกษาในส่วนนี้จึงเริ่มที่ พื้นที่ชุมชนหมู่บ้านเพื่อให้เห็นถึงสภาพทั่วไปของชุมชน จากนั้นจึงนำเสนอถึงการจัดระเบียบสรรพสิ่งที่เกิดจากโลกทัศน์พื้นฐาน หรือวาทกรรมหลักของชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่สำคัญในการกำหนดอุดมการณ์ และ ความรู้ ของชุมชนหมู่บ้านที่สะท้อนผ่านการจัดกิจกรรมดำเนินการต่างๆในชุมชน อุดมการณ์และความรู้ที่เป็นคุณลักษณะร่วมกันของชุมชนนี้จึงเป็นตัวบทสำคัญที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ตัวตนของชุมชนหมู่บ้านในยุคสมัยที่ อุดมการณ์และความรู้นั้นผลิตและแพร่กระจายอยู่ในชุมชน

พื้นที่ชุมชนหมู่บ้าน

ชุมชนนาสวน และชุมชนสวนอุตสาหกรรม เป็นชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ติดต่อกันตามแนวลำพระเพลิงอันเป็นลำน้ำธรรมชาติสายหลักของอำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา โดยลำน้ำสายหลักนี้มีแนวเขาดันน้ำตั้งอยู่ทางทิศใต้ ลำน้ำนั้นนอกจากจะเป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำที่สามารถใช้เป็นอาหารแล้ว ลำน้ำนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการติดต่อกับส่วนอื่นๆนอกชุมชน พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนประกอบด้วยพื้นที่ราบสูงและพื้นที่เขา พื้นที่เหล่านี้เป็นทรัพยากรพื้นฐานของชุมชนหมู่บ้านที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพและการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ซึ่งเมื่อสืบย้อนอดีตไปพบว่า เดิมเป็นพื้นที่ป่า ที่อุดมไปด้วยไม้เบญจพรรณอันได้แก่ ไม้แดง ไม้พยอ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พลวง ไม้ประดู่ ไม้ตะแบก ฯลฯ ป่าไผ่ ป่าหญ้า ปะปนกัน และมีสัตว์ป่าอยู่ชุกชุม ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทั้งส่วนของพืชพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าเช่นนี้ พื้นที่ป่าจึงเป็นแหล่งทรัพยากรของชุมชน เป็นแหล่งวัตถุดิบ เช่น ไม้ เพื่อสร้างบ้านเรือน เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ด สมุนไพร สัตว์ป่า ส่วนป่าหญ้าใช้เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ชุมชนยังใช้พื้นที่ป่าเป็นขอบรั้วเพื่อป้องกันอาณาเขตของหมู่บ้านและแบ่งแยกพื้นที่ของแต่ละชุมชนออกจากกัน

ด้วยสภาพพื้นฐานของชุมชนเช่นนี้ วิถีชีวิตของคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนจึงผูกพัน สัมผัสเกี่ยวข้องกับสิ่งต่างๆในขอบเขตของชุมชนหมู่บ้าน อันเป็นพื้นที่ที่วาทกรรมหลักของชุมชนถูกสร้างขึ้นและเข้ามากำหนดกรอบความคิดความเชื่อให้กับสมาชิกในชุมชนอันมีผลต่อการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ ตลอดจนความต้องการหรือความมุ่งหมายของชีวิตและการจัดกิจกรรมดำเนินการต่างๆให้สอดคล้องไปกับวาทกรรมหลักของชุมชน

โลกทัศน์พื้นฐานหรือวาทกรรมหลักที่แพร่กระจายอยู่ในชุมชนหมู่บ้านที่สำคัญได้แก่ ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสรรพสิ่งในโลกที่ประกอบด้วย โลกทางกายภาพ คือโลกของสรรพสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรม สามารถเห็นและจับต้องได้ กับส่วนของโลกทางจิตวิญญาณ คือโลกของสรรพสิ่งที่ไม่ปรากฏรูปลักษณะให้เห็นแต่สามารถสัมผัสได้ด้วยจิต โดยกิจกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะในการมองโลกลักษณะนี้ เช่น การติดต่อระหว่างมนุษย์กับจิตวิญญาณของพื้นที่ในรูปของเจ้าที่ เจ้าทาง จิตวิญญาณของพื้นดินในรูปของแม่ธรณี ข้าวในรูปของแม่โพสพ ที่สื่อให้เห็นในประเพณีการเลี้ยงเจ้านา หรือพระภูมิเจ้าที่ที่มีการยกย่อง ชื่นด้วยเสภา เล็กๆ 4 ต้นและกระแตที่ทำจากไม้ไผ่สานขัดกันวางบนเส้าเพื่อเป็นฐานรองรับเครื่องเซ่น ที่ประกอบด้วย ข้าวดำ ข้าวแดง ของหวาน หมากพลู บุหรี่ หรือบางบ้านใช้ ก้อนดิน ที่เป็นดินจากผืนนา ข้าว ขนมปลากริม พร้อมทั้งคำกล่าวในพิธีเซ่นไหว้ เพื่อเป็นการสื่อสาร หรือบอกกล่าวแก่เจ้าที่เจ้าทาง ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นจริงถึงการมีและดำรงอยู่ของเจ้าที่เจ้าทางในรูปของจิตวิญญาณ หรือในประเพณีแรกนา ที่มีการปักข้าว

แต่ละปักเพื่อสื่อถึงการเคารพแก่เจ้าที่เจ้าทางแม่ธรณี และแม่โพสพ ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านหนึ่งเกี่ยวกับแต่ละปักของต้นกล้าที่ปักในพิธีแรกนา ว่า “ปักที่ 1 บูชาแม่ธรณี ปักที่ 2 แม่คงคา ปักที่ 3 เจ้าที่ ปักที่ 4 แม่โพสพ ปักที่ 5 เจ้าไร่เจ้านา ปักที่ 6 แม่สุวรรณภูมิ ปักที่ 7 ให้กับต้นข้าวให้ได้รวงข้าวงามๆ ...” โดยมีความเชื่อว่าการเช่นไฉนนี้เป็นการบอกกล่าวแก่ เจ้าที่เจ้าทางแม่ธรณี แม่โพสพให้ดูแลนา และขอให้ช่วยรักษาและให้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ และ เชื่อว่าการจัดพิธีกรรมนี้ในพื้นที่ไร่นาแล้ว จะไม่มีศัตรูพืช เช่น หนู แมลง หอย มารบกวน ด้วยระบบความคิดความเชื่อเช่นนี้ ความรู้เกี่ยวกับข้าว ที่สะท้อนใน ประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา หรือ เกี่ยวกับข้าว เช่น การทำบุญลาน ที่จัดขึ้นเพื่อขอมาที่ได้เหยียบย่ำล่วงเกินแม่โพสพในช่วงของการนวดข้าวก่อนนำข้าวขึ้นยุ้ง หรือการทำขวัญข้าว เพื่อตอบแทนบุญคุณแม่โพสพที่ให้ข้าวไว้บริโภค จึงเป็นตัวบ่งบอกอย่างชัดเจนถึงระบบความคิดเกี่ยวกับข้าวที่มีได้มองข้าวเป็นเพียงธัญพืช แต่สำคัญและยิ่งใหญ่กว่านั้นในฐานะของแม่โพสพที่ได้รับการยกย่องให้มีความหมายและความสำคัญเทียบเท่าแม่บังเกิดเกล้า ในฐานะที่เลี้ยงดูเลี้ยงชีวิตให้เติบโตใหญ่โตจากพ่อแม่และถือเป็นบุญคุณยิ่งใหญ่

แม่โพสพ โบราณปู่ย่าตายาย แม่โพสพนี้ข้าวจะ เลี้ยงมนุษย์มาให้ใหญ่โต เลี้ยงดูเรา เลี้ยงชีวิตชีวาให้เติบโตโตจากแม่บังเกิดเกล้ามา...

ระบบความคิดดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึง พลังอำนาจของส่วนที่เป็นจิตวิญญาณของข้าว แม้จะไม่สามารถเห็น หรือจับต้องได้แต่ก็ทรงอิทธิพลอำนาจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้และ ด้วยความรู้ความจริงที่เกิดจากระบบคิดนี้ ประเพณี พิธีกรรมที่บ่งบอกหรือสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ก็ปรากฏในกิจกรรมต่างๆ เช่น การตักบาตรกลางบ้าน หรือ การทำบุญกลางบ้าน อันเป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่คนเฒ่าคนแก่และมีการจัดกระทำกันทุกปีในเดือน 6 เพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน พร้อมกับการเลี้ยงศาลเจ้าปู่ มีการเจริญพระพุทธรูป มีการกินเลี้ยงและเข้าทรง บางหมู่บ้านก็มีการสวด 8 ทิศในหมู่บ้าน โดยมีการใช้กองทรายเป็นเครื่องหมายของเขตบ้าน โดยโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปไปยังถึงน้ำมนต์จากถึงน้ำมนต์โยงผ่านบ้านเรือนต่างๆไปยังกองทราย โดยพระจะเริ่มสวดที่ทิศบูรพา ก่อนโดยสวดคาถาไพธิบาท จากนั้นก็เคลื่อนไปทิศอาคเนย์ ทักษิณ หรดี ประจิม พายัพ อุดร อีสาน ไปจนครบ และมีการสวดที่กลางบ้านให้กับทิศอากาศ คงคา ธรณี ประเพณีและพิธีกรรมนี้ตั้งบนฐานคิดที่เป็นไปเพื่อขับไล่ อาเพศเสนียดจัญไร สิ่งที่ไม่ดีออกไป ให้หมู่บ้านมีความสงบร่มเย็น ทำมาหากินได้ อยู่สุขอยู่สบายตลอดไป

ก็พิธืสวดไล่สิ่งที่ไม่ดี ให้หมู่บ้านมีแต่ความสงบ ความร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป ไม่ให้เกิดอาเพศอา
ภัยอะไรอย่างนี้ ทำมาหากินอยู่สุขอยู่สบายกัน ถ้าไม่ทำหมู่บ้านก็ไม่ดี มันเป็นความเชื่อของคน
โบราณมาจนถึงปัจจุบัน...

พิธีกรรมที่จัดให้มีขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบคิดของชุมชนที่มองว่า มนุษย์เป็นส่วนหนึ่ง
ของธรรมชาติที่ประกอบด้วยส่วนของกายภาพที่สามารถมองเห็นรับรู้และสัมผัสได้ กับส่วนของจิต
วิญญาณที่มองไม่เห็นหรือจับต้องไม่ได้ โดยทั้งสองส่วนนี้ถูกประเมินและให้คุณค่าในระดับที่เท่า
เทียมกัน คือ ส่วนที่มองไม่เห็นนี้ก็สามารถก่อให้เกิดคุณประโยชน์และโทษได้เช่นเดียวกับสิ่งที่มอง
เห็นและสัมผัสได้ ภัยของหมู่บ้านอาจเกิดขึ้นจากสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมจับต้องได้และส่วนที่มอง
ไม่เห็นจับต้องไม่ได้ซึ่งมีความรุนแรงไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน เช่น ภัยจากโจรผู้ร้าย ที่ส่งผลต่อ ความ
มั่นคงของชีวิต และทรัพย์สิน เช่นเดียวกับ ภัยจาก พายุ ฝนแล้ง เป็นต้น นอกจากนี้ภาพของพิธี
กรรมเกี่ยวกับการขอขมากรรมที่เกิดเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุ ที่ชาวบ้านเรียกว่าถูกผี ก็ตอกย้ำให้
เห็นถึงความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็นว่ามีและดำรงอยู่และสามารถมีอิทธิพลต่อมนุษย์
ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านหนึ่งเกี่ยวกับประสบการณ์ในการถูกผีว่า

สมัยนั้นผมมีลูกได้สองคน คนหนึ่งอายุสิบหก อีกคนอายุเก้า ประมาณ 2509 ผมไปไถนา ผิดเจ้าที่
เจ้าทางตรงนั้น ไปไหนไม่ได้เลย เจ็บท้อง เดินก็ไม่ได้ พอดีบ้านเดียวกันนี้ คนทางบ้านเดินผ่านมา
ผมเลยฝากไปบอกว่าให้คนทางบ้านไปรับ ผมไปไม่ได้ดอก เจ็บท้อง แม่ยายไป แกก็เอาหมากเอาพลุ
ข้าวดำ ข้าวแดง ปลายมีหัวมีหางไปคว่ำ แล้วก็ว่าไปในสิ่งที่ดี พูดบอกไปว่าลูกหลานมันมาทำมาหากิน
มันเป็นลูกเป็นหลานแล้วละ จะไปทักไปท้วงอะไรมัน ให้มันหายมันดีซะ บอกไม่กี่คำ ไม่นานเลย
ผมหายดีเลย เหลือเชื้อ มีเจ้าสุญญี่ ไม่เชื่อก็ต้องเชื่อ แก่ถูกนี้ทำไมมันหาย ไม่เห็นต้องไปหาหมอ
เลย บางคนเจ็บป่วยภายใน ใช้นี้ถ้าตัวเย็นมีแต่ถูกผี สังเกตดู...

นอกจากนั้นในพิธีแห่นางแมวหรือล่อนางแมว สะท้อนให้เห็นถึง ความจำกัดของมนุษย์
ในการจัดกระทำกับธรรมชาติ ในสมัยที่การทำนาอาศัยน้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว ซึ่งการที่ฝน
ขาดช่วงจะมีผลสำคัญต่อผลผลิตในไร่นา ที่อาจทำให้ไม่มีข้าวพอกินตลอดปี การแห่นางแมว
เริ่มตั้งแต่การตกลงกันในหมู่บ้านที่มองว่าภาวะฝนแล้งอาจก่อให้เกิดความเสียหายให้กับผลผลิต ก็
ตกลงให้มีการแห่นางแมว การจัดเตรียมก็ไม่ค่อยอะไรยุ่งยากเพียงจับแมวในบ้าน 2 ตัวใส่ชะลอมหาม
ไปตามบ้านต่างๆ โดยเริ่มแห่จากบ้านหนึ่งไปยังอีกบ้านหนึ่ง ในระหว่างทางก็มีการร้องรำ ท่อง
กลอนไปเรื่อย “นางแมวมาร้องแฉๆขอเปิดขอไก่อ ขอไม่ได้ก็ให้ขอฝน ขอน้ำมนต์รดแมวข้าบ้าง ...”
แห่ถึงบ้านไหนก็เอาน้ำมาสาธตทั้งคนทั้งแมว

พิธีกรรมนั้นนอกจากสะท้อนถึงการเผชิญปัญหาาร่วมกันที่ทุกคนต้องร่วมใจร่วมแรงกันในการแก้ปัญหาแม้แต่ในปัญหาที่เป็นเรื่องของธรรมชาติที่ไม่สามารถจัดการได้ในระดับหมู่บ้านเล็กๆ แต่การที่มีได้หนึ่งเจยแต่ลุกขึ้นมาจัดพิธีกรรมดังกล่าวจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ร่วมกันถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านซึ่งเป็นแรงเกาะเกี่ยวสำคัญ ที่สะท้อนออกโดยพิธีกรรมที่ไม่มุ่งตอกย้ำความเศร้าโศก แต่เป็นไปด้วยความบันเทิงเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดที่เกิดขึ้นกับทุกคนที่ต้องเผชิญปัญหาาร่วมกัน การปรากฏขึ้นของพิธีกรรมดังกล่าวจึงเป็นภาพที่สะท้อนให้เห็นถึง การยอมรับในความจำกัดของมนุษย์ในการจัดการกับธรรมชาติ การเกาะเกี่ยวกันของคนในหมู่บ้านในภาวะที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่ไม่สามารถจัดการได้เช่นนี้ สิ่งที่ทำได้คือ การช่วยกันผ่อนคลายความตึงเครียดจากปัญหาที่เกิดขึ้น ส่วนปัญหาจะคลี่คลายไปในทางใดนั้น เป็นสิ่งที่ต้องยอมรับในที่สุด

ด้วยทัศนะในการมองโลกที่มองว่าสรรพสิ่งประกอบด้วย 2 ภาค เช่นนี้ประกอบเข้ากับการจัดแบ่งความเป็นไปของสรรพสิ่งออกเป็นโลกในชาติภพอดีต โลกในชาติภพปัจจุบัน และโลกในชาติภพหน้า โดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชาติภพด้วย กรรมดีหรือกรรมชั่ว โดยกรรมที่ทำในชาติภพอดีตจะส่งผลถึงความเป็นไปในชาติภพปัจจุบัน และการกระทำในชาติภพปัจจุบันจะส่งผลถึงชาติภพหน้า และด้วยโลกทัศน์พื้นฐานเช่นนี้จะเห็นถึงความคิดความเชื่อ นี้ได้จากทัศนะของคนในชุมชน เช่น ทัศนะของยายผิน เกี่ยวกับบาปบุญที่ว่า

ไม่ว่าอะไรในโลกนี้มันไม่ใช่ของเราสักอย่าง ตัวก็ไม่ใช่ตัวของเรา อันนี้แหละ ก็มีแต่บาปกับบุญ สองอย่างมันจะติดตามเราไปถ้าเราทำบาปมากมันก็ติดตามเราไป เหมือนเงาตามตัว...

หรือประสบการณ์ของยายคงที่ได้เล่าถึงสิ่งที่คุณยายได้พบเห็นความเป็นไปหรือชะตากรรมของคนที่ขึ้นกับการกระทำความดีของเค้าของคุณยายที่ว่า

ยายเลี้ยงมาหลายปี ตามาตาย โจรมันก็มาขอเอาควายไป มันไม่เกรงลูกชาย แม่จำควายของแม่ได้ จำเขา จำสนตะพาย ได้ มันเอาไปหลบไว้ แล้วฆ่าตอนกลางคืน แม่ใหญ่เห็นแล้วยกมือขึ้นหัว ใครฆ่าควายแม่ใหญ่ สัตว์สี่เท้าไม่รู้อะไร ใครทำอะไรก็ขอให้มันได้อย่างนั้น แต่ไม่เห็นนานคนฆ่าควายแม่ใหญ่ก็ตาย...

โลกทัศน์พื้นฐานนี้เป็นเสมือนกฎเกณฑ์สำคัญที่เข้ามากำหนดการมีและการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง ทั้งในส่วนที่มองเห็นได้และส่วนที่มองไม่เห็น และการมีอยู่ของโลกในชาติภพอดีต โลกในชาติภพปัจจุบัน และโลกในชาติภพหน้า และเชื่อมโยงชาติภพต่างๆ เข้าด้วยกฎเกณฑ์แห่งชีวิต หรือการเวียนว่ายตายเกิด โดยความเป็นไปในชีวิตแต่ละชาติภพนั้นเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์

กล่าวคือ การกระทำในชาติภพอดีต จะมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตในชาติภพปัจจุบัน และ การกระทำในชาติภพปัจจุบันจะมีผลต่อความเป็นไปของชีวิตในชาติภพหน้า ลักษณะเช่นนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงภาพการมองมนุษย์ทั้งในแง่ของความจำกัดที่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย และการเวียนว่าย ตาย เกิดในชาติภพต่างๆ และ ในด้านของศักยภาพของมนุษย์ที่จะกำหนดความเป็นไปของชีวิตทั้งในชาติภพปัจจุบันและในชาติภพอื่นๆด้วยการกระทำของมนุษย์เอง ดังนั้นโลกทัศน์ของชาวบ้านจึงมองการดำรงอยู่ของมนุษย์ทั้งในฐานะของ “ผู้ถูกกระทำ” และ “ผู้กระทำ” ได้ในเวลาเดียวกัน

ด้วยโลกทัศน์พื้นฐานเช่นนี้ มนุษย์จึงยอมรับความเป็นไปของธรรมชาติตามแบบที่ดำรงอยู่ และพยายามเรียนรู้ถึงกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เพื่อจะดำรงอยู่ร่วมกับสรรพสิ่ง และ ด้วยการดำรงอยู่ร่วมกันนั้นมนุษย์ได้เรียนรู้ถึงศักยภาพสำคัญที่เกิดขึ้น อันเป็นพลังอำนาจสำคัญในการปรับเปลี่ยนฐานะตำแหน่งของมนุษย์จากผู้ถูกกระทำให้อยู่ในฐานะของผู้กระทำได้ คือสามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติหรือสรรพสิ่งต่างๆได้ อย่างกลมกลืน ไม่มุ่งบังคับควบคุมธรรมชาติเพื่อให้มารับใช้มนุษย์อย่างไร้ขอบเขต

อาจกล่าวได้ว่าโลกทัศน์พื้นฐานของชาวบ้านเป็นฐานที่มาสำคัญของอุดมการณ์ ระบบความคิดความเชื่อ ที่เข้ามากำหนด การให้ความหมายความสำคัญและคุณค่ากับสิ่งต่างๆ และ สร้างความรู้ขึ้นมารองรับ หรืออธิบายถึงความแตกต่างในความหมายและความสำคัญตลอดจนการจัดระเบียบให้กับการกระทำ ดำเนินการต่างๆ ที่ต้องติดต่อสัมพันธ์กับสรรพสิ่ง อันเป็นส่วนสำคัญในการเข้าไปกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้านที่สะท้อนผ่าน อัตลักษณ์ของคนในชุมชน

อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน

อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้าน ได้แก่ ระบบความคิดความเชื่อในการให้ความหมาย ความสำคัญ หรือคุณค่ากับสิ่งต่างๆ รวมทั้งการให้ความสำคัญกับ ความมุ่งหมายในการดำเนินชีวิตที่มีการผลิตและแพร่กระจายในหมู่บ้าน โดยอุดมการณ์นี้ถูกทำให้มีความถูกต้องชอบธรรมผ่านความรู้ หรือชุดความรู้ที่เข้าไปให้คำอธิบาย ถึงความแตกต่างของสรรพสิ่งพร้อมทั้งเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการกำกับการจัดกระทำดำเนินการต่างๆในชุมชน สารสำคัญในส่วนนี้อยู่ที่การสืบค้นให้เห็นถึง อุดมการณ์ของชุมชนหมู่บ้านในฐานะเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการเข้าไปกำหนดความหมาย ความสำคัญให้กับสิ่งต่างๆ และด้วยความหมายและความสำคัญที่ให้กับสรรพสิ่งก็จะเข้าไปกำหนดจิตสำนึกที่เป็นส่วนสำคัญในการเข้าไปกำหนดพฤติกรรมและการกระทำของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในชุมชน

ตัวบทสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงได้แก่ประสบการณ์และระบบความคิดที่ยึดถือของผู้อาวุโสในชุมชน ที่ปรากฏในรูปของการให้ความหมาย ความสำคัญกับสรรพสิ่ง หรือการกระทำต่างๆในชุมชน ที่สามารถบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้าน

อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับการพออยู่พอกินและการแบ่งปัน

การมีอยู่ของความคิดความเชื่อเกี่ยวกับข้อจำกัดของมนุษย์ในการดำรงอยู่ในธรรมชาติ เป็นที่มาสำคัญของอุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับการพออยู่พอกินและการแบ่งปัน ที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนกฎเกณฑ์สำคัญในการเข้าไปกำหนดเป้าหมายในการจัดกระทำดำเนินการต่างๆของคนในชุมชนที่มีได้เป็นไปเพื่อมุ่งปริมาณหรือประโยชน์สูงสุด แต่มุ่งที่รายละเอียดของกระบวนการอันเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้สามารถสัมพันธ์หรืออ้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือส่วนอื่นๆได้อย่างราบรื่น เช่น ต้นหญ้า นก กา หนู แม้จะสามารถลดผลผลิตในนาลงแต่ก็ไม่ได้มองว่าเป็นสิ่งที่เสียหายและมองว่า การที่นก หนู กา มาจิกกินเมล็ดพันธุ์ หรือต้นกล้าอ่อนของเมล็ดข้าว ว่าเป็นเรื่องธรรมดาของการอยู่ร่วมกัน

มีธรรมดาไม่มาก เจ้านั้นก็มีเจ้านี้ก็มี กินแล้วมันก็ไปเรื่อยๆไม่เสียหายมากหรอก ธรรมดานิดหน่อย ที่กินเสียนิดหน่อยนะ กินหมดไม่มีหรอก เพราะว่ามันเฝ้ามันเตียนนาน ถ้ามีป่ามีดง มันจะมากิน มีแต่หัวคันนาคิดหน่อย เขาอาจให้เตียนมันก็ไม่มาอยู่...

นอกจากนั้นยังมองว่า การมีอยู่ของสิ่งต่างๆสามารถนำมาใช้เพื่อเอื้อประโยชน์แก่กันได้ เช่น ต้นหญ้าที่สามารถใช้เป็นปุ๋ยในพื้นที่นาได้ด้วยการไถกลบ ใส่แล้วหมักไว้ในนา ต้นหญ้าก็จะแปรเปลี่ยนไปเป็นปุ๋ยชั้นดีสำหรับต้นข้าว ที่จะถูกนำมาปักดำต่อไป ส่วนหญ้าที่ขึ้นบนคันนาก็จะถูกเหยียบย่ำหรือถูกถอนออกเพื่อเป็นอาหารของวัวควาย

ทำเทือก ไถเอา ไว้ให้หญ้ามัมน้ำไคควาย ไถยาก นาเหนียว ก็เหนียว นาทรายน้ำตมนี้ดีหน่อย สบาย ถ้าหญ้ามกข้าวมันงาม คือจะเป็นปุ๋ย พอไถทิ้งไว้สองคืน ก็ทำเทือกคราดให้เสมอ หาไม้ประมาณ 5-6 ศอก ลากให้เสมอ ทั้งไว้คืนหนึ่งพรงนี้ไปหว่านกล้า...

การมีอยู่ของ นก หนู กา ต้นหญ้าจึงมิได้ถูกมองว่าเป็นปัญหาหรืออุปสรรคที่ต้องขจัดให้สิ้นไป

อุดมการณ์เช่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นไปอย่างระมัดระวัง เช่น การตัดไม้เพื่อใช้ในการสร้างอุปกรณ์การทำนาเช่น ไถ แยก แฉกไม้ที่ต่อนั้นจะอยู่สูงยากลำบากในการปีนป่ายให้ได้มาแต่ก็ไม่มีการโค่นต้นเพื่อสนองความต้องการใช้ประโยชน์จากกิ่งไม้เพียงอย่างเดียว

ต้นประดู่ใหญ่นาดนั้นะ เราต้องปีนขึ้นไปจะไปเอากิ่งก้านมันมาทำไถทำแอก จะเอานิดเดียวเขาไม่โค่นต้นนะ เขาเอาแต่สิ่งจำเป็น ไม่เหมือนคนสมัยนี้ จะเอากิ่งก็โค่นต้น สมัยก่อนเอาแต่สิ่งจำเป็น...

ด้วยการให้ความสำคัญกับการพอกอยู่พอกกินและการแบ่งปัน ผลผลิตที่เหลือ หรือเกินความต้องการในการบริโภคก็จะถูกแจกจ่ายในหมู่บ้านมิตร หรือ การปันผลผลิตส่วนหนึ่งมารวมที่วัดหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วเพื่อประโยชน์ส่วนรวมโดยการจัดกระทำนี้ปรากฏในรูปของประเพณีการทำขวัญข้าวที่จัดทำขึ้นในราวเดือน 3 หลังเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วก็นำเอาผลผลิตที่ได้ไปรวมกันที่วัดโดยปริมาณที่นำมานั้นขึ้นอยู่กับความศรัทธา และปริมาณผลผลิตที่ในปีนั้น “คนมีมากก็จะใส่กระบุงคนมีน้อยก็ใส่ครุ เป็นดังเอาไปเทกองรวมกัน มีทั้งข้าวเปลือก เผือก มัน มะพร้าว มีผัก ...”

อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับคุณความดี

ภายใต้ระบบความคิดความเชื่อถึงการมีอยู่ของชาติภพ และสรรพสิ่งที่ประกอบด้วยส่วนของกายและจิตวิญญาณ และกำหนดให้ส่วนของจิตวิญญาณอยู่ในฐานะตำแหน่งที่อยู่เหนือมนุษย์ คือ สามารถเข้ามามีอิทธิพลเหนือความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ได้ แต่การเข้ามามีอิทธิพลอำนาจเหนือมนุษย์ได้นั้นขึ้นอยู่กับกระทำความดีของมนุษย์ ที่สามารถจำแนกได้เป็นการทำความดีและกรรมชั่วด้วยระบบความคิดความเชื่อเช่นนี้ สิ่งที่มีอิทธิพลอำนาจเหนือมนุษย์จึงขึ้นกับการกระทำของมนุษย์เอง แม้แต่สิ่งเหนือธรรมชาติจะมีอิทธิพลต่อความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ในด้านใดขึ้นกับการกระทำของมนุษย์ เช่น การเจ็บป่วยโดยไม่รู้สาเหตุที่ถูกมองว่าเป็นการผิดผีนั้น เชื่อว่าเกิดจากการกระทำล่วงเกินสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านหนึ่งในชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการผิดผีว่าเกิดจากการที่ได้ล่วงเกินทางวาจา

ตอบ : พ่อใหญ่ไปครบุรี เป็นครูแล้วนี่แหละ ไป ก็ไม่เชื่อผีนี่แหละ ดูตำราแล้วพ่อใหญ่ดูตำรา เขาไม่ให้ไปทิดนั้นตามตำรา ทิดอาคเนย์วันนั้นไม่ให้ไปจะถูกผี ดูเองไปเอง กลับมาก็ปากเปียก ปากเปียก เนียนอยู่ปากไปข้าง ๆ กินข้าวไม่ได้ เป็นอยู่ 28 วัน ถึงหาย

ถาม : ทำยังไงถึงหาย

ตอบ : หายต้องทำพิธีถึงหาย ตอนจะหาย พวกเล่นกันน้ำเลี้ยง แต่งควายเคียงบาตรไปทำพิธี มี หมู่น้ำ รำน้ำพ้อน เป็นยั้งจั้น เอยายามาทา ในเวลาที่เราจะ ก็ไม่มีคาถาอะไรหรอก ก็นำว่า มาขอผีนะ ขอให้ผีมาช่วยให้ปากหายบิต นับจากวันนั้นมาปากก็หายบิตเหมือนกันนะ เนี่ย อยู่ ๆ น้าแปลกมัยละ เป็นอยู่ 28 วัน หายบิตเดี๋ยวนั้นเลย นี่มาทำพิธีถูกนะ ก็มาดำเจ้า ปู่ตรงนี้แหละตอนกลับมาเลยปากเบี้ยว บ้านนี้แหละ บ้านจั่ว กลับบ้าน ไปจากครบุรีกลับมา พอได้ไปหายยาสูบ ก็ไม่สูบบุหรี่กับเขาหรอก แต่ว่าเขาชวนไปก็ไป ยามันขายดีอยากได้เงิน เขาก็เลยไปหายา โดนปากเบี้ยวเลย นั่นสิว่าไม่มีผีก็เชื่อไม่ได้ ก็ไม่เชื่อหรอก เชื่อว่ามีผีนะ ไม่เห็นทำให้ตลอดไปเดี๋ยวนี ปากเบี้ยวอยู่ 28 วันถึงได้หาย ไม่น่าหายซักนิด ก็ยังหาย ...

การให้ความสำคัญกับการกระทำ และ ผลของการกระทำเข้ากับ เรื่องของบาป - บุญ กรรมดี - กรรมชั่ว โดยให้คุณค่าความสำคัญกับกรรมดีในฐานะพฤติกรรมบุญอันเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา พร้อมกับการกำหนดให้กรรมชั่วอยู่ในชั่วตรงข้ามคืออยู่ในฐานะของบาป หรือสิ่งชั่วร้ายที่ต้องหลีกเลี่ยง กรรมดีจึงเป็นสิ่งสำคัญและเป็นบรรทัดฐานสำคัญในการในการเข้ามาทำกับการ จัดกระทำดำเนินการต่างๆในชีวิตมนุษย์ตั้งแต่การกำหนดให้กรรมดีเป็นสิ่งที่ดีที่มนุษย์สามารถที่จะ เลือกกระทำได้ในทุกที่กับทุกสิ่งตั้งแต่กรรมดีที่แสดงออกด้วยความขยันหมั่นเพียร ช่วยงานใน ครวั เรือน ความกตัญญู เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ หรือความเมตตาเอื้อเฟื้อต่อผู้อื่นหรือสัตว์ พืช ต่างๆ หรือการปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา ด้วยการให้ความสำคัญกับการกระทำพร้อมกับแบ่งแยก การกระทำด้วยบาปบุญอันเป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่อธิบายถึงความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่ ความไม่เท่าเทียมกันของชาติกำเนิด ตลอดจนความทุกข์ยาก หรือชะตากรรมที่คนประสบหรือ เผชิญต่างกัน และหลักการของบาปบุญที่ถูกสร้างขึ้นนี้ได้เข้ามากำหนดจิตสำนึกของมนุษย์และ เป็นตัวกำกับพฤติกรรมและการกระทำของมนุษย์ เช่น คำบอกเล่าของพ่อพูดที่พูดถึงการทำบุญว่า เป็นสิ่งที่ทำแล้วเกิดความสบายใจส่วนการทำบาปก็จะก่อให้เกิดผลในทางเลวร้าย

บุญ ถ้าเราทำบุญนี้เราสบายใจ เข้าวัดเข้าวาไม่มีพิษภัยอะไร เราก็ต้องมีบุญ ถ้าเราไปทำบาปมันต้องมีเหตุมีผลมาให้เรา มันต้องมาถึงตัวเราบางทีก็เกิดไถ่กันไถ่กัน ทำให้เจ็บหายไป นี่แหละตัวบาป ตัวบุญ เราจะไปทางไหนก็สบายใจ ไม่มีเดือดร้อน อะไรแล้วก็ไม่ต้องไปทางไหน ก็มีคนนับหน้าถือตา บางทีเอ็งเราจะไปกินข้าวทางไหนนะวันนี้ เขาก็เรียกไปกินชะนั้นแหละบุญของเรา มันต้องเป็นบุญ จริงๆ ทำบุญ พระท่านก็บอกว่าเราต้องทำกับผู้ที่มั่งคั่ง ทำกับคนก็ได้ไม่จำเป็นต้องทำกับพระ ผู้ที่มีศีล ท่านได้บุญได้กุศลแรง ผู้ที่ไม่มีศีลมันกินเหล้ามาเราไปทำกับมัน เดียวมันเกิดไปทุบตีฆ่ากัน มันก็ เอาบาปมาให้เราไม่ได้บุญหรอกอันนั้น...

การกำหนดให้การกระทำมีอิทธิพลต่อความเป็นไปในชีวิตมนุษย์เช่นนี้ การกระทำจึงเป็นสาระสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นความเป็นตัวตนของคน ดังทัศนะของยายอินที่พูดถึงการเลือกคบหรือสมาคมกับคนที่ต้องเลือกดูจากความประพฤติมิใช่จากฐานะ

เขาทำอะไรไว้แต่ปางก่อนบุญเก่าเขายังมีอยู่ นี่แหละบาปบุญ คนที่เขาขายๆแต่ทว่าเราจะไปคบเขา แต่เขาประพฤติทางไม่ดีเราอย่าไปคบเลย คือ ที่เขายังไม่ทรุดลงไป ไม่หมดเบี้ยหมดตัวลงไปก็เพราะบุญเขายังมีมาก เขาทำไว้แต่ปางก่อน ...

ภายใต้ระบบความคิดความเชื่อเรื่องบาป - บุญ ลักษณะของความคิด หรือ คนดีได้ถูกกำหนดขึ้นและถูกใช้เป็นบรรทัดฐานในการจับตามองโดยสังคม เช่น ความกตัญญู การเคารพผู้ใหญ่ การเคารพเชื้อพ้องพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสเกี่ยวกับบิดามารดาที่ว่า

คุณบิดามารดาถึงแก่จะเป็นอย่างไร ถ้าคนคนนั้นไปลบหลู่ไม่นับถือคุณบิดามารดาไม่ดีหรือคนนั้นถึงจะมีชีวิตไปก็ไม่เจริญ พระองค์แรกของเรที่สุดถึงจะชั่วจะดีเราต้องบำรุงท่านเพราะว่าท่านให้เลือดให้เนื้อให้มือตีนทุกอย่างครบครัน ให้เราทุกอย่าง สูงสุด จะไปนับถืออะไรก็ไม่เท่าคุณบิดามารดา ชีวิตเราจะร้ายแรงไปจะเป็นอะไรเราก็จะได้รู้เรื่องตลอดไป ถ้าคนไม่รู้คุณบิดามารดาจะเห็นทันตา ...

การมีอยู่ของระบบความคิดความเชื่อในชุมชนเช่นนี้ สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากการตัดสินใจของเด็กจำนวนมากในชุมชนที่เห็นพ่อแม่ยากลำบากในการทำไร่ทำนาที่ขาดแคลนคนช่วย ก็มักจะหยุดเรียนเพื่อออกมาช่วยพ่อแม่ทำงาน หรือ การตัดสินใจเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวที่มักเป็นไปโดยได้รับความเห็นชอบของพ่อแม่ผู้ใหญ่ ดังคำบอกเล่าของยายคงเกี่ยวกับการเลือกคู่ว่า

ถาม : สมัยก่อน สมัยแม่ สำคัญที่สุด คือ พ่อแม่เลือกให้หรือคะ

ตอบ : พ่อแม่เลือกให้

ถาม : แล้วมีบ้างไหมที่พ่อแม่เลือกให้แล้วไม่เอาไม่ชอบ

ตอบ : ก็มีเหมือนกันละ เขาไม่เอาบังคับไม่ได้ ส่วนใหญ่เขาต้องปรึกษากันก่อน อย่างพ่ออย่างแม่ก็

ต้องถามลูกก่อน ชอบไหมรักไหมต้องถามก่อน...

ทำนองเดียวกับทัศนะของลุงหินในประเด็นเดียวกันที่ว่า

ไปเหมือนกัน ตามหมู่บ้านตามบ้าน แต่ไม่พะวงใจ พ่อแม่ก็แนะนำ เชื่อคนใหญ่น้า ด้อย่างจั้น อย่างจี้ ถ้าเอาแต่ใจเองจะพลาดน้ำ พ่อแม่เขาพูดแค่นี้ ผมก็สำนึกออกว่า ธรรมชาติ ถ้าหาเอง ถ้ามันพลาดผู้

ใหญ่เขาลงโทษได้ ถ้าผู้ใหญหาเองถ้าพลาดไปก็ไม่มีการตำหนิได้ ผมคิดออกไปช่องนี้ ถือว่าตัวผมมี
สัจธรรม เคารพคุณครูบาอาจารย์ พ่อแม่สั่งสอน แนะนำ...

หรือในการประเมินความเป็นคนดีของคนผ่านความประพฤติ เช่น ผู้หญิงที่ดื่มเหล้า
เครื่องมืมนาก็จะถูกมองว่าเป็นผู้หญิงไม่ดี หรือแม้แต่การมีเพื่อนผู้ชายก็ถือว่าไม่เหมาะสม

ตอบ : เมื่อก่อนผู้หญิงนี้กินเหล้ากินเบียร์จะเป็นเป้าสายตา

ถาม : เขามองว่าเป็นยังไงคะ

ตอบ : ถ้าผู้หญิงสมัยก่อนกินเหล้ากินเบียร์นี้เขาจะถูกว่า เป็นคนไม่ดี...

เนื่องจากหญิงสาวในสมัยก่อนถูกกำหนดให้อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนการเดินทางไปไหน
ต้องไปกับพ่อแม่หรือไปเป็นหมู่เป็นพวกที่มีผู้ใหญ่พาไป การไปเพียงลำพังเฉพาะเด็กนั้นไม่
สามารถทำได้ การพบปะของหญิงชายสามารถทำได้ในงานบุญที่ต้องมีผู้ใหญ่พาไป หรือหนุ่ม
สาวที่ต้องการพบปะกันก็ต้องมีพ่อแม่ นั่งอยู่ด้วย

สมัยแต่ก่อนเป็นสาวก็ไม่ได้ให้ไป ก็ไปเป็นหมู่เป็นพวก ...สมมติว่าอย่างยายไปคนหนึ่ง อย่างบ้าน
เคียงกันเขาเห็นยายไปเขาก็ฝากลูกไป เขาว่าอย่างนี้ว่าฝากลูกสาวไปด้วยเด้อ ก็ไปด้วย ก็มีคนใหญ่
พาไปถึงได้ไป ถ้าไม่มีคนใหญ่พาไปพ่อแม่ใกล้เคียงก็ไม่ให้ไป จะไปแต่เด็กไม่ได้ ต้องไปกับพ่อแม่...

ความดี และการเป็นคนดีที่ตั้งบนฐานของเรื่องของบาปบุญนี้ จึงเป็นตัวเข้ามากำกับ
พฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมความดีที่มีหลักการพื้นฐานบนหลักคำสอนของ
พุทธศาสนา วัด จึงเป็นสถาบันสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์นี้ และเป็นพื้นที่ของภาคปฏิบัติ
การจริงในการประกอบพิธีกรรม หรืองานบุญต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการใส่บาตร ถวายศีล ฟังเทศน์ ฟังธรรม
และด้วยระบบความรู้ เกี่ยวกับบาปบุญ และความดี และการเป็นคนดีนี้จึงเป็นมาตรฐานสำคัญใน
การควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน และด้วยมาตรฐานนี้คนสามารถประเมินตนเองได้
อุดมการณ์นี้จึงทำหน้าที่เป็นอำนาจสำคัญในการเข้ามาจัดระเบียบความประพฤติของคน เพื่อให้
การอยู่ร่วมกันเป็นไปด้วยความสงบสุข

อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นครอบครัวและชุมชน

โลกทัศน์พื้นฐานของคนในชุมชนที่เชื่อกันว่าชีวิตที่ดีดำรงอยู่ในธรรมชาติประกอบด้วย สิ่ง
ที่สามารถเห็นและจับต้องได้และในสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยตาเห็นและการจับต้อง รวมทั้ง

ความพยายามในการลดข้อจำกัดของมนุษย์ลงด้วยการพึ่งพาอาศัยกันและกัน และการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ทำให้คนในชุมชน เชื่อว่าตัวตนของมนุษย์มีและดำรงอยู่ได้ก็ต่อเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวหรือชุมชน ดังนั้นการกระทำที่มีความหมายและความสำคัญสำหรับคนในชุมชน คือ การกระทำที่เป็นไปเพื่อส่วนรวม เช่น การร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการทำมาหากินของครัวเรือน ที่สะท้อนให้เห็นได้จากการแสดงออกของเด็กที่ต้องไปเล่าเรียนที่โรงเรียน หรือวัดมักจะรีบกลับมาช่วยงานบ้าน และหากต้องตัดสินใจระหว่างการแยกตัวไปเรียนต่อโดยละทิ้งภาระให้กับครอบครัวก็มักจะเลือกที่จะไม่ศึกษาต่อ ในทำนองเดียวกันกับการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยการร่วมกิจกรรมของชุมชน เช่น การยอมรับถึงภาระหน้าที่ในการรับผิดชอบร่วมกันในการร่วมลงแรงในการดูแลจัดการเหมืองฝาย หรือสำนึกในการแบ่งปันเพื่อส่วนรวม เช่น การกำหนดให้ผลไม้ตกในพื้นที่สวนส่วนบุคคลเป็นของสาธารณะที่ใครก็สามารถเก็บไปใช้ประโยชน์ได้ วิธีคิดเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นการให้คุณค่าหรือความสำคัญกับส่วนรวมในระดับครอบครัว และส่วนรวมในระดับชุมชน

การให้ความหมายและความสำคัญกับการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนนี้มีผลทำให้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนได้รับการมองว่าเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าไม่เพียงเฉพาะเพื่อประโยชน์ในการติดต่อสัมพันธ์กันเท่านั้นแต่ความสัมพันธ์นี้ยังเป็นที่มาของความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ด้วยอุดมการณ์นี้ฐานะตำแหน่งของคนจึงถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นฐานในการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา ลูก หลาน เด็ก ผู้ใหญ่ ฯลฯ พร้อมทั้งสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมากำกับรูปแบบการปฏิบัติต่อกัน เช่น ลูก หลาน ต้องให้ความเคารพ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เด็กต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ เป็นต้น การกำหนดเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นระบบความคิดที่มีต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่ถูกจัดให้เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องธำรงรักษาไว้ใน การอยู่ร่วมกัน โดยระบบความคิดนี้ถูกสะท้อนให้เห็นได้ในการติดต่อ หรือการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การแลกเปลี่ยนผลผลิตที่เป็นไปเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนกัน มากกว่าการให้ความสำคัญกับผลผลิตที่ใช้แลกเปลี่ยน ดังคำบอกเล่าของยายคงถึงชีวิตในอดีตสมัยที่หาเลี้ยงครอบครัวด้วยการทำน้ำตาลอ้อยที่บางครั้งก็มีผู้เอาข้าวสารมาแลก บางครั้งก็แลกกับข้าวเหนียว ส่วนปริมาณของที่แลกนั้นไม่ได้มีการกำหนดอัตราไว้ชัดเจนขึ้นอยู่กับความสนิสนมดังคำบอกเล่าของยายคงที่ว่า

ก็แลกตั้งแต่ ข้าวเหนียว 7 ขาม มันก็ไม่ค่อยมีหรอกนะ สมัยก่อน คือก็ของอะไรมันก็ถูกก็ให้ไปพอสมควรกัน ก็ปันเรื่อย ๆ เห็นกับผู้ใหญ่ สนทนกันมากก็ให้ไปมาก ถ้าน้องสาวก็ให้กันไป...

สำหรับการแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีได้เป็นเครือญาติหรือมิตรสหายเช่นคนแปลกหน้า หรือคนนอกชุมชน การแลกเปลี่ยนก็จะมีลักษณะต่างไป เนื่องจากการผลิตในครัวเรือนนั้นเป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือนซึ่งมีบางปีที่ฝนไม่เอื้ออำนวยก็ทำให้ผลผลิตตกต่ำไม่เพียงพอแก่การบริโภค หรือบางครัวเรือนที่มีที่นาน้อยก็ได้ผลผลิตไม่เพียงพอต่อการบริโภค การหยิบยืมข้าวที่เป็นผลผลิตสำคัญในการบริโภคของครัวเรือนก็กลายเป็นสิ่งจำเป็น และ ถูกนำมาใช้เป็นวิธีการสร้างความมั่งคั่งให้กับฝ่ายที่มีผลผลิตเหลือจากบริโภค ด้วยการให้ยืมข้าวที่จะต้องมีการส่งคืนพร้อมดอกเบี้ย เช่น ยืม 8 ถัง คืน 10 ถัง เป็นต้น

ผมทำนาได้ข้าวมาแล้วผมจะไม่ขาย ที่ตั้งตัวได้เพราะผมไม่ขายข้าว แต่ผมจะเอามาตกดอก ข้าวผมมันก็มากขึ้นๆ หากที่เก็บไม่ได้ก็ขายโรงสี จะขายก็ต่อเมื่อมันได้ดอกมา คือแต่ก่อนน้ำชลประทานไม่มี ข้าวได้น้อย แต่ละครบครัวไม่พอกินกัน เขาก็มาเอาจากเราไป สมมติเอาไปแปดถัง เวลามาส่งคืนเขาจะมาส่งสิบถัง ก็ให้เราสองถัง เราก็เพิ่มมาแล้ว เขาเอาไปแปดสิบ เราจะได้ข้าวมาร้อยละ หรือบางคนเอาไปสามถุง เขาก็ให้มาสี่ถุง พอมันไม่มีที่เก็บก็ขายอาเจ็ก ให้มาซึ่งเขาก็ไล่ละห้าบาท ราคาไม่เกิมนั้น ก็พอมีสตางค์ใช้บ้าง สามารถซื้อไร่จากที่พ่อตาแม่ยายเขายกให้สามไร่ นั่นมาเป็นสามสิบไร่...

ด้วยโลกทัศน์พื้นฐานที่เข้ามากำหนดถึงการมีอยู่ของโลกและสรรพสิ่ง และอุดมการณ์สำคัญที่เข้ามากำหนดความหมายและความสำคัญและการให้คุณค่ากับสิ่งต่างๆ ความรู้สำคัญก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับและสอดประสานอุดมการณ์ต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อเข้าไปกำกับการจัดกระทำดำเนินการต่างๆ ของมนุษย์ การสืบค้นให้เห็นถึงความรู้นี้จึงสามารถกระทำได้ด้วยการมองผ่านการกระทำดำเนินการต่างๆ ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ความรู้ของชุมชนหมู่บ้าน

สิ่งที่จัดว่าเป็นความรู้ในชุมชนหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นผ่านการจัดกิจกรรมดำเนินการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวิถีการดำรงชีวิตโดยสามารถจำแนกความรู้สำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนออกเป็น ความรู้ในการจัดการทรัพยากร ความรู้ในการทำมาหากิน ความรู้ในการดูแลสุขภาพ และ ความรู้ในการสร้างและเข้าถึงความรู้

ความรู้ในการจัดการทรัพยากร

เป็นชุดความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ประสาน ถักทอ ยึดโยง เกาะเกี่ยวส่วนต่างๆ รวมเป็นชุมชน โดยความรู้นี้ไม่เพียงเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามาอธิบายถึงประโยชน์ของปัจเจกว่าจะ

เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเชื้อ หรือไม่ขัดกับประโยชน์ของส่วนรวม และประโยชน์ของส่วนรวมจะเกิดขึ้นอย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อเชื้อหรือก่อให้เกิดประโยชน์กับปัจเจกด้วย โดย ความรู้นี้จะ เป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามากำหนด จัดระเบียบให้กับการจัดกระทำดำเนินการต่างๆดังที่ปรากฏในความรู้ในการจัดการ หรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน

ความรู้ในการจัดทำเลที่ตั้งของชุมชนหมู่บ้าน ที่สะท้อนในรูปของการจัดระเบียบพื้นที่ชุมชนที่ถูกกำกับด้วยสภาพของพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติสายหลักเพียงสายเดียว ประกอบกับพื้นที่ที่มีลักษณะสูง ต่ำ ลุ่ม ดอน ป่า เขา ปะปน โดยหมู่บ้านจะตั้งเรียงรายคู่ขนานตามแนวลำน้ำตลอดสายเพื่ออาศัยเป็นแหล่งน้ำกินน้ำใช้ นอกเหนือจากน้ำฝน พื้นที่รายล้อมบ้านเป็นพื้นที่สวนไม้ผลและ พืชพรรณต่างๆที่แต่ละบ้านได้ปลูกไว้เพื่อรอผลตามฤดูกาล เช่น มะพร้าว มะม่วง มะปราง มะไฟ ขนุน กล้วย หนาม ฯลฯ “สวนจะต้องใกล้ลำน้ำ คนที่มีลำน้ำจะต้องมีสวน แล้วก็ทำสวนได้ผลด้วย...”

ส่วนพื้นที่ทำกินได้แก่ พื้นที่ลุ่มที่มีลำน้ำสายย่อยเข้าถึง หรือน้ำท่วมขังในหน้าฝน หรือกักเก็บน้ำได้ในฤดูฝน ก็จะเป็นพื้นที่สำหรับการทำนาปลูกข้าว ส่วนพื้นที่ดอนหรือที่เรียกว่าเป็นพื้นที่หัวไร่ปลายนาที่เก็บกักน้ำไม่ได้ ก็จะเป็นพื้นที่สำหรับพืชผักสวนครัวที่ปลูกเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน เช่น พริกเขียว พริกทอง ถั่วฝักยาว ข้าวโพด อ้อย มัน ข้าวฟ่าง เต๋อย แดงโม ผัก สำหรับทอดผ้า และผ้าห่มผ้านวม พื้นที่ป่าเขาเป็น แหล่งทรัพยากรสำรองของหมู่บ้านที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้เมื่อมีความจำเป็น และเป็นไปเพื่อการดำรงชีพ ไม่ว่าจะเป็นของป่า เช่น เห็ด สมุนไพร สัตว์ป่า เช่น เก้ง กวาง หมูป่า กระต่ายป่า ช้าง ฯลฯ ใช้เป็นอาหารและยารักษาโรค ไม้เบญจพรรณสำหรับใช้ปลูกสร้างบ้านเรือน เกวียน อุปกรณ์ต่างๆ และไม้ไผ่สำหรับการปลูกเพิง ทำเครื่องจักสานต่างๆ เช่น กระบุง ตะกร้า ไซ ช้อง ฯลฯ

ส่วนพื้นที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่หลายๆหมู่บ้านสามารถเข้ามาร่วมหรือเข้ามาจัดกิจกรรมได้แก่ พื้นที่ของวัดที่ไม่เพียงเป็นพื้นที่ของพิธีกรรมทางศาสนา แต่อยู่ในฐานะศูนย์รวม หรือ จุดประสานเชื่อมโยงชุมชนหลายๆหมู่บ้านเข้าด้วยกัน

การจัดระเบียบดังกล่าว จึงไม่เพียงเป็นการจัดระเบียบให้กับพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้นแต่ยังเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของคน ให้เป็นไปตามความรู้เกี่ยวกับลักษณะพื้นที่ทางกายภาพและการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์ในการดำรงอยู่ร่วมกันในชุมชน เช่น จำกัดพื้นที่บ้านด้วยการกำหนดเขตตามแนวลำน้ำ ทำให้พื้นที่บ้านที่ไม่อาจขยายตัวไปได้มากนัก การเข้ามาอยู่ใหม่ในชุมชน โดยไม่มีที่อยู่อาศัยจำเป็นต้องอาศัยอยู่กับเครือญาติ หรือเกลือกกันก่อนในระยะแรก

ซึ่งการเข้ามาอยู่นี้ก็จะถูกติดตามตรวจสอบความประพฤติจากคนในชุมชน หากความประพฤติไม่เป็นที่พอใจของสมาชิกในชุมชนก็จะถูกขับออกไป ในทางตรงข้ามหากอยู่แล้วเป็นที่ต้องอาศัยกันอยากได้เป็นเกลอให้อยู่ใกล้ชิดก็เป็นที่ทางให้ตั้งบ้านเรือนได้อยู่อาศัย ซึ่งพื้นที่อยู่อาศัยนี้จัดเป็นพื้นที่สำคัญที่แสดงถึงการเป็นสมาชิกหรือเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ส่วนพื้นที่ทำกินนั้นไม่เป็นที่หวงแหนกันเนื่องจากในยุคนั้นพื้นที่มีอยู่กว้างขวาง ใครขยันก็สามารถหากินได้ ประกอบกับการหยิบยกเอาปัญหาโจรขโมยที่เข้ามาขโมยวัวควายขึ้นเป็นประเด็นปัญหาสำคัญ ทำให้การรวมกันตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดกลายเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นความรู้ในการจัดทำเลที่ตั้งของชุมชนจึงเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามาจัดระเบียบชุมชน ทั้งเรื่องของทำเลที่ตั้ง และการคัดเลือกคนเข้าเป็นสมาชิกในชุมชน โดยกฎเกณฑ์นี้ถูกสร้างให้มีความสำคัญในฐานะที่สนองต่อความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงอยู่ร่วมกัน

ความรู้ในการจัดการพื้นที่ ที่เข้ามากำหนดแบ่งแยกพื้นที่ออกเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่สาธารณะ โดยพื้นที่ส่วนบุคคลได้แก่ พื้นที่บ้าน พื้นที่นา พื้นที่ไร่ และพื้นที่บุกเบิกหรือจับจอง ซึ่งเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามารับรองกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชนที่มีต่อพื้นที่ และทรัพย์สินส่วนบุคคล ซึ่งเท่ากับเป็นการสร้างความยอมรับในความแตกต่างของคน โดยความแตกต่างนี้ถูกกำหนดจากการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ หรือทรัพย์สิน ไม่ว่าจะเป็น ที่ดิน บ้านเรือน วัว ควาย ฯลฯ โดยความแตกต่างของคนนั้นนอกจากจะถูกประเมินจากกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินแล้วยังประเมินจากความมั่นคงในการบริโภค เช่น คนที่มีนามากก็สะท้อนให้เห็นว่าเป็นคนที่มีความมั่งคั่งเนื่องจากมีความมั่นคงในการบริโภค มากกว่าคนที่มียี่นน้อย คนที่มีที่นา ที่สวน ที่ไร่ ก็มีความมั่นคงมากกว่าคนที่มียี่นเพียงพื้นที่อย่างใดเพียงอย่างเดียว ส่วนคนที่ไม่มีทั้งที่นาที่สวน ที่ไร่ ก็จัดอยู่ในกลุ่มอัตคัดด้วยการสร้างความรู้ที่เข้ามาอธิบายถึงความแตกต่างของคนเช่นนี้ การจัดให้มีพื้นที่สาธารณะจึงเป็น เสมือนการจัดระบบเกื้อกูลไว้สำหรับสมาชิกของชุมชน ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น การกำหนดให้พื้นที่ป่า เป็นพื้นที่สาธารณะ ที่สามารถเข้าไปหาของป่า ล่าสัตว์เก็บเห็ด ตัดไม้ มาใช้ประโยชน์ได้ และเป็นพื้นที่ที่สามารถใช้เป็นพื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควายได้ วัดเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีการขุดสระน้ำขนาดใหญ่ไว้สำหรับชาวบ้านมาอาศัยเป็นแหล่งน้ำสำรองในหน้าแล้ง แม้แต่ในพื้นที่ส่วนบุคคลก็มีการจัดระเบียบเพื่อเป็นการเกื้อกูลแก่ส่วนรวมด้วย เช่น ในพื้นที่สวนที่จัดว่าเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล แต่ก็มีการจัดระเบียบเป็นข้อปฏิบัติร่วมกันสำหรับคนในชุมชนว่าของตก เช่น มะพร้าวตก มะม่วงตกให้สามารถเก็บเอาไปกินหรือไปขายได้ ซึ่งกติกานี้ถูกกำหนดขึ้นสำหรับสมาชิกในชุมชนที่ไม่มีที่สวนเป็นของตนเองก็สามารถที่จะหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปได้

ในแหล่งนี้พอจะมีแหล่งช่วยคนจนในหมู่บ้านได้ คือสวนเกษตรโบราณ ในยามที่มีพืชผลเกษตรยามพืชที่มีผลแก่เช่นมะม่วงสุกหล่นลงมานี้เอาไปขายได้ อย่างมะพร้าวนี้มีผลตลอดปีถ้าหล่นลงมาแล้วเราไม่มีหวังกัน ในหมู่บ้านนี้มันเป็นสวนเกษตร ทุกประเภทของผลไม้ที่หล่นลงมาเก็บได้ ...

ความรู้ในการจัดการน้ำ น้ำเป็นทรัพยากรสำคัญไม่เพียงเฉพาะต่อการดำรงชีวิตมนุษย์แต่ยังเป็นสิ่งจำเป็นในการผลิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูก เช่น การทำนา ทำสวน ทำไร่ หรือการเลี้ยงสัตว์ และไม่เพียงเฉพาะปริมาณน้ำเท่านั้นที่มีความหมาย แต่คุณภาพของน้ำนั้นก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน น้ำจึงไม่เพียงทำหน้าที่ในการหล่อเลี้ยงต้นพืชพันธุ์ต่างๆเท่านั้น แต่เป็นตัวนำสำคัญที่มีผลต่อสภาพดินด้วย เนื่องจากน้ำสามารถพัดพาสิ่งต่างๆมากับสายน้ำ ดังนั้นถ้าน้ำดีผลผลิตก็ดีด้วย

ถ้าน้ำดี ดินจะดีไปตามเพราะน้ำจะเป็นสิ่งที่นำพาสิ่งอื่นๆมาทำให้ดินดีขึ้น สมมติว่าดินไม่ดีแต่น้ำนี้ไหลผ่านมาอาจจะเอาอะไรมาบางสิ่ง เศษจากตัวอื่นมาทำให้ดินต่างไปด้วย ดังนั้นในการทำนา น้ำดีเป็นตัวยุทธสำคัญมาก...

ความรู้ในการจัดการน้ำ จึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น ไม่ว่าจะจัดในรูปของประติสักรกรรมทางวัตถุ เช่น เขื่อนฝาย ระเบิดดิน น้ำ ฯลฯ หรือในรูปของประติสักรกรรมทางสังคม(Social construct/artifact) ด้วยการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ความรู้ในการจัดการน้ำที่แสดงออกในรูปของการจัดให้มีหัวน้ำทำนบ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลการจ่ายน้ำ และเกณฑ์แรงงานในการดูแลรักษาเขื่อนฝาย หัวน้ำบ้าน เพื่อควบคุมดูแลการใช้น้ำในละแวกบ้าน และกระจายข่าวสารที่ส่งผ่านจากหัวน้ำทำนบไปยังผู้ใช้น้ำ ตลอดจนตรวจสอบการใช้น้ำและการดำเนินการตามระเบียบที่กำหนด เช่น การกำหนดการซ่อมแซมเขื่อนฝายที่จัดกระทำทุกปีก่อนฤดูกาลทำนา โดยอาศัยแรงงานจากผู้ใช้น้ำ ที่ถือเป็นหน้าที่ของผู้ใช้น้ำจากเขื่อนฝายทุกคนที่ต้องมาร่วมแรงในกิจกรรมนี้ หัวน้ำทำนบจึงมีหน้าที่กำหนดเกณฑ์ ส่วนหัวน้ำบ้านทำหน้าที่กระจายข่าวและตรวจสอบการส่งแรง ส่วนลูกบ้านอยู่ในฐานะผู้ใช้น้ำและผู้ร่วมแรงในการรักษาเขื่อนฝาย การปันน้ำจากเขื่อนฝาย ตั้งบนฐานคิดที่ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจากการใช้น้ำจากเขื่อนฝายจะถูกใช้ในการทำนาเป็นหลัก ซึ่งปริมาณของน้ำและช่วงเวลาของความต้อการน้ำถูกกำกับด้วยระดับสูงต่ำของพื้นที่และแรงงานในแต่ละครัวเรือน ความต้อการน้ำจึงมิได้เป็นไปหรือเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันทั้งหมดแต่สามารถผ่อนช่วงเวลาของความต้อการน้ำออกไปได้ และเมื่อเกิดมีความจำเป็นเร่งด่วนในการใช้น้ำในพื้นที่นาของผู้ใดก็สามารถตรวจสอบ

และรับรู้เข้าใจปัญหาและความสำคัญเร่งด่วนของปัญหาได้ เช่น “ใครมีความจำเป็นก็ปันให้กันก่อน หรือใครที่ไปถึงเหมืองฝายก่อนก็สามารถเปิดน้ำไปก่อนได้...” โดยมองการมาถึงเหมืองฝายก่อนว่าเป็นความมุ่งมั่น เอาใจใส่ และความต้อการน้ำอย่างเร่งด่วน ส่วนการดูแลรักษาเหมืองฝายเป็นหน้าที่ร่วมกันของทุกฝ่ายที่ใช้ประโยชน์ การจัดการน้ำจึงเป็นเรื่องของการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันและใช้ประโยชน์ร่วมกันมากกว่ามองถึง การใช้ประโยชน์แบบแยกส่วน และด้วยฐานการมองเช่นนี้ การตัดสินใจในการจ่ายน้ำจึงพิจารณาจากความจำเป็นเร่งด่วนของการใช้น้ำ ทุกกรณีของความเร่งด่วนในการใช้น้ำจึงมิได้เป็นเพียงปัญหาของปัจเจก ที่แยกส่วนออกจากส่วนรวม กล่าวคือ แม้จะเป็นปัญหาของปัจเจกแต่ ประเด็นนั้นก็สามารถถูกหยิบยกขึ้นเป็นประเด็นของชุมชนได้ เช่น การพิจารณาการปันน้ำให้กับสมาชิกที่มีความจำเป็นเร่งด่วน หากสมาชิกเป็นคนที่เป็นที่ยอมรับในชุมชนว่าขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์ก็จะได้รับการพิจารณาอย่างเอื้อเฟื้อ ในทางกลับกันผู้ที่ถูกมองว่าเกียจคร้าน หรือมีพฤติกรรมไม่ดี เช่น คดโกง ไม่เอาการเอางาน ตี๋มสุรา ติดอบายมุข ก็จะได้รับ การพิจารณาที่ต่างไป การจัดการน้ำภายใต้การพิจารณาประเด็นความจำเป็นเร่งด่วนจึงไม่เพียงถูกตรวจสอบจากชุมชนถึงประเด็นที่ยกขึ้นมากล่าวอ้างเท่านั้น แต่ความประพฤติของคนผู้ใช้น้ำก็ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการพิจารณาด้วย การจัดการน้ำจึงเป็นประเด็นทางสังคมที่สามารถใช้ควบคุมจัดระเบียบความประพฤติ ของคนในชุมชนได้ หัวหน้าทำนบจึงจำเป็นต้องเป็น คนที่มีคุณสมบัติพิเศษ คือ มีความเที่ยงตรง มีคุณธรรม มีความรู้ในการทำนา มีความขยันขันแข็ง รับผิดชอบและเป็นที่ไว้วางใจของสมาชิกในชุมชนอีกด้วย

ความรู้ในการจัดการน้ำ จึงเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามาจัดระเบียบการใช้น้ำที่มีได้ เป็นเพียงเพื่อความมั่นคงในการผลิตและการบริโภคของแต่ละครัวเรือนเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในชุมชนอีกด้วย

ถาม : คุณตาเคยไปทำเหมืองไหมครับ

ตอบ : ทำ มีเหมืองที่ส่งน้ำเข้ามาในนา ออกจากทำนบฝ่ายนี้ นัดกันไปลอกเหมือง เอน้ำมาใส่ ตกกล้า ถึงเวลาก็หารถมาไถ ผู้ใหญ่บ้านจะเป็นคนนัดว่าวันนั้นวันนี้จะมาลอกเหมืองกัน เป็นหัวหน้าเหมือง เดินบอกวานากี่เจ้าๆ กับออกกัน ก็ช่วยกันทำ ไปทุกปี ถ้าไม่ไปก็เสียเงินให้เขา ร้อยยี่สิบ

ถาม : การเกณฑ์คนงานมาลอกเหมืองนี้ นัดวันเราก็ต้องไป

ตอบ : ใช่ ต้องไป ถ้าไม่ไปเค้าก็เอาเงินร้อยยี่สิบนี้ไปซื้อน้ำซื้อท่าเลี้ยงกัน แต่เราไม่ไปไม่ได้ดอก ถ้าไม่ไปถึงเวลาจะไปเอาน้ำได้ยังไง ไม่ได้ดอกก็ต้องมีกฎมีเกณฑ์ ถึงเวลาไปนี้ต้องช่วยกันทำ ของตานี้ต้องผ่านตั้งสามแถวกว่าจะถึงตา

ถาม : การไปลอกเหมืองนี้ถือเป็นภารกิจของชาวนาด้วยใช่ไหม

ตอบ : ใช่ ทำเหมือง ทำทำนบ ตาไปทุกปี ถ้าทำนบมันทะลุนี้ถ้าเขามานัดก็ต้องไป ถ้าไม่อยู่ก็ต้องให้คนไปแทน ถึงอะไรก็ต้องมีคนไปแทน ไม่ไปจริงๆก็จ่ายเงินเค้าร้อยยี่สิบ บางคนไม่ไปก็จ่ายเงินมาเงินที่จ่ายมาก็เอาไปซื้อน้ำมันกินกัน ...

ความรู้ในการจัดการแรงงาน เป็นความรู้สำคัญที่เข้ามากำหนดการดำรงอยู่ร่วมกันของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นรูปของครอบครัวหรือชุมชน โดยกำหนดให้ทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของแรงงานในการผลิตของครอบครัว และ ชุมชน โดยความรู้นี้จะสะท้อนออกมาในรูปของการจัดการแรงงานในครัวเรือนและการจัดการแรงงานในชุมชน ดังนี้

การจัดการแรงงานในครัวเรือน สะท้อนออกมาในรูปของการแบ่งงานกันทำในครัวเรือนที่มีเป้าประเด็นที่ความมั่นคงในชีวิตคือ การมีอยู่มีกินของคนในครอบครัวเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเด็ก คนแก่ หรือคนหนุ่มสาวล้วนมีส่วนในการสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นโดยการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆในครัวเรือน โดยกิจกรรมในครัวเรือนจะไม่มีแบ่งแยกว่าเป็นงานของใครโดยเฉพาะแต่ทุกคนสามารถเข้าร่วมได้ เช่น กิจกรรมการทำงานในไร่ นา ห้าง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ คนแก่สามารถเข้าร่วมได้ตามกำลังแรงที่มี เช่น งานที่ต้องอาศัยแรงมากๆ เช่น งานไถ งานคราด ถางป่า ถางไร่ จะเป็นงานของฝ่ายชาย ส่วนฝ่ายหญิงก็ถอนกล้า ดำนา กิจกรรมที่ทำร่วมกันคือการเกี่ยวและนวดข้าว ส่วนงานในบ้าน ผู้หญิงหุงหา ผู้ชายหาฟืน เด็ก เลี้ยงควาย เลี้ยงน้อง แต่ลักษณะงานเหล่านี้มิได้มีการแบ่งแยกหรือการกำหนดแบบตายตัว ขึ้นกับแรงงานในครอบครัวเป็นสำคัญ เช่นในครอบครัวที่มีแรงงานผู้ชายไม่เพียงพอ ผู้หญิงก็สามารถที่เข้าช่วยทำงานไถคราดแทนได้ ขณะเดียวกันครอบครัวที่ไม่มีแรงงานผู้หญิง ผู้ชายก็สามารถทำงานแทนได้ สำหรับผู้สูงวัยทำหน้าที่เป็นผู้นำทำ หรือผู้สอน หรือชี้แนะในฐานะผู้ที่มีประสบการณ์ หรือความชำนาญมากกว่า ด้วยเป้าหมายของการดำเนินกิจกรรมคือ การสร้างความมั่นคงในการบริโภคให้กับทุกคนในครัวเรือน เช่นนี้ จึงสามารถประสาน เกาะเกี่ยว ยึดโยงคนเข้าด้วยกัน ด้วยเป้าหมาย และการดำเนินกิจกรรมที่มีร่วมกัน และรับรู้และเผชิญปัญหาร่วมกัน

การจัดการแรงงานระหว่างครัวเรือน ที่สะท้อนผ่านการเอาแรง การขอแรงหรือการวานแรง ที่ตั้งบนฐานของการพึ่งพา หรือผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การขอแรงในการทำนา ไม่ว่าจะเป็น การ ไถนา ดำนา เกี่ยวข้าว โดยเฉพาะในพื้นที่นาที่ใกล้เคียงหรือนาติดกัน การปิดน้ำในนาพื้นที่หนึ่งก็จะส่งผลต่อพื้นที่นาข้างเคียง ดังนั้นการเอาแรงจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพากันระหว่างผู้ขอแรง และผู้ให้แรง ซึ่งอาจจะมิใช่เป็นเพียงด้วยการร้องขอเท่านั้นที่มีการให้แรง แต่ด้วยผลกระทบที่อีกฝ่ายอาจได้รับด้วยนั้นก็เป็แรงสำคัญที่ทำให้การให้แรงและส่งแรงกลายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ และด้วยประเพณีการตอบแทนแรง ที่มีการเวียนไปส่งแรง

กันระหว่างบ้าน หรือการเลี้ยงอาหารให้กับผู้ที่มาช่วยแรง ก็เป็นอีกแรงที่ดึงหรือกระชับความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนให้แน่นแฟ้นมากขึ้น แรงจึงไม่ใช่สิ่งที่จะต้องเก็บงำหรือหวงแหน เพราะเมื่อไรที่ลงแรงก็จะได้ผลที่ตอบแทนกลับมา

คนสมัยเก่านี้เขาไม่เสียค่ายแรง เพราะคนมีชีวิตอยู่กับการเอาแรง การวานกัน มันมาก ถ้าเรามาอยู่กับเพื่อน มากินบ้านเพื่อน เพื่อนทำงานเราก็ตช่วยเพื่อน...

การจัดการแรงงานที่สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น การเกณฑ์แรงงานในการปรับปรุงทำความสะอาดเมืองฝาย ที่ทุกคนที่ใช้น้ำต่างก็ตระหนักดีถึงหน้าที่ในการร่วมแรงกันดูแลรักษา เมืองฝาย

การจัดการทรัพยากรในลักษณะเช่นนี้ จึงเป็นความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์สำคัญในการเข้ามำกำหนดระบบความคิดในการมองตัวตนของบุคคลที่มีได้มีและดำรงอยู่เพื่อตนเอง แต่มีและดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว หรือ ชุมชน กิจกรรมการแสดงออกของคนจึงมุ่งเพื่อประโยชน์ของครอบครัวและชุมชนเป็นสำคัญ ดังที่ผู้ใหญ่ท่านหนึ่งในชุมชนที่ตัดสินใจไม่เรียนต่อหลังจากจบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่เป็นเกณฑ์บังคับในขณะนั้น ทั้งนี้ไม่ใช่เนื่องจากความอึดคัดของครอบครัวแต่การไปโรงเรียนหมายถึง การละทิ้งภาระหน้าที่ของบุตรชายคนโตที่มีต่อครอบครัว และงานไร่งานนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่อาจทำได้ด้วยความสบายใจดังคำของผู้ใหญ่ท่านนี้ที่ว่า “ถ้าไปเรียนแล้วกินข้าวไม่อร่อย...” ด้วยจิตสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวที่ต้องร่วมกิจกรรม การหาอยู่หากินร่วมกัน การแยกตัวออกไปจึงเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรู้สึกผิดเนื่องจากขัดแย้งกับอุดมการณ์ที่มีอยู่ภายใน

ความรู้ในการจัดการผลผลิต ที่เข้ามำกำหนดรูปแบบและลักษณะของการผลิต และการจัดการผลผลิตให้เป็นไปเพื่อความมั่นคงในการบริโภคของครัวเรือน โดยการผลิตถูกกำหนดจากความต้องการในการบริโภคของครัวเรือน อันส่งผลให้การผลิตในครัวเรือนนั้นมีลักษณะหลากหลาย เช่น การทำนาปลูกข้าว ปลูกผัก ทำสวนไม้ผล หรือการปลูกฝายไว้ทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนการจัดทำอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยภายในบ้าน เช่น แอก ไถ กระบุง ตะกร้า เครื่องจักสานต่างๆ ฯลฯ อันเป็นการผลิตสำคัญที่มีอยู่ในทุกครัวเรือน การจัดการผลผลิตที่ได้จากการผลิตนี้เป็นไปเพื่อสร้างความมั่นคงในการบริโภค คือเพียงพอและสอดคล้องกับความต้องการหรือความจำเป็นในการบริโภค และด้วยหลักการที่ให้ความสำคัญกับความมั่นคงในการบริโภค เช่นนี้ ผลผลิตจึงถูกปันส่วนเก็บรักษาไว้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนก่อน ส่วนที่เหลือจากการปันไว้

บริโภคแล้วจึงสามารถนำไปแลกเปลี่ยน เพื่อให้ได้ผลผลิตอื่นที่ไม่มีการผลิตในครัวเรือนมาใช้ใน การบริโภค หรือแจกจ่ายเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ หรือมิตรสหาย

ความรู้ในการทำมาหากิน

พื้นฐานที่สุดในการทำมาหากินของคนในชุมชนหมู่บ้าน ได้แก่ การทำนา โดยความรู้ใน การทำนามีสาระสำคัญในการประสานธรรมชาติของสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ตั้งแต่ วงจรธรรมชาติของ ดิน พืช อากาศ ลม ฝน ร้อน หนาว ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปตามกาลเวลา ธรรมชาติของพันธุ์พืช เช่น ข้าวที่มีลักษณะแตกต่างกันไปในข้าวแต่ละพันธุ์ ตั้งแต่ ลักษณะต้น ระยะการเติบโต ผลผลิต ลักษณะของพื้นดิน ที่มีลักษณะต่างกันตามระดับความสูง ต่ำ ลุ่ม ดอน หรือการขุดน้ำของดิน เป็น ดินเหนียว ดินร่วน ดินปนทราย ลักษณะเฉพาะของสัตว์แต่ละชนิด เช่น วัว เดินเร็วทนความร้อนได้ดี ส่วนควายเดินช้า ไม่ทนอากาศร้อน แต่ทนฝน ธรรมชาติของสรรพสิ่งเหล่านี้ ถูกนำมาผสมผสานใน การทำนาซึ่งเป็นทักษะสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึง การเรียนรู้และเข้าใจในศักยภาพตลอดจนความจำกัดของ มนุษย์และด้วยความจำกัดนี้ มนุษย์พยายามที่ผสมผสานธรรมชาติของสิ่งต่างๆเข้าด้วยกันเพื่อลด ข้อจำกัดลงเพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้ ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับ ธรรมชาติของสิ่งต่างๆเหล่านี้จึงเป็นชุมพลอันยิ่งใหญ่ ที่จะกลายเป็นพลังอำนาจสำคัญก็ต่อเมื่อ ผนึกส่วนต่างๆเข้าด้วยกันอย่างผสมผสานสอดคล้อง คล้องจองไปด้วยกัน

ด้วยหลักการเช่นนี้ ทักษะความรู้ที่ได้จากการทำนาจึงเกิดขึ้นจากการเฝ้าสังเกตติดตาม ความเป็นไปของธรรมชาติที่มีฝน มีแล้ง มีร้อนมีหนาว เกิดขึ้น เช่นเดียวกับต้นข้าวที่มีการแตกหน่อ เติบโต แตกกอ ออกรวง ดังท่วงทำนองของดนตรี โดยท่วงทำนองของแต่ละชีวิตก็มีลักษณะ หรือ จังหวะในการดำเนินชีวิตที่ต่างกัน การเข้าใจหรือเข้าถึงท่วงทำนองของชีวิตต่างๆได้จึงไม่ใช่เป็น เพียงการทำซ้ำๆ แต่ต้องอาศัยการเฝ้าสังเกต ติดตามอย่างต่อเนื่องและด้วยคุณลักษณะเช่นนี้ การ ทำนาจึงไม่อาจเริ่มต้นด้วยการทำเพียงลำพังได้ แต่ต้องอาศัยการพาทำหรือนำทำจากพ่อแม่ปู่ย่า ตายาย และการทำนาในระยะฝึกหัดนี้มีหลักการสำคัญที่จะต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ที่นำพาทำ และการ ที่จะแยกตัวไปทำโดยลำพังได้ก็จะต้องได้รับการรับรองจากผู้พานำทำ

การทำนาต้องเชื่อฟังผู้ใหญ่ แนะนำ สิ่งที่ไม่เข้าใจก็ทดลองทำ สอนให้รู้จักตัวของตัวเอง ในหน้าที่การ งาน พ่อแม่จะวัดให้ เพราะในช่วงชีวิตที่เราเป็นเด็ก โดยมากเราก็จะไม่ทุ่มเทมาตรงนี้นัก มักจะใช้ เวลาในส่วนอื่นมากกว่า แต่คนที่มาทำนาก็จะทำแบบเดิมๆ...

ด้วยลักษณะของการเรียนรู้เช่นนี้ ความรู้ในการทำนาจึงมิใช่ความรู้ขั้นๆแต่เป็นทักษะชั้น สูงที่ต้องมีการสืบทอด ฝึกฝน คลุกคลีอย่างจริงจังเพื่อเข้าถึงท่วงทำนองของชีวิตของสิ่งต่างๆ และ

ความรู้ในแต่ละส่วนก็ไม่อาจแบ่งแยกออกจากกัน เนื่องจากความรู้ในลักษณะนี้มีที่มาจากการผสมผสานส่วนต่างๆเข้าด้วยกันอย่างสอดคล้องจอง เช่น ความรู้เรื่องเกี่ยวกับวงจรชีวิตของต้นข้าว ที่ถูกนำมาเป็นตัวกำหนดขั้นตอนการทำงาน ตั้งแต่ การคัดเลือกพันธุ์ข้าว การเตรียมต้นกล้า การหว่าน การไถ การคราด การปักดำ การดูแลระดับน้ำ ตลอดจนการเก็บเกี่ยว ที่ต้องสอดคล้องประสานกับพื้นที่ ช่วงเวลา หรือฤดูกาล หรือการมาของน้ำฝนที่เป็นแหล่งน้ำสำคัญในการทำงาน กล่าวคือ การคัดเลือกพันธุ์ข้าวลงในแปลงนาว่าต้องดูจากระดับน้ำ ซึ่งระดับน้ำนี้ถูกกำกับด้วยระดับพื้นที่ ที่มีทั้งสูงต่ำ ลุ่มดอน ในพื้นที่ลุ่มระดับน้ำก็จะสูงในฤดูทำนา ที่เป็นช่วงที่มีฝนตกชุก น้ำก็จะไหลจากพื้นที่สูงลงสู่ที่ต่ำ ดังนั้นนาในที่ลุ่มก็จะมีระดับน้ำสูง และด้วยระดับน้ำที่สูงเช่นนี้การเลือกพันธุ์ข้าวลงในแปลงนาลุ่มจำเป็นต้องใช้ข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่มีลำต้นสูงกว่า 180 เซนติเมตร และเป็นข้าวนักที่มีระยะในการเก็บเกี่ยวนานถึง 5 - 6 เดือน ในขณะที่ผลผลิตก็ให้สูง ซึ่งสอดคล้องกับระยะเวลา และ ระดับ ของการท่วมขังของน้ำที่ไหลลงสู่ที่ลุ่มตลอดช่วงของฤดูฝน ดังคำสนทนาดอนหนึ่งของผู้สัมภาษณ์กับผู้อาวุโสในชุมชนที่ว่า

ถาม : แล้วพอไปรู้ได้ยังไงว่าในพื้นที่อย่างนี้ ต้องใช้พันธุ์นี้

ตอบ : ก็รู้แหละครับ เาน้ำวัดเอา ถ้าที่ดอนน้ำมันจะเรียบพอดี ถ้าที่ลุ่ม มันก็จะไปใส่ กข ได้ไงละ มันก็ท่วม ก็ดูจากวัด เาน้ำวัด...

ระยะห่างในการปักดำ ถูกกำหนดด้วยปัจจัยหลายประการ เช่น ระดับน้ำ “น้ำลึกดำห่าง น้ำเขินดำถี่...” คุณภาพของดิน “แล้วแต่โคลนดีไม่ดี ถ้านาโคลนดีเขาก็ดำถี่หน่อย ถ้านาโคลนไม่ดีดำถี่เกินไปรวงจะฝอยถ้าดำห่างมันจะแตกกอใหญ่ ...” “นาใหม่ดินดี ดำห่าง กอใหญ่ ถ้าดำถี่ไป รวงข้าวมันจะไม่ดีเป็นลิบเป็นอะไร...” พันธุ์ข้าว “ระยะห่างในการปักดำถ้าเป็นพันธุ์พื้นเมืองอยู่ในระยะ 30 เซนติเมตรเนื่องจากใบแผ่เป็นทางกระสวยไถ ถ้าเป็นพันธุ์ กข 25 เซนติเมตรเพราะต้นเตี้ยใบชัน ...”

การสอดคล้องประสานระหว่างมนุษย์และธรรมชาติดังปรากฏให้เห็นในการปักดำที่สอดคล้องลงตัวระหว่างธรรมชาติของสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติของสรีระของมนุษย์ และธรรมชาติของต้นข้าว

ดำจากตะวันออกไปตะวันตก เวลาหันหน้าไปตะวันออก ลมก็พัดไปทางทิศตะวันออกเวลาก้มลงปักดำตะวันก็ไม่แยงตา ลมเย็นกำลังดี ต้นกล้าก็จะเอนไปตามทางลม ...

การปักดำนั้นมีรายละเอียดเกี่ยวกับธรรมชาติของต้นข้าวที่ต้องปักต้นกล้าประมาณ 1 - 2 วัน เพื่อให้ต้นกล้าฟื้นตัวแล้วจึงนำไปปักดำได้ นอกจากนั้นการนำต้นกล้าไปปักดำยังต้องมีการตัดใบ

กล้าลงเพื่อลดการเสียน้ำ ส่วนการตัดมากหรือน้อยขึ้นกับระดับน้ำในแปลงนาที่จะปักดำ ถ้าระดับน้ำสูงก็ตัดใบน้อยถ้าน้ำน้อยก็ตัดให้ต้นกล้าเตี้ยลงเพื่อให้ระดับน้ำเป็นตัวพยุงต้นข้าว ดังนั้นถ้าระดับน้ำน้อยการปล่อยให้ต้นกล้าสูงเมื่อลมพัดต้นกล้าก็จะหัก ระดับน้ำกับความสูงของต้นกล้าจึงต้องสอดคล้องสัมพันธ์กัน

การหว่านกล้านั้นต้องประสานธรรมชาติของพื้นดินเข้ากับการเติบโตของเมล็ดพันธุ์ข้าว แสงแดด ความชื้น ที่มีผลต่อการเติบโตของต้นข้าว

เตรียมบ่อนกล้า หาบ่อนตรงไหนที่มีกล้าได้ ก็หาน้ำใส่ แล้วก็ไถ ไถแล้วก็มาหมักไว้ 2-3 คืน แล้วก็มาแช่ข้าว แช่พอให้ได้คืนหนึ่งแล้วเอ็งก็สง พอได้คืนหนึ่งรุ่งขึ้นก็เอาไปหว่าน หว่านเสร็จสรรพแล้ว เดือนหนึ่งแล้ว ก็ไปถอนไปดำ ถ้าไม่ถึงเดือนไปถอนแล้วมันขาด กล้ามันก็จะไม่ดี ไม่ยาว เดือนหนึ่งก็พอดี พอถอนแล้วก็ไปดำ ...

การตัดสินใจในทุกขั้นของการทำนาจึงต้องตั้งบนฐานของความรู้ความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของส่วนต่างๆ และการคิดคำนวณ การวางแผน เพื่อให้เป็นไปอย่างสอดคล้องประสานทุกส่วนเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ซึ่งทักษะ ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม หล่อหลอมเป็นเนื้อเดียวในร่างกายและจิตใจของชาวนาอย่างไม่รู้ตัว โดยสามารถเห็นทักษะความรู้นี้ได้ชัดเจนในทุกขั้นตอนของการทำนา ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมอุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือในการทำนา การเตรียมแปลงนา การตกกล้า การปักดำ ตลอดจนการดูแล และการเก็บเกี่ยว

การจัดเตรียมอุปกรณ์เป็นภาระกิจสำคัญของชาวนาที่จะต้องจัดเตรียมก่อนการลงนาแต่ละครั้ง โดยการจัดเตรียมอุปกรณ์นี้เริ่มตั้งแต่การหาวัสดุที่จะใช้ในการจัดทำ การคิดคำนวณรูปแบบไปจนถึงการจัดทำการทดสอบและการใช้จริง อุปกรณ์การทำนาประกอบไปด้วยส่วนต่างๆมากมาย แต่ละชิ้นล้วนมีลักษณะพิเศษที่มีผลต่อการทำนา ดังนั้นการจัดทำอุปกรณ์แต่ละชิ้นจึงเป็นไปด้วยความประณีต เช่น การจัดทำคันไถ เริ่มจากการคัดเลือกไม้ที่ต้องเป็นไม้เนื้อแข็งประเภท ประดู่ หรือ พะยูง รูปทรงของไม้ ต้องมีลักษณะและขนาดโค้งงอที่พอเหมาะเพื่อช่วยผ่อนแรงในการไถนา แล้วจึงนำมาแกะ ถาก เกลา เจาะ ชัด ที่ต้องอาศัยฝีมือและความชำนาญในเรื่องของสัดส่วนและการรับแรงการลงน้ำหนักโดยการที่จะเข้าใจเรื่องเหล่านี้ได้ต้องผ่านการศึกษาสังเกตและทดลองจากการใช้งานจริงที่ต้องสอดคล้องพอดีกับวัวควายที่ใช้เทียม

ได้ไม้มาแล้วก็หาคอน หาตะปู หาสิ่ว สิ่วมาเจาะ ถากไม้หมดแค่มือถากไม้ เอาหัวหมูมา เจาะที่คันไถ ไถต้องไม้คด ๆ ต้องเอาไม้คดถ้าไม้คดมันไถไม่สนุก ไถไม่สนุก เอาได้เหมือนกันนะตรง ๆ แต่มันไถไม่สนุก ไถไม่ดี ต้องเลือกไม้ มันไม่ใช่แต่อย่างเดียวนะเนี่ย ไถไม้คันชักอีกเราจะได้คันชัก

เขาเอาออกจากตัวได้อีก ต้องมาเจาะตัวได เจาะเอาคันชักใส่ หาเหลี่ยมดีให้แน่น อันนี้ก็เดี๋ยวนีเขา ก็บางที่เขาทำเขาก็ไม่ตรง เขาก็เอาตรง ๆ เลยละ อันนี้คันชัก ไม่คดหรอก อันที่พอใหญ่กว่าโบราณนี้ เค้าเขาไม่คดทำคันชัก เป็นยั้งจั้น ที่คานหนัง หนัง ใส่อีกนี้ หนังควายหนังวัวเรานี้แหละ หนังก็ เวลาควายวัวตาย ก็รวเอาหนังควายวัวนั้นแหละ เอาหนังแห้งตากแห้งเสียก่อน จะเหนียวเอามาผูก ผูกติดกับอ้อ ทำอ้ออีกอันหนึ่ง ที่นี้เอาไขผูกกับแอก ไขอ้อใส่คอ มันคอกควายกับคอกวัว ...

อุปกรณ์แต่ละชิ้นที่ประดิษฐ์ขึ้นจึงมีคุณลักษณะเฉพาะ และ เป็นงานฝีมือที่มีประวัติและ ความเป็นมาที่แตกต่างไปในแต่ละชิ้น ตั้งแต่การเสาะแสวงหาวัตถุดิบ การสอดประสานระหว่างผู้ใช้ วัว หรือควายที่ใช้เทียม ซึ่งเป็นเรื่องเฉพาะที่ต้องอาศัยการสังเกต การคำนวณ และฝีมือในการขัด เกลาเหลี่ยมมุมให้พอเหมาะตลอดจนการคิดคำนวณในจุดกดทับและลากจูงต่างๆ เช่น การคำนวณ น้ำหนักจากจุดที่ควายลากที่มีเชือกผูกโยงสองข้างเข้ามายังแอก โดยวิธีการผูกจะต้องอาศัยเทคนิค ค่อนข้างสูงโดยเทคนิคนี้เป็นเทคนิคเฉพาะสำหรับคนบังคับไถ วัวควายและไถแอกที่ใช้ว่าจะไถเข้า มุมไหนพอดี หรือการปรับไถที่สามารถปรับที่ตัวไถ หรือหัวหมูที่ไม่ว่าจะปรับ ณ จุดใดก็ต้องปรับ แอกที่โยงมายังไถ โดยระดับเหล่านี้เป็นเทคนิคเฉพาะตัวสำหรับคนใช้เท่านั้น สำหรับคนที่ไถแต่ไม่ รู้เทคนิคเหล่านี้ การไถก็เป็นเรื่องที่ยากลำบากถ้าไถลึกเกินไปควายก็ลากไม่ไหว เพราะน้ำหนักเกิน ถ้าไถตื้น การลากไถก็จะเป็นไปได้เร็ว บางครั้งไถเกิดติด หรือสะดุด ไถอาจหักได้ นอกจากการ คำนวณน้ำหนักและระดับความลึกในการไถแล้ว ยังผูกโยงเข้ากับลักษณะนิสัยหรือบุคลิก กำลัง เฉพาะของวัวควายแต่ละตัวที่ใช้ในงานไถ ที่เป็นเรื่องที่จะเฝ้าสังเกตซึ่งการจะเข้าถึงความรู้ี้สามารถ ทำได้จากการสัมผัสและปฏิบัติจริงเท่านั้น

ความสอดคล้องสัมพันธ์นี้ แม้จะแสดงออกในรูปของประติมากรรมทางวัตถุแต่ก็บ่งชี้ให้ เห็นถึงความรู้ที่มีพื้นฐานที่มาจากธรรมชาติของสรรพสิ่งที่สามารถเรียนรู้ได้จากการสังเกต ทดลองปฏิบัติจริง และการเชื่อมโยงผสมผสานความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ที่ ต้องอาศัย ทักษะฝีมือ การคิดคำนวณ การวางแผน ตลอดจนศิลปะของการเคลื่อนไหวร่างกายของ มนุษย์ เพื่อสามารถสอดประสานความรู้เข้าด้วยกันและนำมาใช้ประโยชน์ได้

นอกจากการใช้ทักษะฝีมือและการคิดคำนวณในการจัดทำอุปกรณ์แล้ว การคิดคำนวณ เพื่อให้เกิดการสอดประสานสัมพันธ์ของสรรพสิ่งต่างๆยังปรากฏชัดเจนในอีกหลายๆขั้นตอนของ การทำนา เช่น การหว่านกล้าเพื่อเตรียมต้นกล้าสำหรับการปักดำ ในฤดูทำนา ที่ต้องอาศัยการคิด คำนวณปริมาณเมล็ดพันธุ์กับพื้นที่นาที่เพาะปลูก เพื่อให้กล้าเพียงพอกับพื้นที่นา โดยในการคิด คำนวณนั้น ไม่เพียงแต่การคิดคำนวณพื้นที่กับจำนวนกล้าที่ต้องใช้ที่ต้องสัมพันธ์กับเมล็ดพันธุ์ข้าว

ที่ใช้ในการหว่านเท่านั้น แต่ยังมีการคิดคำนวณเผื่อนกเผื่อหนูด้วย ซึ่งเป็นส่วนที่มีชีวิตอยู่ในนาด้วย
 ดังคำสนทนาของผู้สัมภาษณ์กับผู้อาวุโสท่านหนึ่งในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นการคิดคำนวณนี้

ถาม: คุณตาครับ คุณตามีแปดไร่ที่คุณตาต้องคิดคำนวณใหม่ครับว่าแปดไร่ต้องหว่านเท่าไร

ตอบ: หว่านแปดปี๊บ หกปี๊บครึ่ง ปี๊บน้ำมันก๊าด โดยมากเขาก็กองไปหว่านเลย ทุ่งหนึ่งก็แปดปี๊บ

แต่ตาหว่านปี๊บเจ็ดปี๊บครึ่ง

ถาม: แล้วพอดีไหมครับ

ตอบ : พอดี ได้กล้าพอดี ไม่ขาดไม่เกิน แต่หนุมนมากิน

ถาม : แล้วตอนหว่านนี้คุณตาเผื่อหรือเปล่า

ตอบ : เผื่อ ปีกลายหว่านแปดปี๊บแล้วเหลือ

ถาม : แปดปี๊บละครับ

ตอบ : ปี๊บหว่านเจ็ดปี๊บครึ่ง เกือบไม่พอ หนูมากิน

ถาม : ปี๊บหน้าจะหว่านเท่าไรครับ

ตอบ : หว่านแปดไปเลย หว่านเผื่อหนู ต้องคิดคำนวณ บึงนั้น จุ ...กล้าสามร้อยกำ บึงต่อไปร้อย

กว่า บึงต่อไปสี่ร้อยกำ บึงต่อไปสองร้อย ทั้งหมดพันหนึ่งร้อยกำ...

การคิดคำนวณนี้ อาจมีการผิดพลาดได้ เช่น การคำนวณเผื่อมากเกินไป หรือน้อยเกินไป
 ที่มีอยู่เป็นปกติแต่ความผิดพลาดนั้นไม่ถือว่าเป็นสิ่งเลวร้าย แต่กลับเป็นสิ่งที่หยิบยกขึ้นมาใช้เพื่อ
 สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เช่น กรณีที่ต้นกล้าไม่เพียงพอก็ต้องค้นหามันที่กล้าเหลือ
 ซึ่งก็จะได้รับการช่วยเหลือเป็นอย่างดี คือก็จะสามารถขอกล้านั้นมาได้ไม่มีการหวงกัน ยกเว้นกรณี
 ที่จ้างถอนกล้าก็ต้องช่วยค่าถอนกล้าแต่ถ้าเป็นกรณีที่ตนเองก็ไม่ต้องช่วยค่าถอน ดังคำสนทนาที่
 ได้จากการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสเกี่ยวกับการตกกล้าที่ว่า

ถาม : ถ้าเกิดปี๊บไหนกล้าเราขาด เราจะทำอย่างไรครับ

ตอบ : ก็ไปเที่ยวหา ที่ไหนเขาเหลือ ตาเคยไปเที่ยวหาที่เขาดำแล้ว เขาเหลือ เขาก็ให้

ถาม : เขาหวงไหมครับ

ตอบ : เขาไม่หวงดอก เหลือแล้วเขาก็ให้ บางที่เขาถอนแล้ว เขาจ้างถอนร้อยกำก็ร้อยบาท เอ็งก็

จ่ายค่าถอนให้เขา ถ้าเขาถอนเองก็ไม่ต้อง บางที่เขาให้ถอนเอาเอง เขาไม่หวงดอก...

นอกจากการคิดคำนวณแล้ว การทำนาก็อาศัยการวางแผน ที่ปรากฏในรูปของการจัด
 ลำดับก่อนหลังในการลงแปลงนา และการจัดช่วงเวลาในการไถที่สอดคล้องประสานกับการเติบโตของ
 ต้นกล้า กล่าวคือ การลงแปลงนาถูกจัดลำดับก่อนหลังตามระดับสูงต่ำของพื้นที่ โดยมีช่วงเวลา

ของฤดูกาลหรือการเข้ามาของฝน และแรงงาน เป็นตัวกำกับ พื้นที่ที่เป็นนาหล่มหรือพื้นที่ต่ำจะถูกคัดเลือกให้เป็นพื้นที่ในการทำนา ก่อน เพื่อให้ต้นข้าวเติบโตทันกับการมาของปริมาณน้ำ เมื่อทำนาในพื้นที่หล่มแล้วก็ทำนาในขั้นตอนต่อไป โดยอาศัยการปิดน้ำจากนาต่ำทดน้ำขึ้นไปนาพื้นที่สูงได้

นาแต่ละแปลงมีนาสูงนาค่ำ เราก็เลือกทำนาต่ำก่อน แปลงนี้นาค่ำ ทำแล้วก็ย้าย ทำนาต่ำแปลงโน้น เพื่อเราต้องการหนีน้ำ เพื่อให้ข้าวเราพ้นน้ำ พอทำนาต่ำเสร็จแล้ว เราก็หันไปทำนาสูง ที่นี้แปลงที่เราดำนา พอข้าวสูงขึ้น เราก็ทดน้ำ เก็บน้ำไว้ น้ำจะขึ้นไปทีนาสูง เป็นส่วนหนึ่งที่เราต้องเป็นสูตร ไม่ต้องใช้แรงงานเพิ่ม หรือค่าใช้จ่ายเพิ่ม คือหาที่ทำนาลึกก่อน เก็บน้ำที่มันไหลมาจากที่นาลึกเสียก่อน แล้วเราก็เก็บกักน้ำไว้เพื่อให้มีน้ำสูง ...

และด้วยคุณลักษณะเช่นนี้ พื้นที่และพันธุ์ข้าวที่เลือกใช้ในการเพาะปลูกจะต้องสัมพันธ์กับพื้นที่นา พันธุ์ข้าวที่มีมาแต่ดั้งเดิมจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมิใช่เพียงเฉพาะรสชาติ หรือปริมาณผลผลิตแต่สัมพันธ์โดยตรงกับพื้นที่ที่สอดคล้องกับธรรมชาติของพันธุ์ข้าว " เราทำนาลดหล่นไปตามระดับพื้นที่ เราจะตกกล้าข้าวหนักก่อน แล้วก็ดำน่าน้ำลึกก่อน แล้วถึงจะไปดำข้าวกลาง แล้วดำข้าวเบา ซึ่งให้ผลระยะสั้น ประมาณ 115 วัน..."

พร้อมๆกับการหว่านเมล็ดพันธุ์ การไถนาก็จะดำเนินไปตลอดช่วงเวลาที่ยาวของการเติบโตของเมล็ดพันธุ์ไปสู่ต้นกล้า โดยเริ่มจากการไถตะ โดยอาศัยแรงงานวัวควายเป็นสำคัญในการลากไถ การไถตะนี้เป็นไถแรก ที่อาศัยน้ำเป็นตัวทำความชุ่มชื้นให้กับดินเพื่อความสะดวกในการไถ การไถนาสำคัญที่การคาดประมาณน้ำหนักว่าในส่วนของไถที่ควายลาก กับระดับความลึกของการไถผ่านเนื้อดิน การไถนี้จะไถไปในทางเดียวกันในแปลงที่ไถ หลังจากนั้นก็ไถวนกลับที่ไถไว้ แล้วจึงคราดนาหรือที่เรียกว่าไถคราด

ดินนะดินต้องหันไปทางเดียวกัน ดินจะต้องกลบนะ ถ้ามันจะคราดไม่ได้ เพลินนะทำแล้วก็เพลิน เพลิน...

การไถคราด ก็คือการพรวนดินให้ละเอียดและปรับพื้นดินให้เสมอ ไปพร้อมกัน กล่าวคือ หลังจากการไถแล้วพื้นนาจะเป็นร่องยาวเป็นแนวดินที่แยกออกจากกัน การไถคราดซึ่งอาศัยแรงงานวัว หรือควายเพื่อพรวนดินให้ละเอียดและปรับผิวดินให้เสมอโดยอาศัยน้ำหนักในการกดคราดลงในดิน ในส่วนของพื้นที่ลึกและตื้น เพื่อให้พื้นดินเสมอ การคราดนาก็จำเป็นต้องทำ 3 - 4 เที่ยว เพราะบางครั้งเนื้อดินละเอียดไม่พอ ดินที่เป็นก้อนแข็งก็ต้องใช้เวลามาก ไม่เพียงแต่การวางแผนจัดแบ่งงานออกเป็นขั้นตอนลำดับก่อนหลังเท่านั้น แรงงานก็ถูกแบ่งปันเพื่อให้งานแต่ละขั้นตอน

สามารถเสร็จสิ้นและประสานกันได้อย่างพอเหมาะ โดยการไถพรวนถูกจัดให้เป็นงานของฝ่ายชาย ขณะที่ฝ่ายหญิงก็เตรียมถอนกล้าโดยการถอนกล้านี้ก็จะสอดรับช่วงของการเสร็จสิ้นจากการไถพรวนเป็นจังหวะที่เข้ามารับช่วงและส่งต่อไปสู่การดำนาได้พอเหมาะ

นอกจากนั้นการทำนายังสะท้อนให้เห็นถึง ศิลปะแห่งท่วงทำนองของการเคลื่อนไหวร่างกาย ที่สอดประสานกัน เช่น ในการถอนกล้า หรือการตกกล้า จะดำเนินการเมื่อการเตรียมแปลงนาใกล้ สิ้นสุดโดยทั่วไปจะระยะเวลาประมาณอีก 3 วันแปลงนาจะเสร็จและสามารถดำได้ ก็จะเริ่มทำการ ถอนกล้า ทั้งนี้เพื่อมิให้กล้าเสีย การถอนกล้าสำคัญที่น้ำหนักในการดึงต้นกล้าที่จะต้องระมัดระวัง มิให้รากขาด เมื่อถอนแล้วต้องมีจังหวะในการฟาดกับเท้าหรือหน้าแข้งเพื่อล้างหรือสลัดดินที่ติดขึ้น มาพร้อมรากออก การถอนและการฟาดจึงเป็นการจัดกระทำที่ต้องอาศัยจังหวะ หรือท่วงทำนองที่ นอกจากจะทำให้การถอนต้นกล้าออกมาได้รากที่สมบูรณ์แล้วยังสร้างความเพลิดเพลิน มากกว่า การเร่งรีบ รีบร้อน หรือแข่งขันกับเวลา ต้นกล้าที่ถอนขึ้นมาแล้วจะถูกมัดด้วยตอกเป็นพุ่มเพื่อ สะดวกในการหาไปยังแปลงนาที่ทำการปักดำ การมัดกล้า เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยทักษะและความ ขำนาญในการมัด มิฉะนั้นต้นกล้าก็จะขาดหรือไม่ก็ถูกตอกบาดมือ ดังคำสนทนาระหว่างผู้อาวุโส ท่านหนึ่งในชุมชนกับผู้สัมภาษณ์ที่ชี้ให้เห็นประเด็นนี้ว่า

ตอบ : การมัดกล้าก็ใช้ตอกไม้ไม่เรานี่

ถาม : แล้วมันไม่บาดใบ

ตอบ : จะไปบาดอะไรเขาเล่า รู้จักดึง ถ้าไม่รู้จักดึงก็มีมือ ต้องรู้จักนะอันนี้ มีเคล็ดอีก

ถ้ามัดแน่นต้นก็หักอีก หักอีก ต้องมัดให้มันพอดี พอดี ๆ

ถาม : อย่างนี้มัดไม่เป็นก็เสียหมด

ตอบ : เสียหมด ขาดหมด...

ทำนองเดียวกันในการปักดำ หรือการดำนาที่สะท้อนศิลปะของการปักดำ ที่ไม่เพียงเป็น การสอดประสานระหว่างการเคลื่อนไหวของร่างกาย จิต (สมาธิ) และการคิดคำนวณในการปักดำ แต่ละปักในพื้นที่สะท้อนออกมาในท่วงท่า ลีลา ในการถอนกล้า การคลายกล้า และการปักดำ

การหอบกล้า โดยทั่วไปหอบด้วยแขนซ้าย มือซ้ายทำหน้าที่คลายกล้า โดยใช้นิ้วโป้ง และนิ้วชี้แยกกล้าออกมาเตรียมส่งให้กับมือขวาที่รับไปปักดำ มือขวา รับต้นกล้าด้วยการจับต้น กล้าด้วยนิ้วชี้และนิ้วโป้ง ที่โคนต้นติดรากกล้า ส่วนนิ้วก้อยกอดรับต้นกล้าไว้ ปักดำในเนื้อดินที่ถูก ไถพรวนเป็นเนื้อละเอียดนุ่มได้พื้นน้ำกดด้วยนิ้วโป้งลงไป

ด้วยภาพของการทำนาที่สะท้อนให้เห็นถึง ศิลปะทั้งด้านการวางแผน การคิดคำนวณ การเคลื่อนไหวร่างกาย ดังกล่าว การทำนาจึงมิได้เป็นเรื่องของแรงงานล้วนๆ แต่เป็นทักษะชั้นสูงของการประสานสัมพันธ์ธรรมชาติ หรือชีวิตของสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็น พื้นที่ ฤดูกาล ระดับน้ำ คน สัตว์ พืช เข้าด้วยกัน

การทำนามักจะมีขั้นตอนที่ชัดเจนแต่การทำนาก็มิใช่เป็นเพียงการทำตามขั้นตอนเท่านั้น แต่เป็นการแสดงออกถึง ความคิดสร้างสรรค์ ทักษะความรู้ ที่เกิดขึ้นจากการประสานชีวิตของสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน ดังนั้นการทำนาจึงสามารถสะท้อนทักษะความรู้ความชำนาญของผู้ทำนาด้วย เช่น การปักดำที่เป็นระเบียบสลับหว่างสวยงามที่สะท้อนให้เห็นถึงความชำนาญละเอียดประณีตของผู้ลงแปลงนา ดังทักษะของยายคงเกี่ยวกับการปักดำที่มองว่าการปักดำไม่ว่าจะปักแบบเป็นแถวเป็นแนวหรือปักแบบสลับหว่าง หรือปักแบบสะเปะสะปะก็ได้ข้าวไม่แตกต่างกันแต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นในใจของยายคงที่ทำนามาตลอดชีวิตจนอายุ 84 ปี และพึงระลึกจากการทำนามาเพียง 3 ปีมองว่านาที่ปักแบบสะเปะสะปะไม่สวยงามสะท้อนถึงความไม่ถนัดของผู้ทำ "มันก็เหมือนกันเวลาได้ข้าวก็เหมือนกัน แต่มันขึ้นแล้วไม่งาม มันเป็นทางเป็นรูไปอย่างงี้ มันไม่งาม แล้วแต่ใจคน สมัยนี้ไม่ถนัดถีดำไม่สลับหว่าง หว่างมันไม่เสมอ หว่างใหญ่หว่างน้อย ไม่เสมอ ..."

การทำนาจึงมิได้ทำหน้าที่เป็นเพียงตัวที่สะท้อนให้เห็นถึง ชุดทักษะ ความรู้ ที่ถูกผลิตขึ้นให้เป็นไปในลักษณะสอดคล้องประสานกันของธรรมชาติของสรรพสิ่งเท่านั้น แต่ด้วยการสอดคล้องประสานของความรู้เหล่านี้ยังสามารถก่อให้เกิดผลผลิตตามมาอีกด้วย ดังนั้นการทำนาที่ปรากฏให้เห็นถึงการดำเนินการอย่างเป็นขั้นเป็นตอน และทุกขั้นตอนแสดงถึงการลงแรงปฏิบัติด้วยความวิริยะอุตสาหะ ไม่ว่าจะเป็นการถอนกล้า การปักดำที่ปักลงที่ละปัก หรือการเกี่ยวข้าวที่ละกำ รูปแบบการดำเนินการเช่นนี้ จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของอุดมการณ์ที่เข้าไปกำหนดจิตสำนึกของมนุษย์ให้รับรู้และเข้าใจว่า การกระทำเช่นนี้เป็นเรื่องของศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่ไม่ได้เบียดเบียนส่วนอื่น และกลายเป็นความภาคภูมิใจเมื่อได้ผลผลิตจากการกระทำนั้น ความยากลำบากในการทำนาจึงมิได้ถูกมองว่าเป็นความเหนื่อยยาก หรือความลำบากทางกายแต่เป็นเรื่องของจิตใจที่สะท้อนผ่านการทำนา ที่ ประณีต บรรจง และการทำนาเป็นเรื่องของความสุขและความเพลิดเพลินสนุกสนาน ที่เห็นได้จากความเห็นของชาวนาท่านหนึ่งในชุมชนที่ว่า

เราทำตอนแรก หัดมาตั้งแต่เล็ก ค่อยๆ เก็บเกี่ยวมีประสบการณ์สะสมไปเรื่อยๆ แต่ตอนแรกเราไม่ได้ทำด้วย คล้ายๆว่าตัวเราเองก็ตกไป แต่พอมาทำด้วย ของเรา แบบว่าเต็มรูปแบบจากเริ่มเลย พอทำนาเสร็จเรียบร้อย พอข้าวเริ่มโต เราก็ภูมิใจจากที่ของเราทำ แต่พอเราเห็นข้าวมันงอกมันงามหรือโตขึ้นก็ภูมิใจ ยิ่งข้าวส่งผลดี เราก็ปลื้มใจ ยิ่งใกล้วันตอนเช้าเริ่มเกี่ยว หรือเริ่มจะสมบูรณ์ สภาพจริง

มันสมบูรณ์เต็มที่เราก็เริ่มยิ้ม เพิ่มความอยากรู้อยากได้ถึงเวลาเก็บเกี่ยวแล้วมันจะได้สักเท่าไร
การทำงานนี้ผลผลิตมันต้องรอเก็บปี เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนา เก็บเกี่ยวก็ถึงเดือนมกรา ถึงจะได้ผล...

ความรู้ในการดูแลสุขภาพ

ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพและการรักษาโรคมีลักษณะที่สะท้อนให้เห็นภาพ
ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะในการมองโลกที่แบ่งออกเป็นภาคของกาย และจิตวิญญาณ ความรู้
เกี่ยวกับการรักษาสุขภาพ จึงถูกสร้างขึ้นมาโดยมีลักษณะของการประสานกันของร่างกายและ
จิตใจ ดังนั้นการผิดปกติหรือความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น จึงสามารถเกิดขึ้นได้จากภายในร่างกายและ
จิตใจของตนเองเช่น โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ หรือการเจ็บป่วยที่เกิดจากการตกใจ หรือเกิดจากภายนอก
เช่น การหกล้ม เกิดบาดแผล หรืออุบัติเหตุต่างๆ หรือเกิดจากการผิดผี เช่น การล่วงเกินสิ่งต่างๆ ที่
มองไม่เห็น

ความรู้ในการรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากภายใน โดยหมอพื้นบ้าน ซึ่งมักเป็นพระ
มาก่อน หรือได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากพระ หรือตำรา จึงประกอบด้วยส่วนของเครื่องยา
คาถา และการปฏิบัติตน กำกับเข้าด้วยกัน สอดคล้องกับการมองว่าร่างกายและจิตใจไม่สามารถ
แยกออกจากกันได้ เช่น ตำรายาแก้อาการตกเลือดตกขาว ที่ประกอบด้วย ตำรายาซึ่งได้แก่ ต้น
กำกาย , หัวเพ็ก , เม็ดไฟ , หัวยาข้าวเย็น , เกล็ดนิ่ม 7 เกล็ด และมีคาถากำกับ “ สังคะโย วิโสจี
วะรัง โรคคะนุนตกเลือดตกขาว เจ็บในท้อง ระวังละลายสูญหายออกไป ปะติเสวะมิ ...” ด้วย
ตำรายาที่ผ่านการกำกับด้วยคาถานี้ นำไปใส่น้ำ ต้มกิน ก็สามารถหายจากอาการเจ็บป่วยได้

นอกจากตำรับยา และคาถาที่กำกับแล้วยังมีส่วนของการแก้เคล็ดบางประการประกอบ
ด้วย ดังเช่นตำรับยาแก้ริดสีดวง ซึ่งประกอบด้วยตำรายาจากต้นกระสังที่นอกจากจะมีคาถากำกับ
แล้วยังต้องมีเคล็ดในการทำบางประการดังที่ตาเปรมหมอยาได้ออกถึงตำรับยาแก้ริดสีดวงว่า

ยาแก้ริดสีดวงก็มี กระสัง ไปตากเอา 2 - 3 ห่อ ถอยหลังสามก้าว ตอนจะไปเอาให้เอากวายน
แหลม หนักคำหนึ่ง เงินสลึงหนึ่ง ไปฝังใต้ต้นกระสัง แล้วถอยหลังมา 3 ก้าว อย่าแลหลังกลับ
เอากะสังมาเข้ากับตะปู 7 ดอก แล้วเอาซี่ครึ่ง ทั้งหมด 3 อย่างต้มปนกัน แล้วต้มกิน หากมัน
กรองไว้อย่าไปทิ้ง ถ้ามันหายไม่มีเลือดแล้ว สงกานั้นเอาไปเผาไฟแล้วห่อซี่เข้าใส่ผ้ากินน้ำอีกทีหนึ่ง
คำหลังนี้โยนข้ามหลังเอ็งเลย ให้มันสูญ คาถาก็ต้องเสกคือกัน...

การรักษาโรคโดยตำรับของหมอยาพื้นบ้านจึงมีได้เป็นไปด้วยตัวยาเพียงอย่างเดียว แต่รวมตั้งแต่ ตัวยา คาถา และการแก้เคล็ด ที่สะท้อนให้เห็นถึงโลกทัศน์พื้นฐานที่เข้ามากำกับความรู้ในการรักษาโรคที่จะต้องจัดกระทำไปพร้อมๆกันไม่สามารถแยกส่วนหนึ่งส่วนใดออกจากกันได้

การรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดจากภายนอก เช่น การเจ็บป่วยที่เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น หกล้ม กระตุกหัก ก็มีชุดวิชาในการรักษาด้วยหมอน้ำมัน โดยน้ำมันนี้ประกอบด้วยตัวยาและคาถาที่ถูกกำกับโดยหมอที่ให้การรักษา ส่วนการเจ็บป่วยที่เกิดจากการผิมนั้นสามารถแก้ไขด้วยการพิธีกรรม โดยพิธีกรรมที่จัดขึ้นนี้มีลักษณะต่างกันไป เช่น การเจ็บป่วยอย่างไร้สาเหตุก็สามารถแก้ไขในรูปของการขอขมา หรือขอให้ผีช่วย หากเป็นกรณีที่เจ็บป่วยด้วยสาเหตุของการเสียชีวิตก็แก้ไขด้วยพิธีเรียกขวัญ

ใครไปตกใจมาขวัญไปอยู่กับกองฟอน ก็ต้องไปเรียก ไปจุดธูปเทียนบอกกับกองฟอนเก่าที่เขาเผาศพแล้ว...ธูปธูปเทียนหาหมากหาพลูไป หมอเขาบอกให้ปั้นหุ่นไปเอาเสื้อเอากางเกงที่มันใส่ตัดเอาถุงให้หุ่น แต่ก่อนฉันไม่เชื่อเท่าไร แต่เดี๋ยวนี้เชื่อ พอฉันไปเรียกขวัญให้ลูกพวกนี้เขา ออกมาก่อนสองคน มันติดไฟแล้ว มันมืด ไปสามคนมีแต่ผู้หญิง พอลุกขึ้นเดินสามก้าว สี่ก้าว เสียงคนมาเรียกคนอยู่ข้างหลัง มีก้อนกรวดก็เหยียบกรวดซับบ้าง เสียงใคร แต่เขาไม่ให้แลไป เสียงใครวิ่ง เดินมาก็เรียกขวัญไปเรื่อย พอมาถึงเมรุประตูเมรุปิดบัง อย่างแรง เขาเผาศพไฟยังไม่ทันดับ มองไปก็ตรงเมรุประตูก็เปิดอยู่เฉยๆ ก็เรียกขวัญไปเรื่อยๆไปบ้านกับแม่เถอะวะ เรียกขวัญมาตลอดทางเอามาผูกให้ หายวันหายคืน ไม่เป็นแล้วไม่ใช่ ...

นอกจากการรักษาอาการเจ็บป่วยดังกล่าวแล้ว ด้วยทัศนะในการมองความเป็นไปของชีวิตแบบองค์รวมที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ การปฏิบัติหรือการดูแลสุขภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญไม่เพียงเฉพาะในช่วงเวลาเจ็บป่วยแต่ในช่วงเวลาสำคัญของชีวิต เช่น การคลอดบุตรที่มีได้มองว่าเป็นการเจ็บป่วยแต่เป็นเรื่องธรรมชาติที่เป็นเรื่องการดูแลร่วมกันของครอบครัวและเครือญาติ ทั้งฝ่ายสามี และภรรยา ตลอดจนญาติผู้ใหญ่ที่ต้องดูแล โดย จะมีหมอตำแยมาช่วยเหลือในการคลอดและการดูแลหลังคลอดที่ทำการแนะนำให้กับคนในครอบครัวดูแลกันเองต่อไป การเตรียมการคลอดก็จะมีหมูกผ้าสำหรับให้คนท้องใช้ยึดเวลาเบ่งคลอด โดยหมอตำแยจะเป็นผู้ช่วยคลำท้องให้เด็กหันหัวแลคลอดออกมาได้ ส่วนสามีจะทำหน้าที่ตัดสายสะดือ ด้วยดินไม้ไผ่ รกและสายสะดือนั้นจะถูกนำไปห่อด้วยใบตองกล้วยและนำไปฝังดิน หากในบ้านมีเด็กอยู่ก่อนแล้วพี่ๆก็จะดูแลเลี้ยงน้อง

การอยู่ไฟ สะท้อนถึงระบบการดูแลสุขภาพในครอบครัวเครือญาติที่ชัดเจน โดยหลังการคลอดแล้ว ต้องอยู่ไฟ โดยการเอาดินมากองบนบ้าน และนำฟืนมาก่อไฟ เอากระดานมาจัดเป็นเพิง

นอนและก่อไฟข้างๆ ตลอดช่วงเวลายุ่งไฟต้องกินอาหารร้อนๆ และน้ำร้อนเพื่อให้รักขาอวัยวะภายใน และเพื่อให้มีน้ำมันเพื่อเลี้ยงลูก “ ถ้าคนไหนกินน้ำร้อนไม่ได้ น้ำมันก็ไม่มาแรงก็ไม่พอเลี้ยงลูก ...” สามี่และลูก ตลอดจน แม่ หรือ พี่น้องฝ่ายหญิงจะเข้ามาเป็นธุระ “ตลอดแล้วก็อยู่ไฟวันแรกต้องพินเจ็ดดุ้น ลูกผัวก่อให้...”

เมื่อการอยู่ไฟต้องอาศัยการกินน้ำและอาหารในขณะที่ร้อนเช่นนี้การกินมากจึงเข้ามาด้วยความเชื่อที่ว่ากินมากแล้วจะไปเคลือบปากให้ทนร้อนได้ และด้วยความเชื่อนี้จึงมีการแนะนำต่อกันระหว่างรุ่น ซึ่งในบางรายแม้จะไม่ติดหมากในการคลอดลูกคนแรกแต่ก็ติดในลูกคนถัดไป “กินหมากให้มันติดปาก กินน้ำร้อนจะได้ไม่ร้อนนะสิ นั้นแหละ ก็เลยติดหมาก ก็กินมาเรื่อย... ออกจากไฟ ก็กินห่าง พอมาคลอดลูกคนที่ 2 ก็ติดอีก จนติดหมากมาเรื่อย...”

ความรู้ในการสร้างและเข้าถึงความรู้

การมีอยู่ของสรรพสิ่งที่ถูกกำหนดด้วยโลกทัศน์พื้นฐาน และ อุดมการณ์ที่เข้ามากำหนดความหมายและความสำคัญให้กับสรรพสิ่ง รวมทั้งตัวมนุษย์ที่ถูกกำหนดให้มีความจำกัดในการดำรงชีวิตในธรรมชาติ และด้วยการตระหนักถึงความจำกัดนี้ มนุษย์จึงพยายามที่จะเรียนรู้จากธรรมชาติเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้สำคัญในการดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งต่างๆ เพื่อลดข้อจำกัดของมนุษย์ลง การเรียนรู้หรือการเข้าถึงความรู้จึงกลายเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นหน้าที่ของบรรพบุรุษที่จะต้องถ่ายทอดความรู้สู่รุ่นลูกหลาน ผ่านวิถีการดำรงชีวิตและการทำให้เป็นเรื่องสามัญธรรมดาที่ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ได้ เช่น การเรียนรู้เรื่องการทำนา ที่ถูกทำให้เป็นกลายเรื่องง่ายๆ ไม่ซับซ้อน แม้ว่าในทางปฏิบัติจริงนั้นไม่ได้ง่ายดายเป็นอย่างที่กล่าวอ้าง ทุกขั้นตอนล้วนมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต้องอาศัยการสังเกต การฝึกหัด รวมทั้งความอดทนในการเฝ้าระวังดูแล และทุกขั้นตอนล้วนต้องอาศัยการคิดคำนวณ การสอดประสานคล้องจองของขั้นตอนหนึ่งไปสู่อีกขั้นตอนหนึ่งซึ่งไม่เพียงเป็นการประสานสอดคล้องของขั้นตอนแต่รวมถึงการประสานสอดคล้องของธรรมชาติแวดล้อม ฤดูกาล คน สัตว์ พืช เข้าด้วยกัน และความสัมพันธ์สอดคล้องนี้จะส่งผลต่อผลผลิต ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการเลือกพันธุ์ข้าว การเตรียมแปลงนา การจัดการน้ำ การปักดำ การดูแลระดับน้ำ และวัชพืช การเก็บเกี่ยว การนวดข้าว ทุกขั้นตอนอาศัยความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆ เพื่อนำมาคิดคำนวณ กะประมาณ วางแผนเพื่อสอดประสานส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นความรู้ ทักษะ ความชำนาญ ดังนั้นการฝึกหัด เรียนรู้เรื่องการทำนานั้นจึงต้องอาศัยกำลังใจและความอดทน ความสนใจการเอาใจใส่อย่างสูงที่แสดงออกในรูปของการสังเกต ดูแล ที่คนฝึกหัดใหม่ในการทำนามักจะต้องได้รับการฝึกฝนและดูแลเรื่องของจิตใจเป็นสำคัญเพื่อให้เกิดแรงใจ

การเรียนรู้เรื่องการทำงานจะสามารถดำเนินไปได้ ดังเช่น การเรียนรู้เรื่องการดำนาของคนที่ฝึกหัดดำนาใหม่นั้นแม้จะดำได้ไม่ดีนัก เช่น ต้นกล้าเอียง กล้าลอย หรือ กล้าหัก เป็นต้น ซึ่งต้องมีการปลูกซ่อม พ่อแม่ผู้ใหญ่มักจะซ่อมให้โดยไม่มีการว่ากล่าวเพียงแต่แนะนำเพิ่มเติมให้เข้าใจ หรือ ทำให้เห็นเป็นตัวอย่างแต่ไม่มีที่จะดำหนักกล้าโหวง หรือการแสดงให้เห็นว่าไม่มีความสามารถในการเรียนรู้ในเรื่องของการดำนา ดังคำสอนของพระครูท่านหนึ่งที่บอกเล่าถึงการฝึกหัดดำนาในวัยเด็กว่า

ตอบ : อย่างการดำนาเป็นคนดำไม่เป็นนี่ต้นกล้าจะลอยขึ้น มันจะไม่อยู่กับดิน ความซำนี้มันแน่นอน มันดำไม่ทันเขาหรอก ถ้าคนดำเก่งเค้าจะตามไปทำซ้ำให้เรา ถ้าเราทำกับพื้กับน้อง หรือโยม พ่อแม่เขาก็ตามไปทำซ้ำให้เรา

ถาม : แล้วเขาว่าอะไรไหมคะ

ตอบ : ไม่ว่าหรอก

ถาม : แล้วท่านรู้สึกอย่างไรเมื่อต้องมีคนตามไปทำซ้ำให้

ตอบ : ก็ไม่รู้สึกอย่างไรหรอก เพราะคนที่เขาอยากให้เราเป็นนี่เขาก็อยากหัดให้เราอยู่แล้ว ไม่ว่า เพราะไม่อยากให้เราเสียกำลังใจ

ถาม : แล้วก่อนหัดนี้ทำอย่างไร เขาสอนไหม

ตอบ : ก็สอนด้วย ดูด้วย ถามด้วย...

การเรียนรู้ในลักษณะนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าความรู้จะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อสามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผลได้จริง เมื่อความรู้ถูกผูกเข้ากับการปฏิบัติจริงเช่นนี้ การเข้าถึงความรู้จึงสามารถทำได้โดยผ่านการลงมือลงแรงปฏิบัติจริง และด้วยการลงแรงปฏิบัติจริงนี้จึงเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้ความสามารถของคน และเป็นพื้นฐานสำคัญในการให้ได้มาซึ่งความรู้และผลผลิตตลอดจนการยอมรับยกย่องจากสังคม ดังนั้นการลงแรงปฏิบัติจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงขั้นตอนสำคัญของการเรียนรู้เท่านั้นแต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความรู้ความสามารถของคนด้วย ดังนั้นการลงแรงปฏิบัติจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดกระทำดำเนินการต่างๆอันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

อัตลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้าน

ภายใต้โลกทัศน์พื้นฐาน อุดมการณ์ และความรู้ในการจัดกระทำดำเนินการ หรือ กิจกรรมต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนในช่วงเวลาแห่งประวัติศาสตร์ดังกล่าว จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่บ่งชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ /ตัวตนของคนในชุมชนที่ถูกสร้างขึ้น พร้อมกับการกำกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ให้ดำเนินไปเพื่อเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับชุมชน โดยพลังอำนาจของชุมชนถูกทำให้มีและดำรงอยู่ภายใต้การสอดประสานสัมพันธ์ของ ธรรมชาติแวดล้อม ชีวิต ของคน สัตว์ พืช เข้าด้วยกัน และด้วยการสอดประสานสัมพันธ์กันนี้ก็จะเห็นถึงอัตลักษณ์/ตัวตนและฐานะตำแหน่งของชุมชนที่สะท้อนผ่านความรู้ในการจัดการสอดประสานสัมพันธ์ดังกล่าว

อัตลักษณ์/ตัวตนของคนในชุมชน

ด้วยโลกทัศน์พื้นฐานที่กำหนดถึงการมีอยู่ร่วมกันของโลกทางกายภาพ โลกของจิตวิญญาณ โลกในชาติภพอดีต โลกในชาติภพปัจจุบัน และโลกในชาติภพหน้า ธรรมชาติของมนุษย์ สัตว์ พืช ธรรมชาติของสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นกาลสภาพ หรือภูมิสภาพ ที่ทับซ้อนคาบเกี่ยวกัน ทุกสรรพสิ่งจึงอิงแอบเอื้ออาศัยกัน อันเป็นการแสดงออกถึงการยอมรับถึงการมีอยู่ของสรรพสิ่งทั้งสิ่งที่สามารถเห็นและจับต้องได้ กับส่วนที่ไม่เห็นไม่สามารถจับต้องได้ โดยให้คุณค่าในระดับที่ไม่แตกต่างกันคือสามารถให้คุณและโทษกับมนุษย์ได้ มนุษย์จึงมิได้มีอำนาจในการควบคุมธรรมชาติแต่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่อยู่ในฐานะของผู้กระทำและผู้ถูกกระทำในเวลาเดียวกัน ด้วยความรู้ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นเช่นนี้ จึงเข้าไปกำหนดจิตสำนึกของคนให้รับรู้และเข้าใจถึงฐานะตำแหน่ง ศักยภาพและข้อจำกัดของตนเอง กล่าวคือ มนุษย์มีศักยภาพในการจัดการกับสรรพสิ่งต่างๆ ได้ ภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ระเบียบกฎเกณฑ์ของธรรมชาติจึงกลายเป็นระบบความรู้สำคัญที่เข้ามากำกับวิถีชีวิตของมนุษย์ มนุษย์จึงอยู่ในฐานะของผู้ถูกกระทำ ขณะเดียวกันด้วยศักยภาพของมนุษย์ที่สามารถเรียนรู้ได้ ด้วยการสัมผัส สังเกต ทดลอง ลงมือทำ คลุกคลี อย่างต่อเนื่อง กฎเกณฑ์ธรรมชาติเหล่านี้จึงสามารถถูกเรียนรู้ได้ และด้วยการเรียนรู้นี้มนุษย์สามารถนำความรู้ไปใช้จัดการสอดประสานเชื่อมโยงกฎเกณฑ์ธรรมชาติของสรรพสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อลดข้อจำกัดของมนุษย์ เช่น การใช้แรงงานสัตว์ เข้ามาช่วยลดข้อจำกัดของแรงงานคนในการไถนา การสร้างอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ จากวัสดุธรรมชาติเพื่อประโยชน์ใช้สอยต่างๆ หรือแม้กระทั่งการลงแรงร่วมกันของมนุษย์ในการจัดการทรัพยากรน้ำ เช่น การร่วมแรงขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือการจัดการเหมืองฝายสำหรับการนำน้ำมาใช้ในการทำนา ฯลฯ มนุษย์จึงอยู่ในฐานะของผู้กระทำ แต่การกระทำของมนุษย์ถูกกำหนดให้อยู่ภายในกรอบของความเป็นไปของธรรมชาติของสรรพสิ่ง ที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ก็ต่อเมื่อสามารถสอดประสานธรรมชาติของสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน

ความสามารถและศักยภาพของมนุษย์จึงมิได้เป็นเพียงความสามารถในการเข้าถึงความรู้ด้วยการเรียนรู้กฎเกณฑ์ธรรมชาติเหล่านี้เท่านั้น แต่ความรู้เหล่านี้ถูกตรวจสอบความถูกต้องถึง

ความเป็นความรู้ความจริงด้วยการประเมินความน่าเชื่อถือของความรู้จากความสามารถในการนำความรู้ไปปฏิบัติให้เกิดผลได้จริง ความรู้ของชุมชนจึงมิได้เป็นเพียงความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดดๆ แต่เป็นการประสานความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันเป็นชุดความรู้ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดผลได้จริง

การลงแรงปฏิบัติจึงมิได้เป็นเพียงหนทางของการให้ได้มาซึ่งความรู้เท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงความรู้ความสามารถของคนและเป็นปัจจัยสำคัญในการได้มาซึ่ง แรงงาน ผลผลิต การยอมรับยกย่องที่เป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

การให้ความสำคัญกับการลงแรงปฏิบัติเช่นนี้ กฎเกณฑ์สำคัญที่กำหนดขึ้นในชุมชนจึงมุ่งไปที่การควบคุมพฤติกรรม ความประพฤติ/การกระทำของมนุษย์เป็นสำคัญ ด้วยการควบคุมจิตสำนึก ผ่านความคิด ความเชื่อ เรื่องบาป บุญ ความเป็นคนดี ที่มีบรรทัดฐานที่ให้ความสำคัญกับแบบแผนการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เช่น การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ความกตัญญู ความซื่อสัตย์สุจริต ความเมตตากรุณา มากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการสนองตอบต่อความต้องการหรือความพึงพอใจของตนเอง และการปฏิบัติที่ให้ความสนใจกับตนเองก็ถูกจัดให้อยู่ในด้านของความดีอัน ความกตัญญู และคนชั่วไปโดยปริยาย ด้วยการให้ลำดับความสำคัญและการกำกับพฤติกรรมของมนุษย์เช่นนี้ การยอมรับถึงการมีและดำรงอยู่คนจึงมิได้ขึ้นอยู่กับความสามารถของคนใดโดดเด่นแปลกแยกหรือแตกต่างแต่ เป็นความสามารถในการสอดประสานเข้ากับส่วนอื่นๆ ของสังคม กล่าวคือ คนจะมีและดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ที่มีภาระหน้าที่ร่วมกันในการเสริมสร้างความมั่นคงในครัวเรือน ที่มีเป้าหมายที่การมีอยู่มีกิน คนไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด จึงมีฐานะตำแหน่งในครัวเรือน ที่ไม่ใช่เพียงฐานะการสืบสายเลือดเช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ น้อง ลูก หลาน เท่านั้น แต่ด้วยฐานะของการเป็นกำลังสำคัญที่มีส่วนในการสร้างความมั่นคงและการดำรงอยู่ของครัวเรือน เช่น ผู้อาวุโสในฐานะผู้มีประสบการณ์มาก่อนทำหน้าที่เป็นคนแนะนำ ชี้แนะ เด็กทำหน้าที่หยิบจับช่วยเหลือตลอดจนดูแลเลี้ยงควาย คนหนุ่มสาวก็แบ่งงานในไร่นาให้สอดคล้องกับกำลังแรงงานของเพศและวัย เช่น การไถนา คราดนา เป็นงานของผู้ชาย งานหว่าน งานปักดำ เป็นงานของผู้หญิง งานเก็บเกี่ยวเป็นงานที่ทำร่วมกันทุกเพศวัย ที่อาศัยการร่วมแรงร่วมใจความสามัคคี และการให้ความสำคัญที่เท่าเทียมกันในงานแต่ละอย่าง

นอกจากนั้นคนจะมีและดำรงอยู่ก็ต่อเมื่อเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ไม่ว่าจะในฐานะแรงงานสำรองสำหรับครัวเรือนอื่นๆ ที่สะท้อนผ่านประเพณีการเอาแรง การช่วยแรงและส่งแรงระหว่างบ้าน หรือการเป็นกำลังสำคัญในการจัดการทรัพยากรของชุมชน เช่น การจัดการน้ำในรูปของเหมืองฝายเพื่อมีน้ำสำหรับการทำนา การขุดสระเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง ด้วยการอิงแอบ

สอดประสานเข้าด้วยกันของมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม และ มนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันในพื้นที่ของชุมชน การมีอยู่ของธรรมชาติคือการมีอยู่ของมนุษย์ และการมีอยู่ของชุมชน คือการมีอยู่ของตัวตนมนุษย์ เช่นนี้จึงเป็นภาพของการสอดประสานส่วนต่างๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน และด้วยการสอดประสานนี้จึงก่อให้เกิดพลังอำนาจขึ้นในชุมชน

อำนาจของชุมชนหมู่บ้าน

ชุมพลของชุมชนหมู่บ้านคือ การดำรงอยู่ร่วมกัน ไม่เพียงแต่เฉพาะมนุษย์ที่มาอยู่รวมกันเป็นครอบครัวเป็นชุมชน แต่รวมไปถึงทำเลที่ตั้ง สภาพดินฟ้าอากาศ แหล่งน้ำ พืชพันธุ์ สัตว์ต่างๆ รวมทั้งนก หนู แมลง ที่เป็นองค์ประกอบของชุมชน โดยทุกส่วนหากดำรงอยู่อย่างเป็นเอกเทศก็ไม่ก่อให้เกิดพลังใดๆ แต่พลังจะก่อเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีการรวมส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างสอดประสาน ลงตัว โดยการสอดประสานส่วนต่างๆ เข้าด้วยกันนั้นต้องอาศัยทักษะความรู้สำคัญ ไม่เพียงเฉพาะความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆ เท่านั้น แต่รวมถึงความรู้ในการที่จะคัดสรร ถักทอสอดประสานส่วนต่างๆ เข้าด้วยกัน

ฐานที่มาของพลังอำนาจในชุมชนจึงอยู่ที่ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสิ่งต่างๆ และ ความรู้เกี่ยวกับการจัดการกับสิ่งต่างๆ ให้สอดประสานกันโดยการให้ได้มาซึ่งความรู้นี้มีฐานที่มาสำคัญจากการเรียนรู้และการปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของพ่อแม่ ผู้ใหญ่ ในฐานะผู้มีประสบการณ์ความรู้และความชำนาญมากกว่า และ การเรียนรู้และทดลองปฏิบัติจริงด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ทั้ง 2 ส่วนล้วนต้องอาศัยการลงแรงปฏิบัติ หรือการสัมผัส และฝึกฝนปฏิบัติจริง เพื่อให้ความรู้นั้นสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ซึ่งการใช้ประโยชน์ได้จริงนี้นำไปสู่การได้มาซึ่งผลผลิตและความมั่นคงในการมีอยู่มีกิน การวางแผนและการให้แรงจึงเป็นเสมือนการให้เกียรติแก่กันในฐานะของผู้มีความรู้ในการจัดกระทำเรื่องต่างๆ ที่ขอวางแผนช่วยเหลือกัน ด้วยฐานที่มาของความรู้เช่นนี้ การลงแรงปฏิบัติจึงถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของ ความสนใจ ความตั้งใจ ความมุ่งมั่น ที่แสดงออกด้วยการลงไปสัมผัส คลุกคลี และด้วยคุณลักษณะเช่นนี้ คนที่เป็นที่ยอมรับในชุมชนจึงได้แก่ คนที่ลงมือ ลงแรงปฏิบัติจริง ที่ได้รับการยกย่องว่า ขยันขันแข็ง เอาการเอางาน

ด้วยกรอบการมองความรู้และการเข้าถึงความรู้เช่นนี้ ทุกพื้นที่ในชุมชนจึงเป็นพื้นที่ของความรู้ ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่บ้าน สวน ไร่นา วัด ประเพณี พิธีกรรม ฯลฯ และทุกคนสามารถที่จะเรียนรู้และเข้าถึงความรู้ได้ด้วยการเข้าไปสัมผัสลงจริง หรือ ลงแรงปฏิบัติจริงไม่ว่าจะด้วยการทำตามคำบอกเล่าแนะนำ หรือการสังเกตทดลองด้วยตนเอง มนุษย์จึงสามารถเข้าถึงและใช้ความรู้ในการจัดกระทำดำเนินการต่างๆ ได้ อันเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามาเสริมศักยภาพของมนุษย์ ลักษณะที่

ของอำนาจเช่นนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าอำนาจที่มากับความรู้นี้มีอยู่อย่างกระจัดกระจายทุกหนแห่ง ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ หรืออำนาจเหล่านี้ได้ โดยความสามารถในการเข้าถึงอำนาจและการเป็นเจ้าของอำนาจนี้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในการจัดการสิ่งต่างๆในชุมชน เช่นการจัดการพื้นที่ ที่มีการจัดปันส่วนของพื้นที่ออกเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่สาธารณะ ที่เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของคนที่มีความแตกต่างในฐานะความเป็นอยู่ การจัดการน้ำ ที่ไม่เพียงสามารถจัดการน้ำเพื่อใช้ในการเพาะปลูกได้เท่านั้น แต่ยังสามารถจัดสรรปันส่วนการใช้น้ำเพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงในการผลิตของสมาชิกในชุมชน การจัดการผลิตและผลผลิตที่สามารถกำหนดได้ด้วยตนเองว่าจะผลิตอะไร ด้วยวิธีการอย่างไร เมื่อไร เพื่อให้ได้ผลผลิตสอดคล้องกับความต้องการในการบริโภค ตลอดจนอำนาจในการจัดการแลกเปลี่ยนผลผลิต ที่เป็นอีกส่วนหนึ่งของการจัดการของชุมชน ที่ช่วยในการสร้างความมั่นคงในการบริโภคร่วมกันของคนในชุมชน

ด้วยอำนาจความรู้ที่มีฐานที่มาจากสิ่งที่ต้องสัมผัส สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตจริงเช่นนี้ ชุมชนจึงสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองและมีความอิสระในการจัดกระทำดำเนินการต่างๆภายใต้ระบบความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายในชุมชน

บทที่ 6

การสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน

คำว่า “การศึกษา” เริ่มเข้ามามีอิทธิพลในชุมชนหมู่บ้าน นับแต่รัฐมีนโยบายในการขยายการจัดการศึกษาภาคบังคับทั่วประเทศ ภายใต้การสร้างภาพความหมาย และความสำคัญให้กับ “การศึกษา” ในฐานะของที่มาของความรู้ อันเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา พร้อมกับสร้างความหมายของคำว่า “ได้รับการศึกษา” ให้เป็นคู่ตรงข้ามในฐานะของความเป็นอื่นที่ถูกกำหนดให้อยู่ในสภาพของสิ่งที่ไม่พึงประสงค์ และจะต้องหลีกเลี่ยงหรือขจัดไป

การศึกษา และการได้รับการศึกษา จึงเป็นประดิษฐกรรมที่ถูกสร้างขึ้น อันมีอิทธิพลไม่เพียงทำให้โรงเรียนสามารถแทรกตัวเข้ามาในชุมชนได้เท่านั้น แต่สามารถครอบงำการดำเนินชีวิตและการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆในชุมชนได้อีกด้วย

การสร้างความหมายให้กับการศึกษาจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้อำนาจที่เข้ามาจัดกระทำกับชุมชนหมู่บ้านอย่างนุ่มนวล แฝงยล การสืบค้นวิเคราะห์ในส่วนนี้จึงมีเป้าหมายเพื่อเผยให้เห็นถึงเทคนิควิทยาการของอำนาจ และการใช้อำนาจที่จัดกระทำผ่านตัวบทความที่ถูกร่างขึ้นในฐานะตัวสื่อความหมาย ความคิด ความรู้สึกต่างๆของมนุษย์ ซึ่งไม่เพียงเป็นพื้นที่สำคัญของ การวิเคราะห์ให้เห็นถึงอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังเท่านั้น แต่ความรู้ในฐานะตัวสื่อนี้ยังทำหน้าที่เป็นพื้นที่ของการต่อสู้ช่วงชิงเพื่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงระบบความคิดความเชื่อ หรืออุดมการณ์อีกด้วย ความรู้จึงเป็นตัวบทความสำคัญในการวิเคราะห์เพื่อเผยให้เห็นถึงการใช้อำนาจที่ส่งเข้ามาในชุมชนผ่านการศึกษาระบบโรงเรียน และการช่วงชิงอุดมการณ์ ความรู้ตลอดจนการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆที่มีผลต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนหมู่บ้าน

กระบวนการเบียดแทรกเข้าสู่พื้นที่ชุมชนหมู่บ้านของการศึกษาในระบบโรงเรียน

การสืบค้นเพื่อให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษา มีเป้าหมายอยู่ที่การสืบค้นให้เห็นถึงอุดมการณ์ และภาคปฏิบัติการจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน อันนำไปสู่ในการเผยให้เห็นถึงผลประโยชน์และอำนาจที่อยู่เบื้องหลังการให้ความหมายและความสำคัญกับการศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนไป ในแต่ละช่วงสมัย

โรงเรียนก้าวเข้ามาในชุมชนโดยแทรกผ่านพื้นที่การจัดการเรียนการสอน “หนังสือพระ” ที่มียุ่ทั่วไปในชุมชน พร้อมกับหยิบยกเอา “การรู้หนังสือ” ขึ้นมาเป็นความรู้สำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาที่ไม่เพียงเป็นการเสริมสร้างสติปัญญาให้กับมนุษย์เท่านั้นแต่ยังเป็นปัจจัย

สำคัญในการปลดปล่อยมนุษย์ให้เป็นอิสระจากการถูกจองจำให้อยู่ในกรอบ ข้อกำหนดของเพศ หรือ การทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของบรรพบุรุษ และ ด้วยการมองการสืบทอดความรู้จาก บรรพบุรุษ และ เพศ ในฐานะที่เป็นข้อจำกัดเช่นนี้ จึงเป็นการลดทอนคุณค่าของอุดมการณ์ที่เป็น พื้นเดิมของชุมชนลง ขณะเดียวกันก็สร้างคุณค่าให้กับเสรีภาพและศักยภาพของมนุษย์ขึ้นเป็นสิ่งที่ สำคัญยิ่งใหญ่ขึ้นมาแทนที่ พร้อมกับสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาในฐานะที่เป็น หนทางไปสู่คุณค่าใหม่ที่สร้างขึ้น ด้วยกระบวนการเช่นนี้ โรงเรียนจึงสามารถเบียดแทรกเข้ามา ในฐานะเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิชาความรู้เพิ่มเติมขึ้นมาอีกรูปแบบหนึ่ง ให้แก่บุตรหลาน ในชุมชนได้ โดยในขณะนี้ การเข้าโรงเรียนของเด็ก หรือเยาวชนในชุมชนมิได้เป็นไปอย่างเข้มงวด เนื่องจากการจัดการศึกษาในชุมชนมีเพียงระดับประถมศึกษาตอนต้น และไม่ได้มีการบีบบังคับให้ เข้าเรียนอย่างเคร่งครัด

สมัยแต่ก่อนก็ไม่เคร่งครัดปานนี้ เข้าโรงเรียนนี้ เข้าไม่เข้าก็ไม่เคร่งครัดหรอกนะ ไม่ได้ไปเรียน ถ้าเคร่ง ครัดเขาก็มีโทษมีอะไร นี่ก็แล้ว ๆ ไป มา 3 ครั้ง มาขอไปเอง ขอให้แม่ใหญ่ไปเรียน มา 3 ครั้ง มากก็ขอ แบบเดิมนี่แหละ นานเข้าก็เลยไม่มา ก็เลยแล้วไปเลย...

ลูกสืบต่อมาด้วยการทำให้ "การผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน" เป็นความรู้สำคัญที่เป็น สัญลักษณ์ของ สถิติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ที่อยู่เหนือ ความรู้รูปแบบอื่น พร้อมกับการ เปิดให้คนที่ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้าเป็นข้าราชการในฐานะครูในชุมชนได้ พร้อมกับการ กำหนดให้ ตำแหน่งข้าราชการเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นเจ้าของคนนายคน เป็นผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ เป็นที่ยอมรับยกย่อง เคารพนับถือ การศึกษาในระบบโรงเรียนจึงกลายเป็นสิ่งที่ดีงาม ไม่เพียงใน ส่วนของการปลูกฝังวิชาความรู้แต่รวมถึงการเป็นหนทางสำคัญในการเลื่อนสถานภาพทางสังคม และกลายเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของชุมชน ขณะที่การเล่าเรียนในวัดที่เป็นพื้นเดิมถูกเบียดขับออกไป ด้วยการแบ่งแยกความรู้ทางธรรมออกจากทางโลก โดยกำหนดให้ความรู้ทางธรรมไม่สามารถ เกื้อหนุนกับความเติบโตก้าวหน้าในทางโลก ดังจะเห็นได้จากทัศนคติของครูโถม ที่ได้ศึกษาเล่า เรียนในวัดก่อนที่จะเข้าเรียนในโรงเรียน หลังจากจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้ว มีความประสงค์ที่จะ ศึกษาต่อในโรงเรียนกสิกรรม แต่พ่อแม่เห็นว่าร่างกายนั้นเล็กเกรงว่าจะแบกจอบแบกไถไม่ไหว จึงไม่สนับสนุน จึงได้ให้ไปบวชเรียนแทน ซึ่งครูโถมเองก็ได้ขัดขึ้น แต่ในระหว่างที่บวชเรียนอยู่นั้น แม้มีโอกาสที่จะสอบนักธรรมได้ แต่ครูโถมเองกลับเกรงว่าการเอาดีทางธรรมจะไม่เอื้อต่อความ เจริญก้าวหน้าในทางโลก

จบปี 4 ปี 75 ผมก็ไปอยู่วัด 76 77 78 สามปี ที่นี้ไปเห็นว่าเพื่อนกันเขาไปเรียนกสิกรรมจบแล้วเขาได้เป็นครูก็นึกอยากจะเป็นครู เห็นเขาเดินตามเจ้านายอยู่ ก็นึกอยากเป็นครู ที่นี้หลวงพ่อก็อวให้บวชเป็นเณรอยู่พรรษาหนึ่ง เรียนนักธรรมตรี แต่ผมปรารถนาขอให้สอบตก คือว่า ถ้าเรียนเป็นพระจะไม่ได้เป็นครู อยากไปกสิกรรมนั้นนะ ก็อยากจะไป ตอนแรกไม่ได้ไป ผ่านไปตั้ง 3 ปี พ่อไม่ให้ไปว่ารูปร่างมันเล็ก แล้วทำนา มึงจะไปไถนาไหวหรือว่าจัน...

การแบ่งแยกความแตกต่างให้กับการศึกษาในโรงเรียนและการศึกษาที่เป็นพื้นเดิมในวัด พร้อมกับการให้คุณค่าความสำคัญกับความรู้ทั้งสองส่วนที่ต่างกันเช่นนี้ โรงเรียนจึงสามารถยึดพื้นที่ในชุมชนไว้ได้ อันส่งผลให้โรงเรียนสามารถแยกตัวเป็นเอกเทศออกจากพื้นที่วัดได้สำเร็จ

ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐ ภายใต้อำนาจการกำกับดูแลในรูปของความร่วมมือและความช่วยเหลือจากประเทศตะวันตกที่เข้ามากำหนดแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศ โดยกำหนดทิศทางการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างประเทศตะวันตก พร้อมกับกำหนดภาคปฏิบัติการจริงด้วยการนำโครงการพัฒนาจำนวนมากเข้าสู่พื้นที่ชุมชนชนบท เช่น โครงการความช่วยเหลือของรัฐที่เข้ามาช่วยแก้ปัญหาโรคระบาดในชุมชนหมู่บ้าน เช่น โรคคุดทะราด หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ครีโม ที่แสดงอาการทางผิวหนังเป็นแผลเหวอะหวะ มีหนองและน้ำเหลืองไหล ทั้งบริเวณใบหน้า และตามร่างกาย ซึ่งถูกนำไปใช้เป็นข้อยกเว้นสำหรับเด็กในวัยเกณฑ์เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียน หรือโรคฝีดาษที่มีการแพร่ระบาดมากในระดับที่มีผู้ป่วยตาย หลังจากมีการปลูกฝีในโรงเรียน และมีการส่งหมอมาฉีดยาป้องกันโรคคุดทะราดแล้ว โรคคุดทะราดก็หายไปจากหมู่บ้าน ด้วยภาคปฏิบัติการณ์นี้ โรงเรียนจึงมิได้เป็นเพียงพื้นที่ของการศึกษาเท่านั้นแต่ ยังเป็นทั้งพื้นที่ของความเจริญและพื้นที่ของการเชื่อมต่อเข้ากับความเจริญที่มีอยู่ภายนอกอีกด้วย

ภาคปฏิบัติการณ์ที่ดำเนินการผ่านโรงเรียนเช่นนี้ จึงไม่เพียงสร้างความสำคัญให้กับโรงเรียนในฐานะสถาบันที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาเท่านั้น แต่สำคัญกว่านั้นในฐานะของจุดเชื่อมต่อกับความเจริญที่อยู่ภายนอก ดังนั้นการมีอยู่ของโรงเรียนในชุมชนจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญของชุมชนหมู่บ้าน การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในชุมชนจึงดำเนินไปด้วยความร่วมมือของชาวบ้าน ทั้งด้านการจัดหาพื้นที่ วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนแรงงาน การจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในชุมชนหมู่บ้านจึงเป็นไปอย่างกว้างขวาง แม้หมู่บ้านจะตั้งอยู่ใกล้เคียงกันก็มีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในหมู่บ้านของตนเอง ดังที่ปรากฏว่าใน พ.ศ. 2495 มีการจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลในตำบลถึง 3 แห่ง แม้ว่าโรงเรียนแต่ละแห่งที่จัดตั้งขึ้นจะก่อสร้างจากวัสดุที่มีภายในหมู่บ้านและมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันคือ ประกอบขึ้นด้วยเสาไม้ และหลังคาแหลมสูงมุงด้วยหญ้า โด่เก้าอี้ประกอบขึ้นจากเศษไม้ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นภาพของ ความหมายของความเจริญที่ถูกสร้างผ่านโรงเรียนว่ามีได้หมายถึงความ

เจริญทางวัตถุ แต่เป็นความเจริญทางสติปัญญาที่ถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษา

อย่างไรก็ดีภาพการเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญของโรงเรียนนี้ยังไม่มีผลต่อการดึงคนออกจากการทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน กล่าวคือ ครูกับชาวบ้านไม่ได้แยกออกจากกัน วิธีการดำรงชีวิตยังสอดคล้องประสานอยู่กับพื้นเพเดิมของบ้าน จึงพบว่าครูนอกจากทำการสอนแล้วยังต้องทำนาด้วย ดังที่ย้ายผืนเล่าถึงการทำงานของครูหมั่นสามี่ที่เป็นครูในช่วงนี้ว่าต้องทำงานไร่นาที่เป็นพื้นเดิมของครอบครัวและทำการสอนหนังสือให้กับเด็กในโรงเรียนไปพร้อมกัน

สมัยก่อนครูสมัยนั้นมันต่างกันนะ ครูสมัยก่อนเขาทำอย่างสบาย สอนอย่างสบาย ...ครูสมัยก่อนมันอยู่กับกันอย่างสบาย ทำงานบ้านก็ได้คือ อย่างนี้ ครูอย่างหมั่น ไม่ต้องเอาคนอื่นหรือออกไปนา แจ่งขึ้นจ้างลูกศิษย์ก็มาช่วยให้ ไปถึงนาแล้วแกก็ตามไป ตามไปแกก็ไปไถ 2 โมง ดูนาคีฬา 3 โมง โรงเรียนขึ้นแต่ก่อนนี้ 2 โมงครึ่ง แกก็มาบ้าน มาบ้านแกก็มากินข้าว บางทีก็ไถเลยไป 2 โมงครึ่ง, แกก็ไม่ได้กินแกก็ไปลงกระดานป้ายเอาไว้ให้เด็กน้อย จะสอนวิชาอะไรก่อนก็ลงแล้วก็วิ่งกับมากินข้าวบ้าน แล้วก็กลับออกไปสอนอีก โรงเรียนเล็กก็วิ่งถึงนาเลย บางทีไปไถตอนเย็นอีก โรงเรียนเล็กแล้ว (ประมาณ 3 โมงเย็น) รู้สึก 3 โมงนี้เล็ก ก็ไปไถอีก ...

ในยุคนี้คนที่ได้เรียนกับไม่ได้เรียนในโรงเรียนยังไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก วิถีชีวิตยังยึดติดกับพื้นเพอาชีพดั้งเดิมแต่ครั้งบรรพบุรุษ หรือฐานเดิมของครอบครัว เช่น ครูหมั่นที่เป็นครูแต่ก็ยังเจียดเวลาทำนาด้วย ในทำนองเดียวกับ ครูโพธิ์พลย์ หรือครูโถม หรือแม้แต่คนที่มีความรู้ความสามารถเป็นที่เคารพนับถือของคน เช่น ศึกษาธิการอำเภอตามคำบอกเล่าของครูโถมที่มีความคุ้นเคยและติดตามกันมาใกล้ว่า ศึกษาธิการอำเภอเมื่อออกจากราชการแล้วก็ออกมาเลี้ยงควายทำนา

คนที่มีอิทธิพลมากก็มีคนนับถือมากส่วนใหญ่ก็เป็นคนที่ได้เรียนหนังสือดีกว่าเขาหน่อย พุดจาอะจาน บวกลบ คูณ หาคิดอะไร ต่ออะไร ได้ เขาก็ตั้งเป็นขุน หลวง หมื่น สมัยนั้นผมเป็นเด็กมีขุนหลายคน ศึกษาธิการจังหวัดสมัยนั้นชื่อขุนเฮ็นดู พอแกออกจากศึกษาธิการ แกก็ไปเลี้ยงควายอยู่ใกล้กับโรงเรียนที่ผมเรียนนั่นแหละ...

การสร้าง ความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้ แม้ว่าจะส่งผลให้โรงเรียนสามารถแทรกเข้ามามีพื้นที่ในชุมชนหมู่บ้านได้ แต่การเข้ามามีพื้นที่ในชุมชนนี้ ยังมิได้มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชนหมู่บ้าน จวบจนกระทั่งมีการจัดกระทำกับชุมชนหมู่บ้าน ผ่านตัวบทความรู้แห่งความทันสมัย ที่ถูกนำเสนอในรูปของภาคปฏิบัติจริงตามแนว

นโยบายการพัฒนาประเทศ เช่น การจัดการน้ำผ่านระบบชลประทาน การพัฒนาอุตสาหกรรม เกษตร การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต ฯลฯ ล้วนเป็นตัวบทความรู้สำคัญซึ่งไม่เพียงมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีผลสำคัญยิ่งในระดับอุดมการณ์และระบบความคิดความเชื่อของชุมชน ซึ่งส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ปรับเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ดังจะได้กล่าวในส่วนต่อไป

กระบวนการต่อสู้ช่วงชิงอุดมการณ์ผ่านตัวบทความรู้

ภายใต้รูปแบบการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่มีการกำหนดเงื่อนไขความสำเร็จไว้ที่การพัฒนาเศรษฐกิจ และใช้เป็นกติกาสำคัญในการกำกับกับการดำเนินการทั้งในระดับนโยบาย และการปฏิบัติให้มุ่งเป้าไปที่การสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ตลอดจนการยึดเอาเกณฑ์มาตรฐานสากล มาเป็นตัวประเมินเพื่อชี้วัด เปรียบเทียบถึงระดับการพัฒนา โดยให้คุณค่ากับปริมาณที่ปรากฏในรูปของตัวเลข เช่น ปริมาณผลผลิต ระดับรายได้ เป็นสำคัญ การพัฒนาที่เข้าสู่ชุมชนหมู่บ้านจึงเริ่มจากการที่รัฐเข้ามา ส่งเสริมอุตสาหกรรมเกษตร โดยตั้งโรงงานอุตสาหกรรมทำน้ำตาลของรัฐขึ้น และส่งเสริมการปลูกอ้อยในพื้นที่เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบป้อนโรงงาน อันเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับอ้อย ในฐานะพืชไร่ให้กลายเป็นผลผลิตสำคัญที่ไม่เพียงสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน แต่ยังสร้างความเจริญเติบโตให้กับเศรษฐกิจของประเทศอีกด้วย ส่งผลให้เกิดการถากถางพื้นที่ป่าและปรับไปสู่พื้นที่ของพืชไร่ พืชไร่จึงกลายมาเป็นผลผลิตอีกชนิดหนึ่งนอกเหนือจากข้าวที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน แต่การให้คุณค่ากับพืชไร่นี้ถูกกำหนดให้มีขอบเขตจำกัดเฉพาะพืชเศรษฐกิจที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้เท่านั้น ส่วนผลผลิตอื่นๆที่ไม่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ก็ไม่จัดว่าเป็นการผลิตที่ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศ ระบบความคิดเกี่ยวกับความเป็นส่วนรวมที่มีครอบครัวและชุมชนเป็นกรอบ ก็ถูกปรับไปสู่ส่วนรวมในกรอบของประเทศ ที่ถูกยกให้มีคุณค่าความสำคัญยิ่งใหญ่กว่าส่วนรวมในระดับครอบครัวและชุมชน พร้อมกับการวัดระดับผลผลิตและคุณค่าของผลผลิตด้วยเงินตรา ส่งผลให้กิจกรรมการผลิตในครัวเรือนที่ไม่สามารถสร้างผลผลิตที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราได้ กลายเป็นการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพ เช่น การผลิตเครื่องนุ่งห่ม ตั้งแต่การปลูกฝ้าย ปั่นฝ้าย จนกระทั่งการทอและตัดเย็บ หรือการผลิตอื่นๆ เช่น การจักสาน การทำอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่ถูกมองว่าเป็นการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพ คือใช้แรงงานและเวลาในการผลิตมาก ตลอดจนเทคนิควิทยาการที่ใช้ในการผลิตไม่สามารถเพิ่มปริมาณการผลิต เพื่อลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยลงได้ การกำหนดคุณค่าให้กับการผลิตลักษณะนี้ จึงเป็นการลดทอนรูปแบบการผลิตที่มีลักษณะ

หลากหลายในชุมชนลง ให้เหลือเพียงการผลิตที่สามารถสร้างรายได้เพื่อสนองตอบต่อนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจระดับชาติ การลดทอนนี้จึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับสินค้าที่เป็นผลผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมให้สามารถเข้ามายึดพื้นที่ในส่วนของการผลิตเครื่องใช้ไม้สอยในส่วนนี้ไป

การลดทอนรูปแบบการผลิตในชุมชน จากการผลิตที่มีลักษณะหลากหลายตามความจำเป็นในการบริโภคให้เหลือเพียงการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก มาแลกเปลี่ยนเงินตราและใช้เงินตราซื้อหาสิ่งของจำเป็นมาบริโภคในครัวเรือน เงินตราจึงอยู่ในฐานะสื่อกลางของการแลกเปลี่ยน ที่เข้ามาลดทอนคุณค่าของการแลกเปลี่ยนที่เป็นไปเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันไป และเบียดขับการแลกเปลี่ยนแบบเดิมออกไปให้มีพื้นที่อยู่ในการแลกเปลี่ยนที่ปรับไปสู่เรื่องของการซื้อขายที่มีมาตรฐานแห่งความเป็นสากลในการติดต่อกับส่วนอื่นๆ ที่อยู่นอกชุมชน

เมื่อเป้าหมายในการผลิตถูกปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการบริโภคหรือเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า รูปแบบการผลิตที่มีลักษณะหลากหลายเพื่อสนองต่อความจำเป็นในการบริโภคถูกลดทอนลงให้เหลือเพียง การผลิตเชิงเดี่ยวที่เชื่อมโยงเข้ากับฐานคิดของการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรม ที่ให้ความสำคัญกับการผลิตจำนวนมากเพื่อลดต้นทุนการผลิตต่อหน่วย และผลผลิตจะก่อให้เกิดความมั่นคงในการบริโภคได้ด้วยการนำไปแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา และใช้เงินตราเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในการบริโภค ความสำคัญของเงินตราและความต้องการเงินตราจึงเพิ่มมากขึ้น อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เข้ามากำหนดการจัดระดับคุณค่าให้กับการจัดกระทำดำเนินการต่างๆ ในชุมชน เช่น การวางแผนหรือขอแรงระหว่างบ้านถูกลดคุณค่าลง และให้คุณค่ากับการจ้างงานในฐานะที่เป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้หรือค่าตอบแทนที่เป็นตัวเงิน กิจกรรมหรือประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าของการเกาะเกี่ยวยึดโยงระหว่างกันของคนในชุมชน ที่แสดงออกผ่านระบบความสัมพันธ์ และการร่วมแรงร่วมใจ ก็ถูกตัดทอนลงและแทนที่ด้วยการจ้างงานที่ใช้ระบบเงินตราและค่าตอบแทนเป็นตัวเชื่อมโยง ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ เช่น การทำบุญลานจึงถูกเบียดขับออกไป และไม่มีพื้นที่ในการทำปัจจุบัน

การสร้างสถานการณ์และความจำเป็นให้เกิดขึ้นในลักษณะนี้ จึงมีผลต่อการปรับเปลี่ยนระบบความคิดและทัศนะในการมองโลกของคนในชุมชน และตอกย้ำให้เห็นจริงเมื่อรัฐนำเอาวิทยาการความรู้เข้าสู่ชุมชน ผ่านการสร้างเขื่อนชลประทานที่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการดำรงชีพของคนในชุมชน กล่าวคือ การจัดการน้ำด้วยระบบเขื่อนชลประทานนี้สามารถปรับเปลี่ยนรูปแบบและพื้นที่การผลิต จากเดิมที่รูปแบบการผลิตนั้นต้องอาศัยน้ำฝนในการผลิตเพียงแหล่งเดียว ไปสู่การเพิ่มแหล่งน้ำจากเขื่อนชลประทานเข้ามาและ

สามารถขยายพื้นที่การผลิตจากเดิม ที่จำกัดเพียงพื้นที่บริเวณเขาดินน้ำทางทิศใต้ ให้ขยายไปสู่พื้นที่ทางทิศเหนือ ที่เป็นพื้นที่บริการของเส้นน้ำของเขื่อนชลประทานที่สามารถช่วยให้พื้นที่ทางทิศเหนือมีน้ำสำหรับการเพาะปลูก โดยไม่จำเป็นต้องรอน้ำฝน ตลอดจนความสามารถในการกำหนดวันเวลาในการแจกจ่ายน้ำตามตารางปฏิทิน อันเป็นตัวแทนความรู้สำคัญที่เข้ามาเบียดขับอุดมการณ์ความรู้เกี่ยวกับความจำกัดของมนุษย์ลง

นอกจากนั้น การนำเข้ามาของเทคโนโลยีการผลิต ที่จัดกระทำผ่านองค์กรของรัฐ คือ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่เข้ามาคัดเลือกคนในหมู่บ้านขึ้นมาเป็นหัวหน้าเกษตรกร โดยการคัดเลือกนี้มีการกำหนดขั้นตอนให้ผู้ใหญ่บ้านคัดเลือกลูกบ้านบ้านละ 2 คน ส่งไปให้ทางอำเภอคัดเลือก ที่พิจารณาจากวุฒิการศึกษาเป็นหลัก ดังที่พ่อแก้วได้เล่าว่าได้รับการคัดเลือกเป็นหัวหน้าเกษตรกรเพราะว่าใบสุทธิ/ใบประกาศได้รับว่าจบมาทางเกษตร บทบาทของหัวหน้าเกษตรกรที่ได้รับการบอกเล่าจากพ่อแก้วคือ ส่งเสริมการทำนาตั้งแต่การแนะนำ พันธุ์ข้าวสารดี การใช้ปุ๋ย การตกกล้า การจัดแบ่งพื้นที่ทางการเกษตรเป็นแปลงสาธิตที่ต่างไปจากแปลงกล้าที่ชาวบ้านทำอยู่เดิมโดยการจัดเป็นแปลงกล้าแปลงเล็กๆ เพื่อให้การฉีดยาใส่ปุ๋ยเป็นไปได้อย่างทั่วถึง โดยทางราชการออกพันธุ์ข้าว ยา และปุ๋ยให้แก่เกษตรกร ช่วงของการแนะนำนี้ใช้เวลาประมาณ 5 ปี เมื่อผลผลิตจากแปลงนาสาธิตได้ผลดี ชาวบ้านก็เริ่มให้ความสนใจและเริ่มใช้ยาและปุ๋ยเคมี

การแสดงให้เห็นจริงถึงประสิทธิภาพของวิทยาการสมัยใหม่ในรูปของปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และ เทคนิคในการจัดการแปลงนา ที่ส่งผลให้ข้าวในแปลงนาสาธิตเจริญงอกงามกอใหญ่ เมล็ดข้าวอวบโตสมบูรณ์ จึงเข้าไปเบียดขับความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตและจิตวิญญาณของข้าวไป เหลือเพียงข้าวในฐานะสิ่งประดิดประดอยที่สามารถจัดการควบคุมได้ด้วยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการจัดการสมัยใหม่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา เช่น การเลี้ยงเจ้านาก็ค่อยๆ ลดน้อยลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคนรุ่นใหม่ก็ได้เลิกพิธีกรรมเหล่านี้ไป การสืบทอดอุดมการณ์ ความรู้หรือความเชื่อผ่านพิธีกรรมเหล่านี้ถูกตัดตอนลง

นอกจากการเข้ามาของปุ๋ยและยาฆ่าแมลงแล้ว เครื่องจักรกลที่ใช้ในไร่นา เช่น รถไถเดินตาม รถไถน้อย และรถไถไร่ (รถไถขนาดใหญ่ ใช้น้ำมัน) รถปั้นดิน รถนวดข้าว รถเกี่ยว ถูกลำ เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ขณะเดียวกันก็เบียดขับรูปแบบความรู้ในการทำที่เป็นพื้นเดิมออกไป เช่น ความรู้เรื่องการไถนาที่อาศัยแรงงานสัตว์ เช่น วัว ควาย ถูกปรับไปสู่ การไถด้วยรถไถ ที่มีเทคนิควิธีการเฉพาะ เช่น การไถด้วยรถไถเดินตามต้องไถน้ำก่อนจึงสามารถไถได้ รถไถน้อย และรถไถไร่ สามารถไถแห้งได้ ส่วนรถปั้นดินเป็นรถขนาดใหญ่สำหรับใช้ในพื้นที่นาลุ่มที่เป็นดินเหนียว ซึ่งสามารถทำให้ดินเหนียวเหนียวไม่เป็นก้อน แต่ไม่เหมาะกับพื้นที่นาดอน หรือดิน

ที่มีใช้ดินเหนียว ส่วนรณวดข้าวเข้ามาแทนที่การนวดข้าวบนลานที่ใช้แรงงานวัวควายในการนวดข้าว ส่วนรณเดี่ยวนี้นี้เป็นการรวมขั้นตอนการเกี่ยวและนวดข้าวเข้าด้วยกันเพื่อลดการใช้แรงงานคนในการเกี่ยวและวัวควายในการนวดไปพร้อมกัน ส่งผลให้ลดระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงานในการผลิตลง ภาพเหล่านี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจของความรู้ที่ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ที่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มพูนศักยภาพของมนุษย์จากที่ต้องอยู่ภายใต้ความเป็นไปของธรรมชาติให้สามารถควบคุมและจัดกระทำกับธรรมชาติได้ ในทางตรงข้าม สิ่งใดที่ไม่ได้ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ หรือไม่สามารถพิสูจน์หรือทดสอบได้ หรือ เป็นความรู้ความจริงเฉพาะที่ ก็ไม่จัดว่าเป็นความรู้ และกลายเป็นเรื่องมโนสำนึกไร้เหตุผล การสร้างพื้นที่เฉพาะให้กับความรู้เช่นนี้ ความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนที่ส่งผ่านประเพณีพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ในการมองโลกแบบเชิงซ้อนที่ประกอบด้วย โลกทางกายภาพ โลกของจิตวิญญาณ โลกในลักษณะของชาติภพ จึงถูกลดทอนให้เหลือโลกเพียงโลกเดียว คือโลกทางกายภาพที่สามารถจับต้อง พิสูจน์และสัมผัสได้เท่านั้น ภาพความรู้ความจริงที่ปรับเปลี่ยนไปเช่นนี้ อุดมการณ์การอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ก็ถูกเบียดขับออกไปและแทนที่ด้วยการใช้วิทยาการและเทคโนโลยีในการจัดการและควบคุมธรรมชาติ

วิทยาการและเทคโนโลยีที่เข้ามาในชุมชนเหล่านี้ ล้วนเป็นตัวสื่อสำคัญที่บ่งบอกอย่างชัดเจนว่าความรู้และวิทยาการสำคัญมีอยู่ภายนอกชุมชน ดังนั้นความรู้สำคัญที่จัดขึ้นในโรงเรียนจึงต้องสอดคล้องประสานสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความรู้ความก้าวหน้า หรือความเจริญที่มาจากภายนอก เพื่อพัฒนาคนให้สอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้า หรือเป็นการเตรียมคนเพื่อเข้าสู่ระบบความรู้ความจริงที่มีและดำรงอยู่นอกชุมชน โรงเรียนจึงไม่เพียงทำหน้าที่อบรมความรู้ใหม่ให้กับชุมชนเพื่อเชื่อมต่อชุมชนเข้ากับระบบความรู้จากภายนอก แต่ด้วยการให้ความสำคัญกับความรู้ที่มาจากนอกชุมชนอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน จึงเป็นการกดทับ ลดทอนความสำคัญของความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนลงให้กลายเป็นเรื่องของความไม่มีประสิทธิภาพ ไม่มีเหตุผล ยิ่งไปกว่านั้น โรงเรียนยังสามารถที่จะประทับรับรองระดับความรู้ความสามารถของคนเพื่อประโยชน์ในการแบ่งแยกคนเข้าสู่งานอาชีพ ที่ถูกทำให้มีลักษณะต่างไปจากการทำมาหากินที่เป็นพื้นเพของชุมชน การทำมาหากินในชุมชนจึงไม่ถูกจัดเป็นงานอาชีพตามความหมายที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้กระแสของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่จำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะเพียงงานในภาคอุตสาหกรรม หรืองานในภาคเมืองเท่านั้น ประกอบกับการเชื่อมโยงรูปแบบความรู้เข้ากับอุดมการณ์การแบ่งงานกันทำแบบทุนนิยม ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นหลักการสำคัญในการแบ่งแยกลักษณะงานออกเป็นงานที่ใช้แรงงานกับงานที่ใช้สมองโดยงานที่ใช้สมองถูกจัดลำดับคุณค่าให้

เหนือกว่า ในฐานะที่เป็นเรื่องของสติปัญญา เป็นเรื่องของความรู้ และเป็นเรื่องวิชาการ ที่เป็นส่วนสำคัญในการกำหนดความคิด การคำนวณ การวางแผน การออกแบบ การวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ส่วนแรงงานเป็นเรื่องของการใช้กำลังกายที่สะท้อนถึงการตรากตรำลำบาก และเป็นสิ่งที่สามารถทดแทนได้ ไม่ว่าจะด้วยแรงงานจากสัตว์ หรือ ด้วยเครื่องจักรกลที่มีประสิทธิภาพมากกว่า พร้อมกับภาคปฏิบัติการให้เห็นจริงด้วยการผูกวุฒิการศึกษาเข้ากับค่าตอบแทน โดยวุฒิการศึกษาสูงสะท้อนถึงระดับสติปัญญาสูง ค่าตอบแทนจึงสูงตามไปด้วย ซึ่งตรงข้ามกับกรณีของวุฒิการศึกษาต่ำ

การให้คุณค่ากับงานที่ใช้สมองมากกว่างานที่ใช้แรงงาน จึงไม่เพียงเป็นการจำแนกความแตกต่างให้กับงานสองลักษณะดังกล่าว แต่ลึกซึ้งกว่านั้นในฐานะของการสลายอุดมการณ์ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนลง จากเดิมที่ให้คุณค่ากับการลงแรงปฏิบัติในฐานะที่มาของความรู้ ผลผลิต และการยอมรับยกย่องจากสังคม ให้กลายเป็นเรื่องของการใช้แรงกายล้วนๆที่ไม่มีส่วนเสริมสร้างสติปัญญา ขณะเดียวกันก็สร้างคุณค่าให้กับการศึกษาเข้ามาแทนที่ในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาสติปัญญาอันเป็นที่มาของความรู้ งานอาชีพ ฐานะ และการยอมรับของสังคม

การสลายอุดมการณ์เดิมและแทนที่ด้วยอุดมการณ์ใหม่เช่นนี้ ระบบความรู้ความจริงเกี่ยวกับการจัดการแรงงานในครัวเรือนและชุมชนจึงถูกปรับเปลี่ยนไป จากเดิมที่กำหนดให้สมาชิกทุกคนในครัวเรือนมีเป้าหมายและกิจกรรมร่วมกัน คือ การหาอยู่หากินเพื่อสร้างความมั่นคงในการบริโภคให้กับครัวเรือน ไปสู่ การแบ่งแยกเป้าหมายออกตามวัยของสมาชิกในครัวเรือน โดยเด็กมีเป้าหมายในการศึกษาหาความรู้เพื่อเตรียมสำหรับเข้าสู่งานอาชีพในอนาคต ผู้ใหญ่มีเป้าหมายความสำเร็จในหน้าที่การงาน การแจกแจงเป้าหมายเช่นนี้ ทำให้การเกาะเกี่ยวของครัวเรือนผ่านการมีเป้าหมายร่วมกัน ถูกละลายลง และการแบ่งแยกนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงลำดับคุณค่าที่ให้กับปัจเจกในระดับที่เหนือกว่าส่วนรวม พร้อมกับการสร้างความเป็นตัวตนของปัจเจกผ่าน ระดับสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ที่เข้าไปกำหนดเป้าหมายของชีวิตที่แตกต่างกัน การสร้างความแตกต่างเช่นนี้พร้อมกับการทำให้เห็นจริงผ่านระบบการศึกษาที่เป็นตัวชี้วัดถึงระดับสติปัญญาที่ปรากฏในรูปของระดับปริญญา ตลอดจนการจำแนกคนด้วยงานอาชีพ และระดับรายได้ค่าตอบแทน โดยอาศัยคุณวุฒิการศึกษาเป็นตัวแบ่งแยก คือ วุฒิการศึกษาสูงบ่งบอกถึงสติปัญญาสูงที่ถูกจัดแยกไปสู่งานที่ใช้สมองที่ถูกจัดให้เป็นงานสบาย รายได้สูง ส่วนผู้ที่มีวุฒิการศึกษาต่ำ ก็บ่งบอกถึงระดับสติปัญญาที่ต่ำก็就会被ผลักเข้าสู่งานใช้แรงงานที่เป็นงานที่ต้องตรากตรำแรงกาย รายได้ต่ำ วุฒิการศึกษาจึงเป็นเครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ในการบ่งบอกถึงสถานภาพทางสังคม

การให้ความหมายและความสำคัญกับการศึกษาเช่นนี้ พร้อมกับหยิบยกให้การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเจริญและการพัฒนาประเทศ ความสำคัญของการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้และกลายเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา

นอกจากนั้น การศึกษายังถูกทำให้เป็นเรื่องของการพัฒนา ที่ไม่เพียงมีผลต่อตัวบุคคล ในรูปของการพัฒนาสติปัญญา ความรู้ ความสามารถเท่านั้น แต่ ยังมีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรของชาติในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย สิ่งที่ดีว่าเป็นการศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ต้องตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ส่วนสิ่งที่ไม่ดีว่าเป็นการศึกษาคือความรู้ที่ไม่ได้ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ เช่น รูปแบบการทํานาที่ใช้ทักษะความรู้แบบเดิมที่ตั้งบนทัศนะการมองโลกแบบเชิงซ้อน และเชื่อในการมีอยู่ของจิตวิญญาณกลายเป็นเรื่องมงามไร้สาระ การให้คุณค่ากับความสัมพันธ์หรือจิตใจมากกว่าผลผลิตเป็นเรื่องไร้ประสิทธิภาพ และการดำรงอยู่โดยพึ่งพาธรรมชาติกลายเป็นความล้าหลัง และภาพทั้งหมดนี้กลายเป็นด้านตรงข้ามของการพัฒนา คือ การด้อยพัฒนา /ความล้าหลัง การสร้างภาพของคู่ตรงข้ามขึ้นเช่นนี้ คุณค่าของความรู้แบบเดิมจึงถูกบั่นทอนและละเลยที่จะพูดถึงไป เช่น การจัดการไร่นาด้วยรูปแบบความรู้แบบเดิมนั้นไม่เพียงไม่ก่อให้เกิดภาวะด้านค่าใช้จ่ายในการลงทุนให้กับการผลิตเท่านั้น แต่ยัง ช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศในชุมชน ในขณะที่ การใช้สารเคมี หรือ การใช้เครื่องจักรกลในนา กลับไม่มีการพูดถึงความสมดุลของระบบนิเวศน์ หรือมลพิษ มุ่งเฉพาะประสิทธิภาพเพียงด้านเดียว

ถ้าอย่างเดี๋ยวนี้อะไรก็ได้หรอก จะมียา จะมีปุ๋ย เดี๋ยวนี้นั่นทำอะไรก็ได้มีแต่ขาดทุน แต่ก่อนทำแล้วก็ได้ เดี๋ยวนี้นั่นทำทุกอย่าง ข้าวโพดก็ต้องทำเป็นร้อยๆไร่ เอาหมดเดี๋ยวนี้อะไรก็ได้ ... แต่เดี๋ยวนี้อะไรก็ได้ ยิ่งทำมากก็ยิ่ง ผักเดี๋ยวนี้อะไรก็ได้ปุ๋ยก็ได้เลย ต้องใส่ปุ๋ย ต้องฉีดยา ต้องอะไรทุกอย่างยากดี...

การทำให้การศึกษาเป็นเรื่องของการพัฒนาเช่นนี้ จึงเบียดขับความรู้ในการทำนาชุดเดิมออกไป แต่ยังคงไว้เฉพาะความรู้ที่เอื้อประโยชน์ กล่าวคือ การทำนาที่พึ่งพาธรรมชาติ อาศัยแรงงานสัตว์ ถูกเบียดขับออกไป ด้วยภาพของความล้าสมัยไม่มีประสิทธิภาพและแทนที่ด้วยปุ๋ย สารเคมีและเครื่องจักรกล ส่วนความรู้เดิมที่ก่อให้เกิดผลผลิต และเป็นการผลิตที่สะท้อนให้เห็นถึงความมีประสิทธิภาพตามแนวคิดการผลิตแบบทุนนิยม คือประหยัดเวลาและค่าใช้จ่าย ก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้ เช่น การหว่าน ถูกมองว่าเป็นการทำนาที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการปักดำ เนื่องจากการปักดำต้องใช้เวลาและแรงงานในการดำเนินการมากกว่า

สำหรับความรู้ใหม่ๆที่ใช้ในการผลิต เช่น การทอผ้า ทอเสื้อ การจักสาน การทำวัสดุอุปกรณ์ ฯลฯ ก็ถูกกำหนดคุณค่าผ่านผลผลิต วัสดุและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต ทำให้ความรู้ใน

การผลิตเหล่านี้อาจกลายเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายในฐานะที่เป็นตัวสะท้อนถึงการพัฒนา ในขณะที่สินค้าจากโรงงานอุตสาหกรรม ที่ผลิตผ่านขั้นตอนกรรมวิธีการผลิตที่อาศัยเทคโนโลยี เครื่องจักร เครื่องกลสามารถที่จะสะท้อนภาพของการพัฒนาได้ การผูกโยงภาพของการพัฒนาเข้ากับวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือในการผลิตเช่นนี้ ความรู้เดิมในชุมชนจึงถูกเบียดขับและ กดทับ ให้ไม่เห็นถึงคุณค่าแม้แต่ในส่วนที่ยังประโยชน์ให้กับการผลิตก็ไม่ได้มีการพูดถึง

กระบวนการช่วงชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ผ่านอำนาจของความรู้

ด้วยกระบวนการสร้างความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา ที่เข้าไปจัดการกับคนในชุมชนให้ยอมรับและรับรู้ถึงความสำคัญของการศึกษา และรับเอาการศึกษาเข้ามาเป็นเป้าหมายสำคัญของการดำรงชีวิต การจัดกระทำนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบเทคนิควิธีการของอำนาจที่เข้ามาจัดกระทำกับคนในระดับของระบบความคิด ความเชื่อ โดยอำนาจนี้ถูกทำให้ ขาวสะอาด นุ่ม ละมุน จนแม้แต่ผู้ถูกกระทำก็ไม่รู้สึกและละเลยที่จะพิจารณาถึงความรุนแรง ร้ายกาจของการใช้อำนาจนั้น

ในส่วนนี้จึงมุ่งที่จะคลี่คลายให้เห็นถึงการช่วงชิงการนำในการกำหนดกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติการต่างๆในชุมชนภายใต้อำนาจของความรู้ ที่เข้ามาจัดกระทำดำเนินการกับตัวบุคคลโดยตรง ที่เริ่มตั้งแต่การช่วงชิง ระบบความคิด เวลา พื้นที่ และการจัดระเบียบให้กับตัวบุคคลโดยตรงอันเป็นการเผยให้เห็นถึงความรุนแรงที่มักถูกละเลยไปจากภาพของความขาวสะอาด อ่อนละมุนของการศึกษา

การช่วงชิงระบบความคิด

ภาคปฏิบัติการที่แสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพของวิทยาการความรู้ ที่ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ หรือ การมีและดำรงอยู่ของความเจริญก้าวหน้าภายนอกชุมชน เป็นตัวบทความสำคัญที่เข้ามาเบียดขับอุดมการณ์ความรู้เดิมออกไป และแทนที่ด้วยอุดมการณ์ความรู้ในรูปลักษณะใหม่ที่ถูกทำให้มีลักษณะพิเศษ ภายใต้การสร้างสถาบัน และระบบภาษาขึ้นเพื่อทำหน้าที่ผลิต และแพร่กระจายอุดมการณ์และความรู้ใหม่นี้

ระบบโรงเรียนที่ถูกออกแบบจัดวางมาตรฐาน ภายใต้ระบบระเบียบการจัดการที่มีลักษณะพิเศษ คือ มีการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการ มีผู้ดำเนินการที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทาง และมีการจัดการอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การจัดพื้นที่ การจัดหลักสูตร การจัดชั่วโมงสอน การตรวจสอบและการวัดประเมินผล ตลอดจนการให้การรับรองถึงระดับความรู้ความสามารถผ่าน

ใบประกาศ หรือปริญญาบัตร ระบบโรงเรียนจึงถูกปรับให้มีรูปแบบและระบบภายใต้หลักการของ ศาสตร์การศึกษา หรือวิชาการศึกษา และทำให้เป็นเรื่องเฉพาะทางด้วยการผ่านการตรวจสอบ ออกแบบจากนักวิชาการศึกษา พร้อมกับฐานคิดของความเป็นสากลของความรู้ รูปแบบการจัด การศึกษา ที่ผ่านการตรวจสอบและออกแบบจากนักวิชาการศึกษาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นโครงสร้างการ บริหารภายในโรงเรียน หลักสูตร การวัดและประเมินผล ฯลฯ จึงถูกใช้เป็นรูปแบบสากลหรือ มาตรฐานเดียวกันทั้งหมดในทุกพื้นที่

ระบบโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงเทคนิควิทยาการสำคัญของอำนาจที่เข้า มาจัดระเบียบให้กับการศึกษา ตั้งแต่การกำหนดรูปแบบ โครงสร้าง การบริหาร การจัดการ ตลอดจน การจัดการเรียนการสอน ให้เป็นไปตามหลักวิชาการศึกษา และด้วยอำนาจนี้ โรงเรียนที่ตั้งอยู่ ในชุมชนจึงถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตั้งแต่ ครูที่ต้องมีลักษณะของความเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะโดย มีวุฒิทางการศึกษาเป็นเครื่องหมายของความเชี่ยวชาญ และจัดการเรียนการสอนตามหลักวิชา การศึกษาที่ต้องมีหลักสูตร ตำรา มีชั้นเรียน มีชั่วโมงสอน มีการวัดและประเมินผล ตลอดจน ระเบียบบริหารสถานศึกษา ที่ต้องเป็นไปตามหลักวิชาการบริหารการศึกษา ที่มีการจัดระเบียบ โครงสร้างการบริหารภายในโรงเรียนที่เชื่อมรับกับการบริหารและนโยบายจากส่วนกลาง ตลอดจน การแบ่งแยกหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นฝ่าย หรืองานต่างๆพร้อมกับจัดสรรคนเข้าสู่ตำแหน่งหน้าที่ ในงานต่างๆ การจัดกระทำดำเนินการเช่นนี้จึงเป็นดังโรงเรียนให้แยกตัวออกจากชุมชน เพื่อเชื่อม ต่อกับการบริหารจัดการและแนวนโยบายของรัฐ พร้อมกับสร้างภาพความสำคัญของการศึกษาใน โรงเรียนให้มีคุณค่ายิ่งใหญ่ คือ สามารถเพิ่มพูนศักยภาพความสามารถ ตลอดจนเป็นที่มาของ ความสุขความสำเร็จในชีวิต ขณะที่ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนกลายเป็นความล้าหลัง ไม่สอดคล้อง กับความเป็นไปในโลกปัจจุบัน และไม่สามารถนำไปสู่ความสุขความสำเร็จในชีวิต

นอกจากการสร้างระบบโรงเรียนขึ้น เพื่อรองรับและเป็นตัวสื่อถึงความหมายและ ความสำคัญของการศึกษาแล้ว การแบ่งแยกสิ่งที่แตกต่างออกไปนอกกรอบความรู้ยังถูกทำให้เป็น จริงทางระบบความคิดด้วยการสร้างระบบภาษาชั้นมารองรับ โดยภาษาที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาทำ หน้าที่เป็นตัวสื่อ หรือนิยามที่ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจขึ้นโดยปริยาย เช่น การสื่อความหมาย ผ่านคำว่า "การพัฒนา" ที่หมายถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการความรู้และเทคโนโลยี ที่ สามารถสะท้อนให้เห็นจริงได้จากเครื่องใช้ไม่สอย หรือวัสดุอุปกรณ์ รวมทั้งสามารถสะท้อนให้เห็น จริงผ่านระบบความคิดที่ผูกติดกับหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ ที่สามารถพิสูจน์และ ทดสอบได้ และ หลักประสิทธิภาพตามแนวคิดแบบทุนนิยม คือ การผลิตที่ก่อให้เกิดผลผลิตสูงสุด และต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายในการผลิตต่ำสุด

การสร้างคำที่สื่อความหมายถึงผู้มีความรู้ หรือ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ เช่น ครู อาจารย์ นักวิชาการ นายแพทย์ ที่สื่อให้เห็นถึงฐานะของการเป็นข้าราชการที่มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดี มีความรู้ และด้วยฐานะของผู้รู้ จึงเป็นอำนาจคำคุณที่ปิดกั้น กีดกัน กดทับชาวบ้านให้ไม่กล้าโต้แย้ง และหากมีการขัดแย้งเกิดขึ้นผู้ที่ก่อประเด็นแย้งก็จะถูกตั้งคำถาม หรือต่อต้าน ดังปรากฏในคำบอกเล่าของครูท่านหนึ่งที่มีประสบการณ์ในชุมชน

ถาม: เขาฟังครู

ตอบ: ครับ

ถาม: เพราะอะไรถึงว่าเขามาฟังเรา

ตอบ: เพราะว่าครูนี้ก็มีความรู้ ในหมู่บ้านนี้ครูก็ต้องเป็นคนที่มีความรู้กว่าคนอื่น ด้านเศรษฐกิจอาจจะดีกว่าคนอื่น แต่ส่วนน้อยจะมีบางคนดีกว่า ส่วนมากพอราชการจะอยู่ก็กินดีกว่าคนอื่นที่อยู่ว่าตามชนบท มีฐานะดีกว่า มีความรู้กว่า เขาก็ไม่กล้า ชาวบ้านเขาก็ไม่กล้ามาขัดแย้งกับเรา

ถาม: ไม่กล้ามาขัดแย้ง

ตอบ: ไม่กล้ามาขัดแย้ง เพราะว่าเขามีความรู้น้อยกว่าครู ถ้ามาพูดก็กลัวครูจะมาพูดเบรคมาอะไร ลักษณะนี้ เขาก็ไม่กล้ามาแต่ถ้าเราไปขอความร่วมมือแล้วเขาเข้ามาช่วยอะไร

ถาม: จะมีสักคนนึงไหมที่จะเป็นคนกล้าที่จะ.....กับเราในชุมชน

ตอบ: ก็มี แต่ว่าส่วนมากถ้าคนไหนพูดมากชุมชนเขาก็ไม่ยอมรับอีก ถ้าพูด

ถาม: เพราะอะไรครับ

ตอบ: เขาก็คิดว่าพวกครูนี้ถูก ครูมีความรู้กว่า...

การกำหนดความหมายให้กับคำว่า “การศึกษา” ในฐานะที่มาของความรู้อันเป็นสิ่งที่ดึงดูด ฟังปรารถนาพร้อมกับคู่ตรงข้ามภายใต้ความหมายของคำว่า “การไร้การศึกษา” และคำที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อแยกความแตกต่างให้กับผู้มีการศึกษาออกจากผู้ไม่ได้รับการศึกษา ด้วยการประเมิน และตีตรา หรือปิดฉลากผ่านคำว่า “ฉลาด” ที่อยู่ตรงข้ามกับคำว่า “โง่” และผูกโยงความฉลาดหรือโง่นี้เข้ากับการเรียนหนังสือ เช่น “คนไม่เรียนหนังสือก็โง่เท่านั้น...” หรือ ผูกโยงความรู้เข้ากับการเรียนหนังสือ “คนไม่มีความรู้ก็คือคนที่ไม่เรียนหนังสือ...” หรือการสร้างความแตกต่างของผู้มีความรู้และไม่มีความรู้โดยผูกโยงเข้ากับพื้นที่ของการทำงานอาชีพ เช่น “คนไม่เรียนก็ไม่รู้ ไม่รู้หนังสือออกไปทำมาหากินก็ลำบาก...” ที่ต่างจากคนที่มีความรู้ที่ถูกมองว่า “คนที่มีความรู้ก็มีงานดีๆทำ คนเรียนมาฝึกงาน 2 - 3 เดือน ก็ได้เป็นผู้จัดการ คนไม่ได้เรียนก็ทำไปเลื่อนอย่างมากก็แค่ช่าง ช่างใหญ่ หรือโฟแมน ผู้จัดการควบคุมลูกน้องเงินเดือนก็แพง...” และ ยังผูกโยงความรู้เข้ากับบุคลิกภาพ เช่น “คนที่มีความรู้มีการศึกษานะ เขาปฏิบัติส่วนใหญ่คือ ดูบุคลิก ดูดี สะอาด การแต่งเนื้อแต่งตัว การพูดการจา การวางท่าทาง จะดูดีกว่าคนที่ไม่ได้เรียน ...”

คำว่า "ได้เรียน" กับ "ไม่ได้เรียน" ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการก้าวสู่โลกภายนอกชุมชนด้วย โดยคนที่ไม่ได้เรียนก็ถูกจำกัดให้อยู่แต่ในบ้าน "คนไม่ได้เรียนอะไร เขาก็คลุกคลีอยู่ในบ้าน..." ส่วนคนที่ได้เรียนเท่านั้นที่สามารถออกไปสู่โลกภายนอกได้ไม่ว่าจะด้วยการเรียนต่อ หรือการมีงานทำในภาคเมือง ดังคำสนทนาเกี่ยวกับคุณลักษณะของคนที่ยังเรียนและไม่ได้เรียนในทัศนะของผู้อาวุโสท่านหนึ่งในชุมชน

ตอบ : คนที่เรียนดีกว่า คนที่ไม่เรียนก็ว่า โอ๊ยไม่ได้เรียนกับเค้าไวย ก็ว่านั่นแหละครับ ไม่ทันเค้า

ถาม : แล้วคนที่ย้ายออกไปอยู่นอกบ้านเรา ไปอยู่ที่อื่น นะ เรียนกับไม่เรียนต่างกันมั๊ยคะ

ตอบ : ก็ต่างแหละครับ ที่ไปอยู่กรุงเทพฯ คนไม่เรียนไปได้นะครับ ไปในเมืองไปได้นี้ โควราเขา ไม่รู้ทาง ไม่รู้จักเค้า

ถาม : ก็ต้องเฉพาะคนที่เรียนเท่านั้น ถึงได้ย้ายไป

ตอบ : ไม่รู้ป้ายอะไรเค้านี้ ถึงเค้าไม่ได้ไป เค้าก็อ่านป้ายออกว่าตำแหน่งมันอยู่ตรงไหนละ ซอยนี้นั้น ไปนั้น เค้าเรียกชื่อนั้นๆ ก็ยังคุ้ยได้ ถึงได้ไปก็ เพราะว่าเค้ามีป้ายบอก

ถาม : แล้วการเลือกอาชีพละพ่อ เรียนกับไม่เรียนนี้เป็นยังไง

ตอบ : เออ คนเรียนเค้าก็มองหาแต่อาชีพเบาๆนั่นแหละ เพราะว่าเค้ามีวิชาความรู้ คนไม่เรียนเค้าก็ทำงานหนักไปละ เป็นกรรมกรไปนั่นแหละ เค้าจ้างแบกจ้างหามไป เค้าก็ไปตามเรื่องละสิ ก็ไม่ออกหัวคิด ออกกำลัง เนี่ย เป็นนี้แหละ นั่นแหละเค้าถึงให้เรียน...

ด้วยการสร้างคำและกำหนดความหมายของคำโดยเชื่อมโยงเข้ากับเรื่องของการศึกษา จึงเป็นภาคปฏิบัติการจริงที่ไม่เพียงทำหน้าที่เข้ามากำหนดความรู้สึนึกคิดของคนเท่านั้นแต่ยังเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประทับรับรองให้เห็นถึงความเป็นจริงเป็นจังของวาทกรรมที่ถูกสร้างหรือกำหนดขึ้น และด้วยคำ หรือภาษาที่ใช้นี้วาทกรรมก็ถูกผลิตซ้ำและแพร่กระจายออกไปในระบบความคิดของคน

การช่วงชิงเวลา

การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน มีอุดมการณ์สำคัญที่ตั้งอยู่บนฐานคิดของการมีอยู่มีกิน ดังนั้น การใช้ชีวิตส่วนใหญ่ก็จะอยู่ในพื้นที่ ไร่ นา บ้าน หรือไม่กี่วัด เช่น เด็กชายที่ถูกฝากให้อยู่ในความดูแลของพระ เด็กจะถูกเลี้ยงดู เติบโตคลุกคลี ได้เล่นและเรียนอยู่ในที่นา ที่บ้าน หรือที่วัด จนสามารถที่จะทำมาหากินหรือทำงานบ้านได้ด้วยตนเอง แต่ด้วยการก้าวเข้ามาของการศึกษาในระบบโรงเรียน พร้อมกับการกำหนดให้เด็ก หรือ เยาวชนทุกคนต้องได้รับการศึกษาในโรงเรียน

ในระดับการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างน้อย ช่วงเวลาที่เด็กใช้ในบ้าน ในไร่ นา หรือในวัดก็ถูกลดทอนลงและแทนที่ด้วยการใช้เวลาในโรงเรียน

นอกจากนั้นช่วงเวลาที่อยู่ในบ้านของเด็กยังถูกกำหนดให้ทำเฉพาะเรื่องของการทบทวนบทเรียน การทำการบ้าน การทำแบบฝึกหัดและงานอื่นๆที่ได้รับมอบหมายจากโรงเรียน ประกอบกับการที่ทำความรู้ในโรงเรียนสูงส่งและเป็นเรื่องวิชาการ ที่คนไม่ได้เล่าเรียนมาไม่สามารถรับรู้หรือเข้าใจได้ แม้แต่คนที่เคยผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนมา แต่ต่างยุคสมัยก็ไม่สามารถที่ทำหน้าที่สอนบทเรียนให้กับลูกหลานได้ ความรู้สมัยใหม่ที่สอนในโรงเรียนจึงถูกมองว่าเป็นเรื่องยากที่คนสมัยก่อนไม่เข้าใจ ดังความเห็นของยายผินเกี่ยวกับการเรียนของเด็กสมัยใหม่ที่มีเนื้อหาสาระมากผิดกับสมัยก่อนที่มีการเรียนการสอนเพียง 2 - 3 เรื่องเท่านั้น

ตอบ : สมัยก่อนนี่นะ หนังสือหัวเดียวก็ไปได้

ถาม : หนังสือหัวเดียวก็ไปได้ อย่งไรคะ หัวเดียวหมายถึงอะไร

ตอบ : ก็สมัยยายเรียนนะ ก็มีหน้าที่พลเมืองดี กับสุขศึกษา กับหนังสือสังข์ทอง 3 เล่ม เท่านั้นเรียน

จนจบ ป.4

ถาม : เรียนตั้งแต่ ป.1 – ป.4 เลย

ตอบ : จะไปเอาอะไรมาอ่านอีนาง ให้กันเบ้ง มึงอ่านแล้วก็บ๊ว้ง ก็จะไปรู้อะไรหนักหนา ครูเขาก็เขียนใส่กระดานป้ายให้ท่องจำบ้าง อะไรบ้างไปตามเรื่องตามราวของครู สมัยนี้ เรียนขนาดไหน หนังสือแม่เอ๋ยเป็นก่ายเป็นกอง สมัยก่อนกับสมัยนี้ไม่คือกันหรอก ไอ้กระดานที่เขียนหนังสืออะอีนาง พ่อแม่ยากจน ปืบที่มันขึ้นขี้สนิมแล้ว ก็ตัดให้ลูกทำกระดานเขียนหนังสือ ใช้ดินสอหินเขียน ไม่ติดก็ชอล์กเขียน ครูสมัยชอล์กกับสมัยนี้ กับสมัยปากกา มันไม่คือกันหรอก สมัยชอล์กกับสมัยปากกา ให้ยายเล่าก็เล่าอย่างนี้แหละ

ถาม : สมัยชอล์กเป็นอย่างไรคะ

ตอบ : เขียนแต่ชอล์ก หนังสือมันก็ไม่ค่อยอย่างเดี๋ยวนี เดี๋ยวนีมันแตกต่างกัน วันหนึ่งเขาเรียนตั้ง 4 วิชา สมัยก่อนนี้ไม่มีป่านไหนก็วิชาของมัน เข้าก็เรียนวิชาเลข ตอนกลางวันก็ไปอ่านบ้าง อะไรบ้าง หนังสือหัวเดียว มึงอ่านจบ ภูเก็ต หนังสือสังข์ทองนั่น จะเอาประโยชน์อะไร กับสังข์ทองจะไปประกอบสัมมาอาชีพอะไร สมัยนี้เขาเรียนเป็นตอนเป็นหน่วยของเขา มาบ้านยังเรียน computer อีก สมัยก่อนจะเรียนอะไรอีนาง...

นอกจากนั้นการมองว่า งานไร่งานนา หรือ งานบ้าน ไม่ใช่เรื่องของความรู้ หรือการเรียนรู้ ทั้งที่เป็นเรื่องที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต และแม้แต่พ่อแม่ผู้ปกครองก็พยายามกีดกันลูกหลานออกจากงานที่จัดว่าเป็นงานที่ใช้แรงงานเหล่านี้ และแบ่งแยกภาระหน้าที่ในครอบครัว โดยกำหนดให้เด็กมีหน้าที่ศึกษา เล่าเรียน ส่วนผู้ใหญ่มีหน้าที่ทำงาน จึงเป็นการตอกย้ำให้เด็กละเลยและ

เพิกเฉยที่จะเรียนรู้งานในส่วนนี้ไป เวลาที่ใช้ในบ้านของเด็กจึงให้กับการดูทีวี หรือเล่นเกมส์ ในขณะที่ผู้ใหญ่มีหน้าที่ต้องทำงาน ทั้งงานอาชีพและงานบ้าน

การจัดระเบียบเวลาและหน้าที่ให้กับเด็กเช่นนี้ เด็กจึงถูกดึงแยกออกจากบ้านและงานไร่นา ทำให้ขาดการเรียนรู้และเข้าถึงความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น งานไร่นา และไม่คุ้นเคยกับงานที่เป็นงานพื้นๆเป็นงานทั่วไปในการใช้ชีวิตประจำวัน และแปลกแยกจากวิถีชีวิตในชุมชน ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชนเกี่ยวกับเด็กที่ได้เล่าเรียนในโรงเรียนที่ว่า

ตอบ : เรียนอย่างนี้ ใช้ความคิดไม่ออกกำลัง มันก็ไปต่างๆกัน เหมือนอย่างกันคนเรียนเป็นมหานั่นแหละอยู่ในวัด จะได้มหา ที่นี้ก็อยู่ไม่ได้ ก็อยากมีครอบครัวก็สึกมาก็มาได้คู่เค้าก็ทำอะไรไม่เป็น บ้านเค้าทำอะไรไถนาจักตอก จักสานทำไม่เป็นละสิ เคยได้จับดินสอเรียนหนังสือ อยู่ด้วยกันก็ไม่นาน หนึ่งกัน มันไม่ถูกอารมณ์กัน เราเคยสบายมัยเล่า สำหรับเค้าก็ยกมาให้กิน มาอยู่นี้แล้ว ใครเค้าจะยกอะไรให้เล่า ต้องช่วยตัวเอง มันผิดกันอย่างนี้แหละ เด็กน้อยเดี๋ยวนี้นัก ทำอะไรไม่เป็นหรอก

ถาม : แล้วพอเรียนมากเข้าก็กลายเป็นไม่อยู่ ไม่อยู่กับบ้าน

ตอบ : ไม่อยู่ละสิ

ถาม : ไม่มาพัฒนา

ตอบ : คือว่าก็กลับมาเค้าก็ทำอะไรไม่เป็นนะ ไล่พวกไปเรียนกลับมา จบ ม.นั้น ม.นี้ จบปริญญาอะไรนี้ ทำอะไรไม่เป็นหรอกนะ จะจับมีดจับ...ไม่ได้แล้ว มาอยู่บ้านไม่ได้เลย ต้องไปตามหน้าที่...

ถาม : แล้วพอคิดว่ามันดีมัยคะอย่างนี้ ให้พ่อคิดว่าการศึกษแบบนี้

ตอบ : ศึกษาที่เค้าก็นิยมว่ามันดีนะ ทุกวันนี้ ดีหมดทุกอย่าง แต่ว่าศึกษาปริญญาก็มาก โท เอกอะไรก็มาก ตกงาน ไม่มีงานทำอย่างนี้แหละ

ถาม : มันดี ก็เหมือนกับดีตามความนิยมว่า หัวดี ได้เรียนสูง แต่จริงๆแล้ว ไม่ได้เรื่อง

ตอบ : ไม่ได้

ถาม : ทำอะไรไม่เป็น กลุ่มใจ

ตอบ : เค้าย่นมิดย่นไม้ให้ เค้า จักตอกสิ กำที่นี้ มันก็จักไม่ได้สิ ไม่เป็น

ถาม : ไม่หนักเอาเบาสิ

ตอบ : ไม่เอา ไม่เป็น กรีดนิ้วกิน มีปากกาหนีบกระเป่า ใส่แว่น...

การจัดกระทำเช่นนี้ ไม่เพียงเวลาที่ถูกระงับออกจากงานบ้านและงานไร่นาไปแต่อุดมการณ์ความคิดก็ถูกดึงออกไปพร้อมกันโดยถูกดึงให้รับรู้และเห็นว่า การศึกษาเป็นหนทางสำคัญในการก้าวเข้าสู่งานอาชีพที่มีรายได้ประจำ ส่วนงานที่ไม่ใช้วุฒิการศึกษากลายเป็นงานชั้นต่ำเป็นงานใช้แรงงาน เช่น งานไร่งานนา ส่วนงานในโรงงานอุตสาหกรรม แม้จะไม่จัดว่าเป็นงานชั้นสูงแต่ด้วย

การเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรมได้ต้องใช้คุณวุฒิทางการศึกษา อย่างน้อยระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 หรือมัธยมศึกษาปีที่ 6 และเป็นงานในร่มที่ไม่ต้องตากแดดตากฝน จึงทำให้เป็นงานที่ถูกจัดให้อยู่ในระดับที่เหนือกว่างานไร่ นา การจัดระดับคุณค่าให้กับงานเช่นนี้ จึงเป็นการลดทอนความสำคัญของความรู้และรูปแบบการทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนลง และไม่เพียงแต่ลดทอนความสำคัญลงเท่านั้นแต่ยังทำการช่วงชิงคน คือเด็กที่เดิมต้องเรียนรู้ในบ้านและที่ไร่ นา ออกไปสู่การเรียนรู้ในโรงเรียน ทำให้เด็กแปลกแยกจากวิถีชีวิตในชุมชน และไม่สนใจที่จะสืบทอดงานในชุมชน

เขาไม่เอานา เขาไม่ทำ เขาว่าทำงานโรงงานดีกว่า คนสมัยนี้หาน้ำยังไม่เป็น ก่อไฟหุงข้าวยังไม่เป็น หุงข้าวเสียบหม้อไฟฟ้า สมัยก่อนตาเป็นเด็กไปเรียนหนังสือกลับมาจากโรงเรียนนี้ต้องมาซ่อมข้าว ตำข้าว ตักน้ำ ต้องหาน้ำเป็นประจำ เลิกเรียนมาต้องทำเป็นประจำ ใช้มือสีข้าว ใช้มือตากแดด สีแล้วเอามาผัด เอาข้าวสารใส่กระสอบ เดียวนี้สบาย เอาข้าวไปโรงสี มาหุงกินได้เลย เดียวนี้สบายหลายอย่าง...

การช่วงชิงพื้นที่ของความรู้

พื้นที่ของความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนไม่ว่าจะเป็น บ้าน ประเพณี พิธีกรรม ธรรมชาติ แวดล้อม วัด สัตว์ พืช ล้วนเป็นที่ที่สามารถจะหาความรู้ได้ แต่ถูกเบียดขับและลดทอนให้เป็นพื้นที่ที่ไม่มีอยู่ของความรู้ ด้วยการกำหนดให้เพียงเฉพาะความรู้ที่ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์เท่านั้น ที่จัดว่าเป็นความรู้และสิ่งที่สามารถรับรู้ได้ด้วยการสัมผัสเท่านั้นที่มีอยู่จริง และโรงเรียนเท่านั้นที่เป็นพื้นที่ของการเรียนรู้ พร้อมกับตอกย้ำให้เห็นถึงการไม่มีอยู่หรือ แม้มีความรู้ก็เป็นความรู้ที่ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ด้วยการจัดลำดับคุณค่าให้กับความรู้ โดยความรู้ที่จัดว่ามีคุณค่าได้นั้น ต้องเป็นความรู้ที่สามารถเพิ่มหรือเสริมสร้างประสิทธิภาพในการผลิต อันเป็นความรู้ที่มีและดำรงอยู่ภายนอกชุมชน เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่างๆ หรือแม้แต่การศึกษาในระดับสูงที่สามารถใช้เป็นหนทางสู่งานอาชีพก็ไม่มีอยู่ในชุมชน ดังนั้นความรู้ที่มีคุณค่าจึงถูกกำหนดให้อยู่นอกพื้นที่ของชุมชน

การจำกัดให้ระบบความคิดเกี่ยวกับความรู้มีลักษณะคับแคบเช่นนี้ พร้อมกับ การจัดให้การศึกษาในระบบโรงเรียนมีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือ มีหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ โดยผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ภายใต้การกำกับของหลักสูตรที่ถูกกำหนดขึ้นจากนักวิชาการศึกษา ประกอบเข้ากับการจัดแบ่งระดับการศึกษาออกเป็น อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยแต่ละระดับชั้นของการศึกษาก็ถูกทำให้เป็นเครื่องหมายของระดับสติปัญญา

ของผู้เรียน ดังนั้นผู้ที่ผ่านการศึกษาระดับอุดมศึกษาเท่านั้นจึงได้รับการยอมรับในฐานะของผู้มีความรู้ และปิดฉากด้วยใบปริญญา และประกาศคุณค่าในฐานะของบัณฑิต

การจำกัดกรอบระบบความคิดเกี่ยวกับความรู้เช่นนี้ จึงเป็นการกีดกันส่วนที่ต่างไปให้อยู่นอกกรอบของความรู้ ดังนั้นความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนก็ไม่จัดว่าเป็นความรู้ พ่อเฒ่าแม่แก่ที่จัดว่าเป็นผู้รู้ในชุมชนก็ถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ของความรู้ แม้แต่การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงก็ไม่จัดว่าเป็นความรู้ ที่ไม่เพียงไม่เป็นไปตามกรอบหรือหลักการของศาสตร์การศึกษาเท่านั้น แต่ประสบการณ์ไม่สามารถใช้ในการเข้าสู่งานอาชีพได้

การจบหลักสูตร ควรจะไปเรียนโรงเรียน เรียนจบมีวุฒิมิใบประกาศ คำเรียกว่าจบหลักสูตร แต่ที่มาเรียนด้วยกันเองอย่างนี้คำเรียกว่าจบหลักสูตรมัย ผมว่ามันไม่น่าจะใช้ เพราะว่าผมจะให้ใบประกาศคุณไม่ได้ แล้วคุณจบหลักสูตรจริงหรือ ผมให้ใบประกาศคุณไม่ได้ สมมติว่าคุณไปหาการทำงานอยู่ในโรงงานไหม้ย พวกอิเล็กทรอนิกส์ คำก็ต้องหาช่าง คุณจะเอาใบอะไรไปให้เค้ามัย คุณไม่มี แล้วก็คุณเรียนจบหลักสูตรที่ไหน คุณตอบเค้าไม่ได้ คนที่เรียนจบหลักสูตรต้องให้กับพวกโรงเรียนที่เค้ามีใบประกาศให้เราๆ จะสามารถหางานทำที่ไหนก็ได้ แต่เรามาเพื่อศึกษาหาความรู้ แล้วไปเปิดเป็นของตัวเอง ไม่ใช่เราไปหางานทำในโรงงานนะไปไม่ได้หรอก ไปไม่ได้...

การกำหนดให้การเรียนรู้ สามารถกระทำได้ในสถาบันเฉพาะเช่นโรงเรียนเท่านั้น และกำหนดให้โรงเรียนมีหน้าที่รับรองความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้นั้นด้วยการออกใบประกาศ หรือปริญญาเพื่อใช้เป็นใบเบิกทางเข้าสู่งานอาชีพ ด้วยการกำหนดเช่นนี้การศึกษาเรียนรู้จากส่วนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้งานบ้าน งานโรงงานนา เรียนรู้จากธรรมชาติ เรียนรู้จากประสบการณ์ล้วนไม่จัดว่าเป็นการเรียนรู้ เนื่องจากความรู้ที่ได้นั้นไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์คือไม่สามารถใช้สมัครงานได้ จึงไม่มีการรับรองระดับความรู้เหล่านั้น ระบบความคิดเช่นนี้จะสะท้อนให้เห็นในดังคำสนทนาของผู้สัมภาษณ์กับชาวบ้านท่านหนึ่งที่ว่า

ถาม : สมมติหนูไม่ได้เรียนหนังสือสูง แต่หนูทำนาเก่ง อย่างนี้ถือว่าหนูโง่หรือเปล่า

ตอบ : โง่ก็โง่ มันโง่คนละรูปแบบ ปลูกได้จริง แต่เราไม่รู้หนังสือนะ ความรู้มันไม่มี อ่านหนังสือก็ไม่ได้ นางจะปลูกต้นไม้ ปลูกผัก ปลูกพืชไปกินได้ครบทุกอย่างแหละ ได้กินทุกอย่าง ทำอะไรได้หมด แต่ว่าอื่นางไม่รู้หนังสือ

ถาม : แล้วหนูยังโง่อยู่หรือเปล่าอย่างนี้เรียกว่าโง่

ตอบ : ก็โง่แหละ เพราะมันไม่มีประโยชน์อะไร โง่

ถาม : ถ้าหนูรู้หนังสือ แต่หนูปลูกอะไรไม่ได้ซักอย่างเดียว ชาวาก็ไม่มี แบบทำไม่เป็น ไม่มีข้าว ปลูกไม่ได้

ตอบ : ไม่ถึงขั้นโง่หรอกฮีนาง เพราะว่าเองไม่ไผ่ฝันมันเคย ๆ ดอก ถ้าเราไผ่ฝันเราก็คทำได้ รั้งหนังสือ
แต่ว่าฮีนางก็ดำไม่เป็น แต่พระเทพฯยังดำเป็นในโทรทัศน์ ดำเป็น มันไม่เหนือบากว่าแรง
หรอกที่เราจะทำได้ มันอยู่ที่ความเพียร ความมานะ ความบากบั่น...

การกำหนดให้การศึกษาเป็นเรื่องของความรู้ที่ผูกโยงเข้ากับระบบโรงเรียนในฐานะ
สถาบันพิเศษที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่จัดการศึกษา โรงเรียนจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการให้การ
ศึกษาอบรมความรู้ หากแต่ยังทำหน้าที่กำหนดด้วยว่าสิ่งใดที่จัดเป็นความรู้ การกำหนดบทบาท
ให้กับโรงเรียนเช่นนี้ ความรู้ในชุมชนที่ถูกหยิบยกเข้าไปสอนในโรงเรียนเท่านั้น ที่จัดว่าเป็นความรู้
ดังคำบอกเล่าของครูท่านหนึ่งที่ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการนำเอาการทอเสื่อพื้นบ้านเข้าไปสอน
ในโรงเรียน โดยใช้ต้นรำพันที่เป็นหญ้าชนิดหนึ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นวัตถุดิบในการทอเสื่อ และนำ
คุณแม่ที่เป็นผู้สอนการทอเสื่อให้กับลูกๆมาเป็นวิทยากรสอนการทอเสื่อในโรงเรียน

“การทอเสื่อ” สามารถมีพื้นที่ในภาคของความรู้ได้ก็ต่อเมื่อได้รับการหยิบยกเข้าไปสอน
ในโรงเรียน “คุณแม่” ที่มีความรู้เรื่องการทอเสื่อ สามารถอยู่ในฐานะผู้มีความรู้ได้เมื่อได้รับการ
เชิญเข้าไปสอนในโรงเรียน โรงเรียนจึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจในการกำหนดให้อะไร
เป็นความรู้ และใครเป็นผู้รู้ อย่างไรก็ตาม ความรู้เรื่องการทอเสื่อนี้จะสามารถมีพื้นที่ หรือฐานะ
ตำแหน่งในภาคความรู้ในระบบโรงเรียนเพียงวิชาเลือกเท่านั้น เนื่องจากการจัดการศึกษาในระบบ
โรงเรียนในชุมชนนั้น เป็นไปเพื่อเตรียมคนเข้าสู่การศึกษาในระดับสูงขึ้น ซึ่งไม่มีอยู่ในชุมชน ดังนั้น
ความสำคัญของการจัดการศึกษาจึงอยู่ที่หลักสูตรที่เป็นมาตรฐานกลางที่สามารถเชื่อมโยงกับการ
ศึกษาระดับสูงขึ้นมากกว่าการมุ่งสนองตอบต่อความต้องการหรือการดำรงชีพในชุมชน

การดำเนินการที่มีอยู่ในโรงเรียนเช่นนี้ จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึง ระบบความคิดที่
โรงเรียนยึดถือ คือการจัดลำดับความสำคัญให้กับแนวนโยบายจากส่วนกลางมากกว่าชุมชน ให้
ความสำคัญกับการเชื่อมต่อกับส่วนอื่นๆที่อยู่ภายนอกชุมชนมากกว่าที่มุ่งสนองตอบต่อความ
ต้องการของชุมชน ดังนั้นผลประโยชน์ของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนที่จัดขึ้นในชุมชนจึงมี
ได้เป็นประโยชน์ของชุมชนแต่เป็นประโยชน์ที่เอื้อให้กับส่วนที่อยู่นอกชุมชน

ทำงานให้สบายใจ คือ เราทำตามนโยบายเบื้องบนดีที่สุด เราก็มาปรับตัวเข้า ถ้าเราดิ้นรนเราก็อยู่ไม่
ได้ ...

นอกจากนั้นโรงเรียนยังสื่อให้เห็นถึงอุดมการณ์สำคัญในการแบ่งแยกคนออกตามระดับ
สติปัญญา ที่สามารถสอวัดได้จากผลการเรียน หรือ แผนการศึกษาที่เลือกเรียน เช่น แผนก

วิทย์ - คณิต แผนกศิลปภาษา และเชื่อมโยงความแตกต่างของคนเข้ากับงานอาชีพ อันเป็นการสื่อให้เห็นถึงการแบ่งแยกความแตกต่างให้กับคนเพื่อเตรียมคนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ขณะเดียวกันก็สร้างภาพอนาคตที่พึงปรารถนาให้กับเด็กหรือเยาวชน และทำให้หนทางแห่งความสำเร็จนั้นมีเพียงหนทางเดียว คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน

ด้วยฐานความคิดที่มีต่อการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเช่นนี้ การเกิดขึ้นของโรงเรียนขยายโอกาส จึงเป็นไปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดโอกาสให้กับเด็กกลุ่มที่ไม่สามารถเข้าศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมศึกษา แต่ด้วยการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนขยายโอกาสที่ดำเนินไปด้วยการลอกเรียนหลักสูตร เป้าหมายตลอดจนการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งไปสู่การศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เช่นเดียวกับโรงเรียนมัธยมศึกษาของกรมสามัญศึกษา จึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความรุนแรงของวาทกรรมการศึกษาที่เข้ามาจำกัดให้ การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนคับแคบ อยู่เพียงเรื่องของหลักสูตร และการศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นเท่านั้น การจัดการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นการตอกย้ำให้เห็นถึงความด้อย และทำให้ยอมจำนนกับการถูกทำให้ด้อยกว่าด้วยการแลกเปลี่ยนกับวุฒิการศึกษาที่เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็ตอกตรึงให้ต้องยอมรับด้วยการจำกัดให้วุฒิที่ได้เพิ่มนั้นสามารถเป็นได้เพียงใบเบิกทางเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม

ช่วงที่เปิดขยายโอกาส ม.1 ม.2 ม.3 ปีแรกเลย ปี 37 ผมก็ยังไม่ค่อยมีความรู้ แต่ขออนุมัติเปิดโดยอาจารย์ใหญ่คนเดิม แล้วแกก็ย้าย ผมก็รักษาการทำหน้าที่อาจารย์ใหญ่ ผมไม่รู้เรื่องอะไรเลย มันเป็นอย่างไง หลักสูตรเป็นอย่างไง เขาแทงว่าจุดประสงค์รายวิชา เรายังไม่รู้เลยแบบไหน ก็ไปเยี่ยมเขามากระจายกันไป พอไปรู้หลักสูตรมาว่าต้องสอนอย่างนั้นละ คาบละ 50 นาที 7 คาบ/สัปดาห์ พอเรารู้วิชามา แบ่งหน้าที่กัน ผมเอกศัลปะไม่เป็นเลย คนนั้นเอาสังคม คนนี้เอาพละ คนนี้ภาษาไทย วิทย์ตกผม ผมก็เอา แล้วก็แบ่งหน้าที่กันไป หาโรงเรียนมัธยมไปขอเขาจุดของแต่ละวิชา เราจะสอนอย่างไง ไปหาเขามาไปขอเขามา ยอมรับว่าเราไม่รู้ เขาก็บริการดี เขาก็ให้มาบ้าง ลอกมาบ้าง ให้ยกเล่มมาเลยก็มี...

ด้วยการจำแนกความแตกต่างให้กับเด็กด้วยระดับการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นด้วยเกรดเฉลี่ย แผนการศึกษาที่เลือก ระดับการศึกษาที่ได้รับ จึงไม่เพียงเป็นการสื่อให้เห็นถึงโครงสร้างการแบ่งงานกันทำที่มีการจัดแบ่งออกเป็นลำดับชั้น โดยมีการศึกษาเป็นบันไดสำคัญในการก้าวเข้าสู่การมีฐานะตำแหน่งในสังคมเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างความจำนนให้ต้องยอมรับกฎเกณฑ์ในการแบ่งแยกคนออกเป็นลำดับชั้นตามระดับความรู้หรือการศึกษาที่ได้รับอีกด้วย

การช่วงชิงคนเข้าสู่ระเบียบชนชั้น

นอกจากการช่วงชิงระบบความคิด เวลาและพื้นที่ของความรู้แล้ว การศึกษายังถูกใช้เป็นเกณฑ์สำคัญในการแบ่งแยกความแตกต่างให้กับมนุษย์ ตั้งแต่การให้ได้มาซึ่งการศึกษาอันเป็นตัวบ่งชี้เชื่อมโยงไปสู่ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับสติปัญญา และการเข้าสู่งานอาชีพในอนาคต การจัดกระทำเช่นนี้ จึงเป็นการจัดคนเข้าสู่ระเบียบโครงสร้างสังคมแบบทันสมัยให้เป็นไปด้วยความยินยอมและยอมรับ การศึกษาในส่วนนี้จึงมุ่งที่จะชี้ให้เห็นถึงการแบ่งแยกคนออกไปตามระดับชนชั้นทางเศรษฐกิจ ชนชั้นทางปัญญา และชนชั้นทางอาชีพ

การศึกษากับการจัดระเบียบชนชั้นทางเศรษฐกิจ

ความสามารถในการเข้าถึงการศึกษาระดับสูงไม่ได้เป็นเรื่องของความสามารถล้วนๆ แต่ถูกผูกโยงเข้ากับฐานะทางเศรษฐกิจ เนื่องจากการให้ได้มาซึ่งการศึกษาในแต่ละระดับนั้นมีเงื่อนไขสำคัญเกี่ยวกับชุดของค่าใช้จ่ายกำกับอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็น ค่าเทอม ค่าเดินทาง ค่ารถ ค่าเรือ ค่าอาหารกลางวัน ค่าขนม ค่าหนังสือ ค่ากิจกรรม ค่าเสื้อผ้า ฯลฯ โดยค่าใช้จ่ายเหล่านี้จะมีระดับสูงขึ้นตามระดับของการศึกษา

สมัยก่อนไปโรงเรียนไม่ต้องใช้เงิน ไม่มีค่าขนม จะใช้ก็แต่ค่าสมุดดินสอที่จำเป็นจริง สมัยนี้ ถ้าลูกอยู่ประถม 10-15 บาท มัธยม 30-35 บาท...

นอกจากนั้น ประเภทของสถานศึกษาแม้จะจัดการศึกษาในระดับเดียวกันแต่ต่างหน่วยต่างสังกัด ก็เป็นตัวสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของผู้อยู่ในสถานศึกษานั้นๆ ได้ เช่น เด็กที่เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนมัธยมของกรมสามัญศึกษา กับ เด็กที่ศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาส ส่วนการเข้าถึงการศึกษาที่ต่างระดับกันก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้ ค่าใช้จ่ายที่ผูกติดมากับการศึกษาในแต่ละระดับจึงทำหน้าที่เป็นกำแพงสำคัญในการปิดกั้นคนจำนวนหนึ่งออกจากการศึกษาในระดับสูง ซึ่งถูกทำให้เป็นเรื่องปกติสามัญและเป็นเรื่องที่ยอมรับไปโดยปริยาย

การศึกษากับการจัดระเบียบชนชั้นทางปัญญา

การสร้าง ความแตกต่างระหว่างคนเรียนกับคนที่ไม่ได้เรียนโดยการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะให้กับคนที่เรียน ขณะเดียวกันก็กำหนดให้คนที่ไม่ได้เรียนอยู่ในด้านตรงข้าม เช่น คนที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน เป็นคนที่มีความรู้ความสามารถมีความคิดความอ่าน ชื่อนั่นมีกิริยา

มารยาท มีความรับผิดชอบ กล้าแสดงออก กล้าแสดงความคิดเห็นสามารถสื่อสารกับผู้อื่นได้ ได้รับการยอมรับและมีบทบาทในสังคมทั้งด้านการติดต่อกับรัฐ และบทบาทในการพัฒนาชุมชน และประเทศ

คนที่ได้ผ่านการศึกษา กับไม่ได้ผ่านการศึกษา คนไม่ได้ผ่านนี้ คือ จะเจียบเหงา ใจเหง้ากว่า คือ คนที่มีความรู้มีวิชาสูงนี้ ไปไหนเขาก็ไม่พรั่นพรึง ไม่ตื่นเต้นสังคมนะเท่าไร เข้าไหนเข้าได้ แต่คนที่ อย่างไป ประเคนพระนี่ เข้าไปก็ทำทำโน้นนี่อะไรก็ไม่ค่อยคล่องตัว ใจคนที่ไม่ได้เรียนจากโรงเรียนนี่ก็ เป็นคนแบบเดียวกันนั้นแหละ ทำอะไรก็จะเขื่องซ้ำ ไม่ค่อยว่องไว หรือว่า ยังโง่งอยู่เหมือนกันไม่ปราดเปรี๊ยะเท่าไร ไม่กล้าหาญ... คนที่ไม่ได้เรียน ไม่ค่อยจะกระตือรือร้น ไปเฉื่อยๆ เท่านั้น ใจคนที่ได้รับการศึกษามาดี มีวิชาความรู้เขาก็อยากใช้ความรู้มันให้เกิดประโยชน์อะไรอย่างนี้ ใจนี้ไม่มีอะไรที่ไม่ต้องใช้อะไร มันก็อยู่โง่งมันก็เขื่องซ้ำกว่ากันนั้นแหละ...

นอกจากการกำหนดให้คนที่ได้เรียนหนังสือและไม่ได้เรียนหนังสือแตกต่างกัน ด้วยคุณลักษณะท่าทางการแสดงออกของพฤติกรรมความประพฤติ เช่น กริยามารยาท ท่าทาง การแสดงออก การพูดการจา การทำความเข้าใจ ความน่าเชื่อถือที่ถูกมองว่าดีกว่า ปฏิบัติได้เหมาะสมกว่าแล้ว คนที่ได้เรียนหนังสือยังถูกมองว่าเป็นคนมีโอกาสมและมีชีวิตที่สุขสบายกว่า คือมีโอกาสนในการเลือกอาชีพมากกว่า และสามารถเลือกงานที่ไม่ต้องตรากตรำลำบากได้

แตกต่างกันเดียวนี้ ทำไมจะไม่แตกต่างละ คนเรียนเขาก็ได้ที่เขาไม่ลำบากลำบาก ใจคนที่ไม่เรียนนี่ก็ตก ระกำลำบากทำไร ทำนา ขายข้าวเอาไว้กินมื่อๆ ...

เออ คนเรียนเค้าก็มองหาแต่อาชีพเบาๆนั้นแหละ เพราะว่าเค้ามีวิชาความรู้ คนไม่เรียนเค้าก็ทำงานหนักไปละ เป็นกรรมกรไปนั้นแหละ เค้าจ้างแบกจ้างหามไป เค้าก็ไปตามเรื่องละสิ ก็ไม่ออกหัวคิด ออกกำลัง เนี่ย เป็นงั้นแหละ ...

นอกจากนั้นคนที่ได้รับการศึกษายังถูกทำให้เห็นในภาพของควมมีอิสระในการที่จะหลุดพ้นจากกรอบ หรือความจำกัดของพื้นที่ เช่น สามารถหางานทำในต่างที่ต่างถิ่น ได้ ขณะที่คนที่ไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถก้าวออกไปได้ ดังเช่นทัศนะเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่ของคนในหมู่บ้านที่ถูกมองว่าเฉพาะคนที่ได้เล่าเรียนเท่านั้นจึงสามารถทำได้

ที่ไปอยู่กรุงเทพฯ คนไม่เรียนไปไม่ได้ดิครับ ไปในเมืองไปได้นี้ โคราชเรา ไม่รู้ทาง ไม่รู้จักเค้า...

คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือจะเลือกอาชีพตามบรรพบุรุษซึ่งได้แก่อาชีพการทำไร่ทำนา ทำสวน หรือการเป็นแรงงานรับจ้างในชุมชน ส่วนคนที่ได้เรียนสามารถเลือกงานได้ตามคุณวุฒิ คนที่ไม่มีวุฒิก็ไม่มีทางเลือกก็ต้องสืบทอดงานอาชีพจากพ่อแม่บรรพบุรุษไป

การศึกษากับการจัดระเบียบชนชั้นทางอาชีพ

การสร้างภาพความแตกต่างของงานอาชีพที่แบ่งงานให้สมองออกจากงานใช้แรงกาย โดยกำหนดความสำคัญให้กับงานใช้สมองในระดับที่สำคัญกว่า เหนือกว่า และกำหนดลักษณะงาน ค่าตอบแทน ให้สอดคล้องตามระดับคุณวุฒิการศึกษา ดังนั้นงานที่ใช้สมองก็จะอยู่ในภาพของการนั่งทำงานในสำนักงาน ที่อาศัยวุฒิการศึกษาระดับสูง ไม่ต้องตากแดดตากลมหรือใช้กำลังกายแบกหาม ได้ค่าตอบแทนสูง การกำหนดเช่นนี้ วุฒิการศึกษาจึงกลายเป็นใบเบิกทางเพื่อเข้าสู่งานที่สะดวกสบาย ใครที่ไม่มีใบเบิกทางดังกล่าวก็ไม่สามารถเข้าสู่พื้นที่ของงานที่สบายได้ ทำให้ต้องเข้าสู่งานที่ใช้แรงกาย เช่น งานไร่งานนา งานกรรมกรแบกหาม

คนเรียนสูงกับคนเรียนต่ำ ถ้าหากงานทำก็ทำไม่ได้คนเรียนต่ำ ก็ได้งานทั่วไป เป็นพวกงานหนักๆ พวกก่อสร้างกรรมกรอะไรๆมั่วๆ พวกเรียนสูงเค้าก็หางานทำง่าย ในตึกในห้องแอร์ เค้าก็หางานง่ายกว่าใช่ไหมละ ผมก็มีงานแค่ว่าทำก็เป็นงานหนัก ซึ่งเมื่อเทียบกันแล้ว คนเรียนสูงกับคนเรียนต่ำ มันทั้งช่วงห่างกันเยอะเลย จะไปไหนมาไหน มันจะไม่เหมือนกันจริงมัย ถ้าเดินเคียงคู่กันไปหางานทำ ผมแย่ เพราะว่าผมมีความรู้ต่ำ ผมทำอะไรไม่ได้ ก็ต้องเป็นงานอะไรพวกงานหนักๆ หรือพวกกรรมกรอะไรแบบนี้ใช่ไหมละ ส่วนเค้าก็หางานที่สูงกว่านั้นได้ดีกว่า กินค่าแรงก็ไม่เหมือนกัน...

การแบ่งแยกและให้ระดับคุณค่ากับงานที่ต่างกัันดังกล่าว ส่งผลให้งานที่สะท้อนถึงความสามารถทางปัญญาแม้จะมีค่าตอบแทนต่ำ เช่น งานครู ก็ได้รับการนิยมและส่งเสริมให้บุตรหลานเข้าสู่งานอาชีพนั้น ดังครูหมั่นที่มีอาชีพเป็นครู แม้จะบอกว่าการเป็นครูนั้นเงินเดือนไม่พอกิน แต่ก็พยายามทำงานอย่างหนักเพื่อส่งลูกได้เรียนสูงๆเพื่อจะได้เป็นครู โดยครูหมั่นได้ให้เหตุผลว่า ที่อยากให้ลูกเป็นครูเพราะไม่อยากให้ลูกลำบาก

คืออาศัยว่าไม่อยากให้ลูกตากแดดตากร้อน เหมือนอย่างหนูที่เขาไปรับจ้าง ทำมัน ทำอะไรนี่ เป็นครูพอกินไม่พอกินก็ขำมันเถอะมันอยู่ในร่ม พอให้สบายหน่อย เรามันเคยประสบความสำเร็จมาแล้ว...

นอกจากนั้นแล้วการศึกษาถูกมองว่าเป็นหนทางสำคัญในการให้ได้มาซึ่งงานที่มีความมั่นคงทั้งด้านรายได้ และการมั่นคงในตัวตนที่สามารถใช้ หรือยึดเป็นแหล่งรายได้ที่แน่นอนได้ ที่ต่างจากการทำไร่ทำนาที่มีโอกาสพลิกผัน หรือผันผวนไปได้ เช่น การเกิดภาวะฝนแล้งในพื้นที่ของหมู่บ้านใน พ.ศ. 2503 ส่งผลให้มีชาวนาบางส่วนต้องออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน หรือการเกิดระบาดของเพลี้ยจักจั่นสีน้ำตาลช่วง พ.ศ. 2525 - 2526 ส่งผลให้ข้าวในทุ่งนาทั้งหมดเกร็น ไม่ได้ข้าว และทำให้เกิดความนิยมพึ่งพายาฆ่าแมลงมากขึ้น อุบัติการณ์นี้จึงมีส่วนสำคัญทำให้มีการปรับเปลี่ยนอาชีพของชาวนา ไปสู่อาชีพรับจ้างเพื่อให้ได้รายได้ที่เป็นตัวเงินเพิ่มมากขึ้นกว่าที่จะพึ่งพารายได้จากการทำนาทำไร่เพียงอย่างเดียว

การกำหนดให้งานผูกติดกับระดับการศึกษา หรือคุณวุฒิทางการศึกษา คือคุณวุฒิสูงทำงานสบาย รายได้สูง คนที่มีวุฒิต่ำหรือไม่มีวุฒิ ทำงานลำบากและมีรายได้ต่ำ ด้วยการผูกติดการศึกษาเข้ากับลักษณะงาน และระดับค่าตอบแทนเช่นนี้ เป็นเหตุให้คนที่มีความสามารถมีประสบการณ์แต่ขาดคุณสมบัติอันเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นในการเข้าทำงาน คือไม่มีคุณวุฒิ การศึกษาตามที่กำหนด ก็ทำให้ความรู้ความสามารถที่มีไม่เหมาะสมกับงานและกลายเป็นผู้ที่ขาดคุณสมบัติในการที่จะเข้าทำงานได้

งานที่เค้ารับนี้ถ้าเราไม่มีวุฒิไปหรือเรามีวุฒิต่ำจะทำงานได้มั้ยละลองคิดดูว่ามันทำงานได้มั้ย แคทำงานในโรงงาน แคต้องการรับคนวุฒิ ม.3 ผมจบ ป.4ผมเข้าไม่ได้ละ ถึงว่าผมจะทำได้ทุกอย่าง แต่เข้าทำไม่ได้...

งานอาชีพที่ไม่ต้องใช้วุฒิการศึกษาก็ได้แก่ งานสวนงานไร่งานนา ดังที่ลุงช่วยเล่าว่าหลังจากจบ ป 4 แล้วก็ไปรับจ้างทำงานในค่ายทหารอเมริกันเมื่อทหารอเมริกันย้ายออกไปก็ไม่มีงานทำเนื่องจากไม่มีความรู้ก็ต้องมาทำไร่ทำสวน การทำไร่ทำสวนจึงถูกมองว่าเป็นอาชีพของคนที่ไม่มีความรู้หรือไม่มีการศึกษาเนื่องจากไม่จำเป็นต้องใช้วุฒิการศึกษาในการเข้าทำงานและถูกมองว่าเป็นอาชีพที่ต่ำต้อยไม่สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนได้

ภายใต้แนวนโยบายในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และนำสู่การปฏิบัติให้เห็นจริงผ่านการช่วยเหลือและการดำเนินงานของรัฐในชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าความรู้ที่มีอยู่นอกชุมชน พร้อมกับการจัดตั้งระบบโรงเรียนขึ้นเพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงคนในชุมชนเข้ากับความรู้ความจริงที่มีอยู่นอกชุมชน และสร้างระบบภาษาขึ้นมาเป็นตัวสื่อความหมายในการกำหนดและผลิตซ้ำในระบบความคิดความเชื่อของคน อันเป็น

กระบวนการสำคัญในการปิดล้อมให้เห็นถึงความแตกต่างของระบบความรู้ในชุมชนกับความรู้ที่รัฐนำเข้ามาในชุมชน และด้วยการให้คุณค่ากับระบบความรู้ที่มาจากภายนอกชุมชนในระดับที่สูงส่งยิ่งใหญ่ สำคัญเหนือกว่า จึงเป็นการสลายคนออกจากอุดมการณ์ความคิดความเชื่อที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน และช่วงชิงเวลา พื้นที่ของความรู้ ตลอดจนช่วงชิงคนโดยอาศัยการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาจัดระเบียบคนให้เข้าสู่โครงสร้างใหม่ของสังคมในระดับประเทศ และด้วยกระบวนการนี้ชุมชนจึงถูกเบียดขับให้ตกอยู่ในฐานะของความเป็นอื่นที่อยู่ในฐานะตำแหน่งที่ตกเป็นรอง เป็นส่วนชายขอบที่ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง เนื่องจากกลายเป็นส่วนที่ไม่มีความรู้ หรือความรู้ที่มีอยู่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้

บทที่ 7

ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้าน

การสร้างความเป็นอื่นที่จัดกระทำผ่านกระบวนการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษา ขณะเดียวกันก็แยกความแตกต่างให้กับความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน อันเป็นการแสดงให้เห็นว่าความรู้ในรูปของการศึกษานั้น เป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นการลดทอนคุณค่าความสำคัญของความรู้เดิมในชุมชนลง และสร้างระบบความคิดและระบบคุณค่าใหม่ให้กับชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการเชื่อมต่อเข้ากับโลกภายนอกมากกว่าการสอดประสานภายในชุมชน การมีและดำรงอยู่ของชุมชนหมู่บ้านจึงมิได้เป็นไปเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันของชุมชนอีกต่อไปแต่มีและดำรงอยู่เพื่อตอบสนองรองรับและรับใช้ส่วนที่อยู่ภายนอกชุมชน อันเป็นการสลายพลังอำนาจและเบียดขับชุมชนให้ตกอยู่ในฐานะที่เป็นรอง และ กลายเป็นส่วนชายขอบของสังคม

ความสำคัญของการศึกษาตามอัตลักษณ์ความหมายที่ถูกสร้างขึ้นนี้ จึงเป็นวาทกรรมสำคัญที่เข้ามาครอบงำ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนการจัดกระทำดำเนินการกับทุกมิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็น วิถีชีวิตของคนในวัยต่างๆ การทำมาหากิน ตลอดจน อุดมการณ์ความคิดความเชื่อของคนในชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึง การแยกตัวออกจากชุมชน และสำนึกของคนในชุมชน ที่สะท้อนฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านได้อย่างชัดเจน /

ฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้าน

ภายใต้กระบวนการสร้างความหมายและความสำคัญให้การศึกษาที่มีคุณค่าสูงส่ง พร้อม กับเบียดขับความรู้ความจริงที่มีอยู่ในชุมชนออกไปนอกพื้นที่ของ "การศึกษา" ผู้ที่อยู่ในฐานะของผู้รู้เดิมในชุมชนกลายเป็นผู้ไม่มีการศึกษา เนื่องจากไม่มีวุฒิบัตรรับรองระดับความรู้ที่มีอยู่ และการเข้าถึงความรู้สามารถทำได้เฉพาะในพื้นที่ของโรงเรียน หรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น โดยโรงเรียนเป็นสิ่งที่รัฐจัดส่งเข้ามาในชุมชนในฐานะหน่วย/สถาบันที่เข้ามาพัฒนาหรือยกระดับการศึกษาในชุมชน การจัดกระทำดำเนินการเช่นนี้ จึงเป็นการบ่งชี้ถึงฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้าน ที่มีได้เป็นคุณลักษณะที่มีและดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นประดิษฐกรรมทางอำนาจที่ถูกผลิตขึ้น และกำหนดให้เป็นคุณลักษณะของชุมชนหมู่บ้านที่ปรากฏให้เห็นในรูปของความเป็นอื่นที่มีอยู่ในชุมชนดังต่อไปนี้

ความเป็นอื่นเชิงอุดมการณ์

การแบ่งแยกงานที่ใช้สมองออกจากงานที่ใช้แรงงานโดยกำหนดให้งานที่ใช้สมองมีความสำคัญยิ่งใหญ่มากกว่างานที่ใช้แรงงาน พร้อมกับภาคปฏิบัติภารกิจจริงที่กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน และการแบ่งแยกแจกแจงลักษณะงานออกไปตามระดับความรู้ความสามารถ โดยความรู้ความสามารถถูกกำหนดจากระดับการศึกษาหรือคุณวุฒิการศึกษา การศึกษาจึงมีความสำคัญในฐานะของหนทางในการได้มาซึ่งความรู้ ความสามารถ การงานอาชีพ รายได้ การยอมรับยกย่องจากสังคม ตลอดจนเป็นเครื่องแสดงถึงระดับสติปัญญา ความเจริญ การพัฒนา

ความหมายและความสำคัญที่กำหนดให้กับการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นการรื้อถอนปรับเปลี่ยนระบบความคิด ความเชื่อของคนในชุมชนและกำหนดกรอบการรับรู้เกี่ยวกับการศึกษาให้จำกัดเฉพาะด้านที่ตึงงาม และภาพแห่งความตึงงามของการศึกษาก็จะเข้ามาดบังให้เกิดการยอมรับโดยปริยาย คือไม่มีการลังเล หรือตั้งคำถาม แม้ว่าจะพบเห็นความจริงที่ไม่สอดคล้องกับภาพของการศึกษาที่ถูกสร้างขึ้น เช่น คนที่ได้รับการศึกษาสูงจบแล้วไม่มีงานทำ แมกกลับมาอยู่ในชุมชนก็ทำอะไรไม่ได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้ถูกมองว่าเป็นปัญหาส่วนบุคคลที่ไม่เกี่ยวกับ“การศึกษา”

ที่จบปริญญาโทมานี้ บางคนก็หนี อย่างลูกใครที่ตรงหัวตะพานนี้ก็จบมาจากธรรมศาสตร์นะ ก็ไม่เห็นได้ทำงานอะไร มันก็อยู่เฉย ๆ ผมก็ยังภูมิใจกับลูกเขวว่า มันเข้าไปได้อย่างไร ไปเรียนหนังสือ ธรรมศาสตร์ ขนาดคนบ้านนอกเราแท้ ๆ มันก็เลยยังไม่มียานพาหนะ หรือมันจะเป็นเพราะว่าดวงไม่ดี หรือว่าไปเลือกงานก็ไม่วู้ แต่มันก็ว่าเดี๋ยวจะทำให้อุ่นทำให้อุ่นว่า มันก็ไม่เห็นจะทำอะไร ...

ความสำเร็จของผู้ที่ไม่ผ่านการศึกษาในระบบก็ถูกละเลยไม่ให้ความสำคัญ เช่นนายสมชาย ที่จบการศึกษาเพียง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องรถยนต์ จึงได้เข้าเป็นเด็กช่วยงานในอู่ซ่อมรถยนต์ ในระหว่างที่ช่วยงานนั้นก็ได้ฝึกฝนเรียนรู้จนเกิดทักษะความรู้ความชำนาญและได้ใช้ความรู้นี้ไปสมัครงานเพื่อเดินทางไปทำงานในต่างประเทศ และสามารถกลับมาเปิดอู่ซ่อมรถยนต์เป็นของตนเองในชุมชนได้ ภาพความจริงที่ปรากฏในลักษณะเช่นนี้ จึงสะท้อนให้เห็นถึงการทำงานของภาพอุดมคติของการศึกษาที่ถูกสร้างให้มีลักษณะสูงส่งและมีพลังอำนาจในการเข้ามาบิดเบือนการรับรู้ความจริงไป ความหมายและความสำคัญที่ให้กับการศึกษาจึงเป็น วาทกรรมสำคัญที่มีอำนาจในการปรับทิศทางการมอง หรือ กำหนดการรับรู้ความจริงเกี่ยวกับชีวิต และผูกโยงอนาคตทั้งหมดไว้กับการศึกษา การศึกษาจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ และหากขาดไปก็จะทำให้คนที่ไม่ได้รับการศึกษากลายเป็นอื่นคือกลายเป็นผู้ไม่มีอนาคต ไม่ได้รับการยอมรับกลายเป็นสิ่งที่แปลกแยกต่ำต้อยและไร้คุณค่าไป ความรู้ความจริงที่ถูกสร้างขึ้นนี้ จึงเข้ามากำหนดวิถีการ

ดำเนินชีวิตของคนในชุมชนให้ต้องดิ้นรนขวนขวายเพื่อให้ได้มาซึ่งการศึกษาให้กับบุตร ที่สะท้อนให้เห็นความพยายามเพื่อให้พ้นจากสภาพของความเป็นอื่นด้วยการปรับวิถีชีวิตจากที่เคยเป็นไปแบบเรียบง่าย ไปสู่ ชีวิตที่เร่งรีบ รีบร้อนใช้ทุกเวลานานาที่เพื่อให้ได้เงินมาเลี้ยงชีพและที่สำคัญคือส่งลูกเพื่อให้ได้มีการศึกษาสูงๆ ความเร่งรีบตรากตรำของชาวบ้านที่ไม่ได้รับการศึกษาสูงๆแต่จำเป็นต้องทำทุกทางเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินสำหรับเป็นค่าเทอม ค่าอาหารส่งให้ลูกได้ร่ำเรียนยังการศึกษาถูกทำให้มีความสำคัญมากเท่าใด การดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งการศึกษาก็รุนแรงมากขึ้นเท่านั้น สภาพความดิ้นรนเพื่อให้พ้นจากสภาพของความเป็นอื่น สะท้อนอย่างชัดเจนในวิถีชีวิตของยายผิน ที่มีสามเป็นข้าราชการครูที่จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ มีหน้ามีตา มีเกียรติในหมู่บ้าน การที่ยายผินมีลูกชาย 4 คนจึงเป็นภาระหนักในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเสริมจากเงินเดือนประจำของสามี ยายผินเล่าว่าชีวิตยายผินลำบากมากถึงมากที่สุด ต้องทำทุกอย่างไม่มีเวลาพัก ตั้งแต่ทำไร่มัน ทำนา ปลูกปอ แม้กระทั่งในช่วงหลังคลอดไม่ถึงเดือนก็ต้องทำหมี ลูกขึ้นตั้งแต่ ตีสาม ทำหมีรับจ้างกระป๋องละหนึ่งบาท วันหนึ่งทำได้ราว 30 กระป๋อง ทำขนมไปขายในโรงเรียน เช่น ขนมดอกจอก หวานเย็น ขนมกล้วย ขนมลูกบัว หมี่กรอบ ขนมตาล ทำโดยไม่มีเวลาพักแต่ก็สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวถึงเดือนละ 300 บาท พอที่จะส่งให้ลูกได้เรียนจนเป็นครู อาจารย์ในทุกวันนี้ ส่วนตัวยายผินเองต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพ ที่เริ่มจากการเป็นนิ่วในไต ต้องทำการผ่าตัด หลังผ่าตัดแล้วยายผินถึงได้เลิกการทำงาน แต่การตรากตรำทำงานหนักโดยไม่มีเวลาพักของยายผินมิได้สิ้นสุดเมื่อลูกได้รับการศึกษาสูงๆสนใจ แต่ยังคงดำเนินต่อไปเพื่อจัดเตรียมที่ทางสำหรับให้ลูกได้ทำกินด้วยเกรงว่าลูกจะไม่มืงานทำเป็นหลักแหล่ง ด้วยความคิดเช่นนี้ทำให้ภาระของยายผินและครุหมั่นยังไม่สิ้นสุดและหนักมากขึ้น เมื่อสองตายายคิดที่จะตั้งโรงสีไว้ให้ลูกชาย และต้องหมดเงินไปถึงแสนสองหมื่นบาท เพื่อให้ได้โรงสีมา แต่เนื่องจากโรงสีถูกจัดตั้งขึ้นในขณะที่ลูกๆก็ยังไม่จบ ครุหมั่นก็ต้องไปสอนหนังสือ จึงเหลือเพียงยายผิน ที่ต้องรับภาระดูแลกิจการโรงสีที่ต้องทำงานหนักในวันหนึ่งๆมีคนเอาข้าวมาสีที่โรงสีครั้งละ 9 - 10 กระสอบ ทำทั้งวันไม่ได้หยุด และท้ายที่สุดชีวิตของยายผินก็ลงเอยที่ว่าลูกๆได้เรียนสูงๆสนใจเข้ารับราชการเป็นครูทุกคน สำหรับตัวยายผินเองสุขภาพไม่ดีนั่งเดินแทบจะไม่ไหว สถานที่ประจำที่สามารถพบยายผินเสมอคือลานพื้นไม้หน้าบ้าน

ชีวิตยายย่าแย่นะหนูเอ๊ย...แก่ตัวมาแล้วเดินไม่ไหวเลย ทำจริง ๆ ทำจนว่าอยู่ต่อมาบอกว่าอย่าตั้งโรงสีเลย อย่าตั้งโรงสีเลย ไม่เคยฟังเลย เงินทองก็หายาก ลูกก็เรียน ...ตั้งจนได้โรงสี หมดไปแสนสอง เจ้าของเครื่องอะไหล่เขาอะ ลำบาก ตรากตรำอยู่กับงานกับการ บอกว่าไม่ได้หยุด ทำหาเงินส่ง

ลูกเรียน แล้วมาตั้งโรงสีก ก็มาพึ่งยายสีก ยายสีกเอง เขาไปโรงเรียน เขาเอาข้าวมาสี ที่ละ 9, 10 กระสอบ ยายก็สี ไม่ได้หยุดชีวิต...

ในทำนองเดียวกับภาพชีวิตของครอบครัวนางสมหมาย ที่มีนา 2 ไร่ สามีทำนาและทำงานประปาอยู่ในหมู่บ้านรายได้เดือนละ 4,000 บาท แต่รายได้ระดับนี้ไม่เพียงพอที่จะส่งลูก 2 คนเรียนจึงต้องยอมสลายการอยู่ร่วมกันของครอบครัวเพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้นโดยให้สามีไปทำงานที่ประเทศไต้หวัน ส่วนตัวนางสมหมายเองที่มีอาชีพทำไร่ ทำนา ต้องปรับตัวเองด้วยการเรียนรู้ทักษะความรู้ในเรื่องการทอดผ้าไหมเพื่อใช้เป็นความรู้สำคัญในการเข้าเป็นแรงงานรับจ้างทอดผ้าให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อให้ได้รายได้มาจุนเจือครอบครัว ภาระการใช้จ่ายส่วนใหญ่ของครอบครัวอยู่ที่การส่งให้บุตรได้เรียน ซึ่งนางสมหมายเองก็เห็นว่าถ้าไม่มีค่าใช้จ่ายเรื่องการศึกษาของลูก แค่เพียงการทำนา 2 ไร่ก็พอแล้ว

ถาม: ทำไมแฟนพี่ถึงต้องไปทำงานไต้หวันคะ?

ตอบ: ก็ไม่มีเงิน จะส่งลูกเรียนก็เลยกระเสือกกระสนไป

ถาม: อ้อ...ก่อนที่จะไปทำงานไต้หวันนี้ เคยทำอะไรอยู่ก่อนคะ?

ตอบ: ทำนาแล้วก็งานประปาอยู่ในหมู่บ้านนี้ ดูแลประปา ได้เดือนละ 4,000 เพราะว่า 4,000 ไม่คุ้ม

เรียน จะหาเงินมาส่งลูกเรียน ก็เลยไปกัน ดัดสินใจไป

ถาม: อ้อ...จุดแค่ว่าลูกเราต้องได้เรียนเนี่ย ก็คือ ดัดสินใจต้องไปทำงานที่ไต้หวัน แล้วพี่ก็ต้องทอดผ้า

ตอบ: ทอดผ้าหารายได้เสริม

ถาม: ถ้าไม่มีเรื่องการเรียนของลูกนะคะ

ตอบ: เราก็ไม่มีภาระอะไร แค่ออกกับข้าวกินไปวันๆ หนึ่งก็คุ้มแล้ว

ถาม: ถ้าเราไม่มีภาระตรงนั้นเนี่ยเราทำแค่นั้นพอ?

ตอบ: ทำนาก็พอ แค่นาได้ข้าวกิน ขายข้าวนิดๆ หน่อยๆ เราก็ได้กินแล้ว ที่นี้ลูกเราไปโรงเรียนทุก

วันจะต้องขอทุกวัน ก็ต้องให้ทุกวัน แล้วก็ต้องหารายได้เสริม...

ปรากฏการณ์เช่นนี้จึงมิได้เป็นเพียงเรื่องของหารายได้มาจุนเจือครอบครัวแต่เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงการเบียดขับความรู้ที่เป็นความรู้เดิมของชุมชนออกไปในฐานะของความรู้ที่ไม่มีประโยชน์หรือใช้ประโยชน์ไม่ได้เนื่องจากไม่สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการหารายได้ให้เพียงพอกับความต้องการของครัวเรือนได้ การสร้างประเด็นปัญหขึ้นเช่นนี้จึงเป็นการเบียดขับความรู้เดิมออกไปเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับความรู้และทักษะใหม่ที่ถูกทำให้มีคุณค่าและสำคัญเพราะสามารถสนองต่อภาคอุตสาหกรรม และนำไปสู่การสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนได้ ภาพปรากฏการณ์เช่นนี้ยังเห็นได้จากประสบการณ์ของนายประสิทธิ์ที่ต้องละจากอาชีพการทำนาไปสู่การเลี้ยงวัวนม และ

เปลี่ยนพื้นที่นาเป็นแปลงหญ้าเลี้ยงวัว เพื่อส่งน้ำนมให้กับโรงงานอุตสาหกรรม พอเป็นรายได้สำหรับเลี้ยงครอบครัวที่มีลูกอยู่ในวัยเรียน 2 คน

ด้วยการกำหนดให้การศึกษาเป็นเสมือนบุญแจ้สำคัญ สำหรับการเปิดไปสู่โลกภายนอก ไม่ว่าจะด้วยการใช้ความรู้ความสามารถเพื่อศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น หรือ การมีงานทำในภาคเมือง ทำให้คนที่ขาดการศึกษาไม่สามารถออกไปจากชุมชนได้ ด้วยความหมายและความสำคัญที่กำหนดให้กับการศึกษาเช่นนี้ จึงเข้ามากำกับกับการรับรู้และการดำเนินการของคนในชุมชนให้จำเป็นต้องส่งให้ลูกได้ศึกษาเล่าเรียนและออกจากหมู่บ้านไปประกอบอาชีพนอกชุมชนและยอมที่จะให้อาชีพที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษยุติลง ดังภาพชีวิตของพ่อแก้วที่ทำนามาตั้งแต่อายุ 15 ปี จนถึงปัจจุบันอายุ 71 ปี มีลูก 4 คน คนโตส่งเรียนสายสามัญทำงานไปรษณีย์อยู่กรุงเทพฯ คนที่สองจบประกาศนียบัตรวิชาชีพ ทำงานอยู่กรุงเทพฯ คนที่สามจบมัธยมปลาย เป็นภารโรงอยู่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพฯ คนที่สี่ทำงานอยู่อำเภอกระโทก เหลือเพียง พ่อแก้วกับภรรยาที่สุขภาพไม่ดีนัก ไม่สามารถทำนาได้แล้ว และตัวพ่อแก้วเองก็เริ่มปวดหลังปวดเอวในยามที่ลงนา และพ่อแก้วเองก็ตัดสินใจว่าปีหน้าจะเลิกทำนาแล้วให้คนเช่าแทน แม้ว่าจะรู้สึกเสียดายและวิตกว่าไม่มีคนสืบทอดการทำนา แต่ก็ไม่มีทางเลือกเพราะสังขารไม่อำนวย และตัวพ่อแก้วเองก็ยอมรับด้วยเห็นว่าการทำนาลงทุนสูง กำไรน้อย เป็นงานที่เหน็ดเหนื่อย ดังคำสนทนาของพ่อแก้วกับผู้สัมภาษณ์ที่แสดงถึงความวิตกในการที่ไม่มีคนสืบทอดการทำนาในอนาคต

ถาม : พ่อว่ามั๊ย เดี่ยวนี้คนไม่นิยมแล้ว อาชีพทำนา

ตอบ : ไม่นิยมแล้ว ถ้าหมดยุคผมนี้ จะมีคนทำมั๊ยละ

ถาม : นั่นนะสิ ที่นี้จะมีข้าวกินมั๊ยละเนี่ย

ตอบ : ไม่รู้แล้ว มันเป็นเหยื่อประเทศนอกแล้วก็ไม่รู้

ถาม : เป็นเหยื่อประเทศนอกหรือคะ ทำไมคะ พ่อ ไหนลองขยายให้ฟังหน่อย

ตอบ : คือเราไม่มีอาหาร ก็ต้องไปซื้อเค้ามะละสี เป็นเหยื่อเค้ามั๊ย

ถาม : เป็นเหยื่อเค้ามั๊ย แล้วพ่ออยู่ยังไงว่า เราจะถึงกับต้องไปซื้อข้าวเค้ามั๊ยเลยหรอ ขนาดนั้นเลยหรอ

ตอบ : มันไม่มีคนนะสิ ผมว่า ไม่มีคนทำหรอก

ถาม : ไม่มีคนทำหรอก

ตอบ : มันก็จะมีคนทำน้อยครับ ก็เด็กๆมันก็เรียนหมดครับ...

ภาพชีวิตของยายคง ที่มีลูก 9 คน แต่สามารถส่งให้ได้เล่าเรียนเพียง 2 คน ด้วยการเลี้ยงหมูและยอมขายที่ดินที่เป็นมรดกเพื่อให้ได้เงินมาส่งลูกคนเล็กจนจบปริญญา

แม่ใหญ่ก็ได้ 2 คนนี้แหละ เลี้ยงหมูส่งลูกเรียนสมัยแต่ก่อน เลี้ยงหมูที่ 3 ตัว 4 ตัว เอาหมูเขามา หมูใหญ่ ๆ ใหญ่แล้วก็ชั่งกิโลขาย ที่นี้คนน้อยนี่ก็ igmaขายที่ดินพ่อสังข์ พ่อเขาก็จัดที่ดินไว้ ให้ทำงานกับบ้าน กับบ่อนี่ ที่นี้น้องสาวก็เห็นผัวเราตายแล้วก็ขอซื้อ ก็เลยขายให้เขา ที่อันนั้น แรกไม่ขายเขาก็ยี้ด เอาเรื่อยไป พี่กับน้องตัวเองก็ไม่อยากพูดนะ ที่นี้ต้องได้ขาย ที่นี้เอาไปปานนี้ ถ้ามีมียากได้มึงก็เอาไป ภูเขาขายให้มึง 25,000 ก็เลยขายให้เขา ส่งลูกเรียนปริญญาจบกลับมาคนที่ว่า ก็ได้แค่นั้น ...

ด้วยการกำหนดให้การศึกษาเป็นความรู้สำคัญสำหรับใช้ทำมาหากิน เพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ งานอาชีพ และการยอมรับยกย่องของสังคม แต่ความรู้ลักษณะนี้ถูกจำกัดให้เป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ในชุมชน และเป็นความรู้ที่มีลักษณะต่างจากความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน การเข้าถึงการศึกษาจึงไม่อาจทำได้ด้วยการศึกษาค้นคว้าในชุมชนแต่ต้องแสวงหาจากภายนอก การสร้างความสำคัญและการมีอยู่ของการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นการกำหนดให้การศึกษากลายเป็นส่วนสำคัญและจำเป็นของการดำรงชีวิต และภาพแห่งความสำคัญนี้ได้เข้ามาครอบงำกำหนดจิตสำนึกของคนให้ต้องดำเนินการทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งการศึกษา การครอบงำนี้มีปรากฏอย่างชัดเจนในชุมชนที่สะท้อนให้เห็นถึงความรุนแรงของอำนาจที่เข้ามาครอบงำกำหนดการดำเนินชีวิตของคนให้ตัดขาดตัดตอนออกจากชุมชน ไม่ว่าจะด้วยการออกไปหางานทำนอกชุมชน การยอมเสียที่ทำกิน หรือแม้กระทั่งยอมให้งานอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษยุติลง "การศึกษา" จึงทำหน้าที่ ครอบงำการจัดกระทำดำเนินการกับชีวิตของคนในชุมชนไม่เพียงเฉพาะการรับรู้ถึงความสำคัญของการศึกษาแต่รวมถึงการยอมทำทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งการศึกษา

นอกจากมิติภาพของการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตดังกล่าวแล้ว แม้แต่ในตัวเด็ก/เยาวชนก็ถูกปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปเช่นกัน กล่าวคือ สมัยก่อนเด็กถูกเลี้ยงดูและเติบโตมากับพื้นนาตั้งแต่เบบาะ เล่นจนจนถึงการช่วยหีบจับงานบ้านงานนา แม้กระทั่งโรงเรียนก็มีช่วงการเปิดเรียนและปิดเรียนตามช่วงต่างๆของการทำนา เช่น ปิดดำนานา ปิดเกี่ยวข้าว ทำให้เด็กได้มีเวลาร่วมกิจกรรมทำนากับพ่อแม่ได้เต็มที่ ดังคำบอกเล่าถึงชีวิตของเด็กในชุมชนสมัยก่อน

ตอบ : เด็กผู้ชายก็เลี้ยงควาย พอจับคันไถได้ก็หัดไถ

ถาม : อายุเท่าไรครับ

ตอบ : 10 กว่าปี หัดไถ ออกไปนากับพ่อแม่

ถาม : เด็กน้อยนี้หรือครับ แล้วผู้หญิงล่ะครับ

ตอบ : ก็ให้ไปดูน้อง น้องหลับแล้วก็ให้ไปช่วยดำนานา

ถาม : อายุเท่าไรครับถึงช่วยดำนานา

ตอบ : 10 กว่าปี เหมือนกัน คือว่าโรงเรียน ปิด แต่ก่อนเขาปิดดำนานะ ปิดเกี่ยวข้าว ลูกก็ได้ไปช่วย
 ดำนานะ ไปดำนองหลาย ๆ วัน เดี่ยวมันก็เกียจ ดูน้อง เดี่ยวมันก็ด่าเป็น ปีเดียวนั้นแหละ...

เมื่อการศึกษาถูกทำให้เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในชีวิต การศึกษาจึงกลายเป็นวาทกรรม
 สำคัญที่เข้ามากำหนดและจัดระเบียบให้กับสิ่งต่างๆ นับตั้งแต่การจัดระเบียบการดำเนินชีวิตให้กับ
 เด็กใหม่ด้วยการออกกฎหมายว่าด้วยการศึกษาภาคบังคับ ที่มีผลให้เด็กต้องเข้ารับการศึกษาระบบ
 โรงเรียนตั้งแต่อายุ 3 - 4 ปี พ่อแม่ผู้ปกครองมีหน้าที่ต้องส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียน
 การกำหนดเช่นนี้จึงเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของเด็ก โดยดึงเด็กออกจากครอบครัวและชุมชนให้เข้า
 มามีกิจกรรมในโรงเรียนเป็นหลัก เช่น การกำหนดให้เด็กมีเวลาในการอยู่กับครอบครัวเพียง
 เฉพาะวันหยุดเรียน ที่เป็นไปตามวันหยุดราชการ และช่วงปิดภาคเรียนที่ถูกกำหนดจากส่วนกลาง
 อันเป็นเวลาที่ถูกกำหนดขึ้นภายใต้วาทกรรมของความเป็นมาตรฐานสากลสำหรับโรงเรียนทั้งหมด

นอกจากการดึงเด็กออกจากครอบครัวผ่านการกำหนดเป็นกฎหมายดังกล่าวแล้ว เด็กยัง
 ถูกกีดกันออกจากงานโรงงานที่เป็นพื้นฐานของครอบครัว ด้วยการกำหนดคุณค่าให้กับงานในไร
 นาเป็นเรื่องของการใช้แรงงานที่ต้องทำงานกลางแดด กรำฝน อันเป็นสัญลักษณ์ของความต่ำต้อย
 ไร้การศึกษา ซึ่งตรงข้ามกับงานที่ใช้สมองที่สะท้อนระดับสติปัญญาและเป็นภาพของงานสบายไม่
 ต้องตรากตรำลำบาก ความรู้เกี่ยวกับงานโรงงานจึงกลายเป็นสิ่งไร้ค่า ไม่มีความสำคัญ ไม่มี
 ประโยชน์ และถูกกันออกจากวิถีชีวิตของเด็กไป ยิ่งไปกว่านั้น ภายใต้การจัดระเบียบให้การศึกษา
 ในระบบโรงเรียนมีลักษณะของการเรียนการสอนแบบต่อเนื่องจากประถมไปสู่มัธยมและจาก
 มัธยมไปสู่อุดมศึกษา อันส่งผลให้เด็กที่เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนนั้นจะได้รับความรู้ที่
 สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ คือเข้าสู่งานอาชีพได้ก็ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาในแต่ละระดับ โดยแต่
 ละระดับของการศึกษาที่บ่งชี้ถึงลักษณะของงานอาชีพ การจัดระเบียบให้กับการศึกษาเช่นนี้ จึงไม่
 เพียงปิดกั้นเด็กจากการเรียนรู้วิถีชีวิตในชุมชน เท่านั้นแต่ยังเป็นการคัดสรรและแบ่งแยกเด็กเพื่อ
 เข้าสู่งานอาชีพอีกด้วย

การคัดสรรและแบ่งแยกเด็กเพื่อเข้าสู่งานอาชีพถูกจัดกระทำในช่วงรอยต่อ หรือเปลี่ยน
 ผ่านจากการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเข้าสู่การศึกษาระดับอุดมศึกษาที่ไม่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการให้
 ระดับสติปัญญาเป็นเกณฑ์ในการแบ่งแยก โดยกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์มาตรฐานในการสอบวัด
 ระดับสติปัญญาขึ้น เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการแบ่งแยกและกำหนดคุณค่าให้กับผู้ที่ผ่าน
 เกณฑ์การสอบวัดในฐานะของผู้มีสติปัญญาดี ด้วยวาทกรรมนี้เด็กจึงต้องคร่ำเคร่งกับการเรียน
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการเตรียมตัวสอบ เพื่อก้าวเข้าสู่การศึกษาระดับอุดมศึกษาที่เรียกว่าการ
 สอบเอ็นทรานซ์ (entrance) ต้องทำงานหนักมากขึ้นและใช้เวลาในการอ่านหนังสือมากขึ้นและลด

เวลาที่ใช้ในการพักผ่อนลง แม้ในวันเสาร์ อาทิตย์ที่เป็นวันหยุดก็ต้องไปเรียนพิเศษในเมือง และด้วยการปฏิบัติเช่นนี้เด็กมีความตึงเครียด และเครียดมากขึ้นเมื่อตระหนักว่าหากเกิดการผิดพลาดขึ้นคือไม่สามารถเข้าสู่การศึกษาในระดับสูงต่อไปได้ก็จะทำให้ความมั่นคงในอาชีพและอนาคตสั้นคลอนไปด้วย ดังที่เด็กนักเรียนในช่วงเตรียมสอบเข้าศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาได้เล่าให้ฟังว่า

ก็มีการอ่านหนังสือเพิ่มขึ้นนะครับ เช่น เราเคยนอนแต่หัวค่ำ เราก็นอนดึกเพราะอ่านหนังสือมากขึ้นครับ เราต้องตั้งใจอ่านหนังสือทำแบบฝึกหัดทบทวน ตั้งแต่ ม.4 เามาอ่านใหม่ เพื่อที่จะทำคะแนนสอบให้ดีขึ้น เราก็ทำหลายอย่าง อ่านหนังสืออย่างเช่น เราเคยอ่านแค่ 3 ทุ่ม เราก็อ่านถึง 5 ทุ่มบ้าง บางทีก็ 6 ทุ่ม แล้วแต่ครับ ก็อ่านหนังสือเพิ่มขึ้นเพื่อคะแนนสอบ...ตอนเช้าก็อ่านบ้างครับ ก่อนมาโรงเรียน มาโรงเรียนก็ 1 โมงครับ ก็ตื่นตั้งแต่ตี 4 ตี 5 อ่านหนังสือครับ...

มันก็เหนื่อยจนป่วย 2 - 3 ครั้งครับ นอนดึก เพราะไม่เคยนอนดึกครับช่วงแรกๆ ก็ป่วยไป 2 - 3 วัน ก็เริ่มดีขึ้น ก็อ่านได้ปกติ เพราะเราไม่เคยทำ เพิ่งไปฝันตัวเองมันก็เลยนั้นแหละครับ...

การใช้ชีวิตในวัยเด็กนอกจากจะถูกติดกับการเรียนในชั้นเรียน และการทอหนังสือเพื่อการสอบแล้วเวลาส่วนใหญ่ก็จะใช้ไปกับกลุ่มเพื่อน คือตั้งแต่การเข้าถึงโรงเรียนก็จะมีกลุ่มเพื่อนในชั้นเรียน หรือต่างชั้นเรียน ซึ่งมีทั้งหญิงและชาย หลังเลิกเรียนก็จะพบปะกับกลุ่มเพื่อนเพื่อเล่นกีฬา หลังเลิกเรียนเดินทางถึงบ้านแล้วจึงเป็นเวลาที่ให้กับครอบครัว คือช่วงของการรับประทานอาหารเย็น หลังจากนั้นก็จะเป็นเวลาของการดูหนังสือที่แยกตัวออกจากครอบครัวไปแม้จะอยู่ในพื้นที่ของครอบครัวก็ตาม จะเห็นได้ว่าต่างจากในยุคสมัยก่อนที่คนจะพบปะเพื่อนฝูงตามงานบุญ หรืองานประเพณีต่างๆ ส่วนชีวิตประจำวันก็จะผูกกับกิจกรรมในครัวเรือนที่เข้าตื้นขึ้นมาต้องทำอาหารหรือเลี้ยงน้องในเด็กชายก็อาจเอาวัวควายไปส่งนา แล้วจึงไปโรงเรียน กลับจากโรงเรียนก็ไปดูแลเลี้ยงควาย หรือทำงานบ้านเลี้ยงน้อง ทำอาหารเย็นรอจนพ่อแม่กลับจากไร่นามารับประทานอาหารพร้อมกันแล้วจึงพักผ่อน ถ้าในช่วงทำนาเด็กจะต้องออกไปช่วยงานในนา ตามสภาพหรือความถนัดถ้ายังเล็กก็ช่วยหยิบจับส่งของ ถ้าโตหน่อยก็สามารถหัดดำหัดถอนกล้า หาบกล้า เป็นต้น ชีวิตเด็กรุ่นใหม่จึงแยกออกจากพื้นเดิมของชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งด้านการแยกออกในระดับพื้นที่ คือจากบ้าน และไร่นาไปสู่โรงเรียนและจากการร่วมกิจกรรมในครัวเรือนไปสู่กิจกรรมในโรงเรียน จากการควบคุมดูแลของพ่อแม่หรือผู้ใหญ่ไปสู่การควบคุมดูแลของครูอาจารย์

นอกจากชีวิตที่แยกออกจากพื้นเดิมดังกล่าวแล้ว วิถีชีวิตแนวใหม่ยังสร้างภาระผูกพันให้กับครัวเรือนเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาระเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนของบุตรหลาน ตั้งแต่ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาโรงเรียน และค่าอาหารประจำวัน รวมทั้งค่าเทอมหรือค่าใช้จ่าย

ในกิจกรรมต่างๆ แต่รายจ่ายที่หนักหน่วงคือค่าใช้จ่ายในการเรียนพิเศษเพื่อติวในการสอบเข้ามหาวิทยาลัย ที่คิดเป็นค่าเรียนรายวิชา และค่าเดินทาง ค่าอาหาร จากบ้านเข้าไปเรียนในเมือง

ถาม : แล้วช่วงที่เรียนที่โคราชค่าใช้จ่ายสูงมั๊ยคะ

ตอบ : ก็เค้าเก็บเป็นวิชาไปเลย อย่างฟิสิกส์ก็วิชา 3,000 คณิตฯก็ 3,000

ถาม : เหมียวละคะ

ตอบ : เหมียว 1,500 ครับ

ถาม : 1,500 เรียนเฉพาะเสาร์-อาทิตย์

ตอบ : ครับ...

ยิ่งไปกว่านั้นการให้ความสำคัญกับการสอบเข้ามหาวิทยาลัยเป็นหนทางหลักหนทางสำคัญในการเข้าสู่อาชีพในอนาคต ทำให้การเรียนพิเศษในฐานะการติวเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยกลายเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่ขาดไม่ได้ ไม่เพียงในส่วนของนักเรียนหรือผู้ปกครองเท่านั้นแต่มีผลต่อการมองเด็กที่ไม่ได้เรียนพิเศษด้วยว่า เป็นเด็กที่ไม่ตั้งใจเรียน หรือเป็นเด็กที่เรียนอ่อน การเรียนพิเศษจึงกลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่าการเรียนเสริมรูปแบบหนึ่ง แต่กลายเป็นการสะท้อนการให้คุณค่าหรือความสำคัญกับการศึกษาของผู้เรียนและผู้ปกครอง และระดับสติปัญญาของผู้เรียน ตลอดจนฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ปกครอง ส่วนครูที่ทำหน้าที่สอนในโรงเรียนและสอนพิเศษก็จำเป็นต้องสร้างความแตกต่างระหว่างการเรียนในชั้นเรียนและการเรียนพิเศษให้เกิดขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความไม่ธรรมดาที่ถูกกำหนดให้เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการเรียนรูปแบบนี้

อาจารย์บางคนก็ห่วงความรู้ไม่ค่อยอธิบายให้เด็กเข้าใจ แล้วต้องให้เด็กเรียนพิเศษเขาเองอย่างจ้ครับ

ผมคิดว่าน่าจะให้อาจารย์ให้ความรู้แก่นักเรียนให้หมดที่อาจารย์รู้อยู่ละครับ น่าจะนำมาให้นักเรียนรู้

บ้าง...

ไม่เพียงแค่นักเรียนจะได้รับความรู้และความเข้าใจและเห็นภาพความสำคัญของการศึกษาเท่านั้นแต่ภาพความสำคัญของการศึกษายังบดบังทำให้เด็กไม่สามารถคิดทำอะไรได้นอกจากการมุ่งศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อยๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด “ผมก็ยังไม่ได้คิดที่จะทำงานครับ เพราะผมอยากเรียนต่อครับ การทำงานคงเอาไว้ทีหลัง เรียนให้จบก่อน...”

ด้วยอำนาจของวาทกรรมดังกล่าวที่ไม่เพียงมีผลต่อความคิดความอ่านของเด็กเท่านั้น แม้แต่ในครัวเรือนก็พยายามที่จะกีดกันงานไร่สวนนาออกจากวิถีชีวิตของบุตรหลานด้วย เช่น

นางสมหมายแม้จะหัดให้ลูกรับผิดชอบงานในบ้าน เช่น ทำอาหาร เก็บล้าง ปิดกวาดเช็ดถู แต่ก็ไม่สอนงานไร่งานนาที่เธอเรียกว่าเป็นงานป่าให้กับลูกโดยให้เหตุผลว่า เป็นงานกลางแดด ร้อน อยากให้ลูกทำงานสบายอยู่ในร่ม ได้เงินเดือนไม่ต้องจับจอบจับเสียม ดั่งบทสนทนาตอนหนึ่งระหว่างผู้สัมภาษณ์กับคุณแม่ท่านหนึ่งในชุมชนที่มีลูกชาย 2 คนที่ว่า

ถาม: แล้วทำไมยังอยากจะให้ลูกไปกินเงินเดือนอีก?

ตอบ: ก็อยากให้เค้าสบาย ไม่อยากจะให้เค้าตากแดด เหมือนพ่อเหมือนแม่ พ่อเนี่ยยังบอกว่าพ่อเนี่ยก็จับแค่ ม. 3 พ่อคือ ถ้าพ่อเรียนสูงๆ แบบคนอื่นคง แบบพวกลุงเนี่ย ลุงเค้าก็ได้รับปริญญาเป็นครูอยู่ที่กรุงเทพหลายคน พ่อเค้าบอกว่าอย่างนั้นนะ ถ้าพ่อไม่เก พ่อก็ได้รับเงินเดือนแล้วอย่างนี้วะ ก็อยากจะให้ลูกได้รับเงินเดือนไม่อยากให้ลูกลำบากจับจอบจับเสียมเหมือนพ่อกับแม่

ถาม: แล้วทำไมพ่อแม่ถึงยอมลำบากล่ะคะ?

ตอบ: ก็อยากจะให้ลูกได้ดีให้เค้าสบายกว่าเรา ก็ว่าเออ..เราทุกข์แล้วเรารู้แล้วว่าทำงานตากแดดเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็บอกว่าเออ..ให้ลูกเรียนสูงๆ ได้รับเงินเดือนกินบ้างก็บอกว่าทำงานในร่มก็สบาย

ถาม: เราหวังไหมคะ ว่า พอลูกเรามีกงานได้เงินหรือเราแก่เฒ่าลงลูกเนี่ยจะกลับมาเลี้ยงเรา

ตอบ: หวังจะ...ก็บอกเลยว่า เออ...ถ้าทำงานได้มีเงินเดือน แม่แก่เฒ่าจะได้พึ่งพาอาศัยเขาบอกเลยเขาบอกน้องเขาบอกว่า พ่อแม่เราต้องแบ่งคนละคน

ถาม: ลูกเราเนี่ย เราสอนให้เค้าทำอะไรบ้าง?

ตอบ: เออ...ว่าตอนนั้นเค้าเรียนหนังสือก็บอกว่า เออ..เลิกเรียนมา ก็ต้องหุงข้าวให้แม่เคี้ยว ล้างถ้วยให้แม่ แม่ไปทำงาน เค้าก็ทำ

ถาม: งานบ้านเนี่ยเราก็นสอน

ตอบ: งานบ้านเราก็นสอน เค้าก็ทำ เค้าก็เออ...มันงานผู้หญิงแต่แม่มีลูกผู้ชายก็ต้องทำให้แม่ แม่ไม่มีเวลา

ถาม: แล้วเค้าเกียจมั๊ยคะ?

ตอบ: ไม่เกียจ บางทีเค้าก็บอกน้องเค้าว่าถ้าอย่างนั้นทำอย่างนี้ พี่หุงข้าวน้องต้องล้างถ้วยนะ

ถาม: เราสอนเฉพาะคนโตแล้วคนโตเค้าไปสอนน้องหรือว่าเราสอนทั้งคู่?

ตอบ: สอนทั้งคู่แหละ พี่ก็แยกเลย แบ่งงานให้ทำเลย

ถาม: นอกจากดูบ้าน ล้างจาน สอนอะไรอีก?

ตอบ: ก็สอนแค่นี้พอแหละ งานบ้าน

ถาม: ทำกับข้าวอะไรอย่างนี้?

ตอบ: ทำกับข้าวเค้าก็ทำเป็น

ถาม: แต่งานป่าเราไม่สอน

ตอบ: งานป่าไม่สอน

ถาม: งานป่าของพี่หมายถึงงานทำนา

ตอบ: จ๊ะ...

การให้ความสำคัญกับการศึกษาเช่นนี้ ทำให้พ่อแม่ที่มีพื้นฐานความรู้ จากงานโรงงานนา กลายเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ตามความเห็นของคนรุ่นใหม่ เนื่องจากไม่ได้ผ่านการศึกษาในระบบ โรงเรียนไม่มีใบปริญญารับรองระดับความรู้ และถูกมองว่าไม่ทันสมัย ไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง ของวิถีการดำรงชีวิตในปัจจุบันที่ถูกทำให้ดูทันสมัยภายใต้สื่อเทคโนโลยี เครื่องมือเครื่องใช้ที่เข้ามา ในชุมชนจำนวนมาก การดำรงชีวิตของคนต่างรุ่นจึงถูกทำให้แยกออกจากกัน คือ เด็ก ไปโรงเรียน ขณะเดียวกันที่พ่อแม่ผู้ปกครองก็แยกไปสู่การทำมาหากินที่ลูกหลานไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องทำให้พ่อแม่และลูกห่างเหิน ไม่มีกิจกรรมร่วมกัน ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านหนึ่งในชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงทัศนคติที่มีต่อเยาวชนในประเด็นนี้ว่า

ตอบ : ชีวิตคนปัจจุบันกับคนสมัยก่อนแตกต่างกัน เขาไม่ค่อยเชื่อฟังผู้ใหญ่

ถาม ; เพราะอะไรคะ

ตอบ ; เพราะสิ่งต่างๆ ที่คนรุ่นพ่อแม่ไม่เคยเห็น สิ่งนั้นมันก็ไม่เป็นปัญหาขึ้นมา แต่ปัจจุบันนี้มีหลายอย่างที่มีขึ้น อย่างโทรทัศน์ เกม แทนที่เลิกเรียน หรือเสาร์อาทิตย์มานี้เราไปเลี้ยงควาย เลี้ยงวัวแล้ว แต่นี้เสาร์อาทิตย์เอาเสื้อผ้าใส่ตู้ซัก แล้วชวนกันไปเล่นเกม พอเราห้าม ไปไม่ได้..เมื่อก่อนผมเดินไปโรงเรียน เด็กรุ่นหลังนี้มีมอเตอร์ไซด์ ผมว่ามันเกิดจากสื่อ รุ่นนี้มีโทรทัศน์ ชอบก็พา เอาแล้ว..เฝ้าบอล ไร่นาก็ไม่ไป เมื่อก่อนไม่มีโทรทัศน์ดูก็ไปไร่นา เมื่อก่อนใช้ชีวิตกับการเป็นอยู่มากขึ้น ผู้ใหญ่บอกอะไรก็จะเชื่อฟัง ผู้เฒ่าผู้แก่มาจะยกมือไหว้ ไม่ใช้พ่อแม่แต่เป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกับพ่อแม่เดินสวนทางมากก็ต้องโค้ง ต้องเคารพ ต้องไหว้ เราสอนมาเราก็เชื่อฟัง เป็นหนุ่มเป็นสาวรุ่นผมนั่งเสื่อผืนเดียวกันก็ไม่ได้ สมัยนี้มันกระโดดกอดกันอีก วิวัฒนาการของมันไปไกลมาก ประเพณีดั้งเดิมเรารู้สึกจะหายไปมาก เหลือแต่คนรุ่นเก่า...

ด้วยการทำให้ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนกลายเป็นอื่น คือ เป็นสิ่งที่แตกต่างจากความรู้ในโรงเรียน และจัดคุณค่าให้กับการศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นความรู้ที่ยิ่งใหญ่ ส่งผลให้ความรู้ในชุมชน กลายเป็นสิ่งที่ต่ำต้อยไร้คุณค่าไม่มีความหมายใช้ประโยชน์ไม่ได้ ทำให้พ่อแม่มองว่าตัวเองไม่มีความรู้ในการว่ากล่าวตักเตือนบุตรหลาน บทบาทของพ่อแม่จึงถูกจำกัดลงให้เหลือเพียงหน้าที่ในการส่งเสริมและส่งเสริมเพื่อให้ลูกได้รับการศึกษา ส่วนการตักเตือนอบรมเป็นหน้าที่ของครู ประกอบกับ การตัดขาดจากการฝึกฝนการทำไร่ทำนา ทำให้วิถีชีวิตของเด็กรุ่นใหม่ห่างเหิน เข้าไม่ได้กับนาไร่ และไม่สานต่องานไร่นา และเห็นว่างานโรงงานนาเป็นงานต่ำต้อย ยากลำบาก

เขาไม่เอานา เขาไม่ทำ เขาว่าทำงานโรงงานดีกว่า คนสมัยนี้หาน้ำยังไม่เป็น ก่อไฟหุงข้าวยังไม่เป็น หุงข้าวเสียบหม้อไฟฟ้า สมัยก่อนตาเป็นเด็กไปเรียนหนังสือกลับมาจากโรงเรียนนี้ต้องมาซ่อมข้าว ตำข้าว ตักน้ำ ต้องหาน้ำเป็นประจำ เลิกเรียนมาต้องทำเป็นประจำ ใช้มือสีข้าว ใช้มือตากแดด สีแล้วเอามาผัด เอาข้าวสารใส่กระสอบ เดี่ยวนี้สบาย เอาข้าวไปโรงสี มาหุงกินได้เลย เดี่ยวนี้สบายหลายอย่าง...

เด็กที่ได้รับการศึกษาสูงก็ยิ่งถูกทำให้แปลกแยกจากวิถีชีวิตในชุมชนกลายเป็นคนไม่รู้และไม่สนใจงานบ้านงานนา หรืองานที่ต้องออกแรงลงกำลัง ภาพอิทธิพลของการศึกษาที่มีต่อวิถีชีวิตคนในชุมชนที่ปรากฏนี้ จึงเป็นภาพมายาของวาทกรรมที่เข้ามาครอบงำกำหนดความคิด ความเชื่อ การรับรู้ เกี่ยวกับการศึกษาให้จำกัดเพียงภาพของความสำคัญยิ่งใหญ่เพียงด้านเดียว คือเป็นหนทางในการเข้าสู่งานอาชีพ รายได้ และการยอมรับยกย่องจากสังคม ขณะเดียวกันที่อีกด้านหนึ่งมิได้ถูกเปิดให้เห็นว่า ไม่ใช่ทุกคนที่ได้รับการศึกษาจะสามารถที่จะได้เข้าสู่งานอาชีพตามที่ได้รับการศึกษามา และส่งผลให้คนจำนวนมากที่แม้จะได้รับการศึกษาก็ต้องตกงานไม่สามารถหางานที่เข้ากับวิชาที่ศึกษามาได้ หรือส่วนใหญ่ที่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาระดับสูงได้ต้องกลายเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น การสร้างความหมายและความสำคัญให้กับการศึกษาในลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างความสำคัญให้กับการศึกษาในลักษณะที่เกินจริง และปกปิดความจริงสำคัญที่อยู่เบื้องหลัง การสร้างความสำคัญให้กับการศึกษาดังกล่าวจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดกระทำกับมนุษย์ ด้วยการแบ่งแยกคนออกเป็นกลุ่มตามความสามารถในการเข้าถึงการศึกษาระดับสูง โดยคนที่สามารถเข้าถึงการศึกษาระดับสูงจะถูกดึงออกจากชุมชนไปสู่ภาคเมือง ด้วยการศึกษาคือหรือการมีงานทำในภาคเมือง ส่วนคนที่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับสูง เช่น จบการศึกษาระดับ มัธยมศึกษาปีที่ 3 มัธยมศึกษาปีที่ 6 ก็จะถูกทำให้กลายเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม เช่น เด็กที่ไม่ได้เรียนต่อก็มักจะไปรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม โดยใช้วุฒิ มัธยมศึกษาตอนปลาย รายได้ประมาณวันละ 100 บาท ส่วนเด็กที่มีการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับก็เข้าสู่งานไร่งานนา ตามพื้นเดิมของชุมชน

ความเป็นอื่นเชิงอำนาจ

ด้วยกระบวนการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชนหมู่บ้าน ที่เข้ามาจัดกระทำทำให้ชุมชนหมู่บ้านตกอยู่ในฐานะที่ไม่มีอำนาจ คือไม่มีความรู้ หรือความรู้ที่มีไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อันส่งผลให้การจัดกระทำดำเนินการในเรื่องต่างๆของชุมชน ไม่อยู่ในอำนาจของชุมชนที่จะกระทำได้ด้วยตนเองแต่ต้องพึ่งพาหรือยอมตามส่วนที่มีอำนาจเหนือกว่าหรือมีความรู้มากกว่า โดยการ

ศึกษาในส่วนนี้ได้สืบค้นผ่านชุดของความรู้ที่มีอยู่ในกิจกรรมต่างๆของชุมชน เพื่อเผยให้เห็นถึงความเป็นอื่นในทุกมิตีของความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนดังนี้

ความเป็นอื่นของความรู้ในการจัดการทรัพยากร

นับแต่การนำความเจริญเข้าสู่พื้นที่ด้วยการสร้างถนนหนทางเข้ามาในหมู่บ้านที่มีอิทธิพลต่อการจัดทำเลที่ตั้งในชุมชนจากเดิมที่ถูกกำหนดให้มีการจัดตั้งบ้านเรือนให้อยู่ใกล้ชิดกัน แต่ด้วยการเข้ามาของถนนหนทางพร้อมทั้งจักรยาน จักรยานยนต์ และรถยนต์ที่ทำให้การติดต่อเดินทางระหว่างบ้านสะดวกรวดเร็วขึ้น ทำให้มีการขยายพื้นที่อยู่อาศัยจากเดิมที่มีความจำกัดและตั้งอยู่รวมกันให้แพร่กระจายพื้นที่ออกไปได้กว้างขวางขึ้น พร้อมกับ การเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรมผลิตน้ำตาลและการอนุมัติสัมปทานเผาถ่าน ทำให้พื้นที่ป่าที่เป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชน กลายเป็นพื้นที่ไร่สำหรับการปลูกอ้อย และป่าไม้ถูกโค่นล้มเพื่อใช้ไปในภาคอุตสาหกรรมที่เข้ามาจัดตั้งในชุมชน พื้นที่ป่าที่หมดสิ้นไปนี้จึงมิได้เป็นเพียงการทำลายพื้นที่สาธารณะที่เป็นฐานทรัพยากรของชุมชนเท่านั้นแต่เป็นการสลายเขตรัฐของชุมชนลงด้วย

นอกจากนั้นการเข้ามาของเขื่อนชลประทานเพื่อจัดการระบบน้ำที่เป็นทรัพยากรสำคัญในการผลิตของชุมชนหมู่บ้าน ยังเป็นการเบียดขับความรู้สำคัญในการจัดการน้ำที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ และหลักการแจกจ่ายน้ำเข้าสู่พื้นที่ตามระดับความสำคัญจำเป็นเร่งด่วนของผู้ต้องการใช้น้ำ ไปสู่การเปิด - ปิดน้ำตามวันเวลาที่กำหนดจากหน่วยงานของรัฐที่กำกับควบคุมน้ำ ซึ่งส่งผลต่อวิถีการผลิตของชุมชนอย่างสำคัญ กล่าวคือ เดิมการจัดการผลิตในชุมชนมีลักษณะสอดคล้องประสานสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ ระดับน้ำ แรงงานและพันธุ์พืช ดังนั้นพื้นที่ที่ต่างกันความต้องการพันธุ์พืช น้ำ ตลอดจนเวลาในการผลิตก็ต่างกัน ซึ่งทำให้สามารถจัดการ และผ่อนผัน จัดลำดับความต้องการใช้น้ำได้ แต่ด้วยการเปิด - ปิดน้ำที่ถูกกำหนดด้วยวันเวลาตามปฏิทินจึงเป็นการเบียดขับรูปแบบการทำนาแบบเดิมออกไป และทำให้การจัดการผลิตไม่สามารถที่จะจัดกระทำได้ตามรูปแบบความรู้ที่มีอยู่เดิม แต่ต้องเป็นไปด้วยการพึ่งพิงน้ำจากเขื่อนชลประทานที่อยู่ในอำนาจสิทธิขาดของรัฐ อำนาจในการจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต และการดำรงชีวิตของคนในชุมชนจึงถูกดึงออกจากชุมชนไปไว้ที่รัฐ โดยชุมชนไม่มีส่วนในการจัดการใดๆ ทั้งที่เป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากการจัดการน้ำนั้นโดยตรง

ยิ่งไปกว่านั้น เงินตราที่ถูกสร้างให้มีความสำคัญในฐานะสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน ที่สามารถใช้เป็นปัจจัยในการซื้อหาสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆได้ แทนการแลกเปลี่ยนด้วยผลผลิตและความสำคัญของเงินตราก็เพิ่มมากขึ้น ด้วยการใช้เงินตราเป็นเครื่องบ่งบอกถึงฐานะทาง

เศรษฐกิจ เงินตราจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นของชีวิต การจัดการกระทำดำเนินการต่างๆจึงถูกปรับไปสู่ทิศทางที่เชื่อมตอสัมพันธ์กับเงินตรา เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตเพื่อการบริโภคไปสู่การผลิตเพื่อการค้า ที่เข้ามาเบียดขับการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่เป็นไปเพื่อกระชับความสัมพันธ์ของคนออกไป การจัดการแรงงานที่อาศัยการวางแผนและมีการตอบแทนแรงกันถูกทดแทนด้วยการจ้างแรงงานหรือการใช้เงินทดแทนแรงงาน ด้วยระบบความรู้เกี่ยวกับการจัดการแรงงานเช่นนี้ การเกาะเกี่ยวกันระหว่างบ้าน จากเดิมที่มีการแลกเปลี่ยนอาศัยแรงงานร่วมกันจึงถูกตัดทอนลง แรงเกาะเกี่ยวยึดโยงการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจึงอ่อนแรงลง

ความเป็นอื่นของความรู้ในการทำมาหากิน

การทำมาหากินที่เป็นฐานเดิมของชุมชน เช่น การทำไร่ ทำนา ถูกเบียดขับด้วยการกำหนดให้เป็นงานที่ไม่ต้องใช้ความรู้ ใช้เพียงแรงกายล้วนๆที่ไม่เกี่ยวกับการใช้สติปัญญา ส่งผลให้งานไร่นาจาไม่มีคนสืบทอด การทำนาไร่ใหม่ต้องพึ่งพาเครื่องจักรเครื่องกลเข้ามาแทนที่ ตั้งแต่การใช้รถไถแทนแรงงานวัวควาย เพื่อลดภาระในการดูแลเลี้ยงดูวัวควายลงซึ่งเดิมเป็นงานของเด็กที่ปัจจุบันถูกดึงเข้าสู่โรงเรียน และไม่มีเวลาในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของครัวเรือนในส่วนนี้ นอกจากนั้น แรงงานหว่านไถ ปักดำที่สามารถใช้แรงงานในครัวเรือนได้ทั้งหญิงชายก็ถูกดึงไปสู่โรงเรียนหรือการเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบกับการปรับเปลี่ยนระบบการจัดการน้ำ และการเข้ามาของวิทยาการเกษตรแผนใหม่ที่เข้ามาดองย้าความไม่มีประสิทธิภาพของรูปแบบความรู้ และการจัดการงานไร่นาจาในสมัยก่อน และเบียดขับออกจากพื้นที่ไป และแทนที่ด้วยเครื่องทุ่นแรง พร้อมกับการให้ความสำคัญกับความมีประสิทธิภาพ เข้ามาผูกโยงกับการผลิตส่งผลให้การผลิตโดยเฉพาะการผลิตที่เป็นพื้นฐานของชุมชน คือการทำนากลายเป็นเรื่องที่ต้องเร่งรีบ รวดเร็ว แข่งขัน เพราะการล่าช้าก็หมายถึงความไม่มีประสิทธิภาพที่ทำให้มีต้นทุนสูงขึ้น หรือการได้มาซึ่งผลผลิตหรือรายได้ที่ต่ำลง ดังคำบอกเล่าของผู้อาวุโสท่านหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบการทำงานที่ปรับเปลี่ยนไป

ตอบ : สมัยก่อนเขาไม่ทำนาเร็วๆ อย่างคนสมัยนี้ดอก สมัยก่อนเค้ามีควาย มีวัว มีเกวียน ถึงเวลาก็เอาควายไปไถ หว่านกล้า หว่านกล้าแล้วก็มาดะไร่ ดะนา เพาะกล้าได้เดือนหนึ่งเขาจึงดำกัน ดำก็เอาควายไถ ไถแล้วก็คราด คราดแล้วก็ดำกันเอง เขาไม่จ้างกันยังงี้ดอก

ถาม : สมัยก่อนไม่จ้าง ทำกันเอง

ตอบ : เขาช่วยกัน ดำไปจนเย็น สมัยก่อนเขาไม่รีบร้อนทำอย่างเดียวนี้ดอก เดียวนี้ทำกะหลิบกะเลียว จ้างวันสองวันก็แล้ว สมัยก่อนเค้าไม่จ้างกันดอก นาเดี๋ยวกก็เกี่ยวกันเอง เขาไม่มีรถ

เกี่ยวยังงัดดอก เกี้ยวเองก็รัดเอง ตากเองสองแดด สามแดด ตากแล้วก็มิเกวียนลากเข้าบ้าน
เข้ามาก็ล้อมไว้ ล้อมไว้ หมดแล้วเขาก็ดี มีไม้สำหรับตี ทำกันยังงัยสมัยก่อน เพราะสมัย
ก่อนไม่ต้องใช้เงินมากมาย ไม่ต้องได้ซื้ออาหารอะไรยังสมัยนี้ อาหารหากินได้ เดียวนี้ต้องใช้
เงินเป็นใหญ่ วันหนึ่งก็ต้องหมดสามสิบ สี่สิบ ห้าสิบ หมดไปแต่ละวัน ก็ต้องซื้อ แต่ก่อนไม่ต้อง
ซื้อหรอก เขามีหม้อปลาร้า ไปไร่ไปนา ก็เอาหม้อปลาร้าไป พอถึงนา ก็เอาหม้อปลาร้าตั้ง...

นอกจากการเร่งรีบร้อนแล้ว การทำนาสมัยใหม่ยังถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการ
ให้สอดคล้องกับการจัดการน้ำตามระบบเขื่อนชลประทาน และวิทยาการเทคโนโลยีสมัยใหม่ไม่ว่าจะ
เป็นปุ๋ย สารเคมีต่างๆ ดังจะเห็นได้จากการกำจัดวัชพืชที่แต่ก่อนใช้วิธีการไถและใส่ปุ๋ยเข้านาเป็น
การหมักให้หญ้าเน่าเป็นปุ๋ยไปในตัว แต่ปัจจุบันการไถนั้นใช้วิธีไถแห้งเนื่องจากน้ำที่ปล่อยมาจาก
เขื่อนชลประทานนั้นถูกจัดสรรให้กันคนละเพียง 2 - 3 ชั่วโมงเท่านั้น ทำให้ไม่สามารถไถพรวนและ
ขังน้ำได้ ดังคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ว่า "สมัยก่อนดำเอา ทำนาไม่มีหญ้าหรอก เอาน้ำแชไว้ หญ้า
มันงอกไม่ทันหรอก เดียวนี้มันทำแห้ง ดอกหญ้าก็งอกขึ้น วันหนึ่งคนหนึ่งได้ 2 - 3 ชั่วโมงเท่านั้น
น้ำชลประทานนะ ไม่งั้นคนมันจะไม่ทั่วกัน..." การปรับเปลี่ยนการจัดการน้ำไปสู่ระบบเขื่อน
ชลประทานเช่นนี้จึงมีผลต่อวิธีการหว่านไถก็ถูกปรับเปลี่ยนไปด้วย โดยปรับไปสู่วิธีไถแห้งและหว่าน
เมื่อข้าวงอกแล้วจึงใส่ปุ๋ยเข้านาได้ ดังนั้นวัชพืชเช่นหญ้าจึงสามารถเจริญเติบโตในนาได้ การกำจัด
วัชพืชโดยวิธีการถางหรือถอนไม่ทันกับการเติบโตของต้นหญ้า นอกจากนั้นรากของต้นหญ้ายัง
สามารถยึดดินได้อย่างเหนียวแน่น การถอนจึงเป็นเรื่องที่ยากลำบาก ยากกำจัดหญ้าจึงกลายเป็นสิ่ง
จำเป็นและเข้ามาเป็นขั้นตอนหนึ่งของการปลูกข้าวไป "ตอนมันงอก ข้าวแค่นี้ หญ้าแค่นี้ เอ็งก็รีบ
ไปฉีดยาซะ เอ็งก็เอาน้ำลงไปแช เปื่อยไปเลย บึงไหนไม่ฉีดยาก็โตสูงพอกับต้นข้าวเลยแหละ ..."
สารเคมีจึงกลายเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการทำนาปัจจุบัน

รูปแบบความรู้ใหม่ เช่น การจัดการน้ำในระบบเขื่อนชลประทาน เครื่องจักรเครื่องกล
ตลอดจนปุ๋ยและสารเคมี ทำให้รูปแบบการทำนาต่างไป จากเดิมที่เคยทำนาได้เพียงปีละ 1 ครั้ง
เปลี่ยนไปเป็นสามารถทำได้ถึงปีละ 2 ครั้ง โดยนาปีอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ส่วนนาปรังใช้น้ำจาก
เขื่อนชลประทาน การเพิ่มช่วงเวลาในการทำนาเช่นนี้ ทำให้การทำนาที่เคยเป็นเรื่องผลิตผลิต
สนุกสนานกลายเป็นเรื่องที่ต้องมีการแข่งขันแย่งชิงกัน เนื่องจากนาปีกับนาปรังนั้นมีช่วงเวลาที่
คาบเกี่ยวซ้อนกัน ทำให้การทำนาในช่วงของการทับซ้อนนี้ต้องเป็นไปด้วยความเร่งรีบเพื่อให้การไถ
พรวนสำหรับการทำนาในครั้งต่อไปทันกับการเข้ามาของน้ำ

ตอบ: ทำนาปีละ 2 ครั้งเดี๋ยวนี้กระตือรือร้นหนัก หนอย โยชิงกันเลย ชิงตกกล้า นาปีกับนาปรังมัน
เข้าคาบกัน

ถาม: แล้วพอเห็นเป็นอย่างไระคะเขาชิงกัน

ตอบ: ลำบาก เขาลำบาก

ถาม: พอเห็นว่าชีวิตลูกหลานเขาลำบากที่เขาชิงกันแบบนี้

ตอบ: เห็นว่าลำบากกระตือรือร้นการทำงานกันมาก มันไปคาบกับนาปี ตกกล้านาปีนี้กับนาปรังนี้มัน
กินกันทำยาก บางคนทำข้ามาก่อนนาปีก็เกาะเข้าไป ที่นี้ฟ้าฝนมันตกมา มันก็ลำบากเลยมัน
และ เป็นจั้น...

นอกจากนั้นด้วยการจำแนกเรื่องงานที่ใช้สมองออกจากงานใช้แรงงาน ทำให้
ความรู้เรื่องการทำการเกษตรถูกปรับไปเป็นเรื่องของนักวิชาการเกษตร เช่น การพัฒนาพันธุ์
การคัดเลือกพันธุ์ การตรวจสอบสภาพดิน สภาพน้ำ การกำจัดศัตรูพืช โรคพืชต่างๆ ที่ต้องมี
การศึกษาภายในห้องทดลอง ส่วนชาวนาชาวนวน ชาวไร่เป็นเพียงผู้ปฏิบัติหรือผู้ใช้แรงงานที่ไม่มี
บทบาทในส่วนของการจัดการด้านวิชาการ

อย่างจะปลูกข้าวโพด ปลูกอะไรเขาก็มีนักวิชาการมาเจาะดินไปตรวจ พอไปตรวจดินแล้วเขาจะต้องว่า
ดินนี้มันขาดธาตุอะไรมันขาดตัวไหน แล้วเขาจะต้องให้ปุ๋ยอะไร ถึงจะมาใส่ ถ้าเราไม่รู้เลยใส่แต่ปุ๋ย
ลูกเดียว จักว่ามันต้องการหรือไม่ต้องการไม่รู้ มันก็เสียเปล่าๆ เราก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย...

แม้แต่เรื่องการดูแลสภาพดินที่ถูกทำให้เป็นเรื่องของผู้เชี่ยวชาญเฉพาะในนามของ
“หมอดิน” ด้วยการหยิบยกเอาลักษณะของการผลิตที่ปรับไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีการปลูก
จำนวนมากและปลูกอย่างต่อเนื่อง ที่มีแนวโน้มของการดูดซับสารบางชนิดในดินออกมาใช้จำนวน
มาก ทำให้แร่ธาตุในดินขาดความสมดุล หมอดิน ในฐานะผู้ที่มีบทบาทในการเข้ามากำกับตรวจ
สอบสภาพดินที่มีอำนาจในการบอกกล่าวแนะนำให้กับชาวนา ชาวนวน ชาวไร่ ถึงสภาพดินและ
การบำรุงดิน ซึ่งก่อนที่จะมีหมอดินเข้ามาบอกว่าดินขาดสารนั้นสารนี้ที่ชาวบ้านฟังไม่เข้าใจนั้น
ชาวนาชาวนวนชาวไร่ก็มีวิธีการของตนเองที่สามารถฟื้นฟูสภาพดินได้โดยไม่จำเป็นต้องรู้เรื่องสาร
เคมีหรือสูตรดินต่างๆ ดังคำบอกเล่าของชาวนวนท่านหนึ่งที่ว่า

แต่ผมก็ว่า ที่เขาว่าดินมันขาดอันนั้นอันนี้ ขาดแร่ตัวไหน ขาดธาตุตัวไหน ผมก็ไม่เข้าใจดอก แต่ว่าผม
ก็ว่าดินที่มันมาที่ว่ามันไม่งอกไม่งามมาเดี๋ยวนี ก็เกี่ยวกับว่าเองมาใช้ทางปุ๋ยวิทยาศาสตร์นี้ ก็ทำให้ดิน
มันแข็งตัว ลองง่าย ๆ เลย ลองเอาดินตรงนี้มันแข็ง ลองเอาข้าวไปใส่ แกลบไปใส่อยู่ซักได้ต้นไม้อยู่
ซักปี สองปี ใสติดต่อกัน ดินมันจะฟูขึ้นมาเลย ดินมันจะอุ้มความชื้นได้ ฝนตกมานี้มันจะไม่ไหลไป
ไหนดอก มันจะชุ่มฉ่ำอยู่นั้น อย่างในสวนผมนี้ผมก็เอาแกลบมาใส่ กับข้าวมาใส่ ดินก็ยังชุ่มยังมัน ฝน
ตกมาก็อุ้มน้ำอุ้มอะไร ถ้าเองไม่ไปทำอย่างนั้นพริบ มันก็จะแกร่งมันแข็ง เวลาฝนตกมันก็ราดไปหมด

ไม่เหลืออะไร ผนตกลงมายังชุดไม่เข้าเลย แข็งเบ็กเลย ที่ว่านักวิชาการมาสำรวจดิน ก็ไม่เห็นเอาอย่าง
นี้มาใส่ ไม่ต้องใส่ปุ๋ยใส่อะไรมันก็ได้กินหรือ...

ด้วยการแบ่งแยกงานใช้แรงงานออกจากงานที่ใช้สมองดังกล่าว งานที่จัดว่าเป็น
งานที่ใช้แรงงานจึงกลายเป็นเพียงเรื่องของแรงงานล้วนๆ ที่สามารถทดแทนได้ด้วยเครื่องจักรกล
ต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพมากกว่า ไม่ว่าจะเป็นรถไถ รถเกี่ยว รถนวดข้าว ฯลฯ และการเข้ามาแทนที่
ของเครื่องจักรกลนี้ จึงเป็นการเข้ามากดทับชุดความรู้และทักษะในการทำนาที่มีและดำรงอยู่ในพื้นที่
ที่นา และเบียดขับชาวนาในฐานะเจ้าของความรู้นั้นไปสู่พื้นที่ของแรงงานรับจ้างในพื้นที่ใหม่ที่
ทักษะความรู้ที่มีอยู่เดิมไม่สามารถนำมาใช้ หรือกล่าวอ้างถึงความรู้ความสามารถที่มีอยู่ได้ ชาวนา
จึงตกอยู่ในฐานะของแรงงานไร้ทักษะและฝีมือ การก้าวเข้าสู่งานอาชีพที่สามารถสร้างรายได้เพื่อ
เลี้ยงชีพและครอบครัวได้จำเป็นต้องฝึกฝนความรู้และทักษะอันใหม่ เช่นการปรับเปลี่ยนจาก
อาชีพทำนาไปสู่การเลี้ยงวัวนมที่ต้องเรียนรู้การเลี้ยงวัว หรือการเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างทอผ้า
ใหม่ ที่ต้องเรียนรู้ทักษะของการทักทอตามแนวทางที่โรงงานอุตสาหกรรมกำหนดเป็นต้น

อุดมการณ์เพื่อการมีอยู่มีกินและการดำรงอยู่เป็นครอบครัวและชุมชน อันเป็นฐาน
เดิมของชุมชน จึงถูกปรับเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า อันส่งผลให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่าง
เข้มข้น เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินตรา ซึ่งนับว่าเป็นการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ที่สำคัญและมีผลต่อ
การดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมาก นับตั้งแต่การเข้ามาของสัมปทานการเผาถ่านเพื่อใช้ในอุตสาหกรรม
ทำน้ำตาลที่ส่งผลให้พื้นที่ป่าหมดไป พร้อมกับแหล่งทรัพยากรสำรองของชุมชน ป่าอันเป็นพื้นที่
สาธารณะ ถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลด้วยการถากถางจับจอง เมื่อการผลิตเป็นไปเพื่อการค้า
การผลิตจึงต้องเป็นไปเพื่อสนองต่อความต้องการของตลาด ทำให้ความมั่นคงในการบริโภคของชุมชน
ไม่ได้ขึ้นกับการผลิต แต่ขึ้นกับความต้องการของตลาด กล่าวคือ หากผลผลิตเป็นที่ต้องการของ
ตลาด ผลผลิตก็จะสามารถขายได้ราคาดี ส่งผลให้เกิดความมั่นคงในการบริโภค หากผลผลิตไม่เป็น
ที่ต้องการของตลาดราคาก็ตกต่ำ อันส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงในการบริโภค ในทำนองกลับกัน เมื่อ
การผลิตมุ่งสนองต่อตลาดเป็นสำคัญ การผลิตก็จะจำกัดลงเหลือเพียงการผลิตในพืชผลที่มีราคาใน
ตลาดเท่านั้น เช่น ข้าว ส่วนพืชไร่ เช่น อ้อย มันสำปะหลังก็ต้องออกจากพื้นที่การผลิตของชุมชนไป
เมื่อการผลิตให้ความสำคัญกับพืชเชิงเดี่ยวในขณะที่การบริโภคนั้นจำเป็นต้องอาศัยผลผลิตที่หลากหลาย
หลายทำให้การบริโภคในครัวเรือนที่เดิมสามารถพึ่งพาแลกเปลี่ยนภายในชุมชนได้ ก็ปรับไปสู่
การพึ่งพาสินค้าจากภายนอกผ่านร้านค้าที่เป็นหน่วยในการส่งผ่านสินค้าเข้าสู่ชุมชน ดังคำบอกเล่า
ถึงชีวิตปัจจุบันของคนในหมู่บ้านที่ต้องพึ่งพาสินค้าจากภายนอกที่เข้ามาใน ชุมชนผ่านร้านค้า

ตอบ : เดียวนี้ดูเหมือนจะฝากชีวิตไว้กับร้านค้าเค้า

ถาม: ฝากชีวิตไว้ร้านค้าเลยหรอคะ

ตอบ: ถึงเวลาก็...เข้าไป น้ำมันบ้าง เค้าเอาเข้าไปขายบ้าง ปลากระป๋องกะปิ อะไรพวกนี้ น้ำมัน
น้ำมันพืช น้ำมันหมูอะไรพวกนี้...

การปรับเปลี่ยนหลักการทำงานที่เป็นเรื่องของความภาคภูมิใจในการมีอยู่มีกินร่วมกันของคนในครอบครัวชุมชน ที่มีพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายฝึกฝนให้ในฐานะผู้นำหรือครูที่สำคัญที่เฝ้าระวังให้การแนะนำชี้แจงให้กับลูกหลาน กิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชนจึงสามารถมีและดำรงอยู่ในทุกคืนวัน ความผูกพันเกาะเกี่ยวของคนระหว่างรุ่นก็แน่นแฟ้น แต่ด้วยการนำเอาวิทยาการเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในงานที่จัดว่าเป็นงานที่ใช้แรงงาน เพื่อดึงแรงงานจากพื้นนาเข้าสู่โรงเรียนและโรงงานอุตสาหกรรมทำให้งานนาปรับไปสู่การจ้างแรงงาน และการทำนาโดยอาศัยเงินทุน ตั้งแต่การจ้างไถ จ้างคราดนา จ้างถอนกล้า การจ้างหว่าน จ้างดำ จ้างเกี่ยว จ้างมัดข้าว จ้างขนมากอง จ้างนวด จ้างสี จนกระทั่งการจ้างรถขนข้าวไปขาย (ดูรายละเอียดคำบอกเล่าของผู้ใหญ่แห่งบ้านเกี่ยวกับการจ้างงานในการทำนาได้ใน ภาคผนวก ข)

ส่วนความรู้ในไร่นาที่ต้องอาศัยทักษะความรู้ก็ถูกปรับออกไปเป็นหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาดูแล เช่น พันธุ์ข้าวที่ถูกปรับเป็นหน้าที่ของกรมวิชาการเกษตรที่ทำหน้าที่วิเคราะห์วิจัยพันธุ์ข้าวและเข้ามาส่งเสริมแก่ชาวนาในชุมชน อุปกรณ์ เครื่องใช้ต่างๆ เช่น ไถ แยก เกวียน ตลอดจนการใช้แรงงานสัตว์ ถูกเบียดขับออกไปด้วยการเข้ามาของวิทยาการและเทคโนโลยีจากภายนอกที่ถูกทำให้เห็นจริงในแปลงนาสาธิต

การจัดการน้ำที่ถูกปรับเปลี่ยนไปสู่การจัดน้ำด้วยระบบเขื่อนชลประทานที่สามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้เป็นจำนวนมาก ขณะที่ประเพณีการแห่นางแมวเพื่อขอฝนถูกเบียดขับออกจากพื้นที่ไป พร้อมกับการรับรู้และเผชิญปัญหาร่วมกันในชุมชนที่ถูกทำให้กลายเป็นปัญหาของปัจเจก เช่น การทำนาที่ทุกครัวเรือนต้องเร่งดำเนินการหว่านไถให้ทันกับการเข้ามาของน้ำชลประทานที่ปล่อยเข้ามาตามวันเวลาปฏิทิน ส่งผลให้เกิดการจ้างงานในไร่นา และการใช้เครื่องทุ่นแรงในนา พร้อมกับเบียดขับประเพณีการเอาแรง และการใช้แรงงานวัวควายออกไป ขณะเดียวกับการรณรงค์การใช้วิทยาการด้านการเกษตร เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช ที่เข้ามาและจัดกระทำดำเนินการให้เห็นผลอย่างมีประสิทธิภาพในงานไร่นา ทั้งในส่วนของผลผลิตที่ได้ และการป้องกันความสูญเสียที่เกิดขึ้นจากวัชพืชและแมลง ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเกี่ยวกับการทำนาที่อาศัยแรงไปสู่การทำนาที่อาศัยเงินทุน ตั้งแต่การจ้างแรงงาน การลงทุนในเครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงต่างๆ ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการทำนารูปแบบใหม่ที่ไม่สามารถ

ดำเนินไปภายใต้การดำเนินการภายในครอบครัวหรือชุมชนได้แต่ต้องอาศัยวิทยาการความรู้เครื่องทุ่นแรงและปัจจัยที่นำเข้ามาจากภายนอก เช่น น้ำมัน ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร เครื่องยนต์ ฯลฯ

การปรับเปลี่ยนวิธีการทำนาเช่นนี้ ความคิดความเชื่อที่เป็นพื้นเดิมไม่ว่าจะเป็น ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับ พระภูมินา แม่โพสพที่ช่วยให้ข้าวเจริญงอกงาม ไม่มีศัตรูพืชมารบกวน ถูกเบียดขับออกจากพื้นที่นาไปพร้อมกับประเพณีการไหว้เจ้านา ไหว้แม่โพสพ การทำบุญลาน ฯลฯ และแทนที่ด้วยปุ๋ยและยาฆ่าแมลง

เดี๋ยวนี้ต้องใช้น้ำมัน สมัยก่อนไม่ต้องใช้ ดำเสร็จ เสรีฯ พอถึงเวลาก็ทำใหม่ ไปหาทำงานอย่างอื่น แต่ทุกวันนี้ต้องไปใส่ปุ๋ย ฉีดยา กำจัดศัตรูพืช...

ผลผลิตที่เดิมเก็บไว้ใช้บริโภคในครัวเรือนก็ถูกปรับออกไปสู่การผลิตเพื่อการค้าเพื่อให้ได้เงินตรามาใช้จ่าย การทำนาที่ใช้การวานแรงหรือขอแรงกันถูกปรับไปสู่การจ้างงาน ภาพเหล่านี้แม้จะเป็นการปรับเปลี่ยนทางกายภาพ แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการชิงชิงต่อสู้เบียดขับและการเข้ามาแทนที่ ในระดับอุดมการณ์ที่ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญ กล่าวคือ ภายใต้อุดมการณ์ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน ที่ให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อให้มีพออยู่พอกินในครัวเรือน อันส่งผลให้เป้าหมายในการผลิตมิได้เป็นไปเพื่อผลผลิตสูงสุด แต่ให้ความสำคัญกับการดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างคนในชุมชน คนกับธรรมชาติแวดล้อม ทั้งพืชและสัตว์ ที่ถูกเบียดขับออกไปด้วยอุดมการณ์แห่งการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจแบบเงินตรา และด้วยกรอบการมองผ่านอุดมการณ์ใหม่การทำนาแบบดั้งเดิมจึงกลายเป็นเพียงการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพ ที่จะต้องขจัดออกไปและนำเอาวิทยาการและเทคโนโลยีแผนใหม่เข้ามาจัดการงานไร่นา เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด และด้วยกรอบของอุดมการณ์แห่งความทันสมัยในรูปของการพัฒนาเช่นนี้ ความรู้ในการทำนาแบบเดิม ที่อาศัยธรรมชาติและการใช้แรงงานคนและสัตว์ จึงถูกเบียดขับออกไปและแทนที่ด้วยภูมิวิศวกรรม การจัดการธรรมชาติ เครื่องจักรทุ่นแรงและสารเคมี

การทำนาที่เป็นฐานสำคัญของชุมชนไม่เพียงแต่เป็นฐานความรู้และทักษะของชุมชนเท่านั้น แต่เป็นฐานการให้ได้ว่าซึ่งการมีอยู่มีกินซึ่งก็คือความมั่นคงในชีวิตของคนในชุมชน เมื่อการทำนาถูกปรับเป็นเรื่องของความล้าหลังและความมั่งงายไร้ประสิทธิภาพ ที่ไม่จัดว่าเป็นความรู้ และเป็นเพียงเรื่องของการใช้แรงงานล้วนๆ ที่สามารถทดแทนได้เครื่องจักร เครื่องกล เช่นนี้จึงเท่ากับเป็นการลดทอนศักดิ์ศรีและศักยภาพของการดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองของชาวนาลง ขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างความเป็นอื่นให้กับชุมชน คือการตกอยู่ในฐานะที่ต้องพึ่งพิงความรู้วิทยาการ

จากภายนอกทั้งหมด ตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต ที่เริ่มจากการรอเวลาการเข้ามาของน้ำที่ถูกกำหนดด้วยระบบเขื่อนชลประทาน รวมไปถึง การคัดเลือกพันธุ์ การจัดการน้ำ การไถ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การเก็บเกี่ยว ไปจนถึงการขายผลผลิตที่ไม่สามารถต่อรองหรือตั้งบนความพึงพอใจระหว่างผู้แลกเปลี่ยนที่เคยเป็นมา แต่เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดมาจากภายนอกและไม่ได้ตั้งบนฐานของความเท่าเทียมหรือเสมอภาคระหว่างผู้แลกเปลี่ยนแต่ถูกกำหนดด้วยกลไกตลาด ทำให้การผลิตของชุมชนไม่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับการบริโภคในครัวเรือนได้โดยตรง แต่การสร้างความมั่นคงให้กับการบริโภคได้นั้นต้องสนองต่อความต้องการของตลาดก่อน จึงจะนำไปสู่ความมั่นคงของการบริโภคได้ อำนาจในการจัดการผลิตและการบริโภคของครัวเรือนและชุมชนจึงถูกรื้อถอนออกไปจากสิทธิและอำนาจของชุมชน ไปอยู่ในมือของตลาดที่เป็นกลไกของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่แม้จะไม่เห็นตัวตนแต่ทรงอิทธิพลอำนาจมหาศาล และสามารถจัดการชุมชนให้ตกอยู่ในฐานะของความเป็นอื่น คือไม่สามารถที่จะจัดกระทำดำเนินการต่างๆได้ตามความต้องการของตนเอง

ความเป็นอื่นของความรู้ในการดูแลสุขภาพ

ด้วยภาพความสำคัญของการศึกษาที่ถูกสร้างให้มีคุณค่าสำคัญยิ่งใหญ่ พร้อมกับเบียดขับความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนไม่ว่าจะเป็น ความรู้เรื่องหมอยา หมอน้ำมัน หมอดำเย การดูแลหลังคลอด ที่สามารถใช้ได้จริงในวิถีชีวิต และแทนที่ด้วยการศึกษาที่จัดให้มีในชุมชนเพียงการศึกษาในระดับประถมศึกษา หรือมัธยมศึกษา โดยให้สาระความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพเพียงเรื่องของชีววิทยา และสุขศึกษา หรือสุขบัญญัติ การปฐมพยาบาลเบื้องต้นที่ไม่สามารถรักษาการเจ็บป่วยได้ ทำให้การรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นในชุมชนต้องพึ่งพาหน่วยงานจากภายนอกที่ถูกสร้างอย่างเป็นระบบตั้งแต่การจัดตั้งเป็นสถานีนามัย หรือโรงพยาบาล และแม้ว่าหน่วยงานเหล่านี้จะถูกจัดตั้งขึ้นในชุมชนแต่ก็ดำเนินการด้วยการพึ่งพาความรู้ บุคลากร ระบบยา รูปแบบการรักษา เทคนิคและวิทยาการจากภายนอกทั้งสิ้น การมีอยู่ของสถานีนามัยในชุมชนจึงไม่เพียงสะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งพาความรู้ด้านการแพทย์ที่อยู่ภายนอกชุมชนเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นถึงความต่ำต้อยหรือความไม่มีความรู้ของชุมชนในด้านนี้อีกด้วย ซึ่งภาพเช่นนี้ปรากฏให้เห็นได้จากทัศนะของเจ้าหน้าที่สถานีนามัย ที่กล่าวถึงการค้นคิดหรือข้อค้นพบของชาวบ้านในกรณีของการรณรงค์ป้องกันยุงลาย ที่ชาวบ้านได้คิดค้นวิธีป้องกันการวางไข่ในน้ำของยุงลายด้วยการใส่หินธรรมดาที่สะท้อนแสงก็สามารถทำให้ยุงลายไม่วางไข่ในน้ำนั้นได้ ซึ่งเป็นความรู้ใหม่ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะพิสูจน์ได้ว่ายุงไม่มาวางไข่ในน้ำจริง แต่การเผยแพร่ความรู้ของนามัยก็มักจะยกให้เห็นเป็นกรณีตัวอย่างเท่านั้นแต่หลักและวิธีการก็ยังคงใช้รูปแบบที่ได้รับการฝึกอบรมมา

มันก็ไม่รู้ว่าอะไรจะพิสูจน์ยังงี้ว่าทำไมมันวางไม่ได้ แต่ที่แน่ ๆ เราก็แนะนำตามวิธีของเรา...เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ตรงป้องกันได้แน่นอนดีกว่า...

การมองเห็นนี้จึงเป็นการปฏิเสธ หรือไม่ยอมรับว่าความรู้มีอยู่ในชุมชน และสามารถค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมได้จากในชุมชน อันเป็นการปิดกั้นและกดทับศักยภาพของชุมชน และลดทอนความสำคัญของความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนลง

ความเป็นอื่นของความรู้ในการสร้างและการเข้าถึงความรู้

ด้วยการกำหนดให้ความรู้เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ อันมีหลักวิชาการศึกษาเป็นฐานที่มาของความรู้ และกำหนดให้ความรู้ที่มีคุณค่านั้นไม่มีอยู่ในชุมชน ดังนั้น การให้ได้มาซึ่งความรู้จึงต้องจัดกระทำอย่างเป็นระบบ ภายใต้ระเบียบการค้นหาความรู้ของศาสตร์ในสาขาวิชาต่างๆ การถ่ายทอดความรู้ต้องจัดกระทำในรูปของหลักสูตร โดยมีผู้เชี่ยวชาญเฉพาะเป็นผู้ดำเนินการทั้งด้านการจัดการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผล ส่งผลให้ชุมชนกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่มีอยู่ของความรู้และไม่สามารถสร้างความรู้จากในชุมชนได้ ดังนั้น ความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนจึงกลายเป็นอื่นคือ กลายเป็นสิ่งที่ไม่มีคุณค่าไม่มีความหมายเนื่องจากความหมายและความสำคัญของความรู้ที่ถูกกำหนดให้มันถูกผูกโยงเข้ากับการใช้เป็นเครื่องหมายรับรองถึงระดับสติปัญญาเพื่อเข้าสู่งานอาชีพต่างๆ ดังนั้นความรู้ในชุมชนที่ไม่มีการจัดการตามระบบระเบียบของศาสตร์การศึกษา ไม่มีใบประกาศรับรองระดับความรู้ จึงไม่สามารถใช้เป็นเครื่องหมายในการรับรองระดับสติปัญญาได้ ความรู้ในชุมชนจึงกลายเป็นความรู้ที่ไม่มีคุณค่าหรือให้ประโยชน์ไม่ได้ในความหมายนี้

รูปแบบการเรียนรู้และการเข้าถึงความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน ที่อยู่ในรูปของการฝึกหัดปฏิบัติตามคำแนะนำสั่งสอนของผู้ใหญ่ หรือการสังเกตทดลองฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง หรือการลงมือปฏิบัติจริง ถูกลดคุณค่าและความสำคัญลงด้วยการแบ่งแยกให้การใช้แรงงานหรือการลงแรงปฏิบัติเป็นเรื่องของแรงงานล้วนๆ ที่แยกออกจากงานที่ใช้สมองทำให้การลงแรงปฏิบัติกลายเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องหรือก่อให้เกิดสติปัญญา หรือความรู้ใดๆ ด้วยการแบ่งแยกและกำหนดคุณค่าให้กับ การลงแรงปฏิบัติเช่นนี้ การใช้แรงงาน หรือการลงแรงปฏิบัติใดๆจึงถูกทำให้กลายเป็นสัญลักษณ์ของความต่ำต้อยอันไม่ก่อให้เกิดความรู้หรือสติปัญญา ที่อยู่ในด้านตรงข้ามกับงานที่ใช้สมอง

เมื่อการศึกษาถูกนำเข้าสู่ชุมชนในรูปของโรงเรียน และกำหนดให้โรงเรียนเป็นพื้นที่ของความรู้ โดยความรู้ที่จัดในโรงเรียนนั้นเป็นความรู้ทางวิชาการที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีที่เป็นรากฐานสำคัญของความรู้ทั้งหมด ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงมีลักษณะต่อเนื่องจากความรู้ชั้นประถมไปสู่มัธยมจากมัธยมไปสู่อุดมศึกษา แต่การศึกษาที่รัฐจัดให้กับชุมชนนั้นมิได้สูงสุดเพียงระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงกรอบคิดของรัฐที่มีต่อการศึกษาและชุมชนที่ว่าความรู้ความจริงที่จัดว่าเป็นการศึกษานั้นมีและดำรงอยู่นอกชุมชน และการที่ชุมชนจะเข้าถึงการศึกษาได้ต้องกระทำผ่านระบบโรงเรียนเท่านั้น

กรอบคิดที่รัฐมีต่อการจัดการศึกษาให้กับชุมชนเช่นนี้ การจัดการศึกษาให้กับชุมชนจึงถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้การกล่าวอ้างถึงข้อจำกัดของทรัพยากรทางการศึกษา อันส่งผลให้การจัดการศึกษาให้กับชุมชนเป็นไปได้เพียงระดับประถมศึกษา หรือระดับมัธยมเท่านั้น ซึ่งการศึกษาจากโรงเรียนในระดับนี้เป็นเพียงการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ไม่สามารถใช้ในการประกอบอาชีพหรือแม้แต่การดำรงชีพในชุมชนในเรื่องของการทำมาหากินได้ ดังนั้นคนส่วนใหญ่ในชุมชนที่ไม่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงต่อไปได้ก็ตกอยู่ในสภาพของความเป็นอื่น คือเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ความสามารถที่จะเข้าสู่งานอาชีพได้ ขณะเดียวกันก็ไม่มีทักษะความรู้ในงานไร่นาเนื่องจากไม่ได้รับการฝึกฝนมา หนทางที่เปิดไว้สำหรับคนกลุ่มนี้คือการเข้าเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาตั้งในพื้นที่ชุมชน ความมั่นคงในงานอาชีพของคนกลุ่มนี้ขึ้นอยู่กับความมั่นคงของโรงงานอุตสาหกรรม ที่ไม่ได้อยู่ในความกำกับของคนในชุมชนแต่อยู่ภายใต้นโยบายการกำกับจากทุนที่มาจากภายนอก ขณะที่ความรู้ในการทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของครอบครัวและชุมชนก็ถูกปรับให้กลายเป็นความรู้ที่เป็นอื่นคือไม่มีคุณค่าไม่มีประโยชน์ คือไม่สามารถใช้เป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงถึงระดับสติปัญญาที่ใช้เป็นใบเบิกทางเข้าสู่การทำงานในภาคอุตสาหกรรมได้ ประกอบกับการสืบทอดการทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของครอบครัวหรือชุมชนก็ไม่สามารถสร้างรายได้ให้เพียงพอกับความจำเป็นในการดำรงชีวิตในวิถีชีวิตปัจจุบันได้

ในทำนองเดียวกันกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงการศึกษาในระดับสูงก็จะถูกดึงออกจากชุมชนไปตั้งแต่ในช่วงของการศึกษาต่อ และเมื่อจบการศึกษาแล้วก็จะไม่กลับมาในพื้นที่ของชุมชนเนื่องจากไม่มีงานตามลักษณะของความรู้ที่ได้ศึกษามา และการกลับมาอยู่ในชุมชนถูกมองว่าเป็นความล้มเหลวและเป็นปัญหาส่วนบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คนที่ได้รับการศึกษาจึงถูกจำกัดทางเลือกให้เหลือเพียงหนทางเดียวคือ ต้องผันตัวเองไปสู่พื้นที่นอกชุมชน แม้ว่าจะต้องทำงานที่ไม่ตรงกับความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา หรืองานที่ต่ำกว่าระดับการศึกษาก็ตาม

ภาพของความเป็นอื่นที่ปรากฏในชุมชนหมู่บ้านเหล่านี้จึงเป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้านที่ต้องตกอยู่ในฐานะที่ไม่สามารถจัดกระทำดำเนินการต่างๆได้ด้วยตนเองแต่ต้องพึ่งพาส่วนอื่นๆที่อยู่ภายนอกชุมชนไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาความรู้ เทคโนโลยี และเงินทุนในการทำมาหากินจากภาครัฐ หรือเอกชนที่มาจากภายนอก การพึ่งพาระบบการจัดสรรทรัพยากรน้ำจากเขื่อนชลประทาน การพึ่งพาระบบการแลกเปลี่ยนที่อาศัยเงินตราเป็นสื่อกลาง หรือแม้แต่การพึ่งพาตลาดในการเข้ามากำหนดการผลิตของชุมชน ตลอดจนการพึ่งพาบริการของรัฐในด้านการสาธารณสุขและการศึกษา และด้วยความไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองเช่นนี้จึงเป็นภาพที่ชัดเจนถึงความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้านที่ตกอยู่ในฐานะของส่วนที่ไม่มีความรู้และไม่มีอำนาจในการจัดกระทำดำเนินการต่างๆได้ด้วยตนเอง

ฐานะตำแหน่งของคนในชุมชนหมู่บ้าน

ความเป็นชุมชนหมู่บ้าน นั้นมีจุดเริ่ม ณ เวลาใดนั้นเป็นเรื่องยากที่จะกล่าวอ้าง แต่การมีอยู่ของความเป็นชุมชนหมู่บ้านนั้น ชัดเจนภายใต้พื้นที่ของการร้อยเรียงสอดคล้องประสานส่วนย่อยๆของสรรพชีวิตไว้ด้วยกันไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ มนุษย์ สัตว์ พืช อันประสานเป็นแรงเกาะเกี่ยวยึดโยงและเป็นพลังสำคัญในการต่อสู้เพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน แรงและพลังนี้ถูกสลายลงด้วยการสร้างความเป็นอื่นให้กับอุดมการณ์และความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน พร้อมกับการสร้างความหมายและความสำคัญให้กับอุดมการณ์พัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยแบบทุนนิยม ที่ให้ความสำคัญกับการแบ่งแยกแฉกแฉง ที่กลายเป็นอำนาจสำคัญที่เข้ามาจัดกระทำกับทุกส่วนของชุมชน นับตั้งแต่การแยกคนออกจากธรรมชาติแวดล้อม การแยกคนออกจากครอบครัว และ ท้ายที่สุดคือการแยกคนออกจากชุมชน

การแยกคนออกจากธรรมชาติแวดล้อม

การสร้าง ความหมายและความสำคัญให้กับความรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานของหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับโลกของวัตถุ และการจัดการควบคุมธรรมชาติ คนจึงแยกออกจากธรรมชาติแวดล้อม การจัดกระทำดำเนินการต่างๆจึงตั้งบนฐานการมองแบบแยกส่วน เช่น การใช้ยาฆ่าแมลงในพื้นที่นาเพื่อแก้ปัญหาแมลงศัตรูพืช อันส่งผลให้มีสารพิษตกค้างในนา ทำให้สัตว์ที่อาศัยในนา เช่น หอย ปู ปลา ได้รับสารพิษและไม่สามารถใช้เป็นอาหารได้ น้ำในนาที่เคยเคยใช้บริโภคได้ก็ไม่สามารถทำได้อีกต่อไป คนและธรรมชาติแวดล้อมจึงแยกออกจากกัน นอกจากนั้นการที่เด็กถูกดึงเข้าสู่โรงเรียนตั้งแต่อายุ 3 - 4 ปี เป็นการแยกคนออกจากธรรมชาติ

แวดล้อมจากที่เคยเล่นในท้องไร่ท้องนา เล่นดินเล่นโคลน ถูกปรับให้มองว่าดินและโคลนเป็นสิ่งที่สกปรกเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ ขณะที่ระบบการเรียนในโรงเรียนนั้นใช้ห้องเรียนเป็นพื้นที่หลักของการเรียนรู้ที่แยกออกจากชุมชนและไม่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม

การแยกคนออกจากครอบครัว

ภายใต้ระบบคุณค่าของสังคมทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับการแบ่งแยกแจกแจงส่วนต่างๆ ของสังคมออกตามหน้าที่ความรับผิดชอบ ส่งผลให้คนถูกแบ่งแยกออกตามภาระหน้าที่ที่กำหนดให้สอดคล้องกับวัยของคน กล่าวคือ วัยเด็กที่เป็นวัยของการศึกษาเล่าเรียน แยกออกจากวัยทำงานซึ่งได้แก่ วัยที่จบการศึกษาแล้วเข้าสู่การทำงานอาชีพ และวัยชราที่พ้นจากการงานอาชีพ ภาระหน้าที่ที่กำหนดให้ต่างกันเช่นนี้ เป้าหมายของครัวเรือนจึงถูกสลายลง และแบ่งแยกออกไปตามวัยที่แตกต่างกัน กิจกรรมของคนต่างวัยจึงแยกออกจากกัน เช่น เด็กมีกิจกรรมหลักในพื้นที่โรงเรียน ผู้ใหญ่มีกิจกรรมหลักในพื้นที่ของที่บ้าน ส่วนคนชราที่มีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในบ้าน การแบ่งพื้นที่และกิจกรรมออกไปเช่นนี้ ส่งผลให้การสลายการอยู่ร่วมกันของครอบครัว เช่น การที่พ่อบ้านหรือแม่บ้านต้องออกไปทำงานต่างที่ต่างถิ่นกลายเป็นเรื่องปกติสามัญ ส่วนเด็กที่ไม่สามารถเรียนในระบบโรงเรียนได้กลายเป็นปัญหา ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างวัยในครอบครัวเดียวกันก็ถูกทำให้เหินห่าง กิจกรรมที่มีร่วมกันถูกตัดทอนลง ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่ถูกต้องออกจากพ่อแม่ครอบครัวไปสู่โรงเรียน การทำงานร่วมกันในพื้นที่ไร่ นา ถูกดึงออกไปสู่แรงงานรับจ้างและเครื่องจักรกล การละเล่นที่จัดกระทำร่วมกันก็ถูกตัดทอนลงเมื่อคนถูกดึงออกไปสู่โรงเรียนและพื้นที่ของงานอาชีพที่อยู่นอกชุมชน ด้วยการแบ่งแยกเช่นนี้โอกาสของการเกาะเกี่ยวยึดโยงด้วยการรับรู้เข้าใจ และเผชิญปัญหาาร่วมกัน จึงลดระดับลง ขณะที่ความเป็นไปได้ของการเกิดเป็นปัญหาความไม่เข้าใจเพิ่มสูงขึ้น ดังเช่นทัศนคติของเด็กที่มองว่าผู้ใหญ่ใจร้าย ขี้บ่น ขณะที่ผู้ใหญ่มองว่าเด็กนั้นดื้อรั้น ไม่เคารพเชื่อฟัง ไม่สามารถช่วยตัวเองได้ ดังทัศนคติของผู้ใหญ่ท่านหนึ่งที่มีต่อลูกหลานในปัจจุบัน

ตอบ : พวกที่ไปเรียนมา กลับมาไร่ นา เขาจะไม่ทำ เคยหุงข้าวเขาจะไม่หุง

ถาม : เพราะอะไรคะ

ตอบ : เพราะเขาจะไปเรียนรู้ แลหาเขาสูงนะ จิตใจเขาสูงกว้างงาน เราทำงานอยู่กับที่ได้อ แต่พอเขาไปเรียนกลับมาแล้ว เขาทำไม่ได้ คือเขามีอาชีพสูง จิตใจเขาสูง ก็เลยทำงานต่างๆไม่ได้ เขาไม่ช่วยพ่อแม่ว่าจ้างเอะ ค่อนข้างที่จะไม่ช่วยมาก คือประชดความคิดเขาสูงขึ้นไม่ยอมทำคือหัวสูง แต่ก่อนเคยอบรมได้ บอกได้ ให้ทำนั่นทำนี่ก็ทำตาม พอไปเรียนมาแบบนี้เราจะบอกไม่ได้ เขาจะเฉยก็แล้ว เราก็ต้องมาสั่ง ซึ่งแต่ก่อนต้องทำนะ พ่อแม่บอกต้องทำ พอเราบอกมัน มันก็ว่า โนโน...(หัวเราะ)

การแยกคนออกจากชุมชน

ด้วยการกำหนดให้การเข้าสู่งานอาชีพได้นั้นต้องอาศัยคุณวุฒิทางการศึกษาเป็นเครื่องรับรองความรู้ความสามารถ ในขณะที่การทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน คือการทำไร่ทำนา ไม่ถูกจัดว่าเป็นงานอาชีพเนื่องจาก เป็นงานที่ไม่สามารถสร้างรายได้หรือความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนได้ และไม่ต้องใช้วุฒิการศึกษาในการเข้าสู่การทำงานลักษณะนี้ คนในชุมชนจึงฝากชีวิตไว้กับการศึกษาและทำทุกวิถีทางเพื่อให้สามารถเข้าไปถึงการศึกษาระดับสูงเนื่องจากการศึกษาเป็นหนทางในการให้ได้มาซึ่งงานอาชีพและรายได้ ตลอดจนความมั่นคงในชีวิต การกำหนดภาพความสำคัญให้กับการศึกษาเช่นนี้ จึงเป็นการปิดกั้นความจริงบางส่วนไป คือความจริงในส่วนที่การศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการดึงคนออกจากชุมชน กล่าวคือ ผู้ที่มีศักยภาพในการเข้าไปถึงการศึกษาระดับสูงก็จะออกจากชุมชนไป เพื่อศึกษาต่อในระดับสูงที่ไม่มีอยู่ในชุมชน และไม่สามารถกลับมาอยู่ในชุมชนหลังจบการศึกษาแล้ว เนื่องจากในชุมชนไม่มีงานที่สอดคล้องกับสิ่งที่ได้เรียนมา ดังเช่นในรายของพ่อแก้วที่ส่งลูกเรียน ต้องประสบกับปัญหาที่ไร่นาไม่มีคนสืบทอด หรือครุหมั่นและยายผินที่พยายามอย่างหนักที่จะให้ได้มาซึ่งที่ดินทำกินให้แก่ลูกๆ แต่ลูกๆ นั้นเมื่อได้รับการศึกษาในระดับสูงแล้วก็ออกจากชุมชนไปและไม่เข้ามารับช่วงงานไร่นา แม้แต่ยายสวนที่มุ่งเพียงให้หลานได้เรียนถึง ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อจะได้หางานทำในโรงงานอุตสาหกรรม เพียงเพื่อไม่ให้ต้องตรากตรำลำบากตากแดดตากฝนในงานไร่งานนา คนจึงแปลกแยกออกจากพื้นที่ไร่นา และมุ่งที่ออกไปหางานทำจากภายนอกมากกว่าในชุมชน แม้แต่การขายแรงงานนั้นก็มุ่งที่ไปรับจ้างในต่างแดนเพื่อให้ได้เงินมาส่งเสียบุตรหลานให้ได้รับการศึกษา

เด็กเองก็ถูกแยกออกจากชุมชนด้วยต้องเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนตั้งแต่วัยเยาว์ และถูกกีดกันออกจากพื้นที่ไร่นา ด้วยการให้ระดับคุณค่าของงานบ้านงานไร่งานนาว่าเป็นงานที่ต้องใช้แรงงาน ขณะเดียวกันก็ให้คุณค่ากับการศึกษาเล่าเรียนในฐานะที่สูงส่งพึงปรารถนา และสามารถสะท้อนถึงระดับสติปัญญาผ่านการวัดและประเมินผลในรูปของผลการเรียนหรือเกรดเฉลี่ย และใช้ระดับสติปัญญาเป็นตัวแบ่งแยกคนเข้าสู่งานอาชีพ ด้วยการกำหนดเช่นนี้ เด็กที่เรียนอยู่ในระดับดีตามเกณฑ์การสอบวัดในโรงเรียนก็จะเพิกเฉย ไม่สนใจ งานบ้านและงานไร่งานนา มุ่งศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น และออกจากพื้นที่ชุมชนไปสู่งานอาชีพที่สอดคล้องกับการศึกษาที่ได้เรียนมาที่ไม่มีอยู่ในชุมชน ส่วนเด็กที่จัดว่ามีสติปัญญาปานกลางไม่สามารถศึกษาต่อในระดับสูงได้ก็จะเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม ส่วนเด็กที่เรียนอ่อน ก็อาจยุติการศึกษาตั้งแต่พ้นการศึกษาภาคบังคับก็จะเข้าสู่งานบ้านและสืบทอดงานไร่งานนาต่อไป

กระบวนการแบ่งแยกคนออกตามระดับสติปัญญาเช่นนี้ จึงไม่เพียงเป็นการดึงคนออกจากชุมชน แต่ยังเป็นการลดทอนศักยภาพของชุมชน ด้วยการทำให้ชุมชนเป็นพื้นที่ที่ไม่มีอยู่ของความรู้ เป็นส่วนที่ล้าหลัง คนอยู่ในพื้นที่จึงถูกกำกับตีตราด้วยการศึกษาว่าอ่อนด้อยกว่าทางสติปัญญา เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่ส่วนของชนบทต้องเป็นส่วนที่ล้าหลัง อ่อนแอ ที่เป็นข้อตรงข้ามกับส่วนที่พัฒนาแล้ว ในฐานะของส่วนที่เหนือกว่าทันสมัยกว่า ด้วยวิทยาการความรู้และเทคโนโลยี สองข้อตรงข้ามที่ปรากฏจึงไม่ใช่ลักษณะที่มีอยู่ตามธรรมชาติแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างหรือประดิษฐ์ขึ้น และจัดกระทำให้เป็นไปตามการแนวทางที่กำหนดหรือสร้างขึ้นนั้น

ผลิตภาพความรุนแรงและการใช้อำนาจในชุมชน

ความรู้ในชุมชนหมู่บ้านที่ตั้งบนอุดมการณ์หรือระบบความคิดในการมองโลกแบบเชิงซ้อนที่สะท้อนให้เห็นถึงความจำกัดของมนุษย์ในการดำรงอยู่ในธรรมชาติ โดยมนุษย์สามารถลดความจำกัดนี้ลงได้ด้วยการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลสอดประสานในรูปของชุมชนที่ประกอบด้วย คน สัตว์ พืช ธรรมชาติแวดล้อม โดยความรู้เหล่านี้ถูกทำให้แตกต่างจาก ความรู้ในรูปของการศึกษาที่ตั้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์และทดสอบได้ พร้อมกับสร้างความหมายให้กับการศึกษาในฐานะที่มาของความรู้ ที่มีความสำคัญต่อการเข้าสู่งานอาชีพ และนำมาซึ่งฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม และกำหนดคุณค่าให้กับการศึกษาในฐานะเป็นตัวชี้วัดระดับสติปัญญา ประกอบเข้ากับระบบคุณค่าสำคัญของสังคมทันสมัยตามแนวคิดของประเทศตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับ การแบ่งงานกันทำ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญเฉพาะ ซึ่งนำไปสู่การทำงานที่มีประสิทธิภาพ โดยแบ่งงานที่ใช้สมองออกจากงานที่ใช้แรงกายและให้ลำดับคุณค่ากับงานที่ใช้สมองให้อยู่เหนืองานที่ใช้แรงกาย และจัดให้การศึกษาอยู่ในภาคของงานที่ใช้สมอง คือภาคความรู้ที่สามารถพัฒนาสติปัญญาได้ ขณะเดียวกันก็ปิดกั้นสิ่งที่มีลักษณะต่างไปออกนอกกรอบ ดังนั้น ความรู้ในชุมชนหมู่บ้านที่ถูกทำให้แตกต่างจึงถูกกีดกันและลดทอนคุณค่าความสำคัญลง ด้วยการทำให้ไม่เป็นความรู้และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมสติปัญญา

พร้อมกับภาคปฏิบัติการจริงในรูปของโครงการพัฒนาต่างๆที่เข้าสู่ชุมชน เช่น การสร้างเขื่อนชลประทาน โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตร หรือแม้แต่การที่รัฐเร่งรัดพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต สิ่งต่างๆเหล่านี้จึงมิได้เป็นเพียงโครงการพัฒนาที่เข้าสู่ชุมชนธรรมดา แต่แฝงด้วยภาคปฏิบัติการให้เห็นจริงถึงความทรงประสิทธิภาพของวิทยาการและเทคโนโลยี ที่มีเหนือความรู้ในชุมชน และสร้างให้เห็นว่าการเข้าถึงความรู้และใช้ประโยชน์จากความรู้เช่นนี้สามารถทำได้เพียงหนทางเดียวคือ "การศึกษาในระบบโรงเรียน" และด้วยภาคปฏิบัติการนี้รัฐจึงสามารถช่วงชิงการ

นำในพื้นที่ของชุมชนไว้ได้ แต่ด้วยการจัดการศึกษาให้กับชุมชนเพียงการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งเป็นเพียงส่วนเล็กๆของส่วนเล็วหนึ่งของการศึกษาเท่านั้น กล่าวคือ ภายใต้อุดมการณ์ของการศึกษาที่มีลักษณะต่อเนื่องเป็นลำดับชั้นจากอนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยแต่ละระดับถูกจัดให้เป็นการศึกษาที่เตรียมเพื่อเข้าสู่การศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ดังนั้นผู้ที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนที่มีในชุมชน จบแล้วก็ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เนื่องจากเป็นความรู้ระดับเบื้องต้นที่มีการขอย่อยจนไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ขณะเดียวกันก็ไม่สามารถกลับเข้าสู่พื้นที่ไร่นาที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนได้เนื่องจากไม่ได้ฝึกฝนมาแต่เด็ก หนทางที่เปิดไว้จึงมีเพียงการศึกษาเพิ่มเติม หรือไม่ก็เข้าสู่การเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม แต่การศึกษาระดับสูงถูกจัดไว้สำหรับคนส่วนน้อยเท่านั้น โดยสร้างความชอบธรรมให้กับคนส่วนน้อยที่สามารถเข้าสู่อุดมศึกษาระดับสูงนี้ด้วยการสอบวัดระดับความสามารถของสติปัญญา เพื่อให้พ้องกับการศึกษาระดับสูงที่เป็นเรื่องเฉพาะของคนที่มีความสามารถทางสติปัญญาเท่านั้น พร้อมกับภาระค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้นพร้อมกับระดับการศึกษาที่สูงขึ้นจึงเป็นกำแพงสำคัญที่ปิดกั้นคนส่วนใหญ่ ออกจากการศึกษาระดับสูง และจำกัดให้เหลือเพียงคนส่วนน้อยในฐานะผู้มีสติปัญญาที่รับรองระดับสติปัญญาด้วยหลักเกณฑ์การวัดและประเมินผล

การจัดระเบียบให้กับการศึกษาเช่นนี้ การศึกษาที่จัดให้กับชุมชนนอกจากจะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตจริงได้แล้ว ยังปิดกั้นกีดกันและลดทอนศักยภาพของชุมชนให้กลายเป็นส่วนที่ไม่มีความรู้ ไม่มีความหมาย ความสำคัญและไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง กล่าวคือ ภายใต้อุดมการณ์การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่ให้ความสำคัญกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และการพึ่งพาภายนอก การดำรงอยู่ของชุมชนจึงมิได้หมายถึงการเกาะเกี่ยวของคนภายในชุมชนแต่ ถูกหมายจากแผนนโยบายในการพัฒนาของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับในชุมชน การลดทอนความสามารถในการผลิตของชุมชนให้เหลือเพียงการผลิตเชิงเดี่ยว หรือการย้ายความมั่นคงในการบริโภคที่ขึ้นอยู่กับอำนาจการผลิตในครัวเรือน และชุมชนไปขึ้นกับตลาด ล้วนแต่เป็นมาตรการในการลดทอนศักยภาพของชุมชนลงทำให้ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองแต่การดำรงอยู่ได้นั้นต้องพึ่งพาหรือรับใช้ภายนอกทั้งด้านความรู้ การผลิตและการบริโภค

ดังนั้นการสร้างความรู้ให้กับการศึกษาในชุมชนเช่นนี้จึงเป็นเพียงการสร้างภาพความสำคัญให้กับการศึกษาเพียงด้านเดียวและปกปิดปิดบังบางส่วนไป ด้วยการไม่พูด หรือไม่เอ่ยถึง ความเป็นอื่นของชุมชนหมู่บ้านจึงเป็น “สิ่งที่ไม่ปรากฏ” หรือ “สิ่งที่ถูกทำให้ขาดหายไป” จากวาทกรรมว่าด้วยการศึกษา

บทที่ 8

ทบทวน รื้อถอน เพื่อปรับฐานะตำแหน่งให้กับชุมชนหมู่บ้าน

ในขณะนี้กระแสสังคม ได้ตระหนักถึงความจำกัดของระบบการศึกษาไทย และเล็งเห็นว่า ภูมิปัญญาชุมชน หรือ ความรู้ชุมชน มีความสำคัญในการที่จะเป็นฐานที่มั่นในการพัฒนาประเทศต่อไป แต่ด้วยการปฏิรูปการศึกษาที่ดำเนินไปภายใต้ระบบความคิดที่มีต่อการศึกษาในฐานะของสิ่งที่เป็นดั่งาม เป็นเรื่องของเทคนิค วิทยาการล้วนๆ และจำกัดขอบเขตประเด็นปัญหาสำคัญที่ต้องทำการปฏิรูปให้อยู่ในกรอบของจุดบกพร่องของโรงเรียน สาระสำคัญของหลักสูตร วัสดุอุปกรณ์ เทคโนโลยี และรูปแบบ เทคนิค วิธีการของกระบวนการเรียนรู้ ที่ให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์ เช่น การปรับศูนย์กลางการเรียนรู้ ปรับรูปแบบการเรียนการสอน ฯลฯ ด้วยระบบคิดเช่นนี้ การปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศจึงไม่อาจเคลื่อนตัวไปได้ตามกระแสของสังคม

หัวใจสำคัญของการเข้าถึงปัญหานี้จึงไม่อาจทำได้ด้วยการมองการศึกษาจากภาพที่ปรากฏ แต่ด้วยการคลี่คลายให้เห็นถึงความซับซ้อนแยบยลของกระบวนการสร้างความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษา และด้วยการวิเคราะห์ “การศึกษา” ในฐานะที่เป็นวาทกรรมที่ใช้เป็นกรอบแนวคิดสำคัญในการศึกษานี้ ได้เผยให้เห็นว่า นับตั้งแต่การก่อรูปความหมาย ความสำคัญให้กับการศึกษาในฐานะที่มาของความรู้ และเป็นกลไกในการพัฒนากำลังคนของชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ อันเป็นการกำหนดและเปิดทางให้กับความรู้ แนวคิด หรืออุดมการณ์จากประเทศตะวันตก ให้อยู่ในฐานะตำแหน่งที่เหนือกว่าและเข้ามาบีบคั้น หรือ มีพื้นที่ในระบบความคิดพร้อมกับภาคปฏิบัติที่ทำให้เห็นจริงถึงความเป็นสากลของความรู้จากประเทศตะวันตกที่มีลักษณะของความเหนือกว่า ในด้านความเจริญก้าวหน้า คุณประโยชน์และพลังอำนาจ ที่จัดกระทำผ่านความรู้ด้านการแพทย์ ความรู้ด้านการพิมพ์ และความรู้ด้านการทหาร ภาคปฏิบัติจริงเหล่านี้จึงไม่เพียงมีอิทธิพลต่อ การสร้างความหมาย ความสำคัญ ให้กับความรู้ตะวันตกในฐานะของสิ่งที่มีคุณค่าและเป็นสิ่งจำเป็นในรูปของการศึกษาเท่านั้น แต่ยังเบียดขับความรู้ที่แตกต่างออกนอกกรอบ และด้วยการกำหนดให้ระบบโรงเรียนเป็นช่องทางเดียวในการเข้าถึงการศึกษา จึงเป็นการปิดกั้นความรู้ และ ช่องทางการเข้าถึงความรู้ในรูปแบบอื่นๆทั้งหมด อันเป็นการลดทอนอำนาจการจัดการศึกษาของชุมชนลง เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับอำนาจการจัดการควบคุมของรัฐ

โรงเรียนจึงทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการส่งผ่านอำนาจรัฐเข้าสู่ชุมชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของการศึกษาเพื่อทวยราษฎร์ การศึกษาภาคบังคับ หลักสูตรการศึกษา ศาสตร์การศึกษา

นโยบายการศึกษา แผนการศึกษา หลักสูตร ระเบียบบริหารจัดการสถานศึกษา ที่ถูกกำหนดขึ้น เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับการรวมศูนย์อำนาจการจัดการศึกษาไว้ที่รัฐ รัฐจึงสามารถสลาย และปิดกั้นอุดมการณ์ ความรู้ในชุมชนได้ด้วยภาคปฏิบัติการจริงในการดำเนินการตามแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างจากประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก

ภายใต้นโยบายในการพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการผลิตในภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก และภาคปฏิบัติการจริงที่เข้าสู่ชุมชนในรูปของ การจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม การส่งเสริมการเกษตรแนวใหม่ในรูปของการผลิตเชิงเดี่ยวเพื่อให้ได้ผลผลิตปริมาณมาก ตลอดจนการเข้ามาของโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง เชื้อเพลิงประพทาน สถานีอนามัย และโรงเรียน โดยภาคปฏิบัติการเหล่านี้เข้ามาเบียดขับอุดมการณ์ความรู้เดิมออกไปและเปิดพื้นที่ให้กับอุดมการณ์ความรู้ใหม่ เช่น การเข้ามาของเชื้อเพลิงประพทาน ที่สามารถจัดระบบน้ำให้สามารถมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรได้ตลอดปี และสามารถส่งน้ำเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกได้กว้างขวางขึ้น ตลอดจนวิทยาการเทคโนโลยี ในรูปของเครื่องจักร เครื่องยนต์ ตลอดจน ปุ๋ย และยาฆ่าแมลง ทำให้การผลิตเป็นไปได้สะดวกรวดเร็วขึ้น และได้ผลผลิตปริมาณมากขึ้น อันเป็นการสับเปลี่ยนทัศนคติในการมองโลกจากที่มองว่ามนุษย์มีข้อจำกัด คือต้องอยู่ใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ และการเพิ่มศักยภาพของมนุษย์สามารถทำได้ด้วยการเรียนรู้ที่จะดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสรรพสิ่ง ไปสู่ ระบบความคิดและการรับรู้ที่ โลกเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถคาดคำนวณได้ และด้วยระบบความรู้ที่ต้งบนหลักการเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ และประติษฐกรรมของความรู้ในรูปของเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ก็กลายเป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มศักยภาพให้กับมนุษย์

ระบบความคิดใหม่นี้จึงเข้ามาเป็นกฎเกณฑ์สำคัญในการกำหนดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ โดยกำหนดคุณค่าของมนุษย์ด้วยระดับสติปัญญา และใช้ระดับสติปัญญาเป็นตัวแบ่งแยกคนเพื่อเข้าสู่งานอาชีพต่างๆ ที่มีการจัดแบ่ง ตำแหน่งงาน ลักษณะงาน ระดับเงินเดือน ออกเป็นลำดับขั้นตามระดับสติปัญญา การศึกษาจึงกลายเป็นสิ่งสำคัญไม่เพียงในฐานะตัวชี้วัดระดับสติปัญญาในรูปของผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา แต่รวมทั้งการทำหน้าที่เป็นตัวกำหนดคุณค่าความหมายให้กับคนในรูปของวุฒิการศึกษา และเชื่อมโยงระดับความแตกต่างของวุฒิการศึกษานี้เข้ากับลักษณะงานและค่าตอบแทน การศึกษาจึงกลายเป็นฐานที่มาของงานอาชีพ และ รายได้ค่าตอบแทน ด้วยกระบวนการเหล่านี้ อุดมการณ์ ความรู้ และฐานที่มาของความรู้และการเข้าถึงความรู้ที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนก็ถูกจัดกระทำให้อยู่ในฐานะของความเป็นอื่น คือ ไม่มีคุณค่าไม่มี ความหมายและไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสามารถเห็นถึงความต่ำต้อยนี้ได้เป็นอย่างดีเป็นรูปธรรมจากการจัดลำดับคุณค่าให้กับผลผลิตที่เกิดจากความรู้ในชุมชนให้อยู่ในฐานะที่เป็นรอง

ผลผลิตจากความรู้ที่มาจากภายนอก เช่น การทำมาหากินที่เป็นพื้นเดิมของชุมชนไม่สามารถเป็นฐานที่มาของรายได้ที่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในวิถีชีวิตปัจจุบัน หรือความรู้ในการจัดการทรัพยากรก็ถูกดึงออกไปอยู่ในมือของรัฐ ความรู้ในการดูแลสุขภาพของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการอยู่ไฟ คาถาที่กำกับกับตัวยาและการแก้เคล็ด พิธีกรรมที่จัดเพื่อการแก้อาการเจ็บป่วยที่ไม่รู้สาเหตุ ฯลฯ ก็ถูกทำให้เป็นเรื่องของการไม่มีความรู้ ไม่ถูกสุขลักษณะ และเป็นเรื่องของความมั่งงายไป และด้วยการช่วงชิงผ่านอุดมการณ์และความรู้เช่นนี้ อุดมการณ์ความรู้ที่เป็นฐานของการจัดกระทำดำเนินการต่างๆ ในชุมชน ที่เป็นพื้นเดิมและถูกผลิตขึ้นในชุมชนเพื่อสนองรองรับต่อการดำรงอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ก็กลายสภาพเป็นสิ่งที่ไม่จัดว่าเป็นความรู้ในพื้นที่ของความเจริญ แต่เป็นความรู้ที่อยู่ในชั่วตรงข้ามคือความรู้ที่ล้าหลัง ความรู้ที่มีในชุมชนจึงอยู่ในสภาพที่เป็นอื่นคือ ไม่สามารถสนองต่ออุดมการณ์ใหม่ได้ และความรู้ที่จัดว่าเป็นความรู้จึงถูกจำกัดขอบเขตเฉพาะความรู้ที่สนองต่ออุดมการณ์ใหม่ที่อยู่ในรูปของการศึกษาเท่านั้น

โดยผ่านกระบวนการนี้ ชุมชนหมู่บ้านที่เป็นฐานเดิมของสังคมไทยได้ถูกทำให้ตกอยู่ในฐานะของความเป็นอื่น คือ อยู่ในฐานะที่เป็นรอง และไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง คือต้องพึ่งพิงส่วนที่มีความรู้หรือมีอำนาจมากกว่า พร้อมกับความแยบยลของการใช้อำนาจผ่านการศึกษา ที่จัดวางให้การศึกษาอยู่ในฐานะของข้อยกเว้น หรือ หนทางในการหลุดพ้นจากความเป็นอื่นหรือความล้าหลัง ด้วยการทำให้การศึกษาเป็นวิธีการสำคัญและจำเป็นและเป็นที่ต้องการ เนื่องจากถูกทำให้ดูว่าเป็นหนทางเดียวในการที่จะหลุดพ้นจากสภาพของความเป็นอื่น และเป็นเครื่องหมายของสติปัญญา เป็นที่มาของฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคม และการเข้าสู่งานอาชีพที่ไม่ต้องลำบากตรากตรำ การศึกษาจึงเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและกลายเป็นสิ่งสำคัญของชีวิต คนในชุมชนจึงพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้มาซึ่งการศึกษาไม่ว่าจะต้องลำบากตรากตรำ หรือต้องแลกกับการยุติงานอาชีพที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ หรือการยอมขายทรัพย์สิน เป็นหนี้ หรือแม้กระทั่งยอมสลายการอยู่ร่วมกันของครอบครัวเพื่อให้ได้มาซึ่งการศึกษาของบุตรหลาน แต่ด้วยการที่รัฐจัดการศึกษาให้กับชุมชนเพียงระดับมัธยมศึกษาเท่านั้น การศึกษาลักษณะนี้จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของอำนาจที่จัดกระทำผ่านอำนาจรัฐที่ถูกใช้อย่างแยบยล ในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการคัดสรรแบ่งแยกคนให้พ้องกับความต้องการกำลังคนในภาคเมืองและภาคอุตสาหกรรม ตามแนวนโยบายในการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างของประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก โดยคัดคนที่ยึดว่ามีสติปัญญาที่ผ่านการรับรองถึงระดับสติปัญญาด้วยระดับการศึกษา ให้เข้าสู่ภาคเมืองไม่ว่าจะด้วยการศึกษาต่อในระดับสูงหรือการมีงานทำในภาคเมือง และ แยกคนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษาให้เข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม ส่วนคนที่ไม่ได้รับการศึกษาใน

ระบบโรงเรียนหรือได้รับการศึกษาเพียงการศึกษาภาคบังคับ ให้เข้าสู่พื้นที่หรืออาชีพที่เป็นพื้นเดิมของชุมชน

ด้วยภาพเช่นนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าการศึกษาระบบเป็นวาทกรรมสำคัญที่เข้ามาปิดกั้น บดบังภาพการทำงานของการศึกษาบางส่วนไปและเปิดให้เห็นเฉพาะการศึกษาในด้านที่เป็นประโยชน์และเป็นสิ่งที่ดีงามพึงปรารถนาของมนุษย์ การศึกษาจึงถูกมองว่าเป็นวิธีการในการที่จะจัดความเป็นอื่น มากกว่าที่จะรับรู้และเข้าใจในฐานะของกลไกในการสร้างความเป็นอื่นที่ต้องถูกจัดไป

ภาพการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์การศึกษาในฐานะที่เป็นวาทกรรม จึงเผยให้เห็นถึงความซับซ้อน แยกย่อยของวาทกรรมการศึกษาที่ทำหน้าที่ปิดกั้นไม่ให้มีการคิดถึงหรือพูดถึงการมีอยู่ของความรู้ที่ถูกทำให้เป็นความรู้สำคัญเพื่อสนองกลุ่มอำนาจหลักในสังคม และความรู้ที่ถูกกดทับและกลายเป็นอื่น คือไม่มีความหมายความสำคัญ และด้วยการมีอยู่ของอำนาจในการศึกษาเช่นนี้ การมองการศึกษาด้วยภาพของความเป็นกลางจึงเป็นอคติสำคัญ และ การเปิดให้เห็นภาพเพียงด้านใดด้านหนึ่งและปิดกั้นด้านตรงข้ามไว้ก็เป็นเรื่องของการใช้อำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง

การวิจัยนี้เผยให้เห็นว่า การศึกษามีได้ดำรงอยู่อย่างเป็นกลางแต่มีอำนาจแฝงอยู่และแน่นอนว่าอำนาจนี้เป็นอำนาจที่มาจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอำนาจในการกำหนดว่าอะไรคือสิ่งที่จัดว่าเป็นความรู้ หรือการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตั้งแต่ งบประมาณ นโยบาย หลักสูตร แผน ตลอดจนการรับรองระดับความรู้ที่ถูกสร้างให้อยู่ในรูปของใบปริญญาหรือประกาศนียบัตรที่ออกโดยสถาบันการศึกษา และแม้ว่าชุมชนอาจไม่ให้ความสนใจกับประเด็นเหล่านี้ แต่ สังคมภายนอกก็ไม่เปิดรับถึงความมีอยู่ของความรู้ในชุมชน ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาเพื่อคืนอำนาจให้กับชุมชน จึงมิได้หมายถึงเพียงการดึงคนเข้าสู่โรงเรียน หรือดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา แต่หัวใจสำคัญอยู่ที่การยอมรับในความหลากหลายของความรู้และการเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับสังคมอย่างเสมอภาคกับความรู้ที่กำหนดจากภายนอกชุมชน ด้วยการยอมรับถึงการมีอยู่ของความรู้ และการเป็นเจ้าของความรู้ที่มีคุณค่ามีความสำคัญโดยไม่ถูกกดทับด้วยการผูกขาดความรู้ให้จำกัดเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียนและหลักวิชาการศึกษา ความรู้ของชุมชนก็จะสามารถมีพื้นที่ในการดำรงอยู่ในสังคมและเป็นฐานอำนาจให้กับชุมชนต่อไปได้

การปฏิรูปการศึกษาเพื่อรื้อถอนและคืนอำนาจสู่ชุมชนจึงไม่อาจทำได้ด้วยแนวนโยบายหรือยุทธศาสตร์ของการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่ยังคงตอกย้ำให้ความสำคัญกับความรู้ และการจัดการศึกษาในระบบ ดังจะเห็นกรอบคิดในการมองการศึกษาที่สะท้อนอย่างชัดเจนใน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดขอบข่ายให้กับผู้มีอำนาจในการจัดการศึกษาที่ยังคงจำกัดให้อยู่เฉพาะในข่ายของ ผู้สอน ครู คณาจารย์ ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา หรือบุคลากรทางการศึกษา และไม่มีพื้นที่ให้กับผู้รู้ในชุมชน ที่ไม่อาจจัดเข้าอยู่ในข่ายใดๆ ในฐานะของผู้มีอำนาจในการจัดการศึกษาตามข้อกำหนดในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

มาตรา 4 ...

“ผู้สอน” หมายความว่า ครู และคณาจารย์ในสถานศึกษาระดับต่างๆ

“ครู” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการเรียนการสอนและการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยวิธีการต่างๆ ในสถานศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน

“คณาจารย์” หมายความว่า บุคลากรซึ่งทำหน้าที่หลักทางด้านการสอนและการวิจัยในสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับปริญญาของรัฐและเอกชน

“ผู้บริหารสถานศึกษา” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบ การบริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐและเอกชน

“ผู้บริหารการศึกษา” หมายความว่า บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบ การบริหารการศึกษานอกสถานศึกษาดังแต่ระดับเขตพื้นที่การศึกษาขึ้นไป

“บุคลากรทางการศึกษา” หมายความว่า ผู้บริหารสถานศึกษา ผู้บริหารการศึกษา รวมทั้งผู้สนับสนุนการศึกษาซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ให้บริการ หรือปฏิบัติงานเกี่ยวเนื่องกับการจัดกระบวนการเรียนการสอน การนิเทศ และการบริหารการศึกษาในหน่วยงานทางการศึกษาต่างๆ...(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2542 : 2-4)

กรอบคิดดังกล่าวนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความจำกัดและคับแคบในทำนองเดียวกันในการจัดแบ่งพื้นที่ในการบริหารการจัดการศึกษาที่ไม่เพียงไม่มีพื้นที่ให้กับการศึกษาเรียนรู้จากวิถีชีวิตในชุมชนเท่านั้น แต่ด้วยการจัดแบ่งให้การจัดการศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบดำเนินการจากส่วนต่างๆ ในสังคมที่ประกอบด้วย รัฐ และเปิดพื้นที่ให้กับการจัดการศึกษาในส่วนนี้ไว้ใน มาตรา 31 – มาตรา 40 (10 มาตรา) องค์ประกอบของส่วนท้องถิ่น ในมาตรา 41 – มาตรา 42 (2 มาตรา) และเอกชน ในมาตรา 43 – มาตรา 46 (4 มาตรา) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการจัดสรรพื้นที่ในการจัดการศึกษาให้อยู่ในความรับผิดชอบของแต่ละส่วนในสังคม แต่ด้วยการจำกัดให้การบริหารและการจัดการนี้ดำเนินไปในรูปของสถาบันการศึกษาเท่านั้น ประกอบเข้ากับการกำหนดมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาจึงเป็นการขมวดรวบรัดให้การจัดการศึกษามีความคับแคบไม่ต่างไปจากเดิม แต่แยบยลมากขึ้นด้วยการกล่าวอ้างถึงการจัดสรรพื้นที่ให้กับส่วนต่างๆ ในสังคมได้เข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษา แต่จำกัดด้วยรูปแบบที่กำหนดให้เป็นไปได้เพียงการศึกษาในระบบ

โรงเรียน ที่จัดในรูปสถาบันการศึกษา และตอกตรึงด้วยมาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษาที่เข้ามาปิดกั้น บดบังคุณค่าหรือวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาที่ต่างไป การจัดระเบียบให้กับการศึกษาผ่านพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 จึงไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้อำนาจการจัดการศึกษาอยู่ในมือของประชาชนอย่างแท้จริง

การปฏิรูปเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่อาจดำเนินไปได้ด้วยระบบความคิดเดิมที่มองว่าอำนาจสำคัญในการจัดการศึกษามีอยู่และจำกัดอยู่ในมือรัฐเท่านั้น หรือความรู้ที่รัฐกำหนดเท่านั้นที่เป็นความรู้สำคัญ แต่ด้วยการมองอำนาจและความรู้ในมิติใหม่ ที่มองว่าอำนาจมีอยู่ทั่วไปที่ทุกคนสามารถเข้าถึงอำนาจได้ อันเป็นการปฏิรูประบบความคิดเพื่อถอดสลักการครอบงำความคิดความเชื่อของวาทกรรมการศึกษาที่มองว่า รัฐเท่านั้นที่สามารถจัดการศึกษาได้ และความรู้จากการศึกษาในระบบเท่านั้นที่มีคุณค่า เพื่อเปิดช่องทางให้การรื้อถอนอำนาจที่มีอยู่ในการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนที่เข้าสู่ชุมชนแต่มิได้เป็นอำนาจของชุมชนหรือเพื่อชุมชนออกไป และเปิดพื้นที่ให้กับชุมชนได้จัดการศึกษาบนฐานอุดมการณ์ ความรู้ของชุมชนเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรี เข้มแข็ง และพึ่งตนเองได้ ดังเช่นการดำเนินการของหลาย ๆ ชุมชนหมู่บ้านที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ ด้วยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ภายในชุมชนแม้ว่าความรู้ที่เกิดขึ้นนั้นมิได้ถูกรับรองด้วยสถาบันการศึกษาใดๆ ไม่มีหลักสูตร หรือหลักวิชาใดที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวอ้าง แต่ผลสำเร็จนั้นปรากฏชัดเจนในรูปของอำนาจต่อรองกับภายนอก หรือการดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองของชุมชน ความรู้เหล่านี้ล้วนมีคุณค่าและประโยชน์ที่ส่งผลโดยตรงต่อชุมชน ซึ่งคุณค่าและประโยชน์นี้อาจเป็นคนละส่วนกับประโยชน์และคุณค่าของการศึกษา ที่ถูกกำหนดให้อยู่ในรูปลักษณะเดียวกันทั้งหมด ที่เป็นไปเพื่อสนองต่อส่วนที่อยู่นอกชุมชนมากกว่าที่จะสนองต่อความต้องการและความจำเป็นภายในชุมชนเอง

การปรับเปลี่ยนระบบความคิดนี้จึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับการจัดกระทำดำเนินการจัดการศึกษาของชุมชนและเพื่อชุมชนให้เป็นไปได้ และการยอมรับถึงการมีอยู่ของการศึกษาของชุมชนด้วยการเปิดทางให้มีการจัดตั้งสถาบันใหม่ให้เข้ามาทำหน้าที่รองรับถึงการมีและดำรงอยู่ของภูมิรัฐของชุมชนในลักษณะเท่าเทียมกับความรู้ในสถาบันการศึกษาอื่นๆ ที่มีอยู่ในสังคม เช่น ความรู้ที่มีฐานที่มาจากความรู้ในชุมชนต้องได้รับการรับรองจากเจ้าของความรู้ในชุมชน เช่นเดียวกับการรับรองระดับปริญญาที่ต้องได้รับอนุมัติสภามหาวิทยาลัย เป็นต้น และด้วยการจัดกระทำอย่างเท่าเทียมนี้ การปฏิรูปการศึกษาเพื่อเปิดพื้นที่ให้กับภูมิรัฐในชุมชนให้พื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศต่อไปจึงเป็นไปได้

การวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์การจัดการศึกษาภายใต้กรอบคิดสำคัญจากส่วนของการดำเนินการภาครัฐ ซึ่งแน่นอนว่ามีลักษณะต่างไปจากการจัดการศึกษาที่มีการดำเนินการในภาคประชาชน และชุมชนที่เป็นกระแสสำคัญในปัจจุบัน ซึ่งเป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่น่าจะได้มีการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป นอกจากนั้น ภายใต้กระบวนการกดทับและปิดกั้นผ่านการศึกษานี้ ส่งผลให้ ภูมิปัญญา และความรู้ของชุมชนไม่เพียงแต่ถูกกดทับลดทอนคุณค่า ความสำคัญลงเท่านั้น แต่ยังถูกละทิ้งมาเป็นเวลานาน ขณะที่ชุมชนไม่อาจดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวหรือแยกส่วนออกจากส่วนอื่นๆของสังคมในสถานการณ์โลกปัจจุบัน ดังนั้น ความรู้ในชุมชนจึงยังต้องการการศึกษาวิจัยทั้งจากภายในชุมชนเองและภายนอกชุมชนเพื่อพัฒนาความรู้ที่เป็นประโยชน์สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง ตั้งแต่ฐานที่มา ประโยชน์ และการนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งไม่เพียงเป็นการประกาศถึงการมีอยู่และคุณค่าแห่งความรู้ของชุมชนแต่เป็นจุดเริ่มของการปรับฐานะตำแหน่งชุมชนหมู่บ้านให้อยู่ในระดับที่ทัดเทียมเสมอภาคกับส่วนอื่นๆของสังคม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ. (2530). *การจัดการศึกษาไทยตามแผนการศึกษาแห่งชาติ* :

อดีต-ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2542). *คำชี้แจงประกอบพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

_____. (2541). *นโยบายกระทรวงศึกษาธิการโดยนายปัญญา เกษรทอง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ : สำนักนโยบายและแผน สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ.

_____. (2541). *นโยบายและแผนการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี*. ม.ป.พ.

_____. (2511). *ประมวลบทความการวางแผนการศึกษาและการพัฒนากำลังคน*. พระนคร : ร.พ. สามมิตร.

_____. (2507, 1 เมษายน). *ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ 2435-2507*. พิมพ์เป็นที่ระลึกในวันครบ 72 ปีของกระทรวง.

_____. (ม.ป.ป.). *ประวัติกรมวิชาการ*. ม.ป.พ.

_____. (2506). *พระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2478*. พระนคร : โรงพิมพ์ ร.ส.พ..

_____. (2541). *วิสัยทัศน์การศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

_____. (2525). *200 ปี ของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

_____. (2542). *107 ปี กระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน. (2538). *การศึกษาลดชีวิต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

กรมพระนารายณ์ประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2505). *จดหมายเหตุลาลูแบร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2468). *เรื่องคดีของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย*.

พิมพ์สนองพระคุณหม่อมสุ่น คัดนางค์ ณ อยู่ยง ในงานพระราชทานเพลิงศพ. พระนคร : โรงพิมพ์จักรา.

กรมวิชาการ. (ม.ป.ป.). *การจัดการศึกษาระหว่าง พ.ศ. 2485-2497*. อัดสำเนา.

- กรมวิชาการ. (2504). *ความเป็นมาของแผนการศึกษาชาติ*. พระนคร : โรงพิมพ์มณฑลการพิมพ์.
- กรมสามัญศึกษา. (2517). *ชุมชนทางวิชาการบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2516). *บนเส้นทางการแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- _____. (2520). *สัมฤทธิ์ผลการจัดการศึกษาภาคบังคับ*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กองมาตรฐานวิชาชีพครู, สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (2537). *เกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กาญจนะ จันทรากูร. (2525 - 2526). *เอกสารวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชาสังคมจิตวิทยา เรื่องการประณตศึกษากับความมั่นคงของชาติ*. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร. อัดสำเนา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2541). *การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์(Critical Theory)แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย*. กรุงเทพฯ : หจก. ภาพพิมพ์.
- _____. (2529). *ขีดจำกัดการใช้เครื่องมือทางอุดมการณ์ในสังคมไทย*. เอกสารประกอบการประชุมสมัชชาวิชาการประจำปี 2529 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.
- _____. (2527, มกราคม - มีนาคม). "อุดมการณ์:แนวคิดและแนววิเคราะห์," ใน *เศรษฐศาสตร์การเมือง*. 3 (2) : 1 - 40.
- กานต์ กุณาศล. (2542). *การประณตศึกษา*. กาญจนบุรี : คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี.
- กীরติ ศรีวิเชียร, ถวัลย์ รักศีล, ประนอม โอทกานนท์, พรรณี เทียนจวง, พรรณี ภวภูตานนท์, ละเอียด รักษ์เฒ่า, วัน เดชพิชัย, ศักดิ์สิทธิ์ ชัดติยาสุวรรณ. (2523). *การศึกษาเพื่อสังคมไทย*. เอกสารการสัมมนาพื้นฐานทางสังคม ปรัชญา จิตวิทยา และประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- ก่อ สวัสดิ์พาณิชย์. (2535). *มองการศึกษา : เส้นทางที่เท่าเทียมของคนไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- กลุ่มศึกษาอิสระ. (2524). **ฉีกหน้ากากสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์คอมทอง จำกัด.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2542). **จอมปราชญ์นักการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ด่านสุทธาการพิมพ์.
- _____. (2539). **ศึกษิตแห่งศตวรรษที่ 21 : แนวคิดปฏิรูปการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัท ส เอเซีย เพรส(1989) จำกัด.
- เกียรติชัย พงษ์พานิชย์. (2521). **แนวความคิดพื้นฐานการศึกษานอกระบบ**. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์.
- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2529). **การศึกษากระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2414 – 2464**. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์) : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- กำชัย ลายสมิต,บรรณารักษ์. (2533). **เศรษฐกิจไทยในระบบทุนนิยมโลก**. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- คณะกรรมการกองทุนศาสตราจารย์ ดร.อุบล เรียงสุวรรณ. (2538). **ระบบการศึกษา**. คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คณะกรรมการกำหนดนโยบายและแผนการศึกษาขั้นพื้นฐาน 12 ปี. (2541). **การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีอย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมฉลองราชสมบัติครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). **เอกสารเรื่องจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. ม.ป.พ.
- คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. (2525). **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. (2525). **ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 3 พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- คณะกรรมการดำเนินการจัดฉลองปีการศึกษาระหว่างชาติ พ.ศ. 2513. (2513). **การศึกษากับการพัฒนาประเทศ**. ม.ป.พ.
- คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา. (2518). **กรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ.

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา. (2518). *การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม*.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ.

_____. (2518). *แนวทางปฏิรูปการศึกษาสำหรับรัฐบาลในอนาคต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็คนานาชาติ.

คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาล. (2522, ตุลาคม). *ระบบบริหารการศึกษาประชาบาล*. เล่มต่อคณะกรรมการรัฐมนตรี.

คณะหม่อมพระนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2539). *ไทยสารคดีประวัติศาสตร์*.

กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.

คณะนิติบัญญัติเอกสภาวิชาพัฒนาศึกษาศาสตร์. (2529). *พัฒนศึกษาศาสตร์ : ประมวลบทความซึ่งเป็นการประยุกต์เพื่อการพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด พี เจ การพิมพ์.

คณะศึกษาการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. (2539ก). *การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในทศวรรษหน้า "ข้อเสนอปฏิรูปการศึกษาไทย"*. กรุงเทพฯ : ธนาคารกสิกรไทย.

_____. (2539ข). *การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ : สู่ความก้าวหน้าและความมั่นคงของชาติในทศวรรษหน้า "ยุทธศาสตร์การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์"*. กรุงเทพฯ : ธนาคารกสิกรไทย.

_____. (2541). *ความจริงของแผ่นดินลำดับที่ 1 : กระบวนการเรียนรู้เพื่อเด็ก ๆ และชุมชนของเรา*. กรุงเทพฯ : บริษัท เจ พิล์ม โปรดักส์ จำกัด.

_____. (2539). *ความฝันของแผ่นดิน*. กรุงเทพฯ : บริษัท โรงพิมพ์ ตะวันออก จำกัด (มหาชน).

คณะอนุกรรมการการประมวลเอกสารในคณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี.

(2525). *ชีวิตและผู้คน 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : บริษัท พิพิธการพิมพ์ จำกัด.

คณะอนุกรรมการดำเนินงาน. (2525). *ระบบการศึกษาไทยในรอบ 200 ปี สมรรถนะของระบบ ผลกระทบ และแนวโน้มในอนาคต*. กรุงเทพฯ : ห.จ.ก. รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.

คณะอนุกรรมการวางแผนพัฒนาคนและสังคม. (2539). *แผนพัฒนาคนและสังคมในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด.

"คู่มือการศึกษา : โจทย์ที่ยังต้องรอคำตอบ," (2541, พฤษภาคม). *สานปฏิรูป*. 1(3) : 4.

"คืนการศึกษาให้ชุมชนบทพิสูจน์ความจริงใจของรัฐ," (2541, พฤษภาคม). **सानปฏิรูป**. 1(3) : 1,14.

เคิล, อัดัม. (2528). **การศึกษาเพื่อความเป็นไท**. แปลโดย วิศิษฐ์ วังวิญญู กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ตฤตา.

โครงการจัดพิมพ์หนังสือและตำราประกอบการเรียนจากวิทยานิพนธ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2525). **20 ทศวรรษรัตนโกสินทร์ รวมบทวิเคราะห์เหตุการณ์สำคัญในช่วง 200 ปี ของกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อักษรเจริญทัศน์. **จมีนอมรดรณารักษ์(แจ่ม สุนทรเวช)**. (2513). **พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 7 เรื่อง การศึกษาของชาติ ตอน 1**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

จันทน์ เจริญศรี. (2544). **โพสต์โมเดิร์น กับ สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.

จรรยา วงศ์สายัณห์. (2531). **ระบบการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญช่วง พ.ศ. 2475 – 2520**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

จารุวรรณ ไวยเจตน์. (2517). **การศึกษาภาคบังคับของไทย พ.ศ. 2464-2454**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

จิตรกร ตั้งเกษมสุข. (2525). **ความเป็นมาของการศึกษาไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย จำกัด.

จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส. (2542). **โครงสร้างทางสังคมของโรงเรียนกับการแพร่ระบาดของยาบ้า : ศึกษากรณีโรงเรียนมัธยมศึกษา**. ปริญญาโท กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

จิรพรรณ ปุณเกษม. (2542). **การมีส่วนร่วมทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ในการกำหนดนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาการร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ**. ปริญญาโท กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ. (2519). **วิกฤตทศวรรษ ร.ศ.112**. เอกสารการนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 178 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2506). **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม 3**. กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา.

โจนาธาน โคโซล. (2537). **เนื้อแท้ของการศึกษาอเมริกัน**. แปลโดย อรรถณพ พงษ์วาท กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- เจริญ ตันมหาพราณ. (2536). 30 พิธีกรรมพิสดาร เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์แสงแดด จำกัด.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (2541ก). การปฏิรูปการศึกษา: ทางออกเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอย่างยั่งยืน. เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร พุทธศักราช 2540.
- _____. (2541ข, พฤษภาคม). "การเรียนรู้ที่บ้าน(Home School) อีกทางเลือกหนึ่งของการจัดการศึกษา," *สานปฏิรูป*. 1(3) : 3,10.
- จำนง ทองประเสริฐ. (2539). พระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : บริษัท คอมแพคท์พริ้นท์ จำกัด.
- ใจ อึ้งภากรณ์. (2540). "สังคมนิยม ทุนนิยม และประชาธิปไตยกับปัญหาการเมืองในสังคมไทย," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 19(1) : 7 - 26.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2529). บ้านกับเมือง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์น.
- _____. (2536). ประวัติศาสตร์การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและคณะ. (2524). เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ. (2527). "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453," *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. หน้า 169 - 201. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ. (2527). "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2453-2475," *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. หน้า 445 - 461. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชนิตา รัชพลเมือง. (2534). พื้นฐานการศึกษา หลักการและแนวคิดทางสังคม. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด.
- ชลินทร์ โอชา. (2529). การเลื่อนฐานะทางสังคมของสามัญชนเข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2435-2453. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ชาวลิต วาญักตร. (2527). "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475 - 2485," *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484*. หน้า 563 - 632. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2533). *ประวัติศาสตร์ไทยด้านเศรษฐกิจแต่โบราณ ถึง พ.ศ. 2399*. กรุงเทพฯ : แสงศิลป์การพิมพ์.
- _____. (2517). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 - 2453 : ด้านสังคม*. กรุงเทพฯ : บ้านเรื่องศิลป์.
- _____. (2523). *ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ อมรการพิมพ์.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2525,มิถุนายน). "ประวัติศาสตร์เรื่องทางเพศในทัศนะของFoucault," *วารสารธรรมศาสตร์*. 11(2) : 179 - 182.
- _____. (2526,มกราคม - เมษายน). "รัฐศาสตร์ทวนกระแส," *รัฐศาสตร์สาร*. 9(1) : 1 - 50.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). *วัฒนธรรมคือทุน*. กรุงเทพฯ : บริษัท สุขุมและบุตร จำกัด.
- _____. (2541). *รัฐ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช.และ สุวดี เจริญพงศ์. (2522). *การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่ : รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชาวี มณีศรี. (2519). *ปรัชญาและแนวคิดทางการศึกษา*. ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน. อัดสำเนา.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2537). *ประวัติการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัท สัมคัศสาร(ดอกหญ้า) จำกัด (มหาชน) จำกัด.
- ชูศักดิ์ วิทยาภัก. (2541, กรกฎาคม - ธันวาคม). "สังคมศาสตร์ กับ การศึกษาคนชายขอบ," *วารสารสังคมศาสตร์*. 11 (1) : 2 - 25.
- ชูศรี สนิทประชากร. (2522). *การประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ : หจก วัชรการพิมพ์.
- แซน บัจจุสานนท์,พลเรือตรี.และ สวัสดิ์ จันทน์,นาวาเอก. (2519). *กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและการรบที่ปากน้ำเจ้าพระยาสมัย ร.ศ. 112*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางพร้อม ศรีหงส์ ณ วัดสามพระยา วันอาทิตย์ที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2518. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2540). **รัฐศาสตร์ การบริหารรัฐกิจทฤษฎี : หนึ่งทศวรรษ รัฐศาสตร์แนววิพากษ์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- _____. (2542ก, กันยายน-ธันวาคม). "โลกาภิวัตน์ เอกลักษณะ ความรุนแรง," **วารสารธรรมศาสตร์**. 25(3) : 105 - 124.
- _____. (2542ข). **วาทกรรมการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ฉัง โตมาส์. (2518). **ปัญหาการศึกษาของโลก**. แปลโดยสาโรช บัวศรี สำนักเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯสหประชาชาติของประเทศไทย.
- ฐิติมา อนุกุลวรรธกะ. (2540). **ไทยศึกษา**. กรุงเทพฯ : ฝ่ายเอกสารและตำรา สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- ณรงค์ พ่วงพิศ. (2518). **นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- ดาเวนพอร์ต โทมัส เอช. และ พรูแซต ลอเรนซ์. (2542). **การจัดการความรู้**. กรุงเทพฯ : บริษัทเออาร์ บีซิเนส เพรส จำกัด.
- ดิลก บุญเรืองรอด. (2534). **การวางแผนการศึกษา**. กรุงเทพฯ : ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมฝึกหัดครู.
- ดิน ปรัชญพฤทธิ. (2539). **วิชาชีพนิยมของระบบราชการ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว:วิวัฒนาการและผลกระทบต่อสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เดช บุณนาค. (2513). " ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2367 ถึง พ.ศ. 2459, " **ชุมทางวิชาการบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- ถนอมพร ตันพิพัฒน์. (2539, กรกฎาคม – กันยายน). "อินเทอร์เน็ตเพื่อการศึกษา," **วารสารธรรมศาสตร์**. 25(1) : 1 - 11.
- แถมสุข นุ่มนนท์. (2522). **ขบวนการ ร.ศ. 130**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2522). **ฟื้นอดีต**. กรุงเทพฯ : ก้องเกียรติการพิมพ์.
- ทอฟฟเลอร์, อัลวิน. (2539). **คลื่นลูกที่สาม**. พิมพ์ครั้งที่4 เรียบเรียงโดย สุกัญญา ติระวณิช, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : เบลโล่ การพิมพ์.

- ทอฟฟเลอร์, อัลวิน. (2535). *อำนาจใหม่ Power shift*. แปลโดย ชุนทอง ลอเสรีวานิช. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการพิมพ์.
- ทิพวรรณ ยุทธโยธิน. (2528). *เอกสารคำสอนวิชาการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วน จำกัดชนะการพิมพ์.
- เทียนฉาย กีระนันท์. (2540). "การปฏิรูปการจัดการศึกษา: กลยุทธ์ทางเศรษฐศาสตร์," *ความรู้ที่สำคัญยิ่งใหญ่อ*. หน้า 285 - 298. บทความเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ว่าด้วยเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทคอมฟอร์ม จำกัด.
- _____. (2532). *วิธีใหม่ในการจัดการศึกษาของชาติ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทอดศักดิ์ ประชาภิบาล. (2527, เมษายน - มิถุนายน). "แนวความคิดเรื่อง ระบบความคิด หรืออุดมการ," *เศรษฐศาสตร์การเมือง*. 3(4) : 40 - 63.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2541). "ประวัติศาสตร์นิยม : จากวิโก้สู่กริมซี," *รัฐศาสตร์สาร*. 20(3) : 35 - 100.
- _____. (2531, ตุลาคม). "มิเชล ฟูโก้ และอนุรักษนิยมใหม่," *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*. 6(3-4) : 16 - 37.
- _____. (2528, กันยายน). "อ่านงานฟูโก้," *วารสารธรรมศาสตร์*. 14(3) : 36 - 57.
- ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. (ม.ป.ป.). "การไปศึกษาที่ต่างประเทศ," *ทรงพระเจริญ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ.
- ธวัช รัตนนาขัติ. (2507). *เมืองไทยในทัศนะของฝรั่ง*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางเพิ่ม สุมาวงศ์.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2539, กรกฎาคม - ธันวาคม). "โรคโลกาภิวัตน์กับภูมิคุ้มกันบกพร่อง," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 18(1) : 15 - 28.
- _____. (2534). *วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศาวิทยา*. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. อัดสำเนา.
- ธำรงค์ อุดมไพจิตรกุล และ รวิพรรณ สาลิมล. (2541). *ประวัติเศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ธิดา สาระยา. (2540). *ราษฎรในครูลองแห่งความเจริญของสยาม*. กรุงเทพฯ : ด้านสุทธาการพิมพ์.

- ธีระ นุชเปี่ยม. (2539 - 40, ตุลาคม - มกราคม) "ความรู้ อำนาจ อุดมการณ์ในวาทกรรมทางประวัติศาสตร์," *วารสารร่วมพฤษภ*. 15 (2) : 2 - 26.
- _____. (2541, มกราคม - มิถุนายน). "สู่การเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. 19(2) : 99 - 111.
- ธีรศักดิ์ อัครบวร. (2520). *จุดหมายการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2535). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- นงลักษณ์ พหลเวชช์, จินตนา ศักดิ์ภู่อารัม, สุพัตตา ภูมิศักดิ์, ชาญ์ ดันติธรรมถาวร และ ชนิษฐา อุณรัตน์. (2537, กุมภาพันธ์ - มีนาคม). "แนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต," *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 28(3) : 74 - 85.
- นภาพร อติวานิชยพงศ์. (2531). *พัฒนาการความคิดเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : เอดิสันเพรส โปรดักส์.
- นภาพร หะวานนท์. (2536). "เรียนรู้จากชนบทเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้ต่อจากการศึกษาภาคบังคับ," *การสัมมนาเรื่อง เสียงสะท้อนจากชนบท : ปัญหาและทางเลือกในการขยายโอกาสทางการศึกษา*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ .
อรรถสัจจะ.
- _____. (2540). *เอกสารคำสอน วิชาสังคมวิทยาสำหรับการพัฒนาประเทศ*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อรรถสัจจะ.
- นภาพร หะวานนท์, ณรงค์ พ่วงพิศ, สุรภูมิ ปัดไธสง และ ศิริภา พูลสุวรรณ. (2540). *ผลกระทบของการขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น*.
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อรรถสัจจะ.
- นภาพร หะวานนท์, เพ็ญศิริ จีระเดชากุล, สุรภูมิ ปัดไธสง และ ศิริภา พูลสุวรรณ. (2543). *รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จในการดำเนินงานของคณะกรรมการโรงเรียน*. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ และ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. อรรถสัจจะ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *กรุงแตก, พระเจ้าตากฯ และประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัท พินแอนด์ พริ้นติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.
- _____. (2541, มีนาคม). "ความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษา," *สารปฏิรูป*. 1(1) : 3.
- _____. (2534, พฤษภาคม - มิถุนายน). "ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย : การท้าทายใหม่," *นิตยสารการประชาสงเคราะห์*. 34(3) : 21 - 34.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. (2527). *ปากไก่และใบเรือ*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- _____. (2537). *ผ้าขาวม้า, ผ้าขี้ริ้ว, กางเกงในและฯลฯ*. กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์แอนด์พริ้นติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด.
- _____. (2536). *สภาพเศรษฐกิจสังคมไทยยุคใหม่ จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต*. กรุงเทพฯ : บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ สมบัติ จันทรวงศ์. (2529). *"สุนทรภู่" ติโลกและสังคม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- บรรจง จันทรสา. (2521). *ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรากฐานทางปรัชญาการศึกษา*. ชลบุรี : ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (บางแสน). อัดสำเนา.
- _____. (2527). *ปรัชญาการศึกษา ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรากฐานทางปรัชญาการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- บรรจง ชูสกุลชาติ. (2519). *การศึกษาเพื่อชีวิต โลกแห่งการศึกษาในปัจจุบันและอนาคต*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- บรรเทา กิตติศักดิ์. (2525). "แนวทางการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต," *ประมวลบทความทางการศึกษา*. หน้า 187 – 195. ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์แอนด์.
- บุญเจือ องค์ประดิษฐ์. (2505). *ความเป็นมาของการบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์.
- บุญธรรม อินทร์จันทร์. (2522). *การปฏิรูปมัธยมศึกษาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2435 – 2475 การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์*. ปริญญาโท อ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- บุญส่ง ชัยสิงห์กานานนท์. (2539 - 40, ตุลาคม - มกราคม). "ปรัชญาหลังสกูลสมัยใหม่ (Postmodernism)," *วารสารร่วมพักษ์*. 15 (2) : 57 - 102.
- เบนเนท, นิโคลาส. (2520). *การศึกษาที่สื่อมวลชนตัวเร่งให้เกิดความขัดแย้งทางวัฒนธรรมและความหย่นแ่งประชาคม*. แปลโดย แมน สารรัตน์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลด์คิมทอง.

- แบร์ดลีย์, วิลเลียม เอล. (2527). *สยามสามสมัยจากสายดาหมอบลัดเล*. แปลโดย เก่งกาจ งามขจรวิวัฒน์ และธัญญา ผลอนันต์. ม.ป.พ.
- โบราณศึกษา, *วิธีสอนหนังสือไทย, การสร้างประสิทธิภาพในการเรียน*. (2515). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ต. หลวงบรรหารศุภวาท. นครหลวง : โรงพิมพ์สามมิตร.
- บำรุง กลัดเจริญ. (2506). *ประวัติการฝึกหัดครูของประเทศไทย*. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยวิชาการศึกษา. อัดสำเนา.
- ปก แก้วกาญจน์. (2531). *พัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503*. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ปฏิญญาว่าด้วยการศึกษาเพื่อปวงชน และ กรอบการดำเนินงานเพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ขั้นพื้นฐาน*. (2533). แปลโดย ทิพวรรณ บุญช่วย และ พรทิพย์ กาญจนนิตย. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรัฟ จำกัด.
- ปรัชญาการศึกษาไทย*. (2530). พิมพ์เนื่องในการเสด็จพระราชทานเพลิงศพพระธรรมวรนายก (สมบุรณ์ จนทกเถร) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประจักษ์ ประสานจ๋า. (2541, มีนาคม – พฤษภาคม). "อุดมคติและวิญญาณของครู : สัญลักษณ์ของปฐมนิเทศครู," *วิทยาสาร*. 97(3 - 5) : 38 - 40.
- ประมวลพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา*. (2514). พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ 50 ปี วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส 1 - 7 สิงหาคม พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเวศ วะสี. (2543). "จากโลกาภิวัตน์ด้วยพัฒนาสู่โลกาภิวัตน์อารยะ," *วิถีสังคมไท*. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.
- ประสาน ดังสิริบุตร. (2538, กุมภาพันธ์). "วิสัยทัศน์ศึกษาศาสตร์ : ประชากร ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในทศวรรษหน้า," *ศึกษาศาสตร์สาร*. 20(1) : 29 - 55.
- ประเสริฐ ดันสกุล. (2517). *การศึกษาบ้านเบ็ดเสร็จกับแผนคล้ายกรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ณรงค์สาส์น.
- ประเสริฐ แย้มกลิ่นทุ่ง. (2522). "สังคมวิทยากับการศึกษา," *สังคมศาสตร์กับการศึกษา*. โครงการพัฒนาศังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

- ปาปาเกียนนีส จอร์จ, ลี เจ สตีเวน และ บิคเคิล เอน โรเบิร์ต. (2527). *เศรษฐศาสตร์การเมือง เรื่องนวัตกรรมทางการศึกษา*. แปลโดย อรรถนพ พงษ์วาท. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, สหทัยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์, ชลกาญจน์ ฮาชันนารี. (2543). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว).
- ปาริชาติ สุขุม, บรรณธิการ. (2542). *เข้มแข็งแถม จากบ้าน โรงเรียน สู่องค์การ ธุรกิจ*. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- ปิ่น มาลากุล, หม่อมหลวง. (2512). *การศึกษาสมัยที่มหาอำมาตย์เอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัตทรงเป็นเนาบดีกระทรวงธรรมการ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
- ปิ่น มาลากุล. (2509). "พลเอกมังกร พรหมโยธี กับการศึกษา สมัยพุทธศักราช 2491 – 2500," *พลเอกมังกร พรหมโยธี กับการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- _____. (2506, ตุลาคม). *หลักการศึกษา*. ม.ป.พ.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2541, กรกฎาคม – ธันวาคม). "วาทกรรมว่าด้วย ชาวเขา," *วารสารสังคมศาสตร์*. 11 (1) : 92 - 133.
- พจน์ เทียมศักดิ์. (2543). *ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พนัส หันนาคินทร์. (2522). *การศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ วัฒนาพานิช จำกัด
- พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน. (2543). *การวิเคราะห์การอยู่รอดของชุมชนในระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้า*. ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พรสุลี อาชาวำรุง. (2538). *รูปแบบการศึกษาไทยที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในศตวรรษที่ 21*. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. (2529). *ศาสตร์แห่งการวิจัย*. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- พระกิตติสารมณี. (2478). *ความฉลาด*. พระนคร : โรงพิมพ์ทรงธรรม.

พระดุขฎี เมธงกูโร (บรรณารักษ์). (2531). *พุทธศาสนากับการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *พุทธธรรมกับชีวิตในสังคมเทคโนโลยี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.

_____. (2542). *เพื่อชุมชนแห่งการศึกษาและบรรยากาศแห่งวิชาการ(คุณธรรมของครูอาจารย์และผู้บริหาร*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

_____. (2531). *เพื่ออนาคตของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด.

_____. (2543). *การศึกษาพัฒนาการ หรือบูรณาการ*. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

_____. (2539). *การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

_____. (2543). *ไตรภูมิพระร่วงอิทธิพลต่อสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง

_____. (2543). *ทางออกจากระบบเศรษฐกิจที่ครอบงำสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

_____. (2541). *บทเรียน 25 ปี คนไทยเรียนรู้หรือยัง*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

_____. (2541). *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระบรมราชาบาท พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ พระราชปรรักษ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าด้วยเรื่องทาสและเกษียณอายุ กับสำเนากระแสพระบรมราชโองการ พระราชบัญญัติ พระราชดำรัส พระราชหัตถเลขา และประกาศการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2509). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉลองคุณแม่เอม หิมะทองคำ. พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.

พระโพธิวงศาจารย์, เจ้าคณะมณฑล. (2472). *หลักครู*. นครราชสีมา: วัดสุทธจินดา.

พระเมธีธรรมภรณ์(ประยูร ธมมจิตโต). (2539). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 9 กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

พระยาดำรงแพทยาคุณ. (ม.ป.ป.). "ความเจริญแห่งแพทยศาสตร์ในกรุงสยาม," *ทรงพระเจริญ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2417 – พ.ศ.

2453. (ม.ป.ป.). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

พระราชวรมุนี(ประยูร ปยุตโต). (2530). ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ :

บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรัฟ จำกัด.

**พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ. (2529). "คติความเชื่อของชาวอีสาน," วัฒนธรรมพื้นบ้าน:คติ
ความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

พวงเพชร สุรัตน์กวีกุล, พรภิรมณ์ เชียงกุล, สมเกียรติ วันทะนะ และ มานิตย์ นวลละอ.

(2543). "ความรู้พื้นฐานประวัติศาสตร์ไทยยุคประชาธิปไตย(พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน),"

**ประวัติศาสตร์ : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร. หน้า 249 – 287. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
การศาสนา.**

**พัฒนา กิตติอาษา. (2534). บุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก. ขอนแก่น : ห้องปฏิบัติการ
ทางมนุษยวิทยาของอีสาน ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.**

**พาสณา กิจถาวร. (2524). บทบาทของสงฆ์ในเรื่องการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินูญานิพนธ์ อ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อัดสำเนา.**

**พิทยา ว่องกุล,บรรณธิการ. (2540). จุดจบรัฐชาติสู่... ชุมชนชาติปไทย. กรุงเทพฯ : บริษัท
อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน).**

**พิทักษ์ ศิริวงศ์. (2543). การสร้างและการปรับเปลี่ยนความเป็นเพศและจินตนาการทาง
เพศในกลุ่มวัยรุ่นชาย. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ :
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.**

**พิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2525). รายงานผลการวิจัยการศึกษาและ
ผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์(พ.ศ. 2325-2394). อัดสำเนา.**

**พิรุฬห์ สวัสดิ์รัมย์. (2530). การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลอีสาน พ.ศ. 2442-2475. ปรินูญา
นิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ
โรฒ. ถ่ายเอกสาร.**

**พิไลวรรณ แสงขำ. (2523). บทบาทชาวต่างประเทศที่มีต่อการจัดการศึกษาในราชสำนัก
สมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2411-2453. ปรินูญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์).
กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.**

- พิมพ์พันธ์ เดชะคุปต์ และ ทิศนา แชมณี (บรรณาธิการ). (2540). **พัฒนาการด้านการศึกษาไทย ในสมัยรัชกาลที่ 9**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ. (2528). **การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการศึกษา ภาคบังคับของไทย**. วิทยานิพนธ์ ค.ม.(สารัตถศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- เพ็ญศรี ดูก และ คนอื่นๆ. (2530). **วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ**. กรุงเทพฯ : โครงการ ไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2533). **ปรัชญาการศึกษา**. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ. อัดสำเนา.
- เพลิง ภูผา. (2541). **การเมืองอำนาจหมิง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฉัตรพี.
- แพร์, เปาโล. (2522). **การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อเสรีภาพ**. เรียบเรียงโดยมนตรี กรรพุมมาลย์ กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- _____. (2517). **การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่**. แปลโดย ช.เชียวพุ่มพวง, กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์ การพิมพ์.
- ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2527). **ประมวลบทความ ทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.
- ภาณุรัตน์ รัตยาภาสและบุญรอด บุญศรีสมฤทธิ์. (2537, เมษายน – พฤษภาคม). "โลกานุวัตร... การศึกษาไทย," **วารสารการศึกษาแห่งชาติ**. 28(4) : 55 - 72.
- ภารดี มหาขันธ์. (2527). **รัตนโกสินทร์ยุคปรับปรุงประเทศ(พ.ศ. 2394 – 2475)**. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- ภิญโญ สาร. (2521). **หลักการการศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภา.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ,บรรณาธิการ. (2529). **สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับครบรอบ 30 ปี**. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- มงเซญอร์ ปาลเลกัว. (2520). **เล่าเรื่องกรุงสยาม**. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.
- มนตรี จุฬาวัดนทล. (2543). **รายงานการวิจัยเอกสาร เรื่อง นโยบายการผลิตและการ พัฒนาครู**. กรุงเทพฯ : บริษัท พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.
- มนตรี เจริญวิทย์การ. (2528). **ครูประชาธิปไตย : บทบาทการต่อสู้ทางการเมือง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- มณูญ ลาขโลจน์. (2521). *นโยบายการจัดการศึกษาศูนย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-พ.ศ. 2468*. ปรินทิฟอนท์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- มานิจ ชุมสาย,ม.ล. (2498). *ประวัติการศึกษาภาคบังคับในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : กองการสัมพันธ์ต่างประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ.
- มานิตย์ นวลละออง. (2540). *การเมืองไทยยุคสัญลักษณ์รัฐไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัท รุ่งเรืองรัตน์พรินติ้ง จำกัด.
- มารค ตามไท. (2539 - 40, ตุลาคม - มกราคม). "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับ Post-modernism," *วารสารร่มพญักษ์*. 15 (2) : 44 - 56.
- มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์. (2540, 7 กุมภาพันธ์). *การประชุมระดมความคิดและข้อเสนอแนะเรื่อง การวิจัยเกี่ยวกับระบบการศึกษากับชุมชน*. ณ ห้องประชุมกำแหง พลางกูร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. จัดสำเนา.
- ยงยุทธ ไชยสีหา. (2526). *การวิเคราะห์แนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษาของผู้นำการศึกษาไทย ระหว่าง พ.ศ. 2414-2464*. ปรินทิฟอนท์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ยศ สันตสมบัติ. (2539). *ท่าเกวียน*. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- ยศ สันตสมบัติ และ อัมมาร สยามวาลา. (2541). *นิเวศน์วิกฤต ความรู้กับวิวาทะ*. กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- ยอร์ช เนลเลอร์. (2507). *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*. แปลโดย ทองเรือน อมรัชกุล คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- ยูเนสโก. (2529). *เป้าหมายการศึกษา*. แปลโดย ชนิดา รักษ์พลเมือง กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- รเบียบการโรงเรียนมหาดเล็ก รัดนโกสินทร์ศก 122. (2544,26 มีนาคม). โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยพิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสครบรอบแปดสิบสี่ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัย.
- ระลึก ธาณี. (2522). *นโยบายและการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง(พ.ศ. 2475-2503)*. ปรินทิฟอนท์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

- ระลึก ธาณี. (2527). *วิวัฒนาการในการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย*(พ.ศ.2475 – 2503). กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- รุ่ง แก้วแดง. (2541). *ปฏิบัติการศึกษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- _____. (2541). *รวมบทความทางการศึกษา การศึกษาไทยในเวทีโลก*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- _____. (ม.ป.ป.). *รัฐธรรมนูญกับการศึกษาของชาติ*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2544). *การศึกษา ทฤษฎี และโลกานุวัตร*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- _____. (2518). *ทัศนะทางการศึกษา*. พระนคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- รัชนิกร เศรษฐ. (2532). *โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- รัตนะ บัวสนธ์. (2535). *การพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง*. ปริญญา นิพนธ์ กศ.ด.(การวิจัยและพัฒนาหลักสูตร). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- รัสเซล, เบอร์ทรันด์. (2533). *ระเบียบสังคมระบบศึกษา*. แปลโดย สุวรรณา สถาอานันท์. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.
- "รูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้," (2536, เมษายน – พฤษภาคม). *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 27 (4) : 12 - 20.
- เรย์ จี ฮาร์เปอร์และสมชัย วุฒิปรีชา. (2511). *การวางแผนการศึกษาในระดับภูมิภาค*. กระทรวงศึกษาธิการ.
- ไรท์, ไมเคิล. (2544, 26 มีนาคม). "การศึกษาและอำนาจในสังคมไทย," *มติชนสุดสัปดาห์*. 21 (1075) : 63.
- _____. (2544, 21 พฤษภาคม). "ระบบการศึกษาและอำนาจในสังคมไทย : ต้นสมัยจักรวรรดินิยม : ฝรั่งเป็น 'อิริ' หรือ 'อริยะ' ?," *มติชนสุดสัปดาห์*. 21(1083) : 62.
- _____. (2544, 4 มิถุนายน). "ระบบการศึกษาและอำนาจในสังคมไทย สยามในยุคจักรวรรดินิยมสมบูรณ์แบบ," *มติชนสุดสัปดาห์*. 21(1085) : 64.

- ไรท์, ไมเคิล. (2544, 18 มิถุนายน). "ระบบการศึกษาและอำนาจในสังคมไทย : สยามในยุคจักรวรรดินิยมสมบูรณแบบ," *มติชนสุดสัปดาห์*. 21(1087) : 64.
- _____. (2544, 3 กันยายน). "ระบบการศึกษาและอำนาจในสังคมไทย : สยามในยุคสงครามเย็น," *มติชนสุดสัปดาห์*. 21(1098) : 64.
- ไรเมอร์, เอเวอเรทท์. (2525). *โรงเรียนตายแล้ว*. แปลโดย ช. เชี่ยวพุ่มพวง กรุงเทพฯ : ปยุตต์.
- ลินด์, แอกนิต้า และ จอนห์สัน, แอนตัน. (2535). *การรู้หนังสือของผู้ใหญ่ในประเทศไทยที่สาม: การทบทวนวัตถุประสงค์และยุทธศาสตร์*. แปลโดย ชูเกียรติ ลิสุวรรณ และ ศิริลักษณ์ คณะวิชัย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ลินจี หะวานนท์. (2526). *การศึกษากับสังคมไทยก่อนสมัยปฏิรูปการศึกษา:วิเคราะห์จากศิลาจารึกหลักที่ 1 และกฎหมายตราสามดวง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โลว์, จอห์น. (2530). *การศึกษาผู้ใหญ่: แนวพรรณทัศน์ทั่วโลก*. แปลโดย กรมการศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการศึกษาฯ สหประชาชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- วงเดือน นาราสัจจ์ และ ชมพูนุท นาคริภัก. (2543). "ความรู้พื้นฐานประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์," *ประวัติศาสตร์: จะเรียนจะสอนกันอย่างไร*. หน้า 199 – 247. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- วรวิทย์ วศิณสรากร. (2516). *การศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม.
- วัฒนธรรมสมัยใหม่. (2482). *พิมพ์เนื่องในงานฉาปนกิจศพหมื่นชำนาญแพทยา(พลอยแพทยานนท์)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีสุเทพ.
- วารินทร์ ลินสูงสุด. (2536). *การศึกษา: ความหมาย จุดมุ่ง หน้าที่ ประชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายใจ.
- วารี ธีระจิตร. (2525). *รายงานผลการวิจัยแนวคิดทางการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี*. อัดสำเนา.
- วารุณี ไชยธรรมย์. (2524). *การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475*. ปรินูญานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วิชัย ต้นศิริ. (2536). *มองแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่*. กรุงเทพฯ : บริษัท ที พี พีริ้น จำกัด.

- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2542). *วิพากษ์เศรษฐกิจทุนนิยมคืนสู่ชุมชน*. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. (2543). "รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีในประวัติศาสตร์ไทย," *ประวัติศาสตร์ : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร*. หน้า 187 - 197. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- วิบูล วิจิตรวาทการ. (2537). *เรื่องสนุกในสมัยแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง*. กรุงเทพฯ : จงเจริญการพิมพ์.
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2526). *ปรัชญาการศึกษาไทย 2411 - 2475*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ฟันนี้พับลิชชิ่ง.
- วิทยากร เชียงกูร. (2541). *ปฏิวัติภูมิปัญญาใหม่ด้านภัยวิกฤติ IMF*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- _____. (2541). *รายงานสภาวะการศึกษาไทย ปี 2540*. การศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน).
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2541). *ครูกับการพัฒนา จากวิธีการพึ่งพาสู่การพึ่งตนเองเพื่อความสมดุล*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ.
- _____. (2525). *นโยบายด้านการศึกษาของคณะรัฐมนตรี คณะที่ 1 - 51*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ.
- _____. (2532). *อนาคตทางการศึกษา(แนวคิด ทฤษฎี และบทวิเคราะห์)*. กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรภาพพัฒนา จำกัด.
- วีระ สมบูรณ์. (2531). "การศึกษาเพื่อความเสมอภาคทางสังคม," *มิติแห่งความคิดคำนึง รวมข้อเขียนเกี่ยวกับมุมมองชีวิตและสังคม*. หน้า 102 - 134. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- วีระ อัมพันธุ์. (2526). *ความเป็นไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. ม.ป.พ.
- วีรพงษ์ รามางกูร. (2525). "การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 - 4," *เศรษฐกิจไทย : การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา*. หน้า 73 - 106. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทพประทานพร.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2529). *การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- _____. (2516). *การปฏิรูปการศึกษาในรัชกาลที่ 5*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2526). *แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475*. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดพินิจพิบูลพิมพ์.
- ศักดิ์ชัย นิรุญทวี. (2523). *การศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและพัฒนาการสอนภาษา.
- ศิริ โพธิ์ทอง. (2519). *ราชสำนักพระมกุฎเกล้าฯและ ขบวนการลูกเสือแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เทพพิทักษ์การพิมพ์.
- ศิริกาญจน์ โกศลมภ์. (2542). *การมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน*. ปริญญาโท กศ.ด.(พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ศิริวิทย์ ทุมกำ. (2541). "วิโก้และเลวีสเตอร์: ความคิดเรื่องซัพเจกต์(Subject)," *รัฐศาสตร์สาร*. 20(3) : 101 – 145.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2543). *สังคม-วัฒนธรรมปัจจุบันผันแปร*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ส. พลายน้อย. (2516). *ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา.
- ส. ศิวรักษ์. (2522). *ปรัชญาการศึกษา*. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- _____. (2525). *ทัศนะทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แสงรุ่งการพิมพ์.
- _____. (2533). *ทัศนะทางการศึกษาเพื่อความเป็นไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัทสองสยาม จำกัด.
- _____. (2541). *ทางออกจากโครงสร้างอันอยู่ติธรรม*. กรุงเทพฯ : บริษัทสองสยาม จำกัด.
- _____. (2528). *ลอกคราบสังคมไทยเพื่ออนาคต*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หนังสือไทย.
- _____. (2538). *วัฒนธรรมและอิทธิพลความคิดแบบฝรั่งต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : เสริมลูกข่าย.
- _____. (2529). "สัมภาษณ์พิเศษพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับครบรอบ 30 ปี (2499-2529)*. หน้า 156 - 159. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- _____. (2523). *หัวข้อประวัติในทัศนะ ส. ศิวรักษ์*. กรุงเทพฯ : บริษัทศึกษิตสยาม จำกัด.
- _____. (2540ก). *อนาคตสำหรับไทยและอุดมคติทางการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.

- ส. ศิวรักษ์. (2540ข). *อำนาจของภาษาและสถาบันวิชาการเพื่อใคร*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- สติกสิทธิ์, โจเซฟ อี. (2542). "กระบวนทัศน์ใหม่เพื่อการพัฒนา : ยุทธศาสตร์ นโยบาย และกระบวนการ," *เศรษฐศาสตร์กระแสทวน*. หน้า 91 - 110. กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์.
- สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์. (2531, สิงหาคม-กันยายน). "ภูมิปัญญาชาวบ้าน : การทวนกระแสเพื่อฟื้นฟูการศึกษาและสังคมไทย," *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 22 (6) : 22 - 44.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2526, มกราคม). "เศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยระบบการศึกษาไทย : การศึกษากับการไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ," *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*. 2(3) : 21 - 46.
- _____. (2531, ธันวาคม). "สัจจะกับอำนาจ," *จุดริ้วความคิด*. 6(3 - 4) : 133 - 160.
- _____. (2529, กรกฎาคม - ธันวาคม). "วิกฤตการณ์การศึกษาในและนอกระบบ : ปราบกฏการณ์และแนวโน้ม," *วารสารเศรษฐศาสตร์*. 15 (1 - 2) : 28 - 47.
- สมเกียรติ วันทะนะ, กุลลดา เกษบุญชู ไชยันต์ รัชชกุล และ ธงชัย วินิจจะกุล. (2524, 21 ธันวาคม). *บันทึกการอภิปราย เรื่องการใช้ Patron-Client Modelในการศึกษาสังคมไทย*. เอกสารทางวิชาการหมายเลข 46 เพื่อประกอบการสัมมนา เรื่องการใช้ Patron-Client Modelในการศึกษาสังคมไทย จัดโดย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. อัดสำเนา.
- สมชาย ภคภาสนีวิวัฒน์. (2541). "การเมืองการปกครองไทยหลังสิ้นสุดสงครามเย็น 1989," *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้การเมืองการปกครองหลังสิ้นสุดสงครามเย็น*. หน้า 5 - 43. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2538). *วิสัยทัศน์ประเทศไทยปี 2000*. กรุงเทพฯ : บริษัทพิชเนศ พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด.
- สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆพระยาอนุমানราชธนะ เล่ม 1. (2506). พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร.
- สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆพระยาอนุমানราชธนะ เล่ม 2. (2521). พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงบันทึกเรื่องความรู้ต่างๆ ปรทานพระยา

อนุমানราชธน เล่ม 3. (2521). พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

สมบัติ จันทรวงศ์ และ รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2519). *รักเมืองไทยเล่ม 1*. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์ และ มนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

สมบัติ จันทรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2523). *ความคิดทางการเมืองไทย*. เอกสารวิจัยหมายเลข 6 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ : ดวงดีการพิมพ์.

สมบุรณ์ พรณามภพ. (2524). *ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ : ทิพย์อักษรการพิมพ์.

สมพงษ์ จิตระดับ. (2542). *รายงานการศึกษาเปรียบเทียบและการวิเคราะห์นโยบายการศึกษาของพรรคการเมืองกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542*.

เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาระดมความคิดเห็นนโยบายด้านการศึกษาของพรรคการเมืองกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. อัดสำเนา.

_____. (2543). "สร้างคุณภาพเด็กไทยสู่สังคมโลกและชุมชน," *วิถีสังคมไทย*. โครงการจัดงานฉลอง 100 ปี รัฐบุรุษอาวุโสนายปรีดี พนมยงค์ กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์.

สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2525, มิถุนายน). "สังคมไทยจากศักดินาสู่ทุนนิยม," *วารสารธรรมศาสตร์*. 11(2) : 128 – 164.

สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, นฤมล บุญนิม, วิชุนา ปาณปณณัง, นันทนา แสนสาคร และ กนกวรรณ ชูชีพ. (2542). *ใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู*. กรุงเทพฯ : บริษัท ที.พี. พรินท์ จำกัด.

สยามตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ถึงสมัยปัจจุบัน. (2470). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์.

สวัสดิ์ อ่องสกุล. (2539). *วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา*. กรุงเทพฯ : บริษัท ต้ออ้อ แกรมมี จำกัด.

สวัสดิ์ บรรเทิงสุข. (2538, กุมภาพันธ์). "การศึกษา : จากวัด – วัง จนถึงยุคโลกาภิวัตน์," *ศึกษา ศาสตร์สาร*. 20(1) : 100 – 108.

สวัสดิ์ สุวรรณอักษร. (2535). *บนเส้นทางพัฒนา..การศึกษาชาติ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

สังคม สัญจร. (2537, มกราคม). "โลกาภิวัตน์วัฒนธรรมชุมชน," *ก้าวไกล*. 4(9) : 16 – 21.

สารคดี : *เรื่องเก่าเล่าใหม่*. (2507). หนังสืออนุสรณ์พลโทเอกศักดิ์ ประพันธ์โยธิน. พระนคร : แผนกการพิมพ์ วิทยาลัยครูสวนสุนันทา.

สาโรช บัวศรี. (2514). *ความคิดบางประการทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.

- สาโรช บัวศรี และ คณะ. (2521). *การศึกษาเพื่อการทำงานและอาชีพ*. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด.
- สายพิน ศุพุททมงคล. (2543). *คู่มือคน อำนาจและการต่อต้านขัดขืน*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายหยุด จำปาทอง. (2533). "การศึกษาไทย อดีต ปัจจุบัน อนาคต," *ภาพลักษณ์การศึกษาไทย : อดีต ปัจจุบัน อนาคต*. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม.
- สิริ เปรมจิตต์. (2516). *พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าทรงได้แย้ง เค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสาวภาค.
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ. (2528). "การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน," *การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว).
- สุทน พุทธรักษา. (2536). *ท้องถิ่นของเรา อำเภอปักธงชัย*. นครราชสีมา : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โรงเรียนปักธงชัยประชานิรมิต.
- สุทนต์ ขวัญนคร และ วิเวรา สอนชัยภูมิ. (ม.ป.ป.). *พระจอมเกล้าฯ-กษัตริย์สยามผู้เปิดประตูสู่อารยะ*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์179การพิมพ์.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2513). "ความเชื่อที่สำคัญในการจัดการศึกษา," *เรื่องน่ารู้ในวงการการศึกษา*. พิมพ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่ นายช่วย แสงสุชาติ เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ. ธนบุรี : โรงเรียนการช่างวุฒิมศศึกษา(แผนกการพิมพ์).
- สุจิต ศิลารักษ์. (ม.ป.ป.). *การศึกษากับการพัฒนาชุมชน*. อัดสำเนา.
- สุนัย ครองยุทธ. (2533). "ความคิดและอิทธิพลของปรัชญาปฏิฐานนิยมทางตรรก," *วารสารอักษรศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร*. 13(1) : 66 – 76.
- สุพัตรา ชุมเกต. (2527). *การศึกษาไทย : อดีต ปัจจุบันและแนวโน้ม*. กรุงเทพฯ : แผนกบริการกลาง สำนักงานอธิการบดี พระราชวังสนามจันทร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุภรณ์ ศรีพหล. (2503). *การบริหารการศึกษา ความคิด และหลักการ แนวปฏิบัติการบริหารงาน*. พระนคร : มงคลการพิมพ์.
- สุภาพรณ ณ. บางช้าง. (2535). *พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาส เครือเนตร. (2542). *ปฏิรูปการศึกษามหาวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี้ยงเตี๋ย.

- สุมน อมรวิวัฒน์. (2537, กุมภาพันธ์ – มีนาคม). "คุณลักษณะของอาจารย์ในสังคมยุคใหม่," *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*. 28(3) : 53 - 60.
- _____. (2529, กรกฎาคม – ธันวาคม). "สมบัติพิพจน์ของการศึกษาไทย," *วารสารครุศาสตร์*. 15 (1 - 2) : 13 - 27.
- สุมน อมรวิวัฒน์ สวัสดิ์ จงกลและ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. (2541). *ปรัชญาญาณสยาม : บทวิเคราะห์ด้านการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมินทร์ จุฑาภู. (2529). *การกล่อมเกล้าทางการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาลที่ 5*. วิทยานิพนธ์ ร.ม.(การปกครอง). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สุรชาติ บำรุงสุข. (2537). *ค.ศ.2000 ยุทธศาสตร์โลกหลังสงครามเย็น*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, บรรณาธิการ. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม และการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ : ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์และเอกสารสิ่งพิมพ์กองส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุรพันธ์ ยันต์ทอง. (2533). *การบริหารโรงเรียนนวัตกรรมการเทคนิคประสบการณ์*. หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- สุวัฒน์ มุทธเมธา. (2524). *ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน*. กรุงเทพฯ : พีระพัฒนา.
- สุดใจ เหล่าสุนทร. (2517). *ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เครือไทย.
- _____. (2525). *ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ : จุฬารัตน์การพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ และ ไพฑูรย์ วัฒนศิริธรรม. (2534). "สภาพปัญหาและทางเลือกของชนบทไทย," *การสัมมนาทางวิชาการภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- เสถียร จันทิมาธร. (2529). "สัมภาษณ์ ม.จ.สิทธิพร กฤษดากร," *สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับครบรอบ 30 ปี (2499-2529)*. หน้า 149 – 151. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- เสน่ห์ จามริก. (2526). *การเมืองกับการศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ : หจก.การพิมพ์พระนคร.
- _____. (2541). *ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- _____. (2537, มีนาคม – เมษายน). "โลกาภิวัตน์กับปัญหาสังคมไทย," *นิตยสารการประชาสงเคราะห์*. 37 (2) : 43 - 45.

“เสน่ห์ ผ่าทางตันวิกฤตการศึกษาต้องสร้างกระบวนการทางสังคม,” (2541, พฤษภาคม).

सानปฏิรูป. 1(3) : 89.

แสง บุญเฉลิมวิภาส. (2543). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. กรุงเทพฯ : บริษัท โรงพิมพ์เดือนตุลา จำกัด.

แสง วิเศษแสงทอง. (2541). *ประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านตะขบ*. อุดลำนเา.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. *การศึกษาในวิถีของชุมชน ข้อเสนอเชิงนโยบาย*. อุดลำนเา.

_____. (2541/42). *ความรู้เพื่อการพัฒนา Knowledge for development*. แปลโดย ภัทรนันท์ พัดิยะ. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

_____. (2543). *แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.

_____. (2525). *บทบาทของไทยในความร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศด้านการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเินติศึกษา(แผนกการพิมพ์).

_____. (2525). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525 - 2529)*. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์พัฒนศึกษา จำกัด

_____. (2539). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535 - 2539)*. กรุงเทพฯ : อรรถพลการพิมพ์.

_____. (2539). *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540 - 2544)*. กรุงเทพฯ : อรรถพลการพิมพ์

_____. (2542). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ : พรักหวานกราฟฟิค จำกัด.

_____. *รวมมติคณะรัฐมนตรีด้านการศึกษา พ.ศ. 2534 - 2537*. อุดลำนเา.

_____. (2517). *รายงานการศึกษาเบื้องต้นเรื่องระบบบริหารการประถมศึกษาของไทย*. หน้า 13 - 16. อุดลำนเา.

สำนักงานปฏิรูปการศึกษา. (2540). *การปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

_____. (2540). *รายงานการสัมมนายุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ลำลี ทองทิว. (2530). *การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงสังคม*. โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. อุดลำนเา.

- "หมอบระเวศพินธง ต้องตั้งสภาพปฏิรูปการศึกษา," (2541, มีนาคม). *सानปฏิรูป*. 1(1) : 8.
- อนุช อาภาภิรม. (2544, 12 พฤศจิกายน). "ความรู้กับปาทิหารย์," *มติชนสุดสัปดาห์*. 22 (1108) : 64.
- อนุนานราชธน, พระยา. (2491, 30 มีนาคม). *ชีวิตชาวนา*. พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นางผิว ชาตินันท์.
- _____. (2532). *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องประเพณีไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- _____. (2532). *ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ตรุษ-สารท*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อภิชัย พันธเสน. (2518). *การศึกษาปฏิรูป หรือปฏิวัติ*. ม.ป.พ.
- _____. (2539). *พัฒนาชนบทไทย : สมุหทัย และมรรค ความหวัง ทางออก และทางเลือกใหม่*. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- อมรวิทย์ นาครทรรพ, อาชัญญา รัตนอุบล และ อัจฉรา ไชยปัทมภ์. (2543, พฤษภาคม). *การศึกษากับวิถีชุมชน*. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีว่าด้วยเรื่องชุมชน "ชุมชนไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง" ครั้งที่ 1. อัดสำเนา.
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2538). *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรรณพ พงษ์วาท. (2527). *เศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องนวัตกรรมทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____. (2538, กุมภาพันธ์). "สู่จินตภาพทางการศึกษาสำหรับอนาคต," *ศึกษาศาสตร์สาร*. 20 (1) : 1 - 15.
- อรรณพ พงษ์วาท และ สมโชติ อ๋องสกุล, บรรณาธิการ. (2531). *บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของการศึกษาไทย*. เอกสารวิชาการร่วมฉลองวาระครบรอบ 20 ปี ของการก่อตั้งคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. อัดสำเนา.
- อังเดร เลส์ตาซ. (2530). *การรู้หนังสือและไม่รู้หนังสือ*. แปลโดย กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์.
- อัลลัน, หลุยส์. (2529). *อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ*. แปลโดย กาญจนา แก้วเทพ กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- อารี สันทนต์ และ เครือวัลย์ ขจรพันธุ์. (2516). *ประมวลบทความเกี่ยวกับการศึกษาในชนบท*. เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 134 กรมการฝึกหัดครู กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- อารี สุทธิพันธุ์, อนันต์ เสนาจันทร์, อำนาจ เย็นสบาย, วิรุณ ตั้งเจริญ. (ม.ป.ป.). *สวະการศึกษา*. กรุงเทพฯ : จักรานุกูลการพิมพ์.
- อิทธิข ไชวาน. (2537). *ที่นี่ไม่มีโรงเรียน*. แปลโดย สันต สิงห์ภักดี และสันติสุข โสภณศิริ กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.
- อุทัย ดุลยเกษม. (2539). "การปฏิรูปการศึกษา ความหมาย ขอบเขต และความเป็นไปได้," *ปฏิรูปการศึกษา การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา*. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์ วิชาการและมูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์.
- _____. (2537). *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- _____. (2530). "เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและข้อจำกัดของระบบการศึกษาในการเปลี่ยนแปลงสังคม," *การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงสังคม*. หน้า 16 - 29. กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2542). *ศึกษาเรียนรู้*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์.
- อุศณีย์ ธงไชย. (2543). "ความรู้พื้นฐานประวัติศาสตร์อยุธยา," *ประวัติศาสตร์ไทย : จะเรียนจะสอนอย่างไร*. หน้า 141 - 185. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2544). *ภาพรวมภูมิปัญญาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2529). "เมื่อคติการจัดการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาสู่สยาม", *สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับครบรอบ 30 ปี (2499-2529)*. หน้า 151-156. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย.
- เอกสารการจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. (2511). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางสายพิน วังมโน.
- เอ็ดการ์ ฟอร์ด, เฟลิเป เฮร์เรรา, อับดุล-ราชค์ คับดูรา, อองรี โลเปส, อาร์เธอร์ วี เพทรีฟสกี, มาจิด ราห์เนมา, เฟร็ดเดอริค แมเบียโน วอร์ด. (2519). *การศึกษาเพื่อชีวิตโลกแห่งการศึกษาในปัจจุบันและอนาคต*. เรียบเรียงโดย บรรจง ชูสกุลชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ คุรุสภา ลาดพร้าว.

- แอกเนตา ลินด์ และ แอนตัน จอนห์สัน. (2535). *การรู้หนังสือของผู้ใหญ่ ในประเทศโลกที่สาม*. แปลโดย ชูเกียรติ ลีสุวรรณ และศิริลักษณ์ ดนะวิไชย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. อัดสำเนา.
- แอปเปิ้ล, ไมเคิล. (2529). *การศึกษาและอำนาจ*. แปลโดย ลำลี ทองธิว. โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอี่ยม ทองดี. (2537). *วัฒนธรรมข้าว*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- โอวาท สุธนารักษ์. (2529, กรกฎาคม – ธันวาคม). "การทำลายล้างภูมิปัญญาไทย: ภาวะวิกฤติทางการศึกษาในชนบท," *วารสารครุศาสตร์*. 15 (1 – 2) : 48 - 67.
- อำนาจ คิลวัตร. (2533-34). *ศึกษาวัฒนธรรมในการทำนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพระนครศรีอยุธยา หันตรา. อัดสำเนา.
- Abraham, John. (1995). *Divide and School Gender and Class Dynamics in Comprehensive Education*. London Washington D.C. : Falmer Press.
- Adams, Donald K. (1977, June/October). "Development Education," *Comparative Education Review*. 21(2 - 3) : 296 - 310.
- _____. (1970). *Education and Modernization in Asia*. California London : Addison-Wesley Publishing Company.
- Agger, Ben. (1991). "Critical Theory Poststructuralism, Postmodernism : Their Sociological Relevance," *Annual Review of Sociology*. P.105 - 131. Palo Alto California : Annual Review Inc.
- Allen, Garth and Martin, Ian. (1992). *Education and Community the Politics of Practice*. London : Cassell.
- Apple, Michael W. (1979). *Ideology and Curriculum*. London ,Boston and Henley : Routledge&Kegan Paul.
- Anderson, Arnold.C. (1966). "The Modernization of Education," *Modernization:The Dynamics of Growth*. Edit by Myron Weiner Voice of America Forum Lectures, 73-86.

- Archer, Margaret.S. (1984). *Social Origins of Educational System*. London , Beverly Hill, New Delhi : Sage Publications Ltd.
- Aronowitz, Stanley and Giroux, Henry A. (1986). *Education Under Siege*. Great Britain : Routledge and Kegan Paul PLC.
- Ball, Stephen J. (1990). *Foucault and Education Disciplines and Knowledge*. London and New York : Routledge.
- Ballantine, H.Jeanne. (1989). *School and Society*. 2nd ed California : mayfield publishing Company.
- Baskin, Wade editor. (1966). *Classic in Education*. New York : Philosophical Library.
- Bechstedt, Charles F. (1991). "Identity and Authority in Thailand," *National Identity and Its Defenders Thailand ,1939-1989*. Carig J Reynolds editor, Australia : Aristoc Press Pty.Ltd.
- Benedict,Ruth. (1940). *Race : Science and Politics*. New York : H. Wolff.
- Bernard, H Russell. (2000). *Social Research Methods Qualitative and Quantitative Approaches*. London, ThousandOaks, New Delhi : Sage Publications.
- Binder, Leonard. (1966). "Ideology and Political Development," *Modernization:The Dynamics of Growth*. Edit by Myron Weiner Voice of America Forum Lectures. 209 – 222.
- Bloom, William. (1990). *Personal Identity National Identity and International Relations*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Boulding,Kenneth E. (1989). *Three Face of Power*. London : Sage Publication.
- Bourdieu, Pierre and Passeron, Jean-Claude. (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Translated from the French by Richard Nice, London and Beverly Hills : Sage Publications.
- Brameld, Theodore. (1965). *Education as Power*. New york : Rolt,Rineheart &Winston.
- Carnoy, Martin. (1984). *The State and Political Theory*. New Jersey : Princeton University Press.
- Chickering, Arthur W.and Reisser, Linda. (1993). *Education and Identity*. San Francisco : Jossey -bass Publishers.

- Creswell, John W. (1994). *Research Design Qualitative & Quantitative Approaches*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Danaher Geoff, Schirato Tony, Webb Jen. (2000) . *Understanding Foucault*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publication.
- Denzin, Norman K and Lincoln, Yvonna S. (1998). *Strategies of Qualitative Inquiry*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Derrida, Jacques. (1978). *Writing and Difference*. Great Britain : Unwin Brothers Limited the Gresham Press, Old Woking Surrey.
- Dewey, John. (1944). *Democracy and Education*. New York : The Free Press.
- _____. (1959). *Dictionary of Education* . New York : Philosophical Library.
- Dickens, David R. and Fontana, Andrea. (1994). *Postmodernism and Social Inquiry*. UK : UCL Press.
- Dougherty, Kevin and Hammack, Floyd M. (1992). "Educational Organization," *Encyclopedia of Sociology*. Volume 2 p.535 – 541. Edgar F. Borgatta (Editor in Chief) New York : The Macmillan Publishing.
- Eisentadt, S.N. and Helle, H.J. (editor). (1985). *Macro Sociological Theory Perspectives on Sociological Theory Volumn 1*. London : Sage Publication.
- Evetts, Julia. (1973). *The Sociology of Educational Ideas*. London and Boston : Routledge & Kegan Paul.
- Fagerlind, Ingemar and Saha, Lawrence J. (1989). *Education and National Development A Comparative Perspective*. 2nd ed. Oxford, New York, BeiJing, Frankfurt, Sao Paulo, Sydney, Tokyo, Toronto : Pergamon Press.
- Fairclough, Norman. (1992). *Discourse and Social Change*. UK : Polity press.
- Foucault, Michel. (1994). *Discipline and Punish the Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
- _____. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York : Pantheon Books.
- _____. (1994). *The Birth of the Clinic*. New York : Vintage Books.

- Gall, Joyce P, Gall, M.D, Borg, Walter R. (1999). *Apply Educational Research a Practical Guide*. Fourth edition New York, Sydney : Longman.
- Gioia, Dennis A and Pitre, Evelyn. (1990). "Multiparadigm Perspective on Theory Building," *Academic of Management Review*. 15 (4) : 584 - 602.
- Gordon, Colin, Marshall, Leo, Mephram, John and Soper, Kate. (1980). *Power/Knowledge Selected Interviews and Other Writings 1972-1977 Michel Foucault*. New York : Pantheon Books.
- Hollinger, Robert. (1994). *Postmodernism and the Social Sciences a Thematic Approach*. Vol.4 London, New Delhi : Sage Publication.
- Holzner, Burkart and Marx, John H. (1979). *Knowledge Application the Knowledge System in Society*. Boston, London, Sydney, Toronto : Allyn and Bacon, Inc.
- Inkeles, Alex. (1966). "The modernization of man," *Modernization : The Dynamic of Growth*. Edited by Myron Weiner, New York : Basic.
- Kendall, Gavin and Wickham, Gary. (1999). *Using Foucault's Methods*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Kerckhoff, Alan C. (1991). "Creating Inequality in the School: A structural Perspective," *Macro – Micro Linkages in Sociology*. p.153 –169. Joan Huber editor , USA : Sage Publication.
- King, Edith W. (1989). "Sociology and Education: Some Classical Contributions," *School and Society*. 2nd ed. p. 37 – 47. Ballantine, H. Jeanne editor, California : mayfield publishing Company.
- Krippendorff, Klaus. (1981). *Content Analysis an Introduction to It's Methodology*. Second edition London : Sage Publications.
- Larrochelle, Gilbert. (1992). "Interdependence, globalization and fragmentation," *Globalization and Territorial Identities*. p. 150 –164. Great Britain : Athennaeum Press Ltd.
- Lee, Chong – Jae. (1984). *Social Construction of Schooling*. Korea : Korean Educational development Institute Press.
- Lefebvre, Henri. (1998). *The Production of Space*. UK : Blackwell.

- Levitas, Maurice. (1974). *Marxist Perspectives in the Sociology of Education*. London
Boston : Routledge&Kegan paul.
- Lindsay, Catherine. (1971). *School and Community*. Great Britain:Lindsay&Company
Ltd.
- Mason, Robert E. (1972). *Contemporary Education Theory*. New York : David McKay
Company,Inc.
- McDonough and Wheeler, Christopher W. (1998). *Toward School and Community
Collaboration in Social Forestry : Lesson from the Thai Experience*. Advancing
basic education and literacy project.
- McNay, Lois. (1994). *Foucault a Critical Introduction*. UK : Polity Press.
- Merriam, Sharan B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Application in
Education*. San Francisco : Jossey-Bass Publishers.
- Meyer, John W. "The Effects of Education as an Institution," *American Journal of
Sociology*. 83 (1) : 55 - 77.
- Miles, Matthew B. and Huberman, A.Michael. (1994). *Qualitative Data Analysis*. 2nd ed
London New Delhi : Sage Publications.
- Miller, Gale and Robert, Dingwall (editor). (1997). *Context &Method in Qualitative
Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Millman, Jason and Greene, Jennifer. (1989). " The Specification and Development of
Test of Achievement and Ability, " *Educational Measurement*. 3rd ed New York :
Mac Millan Publishing Company.
- Morrison, Ken. (1995). *Marx Durkheim Weber : Formation of Modern Social Thought*.
U.S.A : Sage Publication.
- Morrow, Raymond A. and Brown, David D. (1994). *Critical theory and Methodology*.
Vol.3 London ,New Delhi : Sage Publications.
- Olsen, Marvin E. (1975). *The Process of Social Organization*. Oxford Bombay Calcutta
: Oxford &IBH publishing Co.
- Popkewitz, Thomas S and Fendler, Lynn. (1999). *Critical Theories in Education*. New
York, London: Routledge.

- Rajchman, John (editor). (1995). *The Identity in Question*. New York and London : Routledge.
- Reimers, Fernando and Tiburcio, Luis. (1993). *Education, Adjustment and Reconstruction : Options for Change*. France : UNESCO.
- Ritzer, George. (1992). *Contemporary Sociological Theory*. 2nd ed. USA.: McGraw - Hill ,Inc.
- Ritzer, George. (1996). *Sociological Theory*. 3rd ed USA. : McGraw-Hill ,Inc.
- Rosenthal, Alan. (1973). "Pedagogues and Power," *The School in Society Studies in the Sociology of Education*. Edit by Sam D Sieber. and David E Wilde, p.353 – 360. London, New York : the free press.
- Sarup, Madan. (1993). *An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism*. 2nd ed. Great Britain : Biddles Ltd, Guildford and King's Lynn.
- Scheurich, James Joseph . (1997). *Research Method in the Postmodern*. London : The Falmer Press.
- Seligman, Edwin R.A. (1962). *Encyclopedia of Social Sciences*. Volumn 13 p.279 – 285. New York : The Maemillan Company.
- Sieber, Sam D. and Wilde, David E. (1973). *The School in Society Studies in the Sociology of Education*. London, New York : the free press.
- Silver, Harold. (1980). *Education and the Social Condition*. New York : Methuen.
- Sills, David L. (editor). (1972). *International Encyclopedia of the Social Science* . Volumn 7- 8 p.111 - 115, 372 – 386. New York : The Mcmillan Company & the Free Press.
- Sloan, Douglas. (1980). *Education and Values*. New York and London : Teacher College Press.
- Smelser, Neil J. (1968). *Essays in Sociological Explanation*. New Jersey : Printice hall Inc.
- _____. (1973). " Toward a theory of Modernization in the Modern Society, " *Social Change : Sources , Patterns and Consequences*. 2nd ed p.268 - 284. New York : Basic Book .

- Smelser, Neil J. (1967). *Sociology an Introduction*. USA : John Wiley and son Inc.
- Smelser, Neil J and the others. (1969). *Sociology*. USA : Printice hall Inc.
- Smith, Adam. (1991). *The Wealth of Nation*. London : David Combell.
- Smith, Anthony D. (1973). *A Critique of The Functionalist Theory of Social Change*.
14 – 25. London : Routledge and Kegan Paul LTD.
- Stehr, Nico. (1994). *Knowledge Societies*. London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Stevens, Edward,Jr and Wood, George H. (1995). *Justice , Ideology,and Education an Introduction to the Social Foundations of Education*. 3rded U.S.A.: Mcgraw - Hill, INC.
- Srinarawat, Deeyu and Migliazza, Brain. (1992). *My Experience with Literacy Promotion in Thailand*. Bangkok : Thammasat University and the Summer Institute of Linguistics language Research and Development Project .
- Stone,Rob.(editor). (1998). *Key Sociology Thinkers*. London : Mac millan Press LTD.
- Strauss, Anselm and Corbin, Juliet. (1990). *Basics of Qualitative Research Grounded Theory Procedures and Techniques*. London, NewDelhi : Sage Publications.
- _____. (1994). "Grounded Theory Methodology an Overview," *Handbook of Qualitative Research*. Norman K Den, Zinand Yvonna, S.Lincoln (editor).
London, Thousand Oaks, New Delhi : Sage Publications.
- Tiryakian, Edward A. (1985). " On the significance of de-differentiation," *Macro Sociological Theory Perspective on Sociological Theory*. Vol 1 p.118 – 134. S.N Eisemstadt and S.J Selle Editor London: Sage Publication Inc.
- UNESCO. (1984). *Terminology of Technical and Vocational Education*. Paris : UNESCO.
- UNESCO. (1985). *Unesco and Education Througuout the World*. Paris : UNESCO.
- Usher, Robin and Edwards, Richard. (1994). *Postmodernism and Education*. London and New York : Routledge.
- Wexler, Philip. (1987). *Social Analysis of Education after the New Sociology*. New York and London : Routledge.

- Whitty, Geoff. (1985). *Sociology and School knowledge Curriculum Theory Research and Politics*. London : Methuen&Co.ltd.
- Woodward, Kathryn. (2001). *Identity and Difference*. London : Sage Publication Ltd.
- Wyatt,David K. (1979). *The Politics of Reform in Thailand Education in the Reign of King Chulalongkorn*. Bangkok : Thai Wattana Panich.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 1 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้เฒ่า

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

สนทนาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน

ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

ต้องการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาในชุมชนหมู่บ้านได้อย่างไร เข้ามาตั้งแต่เมื่อไร ในยุค สมัยใด ใครเป็นผู้ดำเนินการก่อตั้ง ชุมชนหมู่บ้านตอบสนองต่อการเข้ามาของโรงเรียนอย่างไร และการเข้ามาของโรงเรียน ส่งผลต่อคนและชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีมีการอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะอาจจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

2. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

2.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวผู้ให้ข้อมูลให้ฟังหน่อย เริ่มตั้งแต่พื้นเพ ว่าเป็นคนที่ไหน พ่อแม่ทำอะไร เป็นลูกคนที่เท่าไรมีพี่น้องกี่คน ได้เรียนหนังสือทุกคนหรือไม่ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เรียนถึงระดับใด มูลเหตุจูงใจในการเข้า/ไม่เข้าเรียนในโรงเรียน และการยุติการเรียนในโรงเรียนและการเลือกอาชีพ ตลอดจนการเข้ามาดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน

2.2 ขอให้ช่วยเปรียบเทียบวิถีชีวิตระหว่างหมู่พี่น้องที่ได้เรียนหนังสือกับไม่ได้เรียนหนังสือต่างกันอย่างไร (ความแตกต่างระหว่างผู้ได้เรียนกับไม่ได้เรียน)

3. ก่อนมีโรงเรียน

3.1 สมัยก่อนคนทำงานอะไรบ้าง (อาชีพ) เช่น ทำนาทำไร่ ทำสวน ประมง ฯลฯ

- 3.2 ความรู้ในการทำสวน ทำนา ทำไร่ ฯลฯ แตกต่างกันอย่างไร อะไรเป็นความรู้ หรือกฎเกณฑ์สำคัญไม่สามารถขาดหายไปในการทำงานอาชีพนั้นๆ เรียนรู้จากใคร ที่ไหน และมีกฎเกณฑ์อะไรมาควบคุมบังคับให้คนต้องเรียนรู้หรือปฏิบัติตามระเบียบของการดำเนินงานในอาชีพนั้นๆ
- 3.3 ค่านิยมความเชื่ออะไรที่สำคัญในงานอาชีพต่างๆ เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่
- 3.4 ค่านิยมดังกล่าวมีที่มาอย่างไร
- 3.5 สมัยก่อนคนแบบไหนถึงจัดได้ว่าเป็นคนที่มีอำนาจ หรือเป็นที่นับถือของคนในหมู่บ้าน
- 3.6 ชุมชนก่อนมีโรงเรียน คนในชุมชนมีการเล่าเรียน/เรียนรู้/ฝึกฝน /อบรม หรือไม่ เรียนกับใคร ที่ไหน ตอนไหน อย่างไร
- 3.7 ในยุคนั้นชาวนา ชาวดวน ชาวไร่ มีความแตกต่างกันหรือไม่ ด้านฐานะ(รวย -จน) ความรู้ ความสามารถ ความยากลำบาก
- 3.8 ในหมู่บ้าน(ชาวดวน ชาวไร่ หมอผี หมอยา ฯลฯ)ด้วยกันมีการแยกแยะหรือไม่ว่าใครจัดว่ามีความรู้ในการทำนาเก่งกว่าคนอื่นการที่จะเป็นคนที่มีความรู้/ เป็นครูได้ ในสมัยนั้นต้องทำอย่างไร
- 3.9 จารีต ประเพณีที่มีอยู่ในสมัยก่อน แต่ปัจจุบันนี้หายไปแล้ว มีอะไรบ้าง ขอให้ช่วยเล่า และมีที่มาอย่างไรจึงมีข้อบังคับ ระเบียบ ประเพณีปฏิบัติเช่นนั้น ใครเป็นผู้ดูแลตรวจสอบบังคับให้เป็นไปตามนั้น
- 3.10 ในสมัยก่อนคนที่ไม่มีความรู้หมายถึงคนแบบไหน
- 3.11 คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ กับคนที่ไม่มีความรู้ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

4. การเกิดขึ้นของโรงเรียน

- 4.1 ขอให้ช่วยเล่า ความเป็นมาของโรงเรียนว่าโรงเรียนนี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร อะไรเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดมีโรงเรียนขึ้นในชุมชน ใครเป็นผู้ก่อตั้ง ตั้งสำเร็จในปีไหน ทำไมถึงเลือกพื้นที่ตรงจุดนี้เป็นที่ตั้ง มีการต่อต้านคัดค้าน/ สนับสนุนร่วมมือ ช่วยเหลือจากฝ่ายใดบ้าง ทำกันอย่างไร
- 4.2 หลังจากทีโรงเรียนตั้งขึ้นสำเร็จในชุมชนแล้ว ชาวบ้านมีความรู้สึกอย่างไรต่อโรงเรียน (แปลกแยก สัญลักษณ์ของความเจริญ)
- 4.3 เมื่อมีโรงเรียนแล้ว ครู มีบทบาทต่อชุมชนอย่างไรบ้าง

5. กระบวนการสร้างความเป็นอื่น

- 5.1 ระยะแรกที่มีโรงเรียนชาวบ้านนิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเลยหรือไม่อย่างไร มีการดำเนินการอะไรติดตามมาหลังมีโรงเรียนตั้งขึ้นหรือไม่ เช่น นโยบายการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนจากส่วนกลางมีการดำเนินการในชุมชนอย่างไร หน่วยงานของรัฐอื่นๆ เช่นทางอำเภอ มีบทบาทอะไร ชุมชน ชาวบ้าน เด็ก มีการโต้ตอบอย่างไร
- 5.2 ในระยะต้น หลังจากมีโรงเรียนในชุมชนแล้วและมีผู้เรียนจบจากโรงเรียนแล้ว คนที่เรียนในโรงเรียนเปรียบเทียบกับผู้ที่ไม่ได้เรียนในโรงเรียนมีความแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร เช่น พฤติกรรม ความรู้ความสามารถ การปฏิบัติต่อ เพื่อน พ่อ แม่ ญาติ พี่ น้อง ฯลฯ การช่วยเหลือผู้อื่น พ่อแม่ พี่น้อง ครอบครัว ชุมชน ฯลฯ
- บทบาทหน้าที่ในชุมชน
- การโยกย้ายถิ่น
- การเลื่อนฐานะทางสังคม
- รายได้
- การเลือกอาชีพ
- ฯลฯ อะไรทำให้เป็นเช่นนั้น
- 5.3 กรณีมีลูก/หลาน ส่งเข้าเรียนในโรงเรียนของชุมชนหรือไม่ เพราะอะไร
- ลูกที่ส่งให้เรียนต่อในระดับสูง ต่างจากลูกที่ไม่ได้เรียนต่อในระดับสูงหรือไม่ ทั้งด้าน พฤติกรรม ความรู้ ความสามารถ ช่วยเหลือผู้อื่น พ่อแม่ พี่น้อง ครอบครัว ชุมชน ฯลฯ
- บทบาทหน้าที่ในชุมชน
- การโยกย้ายถิ่น
- การเลื่อนฐานะทางสังคม
- รายได้
- การเลือกอาชีพ
- ฯลฯ อะไรทำให้เป็นเช่นนั้น
- 5.4 ในหมู่บ้านคนชุมชนที่เรียนหนังสือกับที่ไม่ได้เรียนหนังสือต่างกันหรือไม่ สังเกตจากอะไรมี
- บทบาทต่อชุมชนต่างกันอย่างไร
- 5.5 ในหมู่บ้านนี้คนที่มีความรู้กับคนที่ไม่มีความรู้ต่างกันหรือไม่ สังเกต/ดูจากอะไร และมี
- บทบาทต่อชุมชนต่างกันอย่างไร

- 5.6 ท่านเห็นว่าการเข้ามาของโรงเรียนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรในชุมชนบ้าง เช่น ระบบความรู้ ระบบความสัมพันธ์ ระเบียบ ประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติดั้งเดิม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน มาตรฐานของสังคม ความประพฤตินักเรียน ความประพฤติของครู ปัญหายาเสพติด การสืบทอดอาชีพในชุมชน ฯลฯ อะไรที่เกิดขึ้นใหม่ อะไรที่ขาดหายไป อะไรที่ปรับเปลี่ยน การเปลี่ยนแปลงนี้มีลักษณะอย่างไร ค่อยเป็นค่อยไป หรือทันทีทันใด
- 5.7 การศึกษาในโรงเรียนมีความสำคัญหรือจำเป็นหรือไม่ อะไรทำให้คิดเช่นนั้น ก่อนมีและหลังมีโรงเรียนเห็นต่างกันหรือไม่อย่างไร

6. ฐานะตำแหน่งของชุมชนหมู่บ้าน

- 6.1 มีอะไรที่ต้องสูญเสียไปบ้างจากการให้ลูกไปเรียนหนังสือในโรงเรียน ทำไมถึงยอมที่จะเสียเช่นนั้น
- 6.2 ขอให้ช่วยให้ความเห็นที่มีต่อความรู้ความสามารถของตนเอง /และของชุมชนหมู่บ้านในภาพรวม ว่ามีลักษณะอย่างไร มีอะไรที่จัดได้ว่าเป็นจุดเด่น หรือพลังสำคัญของชุมชน อะไรเป็นจุดอ่อนของชุมชน เช่น ความรู้ความสามารถของคน /ชุมชน (วัด /ดูจากอะไร) ในอดีต และเทียบกับปัจจุบัน
- 6.3 ขอให้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการทำงานหรือกิจกรรมต่างๆของตนเอง และของชุมชนโดยรวมว่ามีปัญหาอุปสรรคอะไร ต้องการช่วยเหลือจากฝ่ายอื่นใดบ้าง

7. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 2 แนวคำถามการสัมภาษณ์อาจารย์ใหญ่ /ครู/อาจารย์ในโรงเรียน

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

สนทนาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของโรงเรียนและชุมชน

ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

ต้องการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาในชุมชนหมู่บ้านได้อย่างไร เข้ามาตั้งแต่เมื่อไร ในยุค สมัยใด ใครเป็นผู้ดำเนินการก่อตั้ง ชุมชนหมู่บ้านตอบสนองต่อการเข้ามาของโรงเรียนอย่างไร และการเข้ามาของโรงเรียน ส่งผลต่อคนและชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีภาระอันเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะอาจจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

2. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

2.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติ ความเป็นมาของตัวอาจารย์ให้ฟังหน่อย เริ่มตั้งแต่พื้นเพ ว่าเป็นคนที่ไหน พ่อแม่ทำอะไร เป็นลูกคนที่เท่าไรมีพี่น้องกี่คน ได้เรียนหนังสือทุกคนหรือไม่ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เรียนถึงระดับใด มูลเหตุจูงใจในการเข้า/ไม่เข้าเรียนในโรงเรียน และการยุติการเรียนในโรงเรียนและการเลือกอาชีพ ตลอดจนการเข้ามาดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน

2.2 ขอให้ช่วยเปรียบเทียบวิถีชีวิตระหว่างหมู่บ้านที่ได้เรียนหนังสือกับไม่ได้เรียนหนังสือต่างกันอย่างไร

2.3 แรกที่เข้ามารับตำแหน่งในโรงเรียนนี้มีความรู้สึกอย่างไร ทั้งด้านความรู้สึกต่อตนเอง ต่อคนในชุมชน สภาพของชุมชน นักเรียน ผู้ปกครอง เปรียบเทียบกับความรู้สึกในปัจจุบัน ต่างกันอย่างไร

3. ระบบความรู้ในโรงเรียน

- 3.1 อาจารย์ได้กำหนดเป้าหมายในการจัดการเรียนการสอน ไว้หรือไม่ ถ้ามีกำหนดอย่างไรใช้
อะไรเป็นฐานในการกำหนด เช่น ความต้องการของเด็ก ความต้องการของครู ความ
ต้องการของชุมชน ความต้องการตามที่กำหนดเป็นนโยบายมาจากส่วนกลาง/กระทรวง
ฯลฯ
- 3.2 เป้าหมายที่กำหนดนั้น มีการจัดทำเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ เช่น ออกเป็นนโยบาย
บทบัญญัติ ข้อตกลงในที่ประชุมฯลฯ
- 3.3 การดำเนินการที่จะให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว มีการดำเนินการอย่างไร ทั้งด้านตัวครู ผู้
บริหาร เด็กนักเรียน ชุมชน /ผู้ปกครอง หน่วยงานอื่นๆ ฯลฯ ประสพผลสำเร็จตามเป้าหมายหรือไม่
- 3.4 คิดว่าความรู้อะไรที่สำคัญและจำเป็นสำหรับผู้บริหาร
- 3.5 คิดว่าความรู้อะไรที่สำคัญและจำเป็นสำหรับครู
- 3.6 คิดว่าความรู้อะไรที่สำคัญและจำเป็นสำหรับเด็กนักเรียน
- 3.7 คิดว่าความรู้อะไรที่สำคัญและจำเป็นสำหรับชุมชน

4. ผู้มีความรู้ในระบบโรงเรียน

- 4.1 ในทัศนะของท่าน คิดว่าผู้มีความรู้ต้องมีคุณลักษณะอย่างไร ใช้ปัจจัยอะไรพิจารณา และ
ในชุมชนมีคนที่มีความรู้ตามเกณฑ์ดังกล่าวอยู่หรือไม่
- 4.2 จากประสบการณ์ของท่านครูที่มีวุฒิการศึกษากับไม่มี หรือมีวุฒิการศึกษาสูงระดับ
ปริญญาตรีขึ้นไปกับต่ำกว่าระดับปริญญาตรีมีลักษณะต่างกันหรือไม่ อย่างไร ในด้าน
พฤติกรรม ความรู้ความสามารถ การปฏิบัติหน้าที่ ฯลฯ
- 4.2 จากประสบการณ์ที่ผ่านมาคนแบบไหนที่ประทับใจและควรเป็นครู และแบบไหนที่ไม่ควร
เป็นครู

5. แบบแผนการเรียนรู้

- 5.1 การดำเนินกิจกรรมของโรงเรียนเป็นไปตามนโยบายของโรงเรียน ของชุมชน หรือจากส่วน
กลาง มีความขัดแย้งในระดับนโยบายหรือการปฏิบัติหรือไม่อย่างไร ถ้ามีจะดำเนินการ
ตามนโยบายของฝ่ายใด อะไรเป็นเงื่อนไขให้เป็นไปเช่นนั้น
- 5.2 การดำเนินกิจกรรมต่างๆของโรงเรียนดำเนินการไปภายใต้กฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ
อะไร และมีการปฏิบัติจริงอย่างไร ผลเป็นอย่างไร ทั้งแง่บวกและลบ

5.3 การจัดโครงสร้างโรงเรียนออกเป็นลำดับขั้นตามรูปแบบสายการบังคับบัญชามีผลต่อการเรียนการสอนอย่างไร

5.4 รูปแบบการจัดการเรียนการสอนในชั้นเรียนที่มีครูเป็นศูนย์กลาง กับ นักเรียนเป็นศูนย์กลาง มีผลต่อการเรียนรู้ของนักเรียนต่างกันหรือไม่ และก่อให้เกิดปัญหาต่างกันหรือไม่ในเรื่องใดบ้าง

5.5 สามารถจัดการเรียนการสอนที่มีรูปแบบต่างไปจากที่หลักสูตรกำหนดได้หรือไม่เพราะอะไร

6. ความเป็นอื่น

6.1 จากประสบการณ์ของท่าน ท่านเห็นว่า ครู ผู้บริหาร หรือบุคลากรในโรงเรียนมีส่วนในการปรับเปลี่ยนความคิดความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยมเกี่ยวกับการศึกษาของคนในชุมชนอย่างไร ขอให้ยกตัวอย่างประกอบ

6.2 ความรู้ที่มีการถ่ายทอดในโรงเรียนมีส่วนช่วยในการสร้างอาชีพให้กับคนในหมู่บ้านหรือไม่อย่างไร

6.3 เด็กที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนกับไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนมีคุณลักษณะที่ต่างกันอย่างไร เช่น อาชีพ ฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ การยอมรับของสังคมฯลฯ

6.4 การจัดการศึกษาให้กับชุมชนในปัจจุบัน ควรปรับปรุงหรือไม่ จะปรับอย่างไร

7. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมอื่นๆ.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก
ชุดที่ 3 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน
(ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ เลี้ยงสัตว์ หมอยา หมอผี)

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

สนทนาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน

ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

ต้องการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาในชุมชนหมู่บ้านได้อย่างไร เข้ามาตั้งแต่เมื่อไร ในยุค สมัยใด ใครเป็นผู้ดำเนินการก่อตั้ง ชุมชนหมู่บ้านตอบสนองต่อการเข้ามาของโรงเรียนอย่างไร และการเข้ามาของโรงเรียน ส่งผลต่อคนและชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีภาระอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะอาจจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

2. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

2.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติ ความเป็นมา โดยขอให้ เริ่มตั้งแต่พื้นเพ ว่าเป็นคนที่ไหน พ่อแม่ทำอะไร เป็นลูกคนที่เท่าไรมีพี่น้องกี่คน ได้เรียนหนังสือทุกคนหรือไม่ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เรียนถึงระดับใด มุ่งเหตุจูงใจในการเข้า/ไม่เข้าเรียนในโรงเรียน และการยุติการเรียนในโรงเรียนและการเลือกอาชีพ ตลอดจนการเข้ามาดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน

2.2 ขอให้ช่วยเปรียบเทียบวิถีชีวิตระหว่างหมู่บ้านที่ได้เรียนหนังสือกับไม่ได้เรียนหนังสือต่างกันอย่างไร

3 ระบบความรู้

3.1 ในการเป็นชาวสวน /ชาวนา /ชาวไร่ จะต้องมีความรู้ลักษณะอย่างไร /มีความรู้เรื่องอะไรบ้าง

- 3.2 หลักการพื้นฐานของวิชาความรู้คืออะไร ความรู้นี้มีความสำคัญและจำเป็นต่อชุมชนในด้านใดบ้าง เป็นความรู้ที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคใดสมัยใด สืบทอดผ่านมาจนถึงปัจจุบันได้อย่างไร
- 3.3 ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณีระเบียบปฏิบัติอะไรที่สำคัญในการทำสวน / ทำนา / ทำไร่ มีที่มาอย่างไร
- 3.4 ชาวนา/ชาวสวน/ชาวไร่/ฯลฯ มีความแตกต่างกันหรือไม่ ด้านฐานะ(รวยจน) ความรู้ความสามารถ ความยากลำบากในของงาน
- 3.5 ในหมู่ชาวนา/ ชาวสวน/ ชาวไร่ / หมอผี / หมอยา ฯลฯด้วยกันมีการแยกแยะหรือไม่ว่าใครจัดว่ามีความรู้มากกว่าใคร ใครเก่งกว่าใคร ดูจากอะไร
- 3.6 จารีต ประเพณีที่มีอยู่ในปัจจุบัน มีอะไรบ้าง ขอให้ช่วยเล่า และมีที่มาอย่างไรจึงมีข้อบังคับ ระเบียบ ประเพณีปฏิบัติเช่นนั้น ใครเป็นผู้ดูแลตรวจสอบบังคับให้เป็นไปตามนั้น
- 3.7 ปัจจุบันคนที่ไม่มีความรู้หมายถึงคนแบบไหน
- 3.8 คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ กับคนที่ไม่มีความรู้ เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร

4. ผู้มีความรู้

- 4.1 ใครที่จัดได้ว่ามีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชานี้ ดูจากอะไร การที่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาความรู้นี้ได้ต้องทำอย่างไร
- 4.2 มีคนส่งบุตรหลานมาเรียนรู้ฝึกหัดจากท่านหรือไม่

5. แบบแผนการเรียนรู้

- 5.1 การเรียนรู้/ถ่ายทอดวิชานี้ต้องมีการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามาเรียนอย่างไร ใครที่มีคุณลักษณะที่เรียนได้ ใครที่เรียนไม่ได้ อะไรเป็นตัวกำหนด
- 5.2 มีวิธีการ/ขั้นตอนการฝึกหัด/เรียนรู้/ถ่ายทอดอย่างไร ต้องเรียน หรือฝึกหัดอะไรก่อนอะไรหลัง
- 5.3 การเรียนรู้มีรูปแบบที่ตายตัว หรือสามารถที่จะปรับเปลี่ยนได้ ขึ้นอยู่กับอะไร ใครกำหนด
- 5.4 การเรียนรู้อะไรลักษณะนี้มีลักษณะจบสิ้นสิ้นสุดหรือไม่ อะไรเป็นตัวที่บ่งบอกว่าผู้เรียนเรียนจบหรือเรียนสำเร็จแล้ว

6.ความเป็นอื่น

- 6.1 ท่านมีบทบาทในชุมชนอะไรบ้าง ขอให้ช่วยเล่า
- 6.2 จากประสบการณ์ของท่าน ท่านเห็นว่า ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนทัศนะ ค่านิยมเกี่ยวกับการศึกษาไปอย่างไร
- 6.3 ความรู้ที่ไม่ผ่านระบบโรงเรียน เป็นที่นิยมเรียนและฝึกหัดเพื่อยึดเป็นอาชีพหรือไม่ อะไรทำให้เป็นเช่นนั้น
- 6.4 เด็กที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนกับไม่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนมีคุณลักษณะที่ต่างกันอย่างไร เช่น อาชีพ ฐานะทางสังคม เศรษฐกิจ การยอมรับของสังคมฯลฯ
- 6.5 การจัดการศึกษาให้กับชุมชนในปัจจุบันควรปรับปรุงอย่างไร

7. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 4 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

สนทนาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน

ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

ต้องการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาในชุมชนหมู่บ้านได้อย่างไร เข้ามาตั้งแต่เมื่อไร ในยุค สมัยใด ใครเป็นผู้ดำเนินการก่อตั้ง ชุมชนหมู่บ้านตอบสนองต่อการเข้ามาของโรงเรียนอย่างไร และการเข้ามาของโรงเรียน ส่งผลต่อคนและชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีการอ้างอิงเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะอาจจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

2. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

2.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติ ของตนเองเริ่มตั้งแต่พื้นเพ ว่าเป็นคนที่ไหน พ่อแม่ทำอะไร เป็นลูกคนที่เท่าไรมีพี่น้องกี่คน ได้เรียนหนังสือทุกคนหรือไม่ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เรียนถึงระดับใด มุ่งเหตุจูงใจในการเข้า/ไม่เข้าเรียนในโรงเรียน และการยุติการเรียนในโรงเรียนและการเลือกอาชีพ ตลอดจนการเข้ามาดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน

2.2 ขอให้ช่วยเปรียบเทียบวิถีชีวิตระหว่างหมู่บ้านที่ได้เรียนหนังสือกับไม่ได้เรียนหนังสือต่างกันอย่างไร

2.3 แรกที่เข้าเลือกศึกษาต่อในโรงเรียนมีความรู้สึกอย่างไร คนอื่นรู้สึกละอย่างไร เปรียบเทียบกับความรู้สึกในปัจจุบันต่างกันอย่างไร

3. สำนึกในตนเองและฐานะตำแหน่งในสังคม

3.1 คิดว่าคนที่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียนกับที่ไม่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียนต่างกันอย่างไรใน
ด้านต่างๆเช่น

ความประพฤติ

ความรู้

ความสามารถ

การปฏิบัติต่อพ่อแม่ พี่น้องครอบครัว

การช่วยเหลือชุมชน

บทบาทในสังคม/ชุมชน

ฐานะทางเศรษฐกิจ

การย้ายถิ่น

การเลือกอาชีพ

ฯลฯ

3.2 คิดว่าคนที่มีความรู้กับคนที่ไม่มีความรู้ แตกต่างกันอย่างไร ดูจากอะไร

3.3 การที่ได้เรียนในโรงเรียนจนได้ปริญญา /ประกาศนียบัตรฯลฯมาคิดว่าตนเองมีภาษี /มี
ความรู้มากกว่าหรือได้รับการปฏิบัติที่พิเศษกว่าคนอื่นๆจากชุมชน หรือจากการติดต่อ
สัมพันธ์กับคนอื่นๆหรือไม่อย่างไร

3.4 ความรู้ที่ได้เรียนจากโรงเรียนมาช่วยในการเลือกงาน /การทำงาน ความเจริญก้าวหน้าใน
งาน และการมีบทบาทในสังคม/ชุมชนอย่างไร

3.5 คิดว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนมีประโยชน์อย่างไร และสามารถช่วยในการพัฒนาคน/
ชุมชนได้อย่างไร

3.6 คิดอย่างไรกับการศึกษาสำหรับคนในยุคสมัยปัจจุบัน อะไรที่โรงเรียนควรสอนอะไรที่โรง
เรียนไม่ควรสอน ใครที่ควรเข้าสอนในสิ่งที่โรงเรียนไม่ควรสอน

3.7 คิดว่าชุมชนสามารถจัดการศึกษาให้กับลูกหลานของชุมชนได้เองหรือไม่เพราะอะไร คิดว่า
ใครควรเป็นผู้จัดเพราะอะไร

4. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม.....

แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึก

ชุดที่ 5 แนวคำถามการสัมภาษณ์ผู้ที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน

1. การสนทนาสร้างความคุ้นเคย

เริ่มการสนทนา

สนทนาเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน

ขออนุญาตเริ่มการสัมภาษณ์

อธิบายวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์

ต้องการศึกษาเกี่ยวกับที่มาของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ามาในชุมชนหมู่บ้านได้อย่างไร เข้ามาตั้งแต่เมื่อไร ในยุค สมัยใด ใครเป็นผู้ดำเนินการก่อตั้ง ชุมชนหมู่บ้านตอบสนองต่อการเข้ามาของโรงเรียนอย่างไร และการเข้ามาของโรงเรียน ส่งผลต่อคนและชุมชนหมู่บ้านอย่างไร

ขอให้แสดงความคิดเห็นโดยอิสระ เพราะจะไม่มีภารกิจเป็นรายบุคคลว่าใครพูด แต่จะนำเสนอเป็นความคิดเห็นส่วนรวม

ขออนุญาตบันทึกเทป เพราะอาจจดไม่ทัน แต่เทปนี้จะไม่นำไปเผยแพร่ที่ไหน นอกจากผู้ศึกษาจะนำมาเปิดฟังเพื่อสรุปความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ให้ถูกต้องเท่านั้น

2. ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

2.1 ขอให้ช่วยเล่าประวัติ ของตนเองเริ่มตั้งแต่พื้นเพ ว่าเป็นคนที่ไหน พ่อแม่ทำอะไร เป็นลูกคนที่เท่าไรมีพี่น้องกี่คน ได้เรียนหนังสือทุกคนหรือไม่ ผู้ให้สัมภาษณ์ได้เรียนถึงระดับใด มูลเหตุจูงใจในการเข้า/ไม่เข้าเรียนในโรงเรียน และการยุติการเรียนในโรงเรียนและการเลือกอาชีพ ตลอดจนการเข้ามาดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน

2.2 ขอให้ช่วยเปรียบเทียบวิถีชีวิตระหว่างหมู่พี่น้องที่ได้เรียนหนังสือกับไม่ได้เรียนหนังสือต่างกันอย่างไร

2.3 แรกที่เลือกไม่ศึกษาต่อในโรงเรียนมีความรู้สึกอย่างไร คนอื่นรู้สึกอย่างไร เปรียบเทียบกับความรู้สึกในปัจจุบันต่างกันอย่างไร

3. สำนึกในตนเองและฐานะตำแหน่งในสังคม

3.1 คนที่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียนกับที่ไม่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียนต่างกันอย่างไรในด้านต่างๆเช่น

ความประพฤติ

ความรู้

ความสามารถ

การปฏิบัติต่อพ่อแม่ พี่น้องครอบครัว

การช่วยเหลือชุมชน

บทบาทในสังคม/ชุมชน

ฐานะทางเศรษฐกิจ

การย้ายถิ่น

การเลือกอาชีพ

ฯลฯ

- 3.2 คิดว่าคนที่มีความรู้กับคนที่ไม่มีความรู้ แตกต่างกันอย่างไรร ดูจากอะไร
- 3.3 การที่ไม่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียนจนได้ปริญญา /ประกาศนียบัตร คิดว่าตนเองเสียเปรียบ/มีความรู้่น้อยกว่าหรือต่ำต้อยกว่าคนที่ได้เรียนหนังสือหรือไม่ และรู้สึกแตกต่างจากคนอื่น ๆ ในชุมชนหรือไม่
- 3.4 การที่ไม่ได้เรียนหนังสือในโรงเรียนจนถึงระดับสูงประสบปัญหาในการติดต่อกับผู้อื่น ติดต่อราชการหรือธุรกิจหรือไม่อย่างไร
- 3.5 การก้าวเข้าสู่อาชีพโดยไม่ได้มีความรู้จากโรงเรียนมีอุปสรรค ความยุ่งยากหรือไม่และแก้ไขฟันฝ่าได้อย่างไร
- 3.6 อะไรเป็นสิ่งที่สำคัญที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จในอาชีพการงาน
- 3.7 ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์นำมาใช้ประโยชน์อะไรบ้าง และสามารถช่วยในการพัฒนาคน/ชุมชนอย่างไร
- 3.8 ยุคสมัยปัจจุบัน ความรู้ลักษณะใดที่มีความสำคัญ ความรู้จากประสบการณ์ หรือความรู้ในโรงเรียน ทำให้มองเห็นเช่นนั้น
- 3.9 คิดว่าชุมชนสามารถจัดการศึกษาให้กับลูกหลานของชุมชนได้เองหรือไม่เพราะอะไร คิดว่าใครควรเป็นผู้จัดเพราะอะไร
- 3.10 ถ้าลูกหลาน อยู่ในระหว่างการตัดสินใจว่าจะเลือกเรียนต่อหรือไม่เรียนต่อในโรงเรียนแล้ว มาปรึกษาท่านท่านจะให้คำแนะนำว่าอย่างไรในฐานะที่มีประสบการณ์มาก่อน

4. ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

ภาคผนวก ข

คำบอกเล่าของผู้ใหญ่แห่งบ้านเกี่ยวกับการจ้างงานในการทำนา

ถาม : ตกลงข้าวไร่หนึ่ง ถ้าทำนาแบบจ้างหมดต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างไร

ตอบ : ไถอะ ไถละร้อยห้าสิบบาท แปรไรก็ประมาณสอง-สามชั่วโมง ก็มันตึงเจ็ด พลาญ แต่ถ้าเข้าดงร้อยหกสิบบาทนะ ถ้าไถสองที่มันก็หมดไปสามร้อย ค่าหัวนนี้ร้อยหนึ่ง ต้องใช้ข้าวประมาณสักปีหนึ่งกับอีกสิบกิโลเป็นอย่างน้อยต่อไร่ ถ้าเป็นข้าวหอมมะลิก็ประมาณห้ากิโล กิโลละหกบาท ถ้าสิบกิโลเป็นเงินเท่าไร ใช้ยาคุมอีกประมาณสัก ก็เป็นบางอย่างอีก บางอย่างขายเป็นลิตร ลิตรละเจ็ดร้อย ขายเป็นขวดขายสามร้อยห้าสิบบาท บางขวดร้อยห้าสิบบาท ขายเป็นถุงบ้าง ราคากลางๆ ค่ายาคุมหญ้าใช้ไร่ละหนึ่งร้อยบาท ที่นี้พอได้ข้าวมาแล้ว ใส่ปุ๋ยอีก ปุ๋ยที่ใส่กันไร่ละหนึ่งกระสอบ ไร่ละห้าสิบกิโล แต่ผมแปรไร ใส่สี่กระสอบ ไร่เดียวก็ครึ่งกระสอบ ถ้าเอาสูตรสิบห้าสิบบาทนี้เข้าไปห้าร้อยบาท ครึ่งกระสอบก็สองร้อยห้าสิบบาท ใส่ปุ๋ยสองหน ผมใช้สูตรเดียว ผมถือว่ามันมีราก มีต้น มีใบอยู่ในตัวเดียว ที่ใส่ราคาถูกมันได้ไปอย่างเดียวกี่มี ต้นอย่างเดียวกี่มี ที่ถูกมันไม่มีเม็ด ได้แต่ใบ จ้างเกี่ยวร้อย จ้างเขาลากเอาไปตากหรือขายเลย ถ้าขายเลยเขาให้สามบาทห้าสิบบาท หรือเอาไปตากเลยเขาก็ไม่ว่า ถ้าเราตากแห้งเต็มที่เขาให้สิบบาทห้าสิบบาท ถ้าตากแดดเดียวเขาให้สามบาทแปดสิบบาท ถ้าไม่ตากเลยเขาให้สามบาทห้าสิบบาท ที่นี้เอามาเปรียบเทียบกับ คนเอาไปตากได้สิบบาทยี่สิบบาทก็มี สิบบาทสามสิบบาทก็มี แต่มันได้น้อยกว่าคนที่เอาออกจากบึงนาแล้วไปขายเลย เขาก็หักเหมือนกันแต่หักยี่สิบบาท สามสิบบาทก็ แต่ข้าวมันยังเขียวอยู่ ยังหนกอยู่ ได้เงินมากกว่าใช้ที่ตากแล้ว แต่ที่นี้คำนวณดูแล้วก็มีส่วนที่ไม่ใช้นาเราก็ต้องหักให้เจ้าของนาเขาไปสิบบาทกระสอบ แปรไร ก็จะไม่เหลืออยู่ ถ้าขายหมดก็จะมีกำไรเหลืออยู่ประมาณหมื่นเศษๆ ที่นี้ถ้าเราเอาไปกิน ที่ขายได้ก็ได้ประมาณสามพันสี่พัน เจ้าของนาเขาไม่อยากทำ คือถ้าค้าเขาขาดทุนแน่นอน ที่คิดเมื่อคืนนี้หัวนนะ

ถ้าค้าเอาไถสองที่ สามร้อย เอาน้ำใส่ คราด คราดกะคราดเล็กก็ต้องใช้เวลาประมาณไร่ละ สองชั่วโมง ใช้คนๆเดียว คนไถ เขาจะต้องเอาค่าคราดไร่ละหนึ่งร้อยยี่สิบบาท มันจะเป็นต้นทุนไปถึงคราด เป็นสิริร้อยยี่สิบบาท จ้างเขาถอนกล้าอีกค่าละหนึ่งบาท ถ้าเจ้าของไม่หาบ ต้องจ้างเขาหาบอีก ไร่หนึ่งใช้กล้าสองร้อยห้าสิบบาทเป็นอย่างน้อย ถ้าค้าหว่าน ถ้าค้าดีก็สามร้อยกว่าบาท แต่ก็จะไม่เกินสามร้อยห้าสิบบาทกว่าค่าถีนะ กล้าสามร้อยห้าสิบบาทอาจไม่พอ เอาสิริร้อย ก็เป็นเจ็ดร้อยห้าสิบบาท คนค้าอีกหกคน สี่คนนี่ไม่แล้ว หรือห้าคนถ้าค้าเก่ง คือถ้าหยุดบ่อก็ไม่แล้วแน่ สี่คนห้าคน ถ้าเขาไม่พักเลยมันจะแล้วเร็ว แต่ก็หมดไปประมาณไร่ละห้าร้อยบาท เอาไปบวกกับเจ็ดร้อย เป็นพันสองไร่หนึ่ง ถ้าจ้างเขาเกี่ยวอีกห้าคนอีก อีกหกร้อยอีก ค่าจ้างคนละร้อยยี่สิบบาท เอาไปบวกกับพันสอง เป็นพันแปด จ้างเขารัดอีกค่าละบาท ไร่หนึ่งมีประมาณสามร้อย-สี่ร้อยมัด ผมเคยทำของผมสองไร่ได้แปดร้อยฟ่อน แต่ผมทำนาหัวน ต้นมันมาก ถ้านาดานี้ต้นมันน้อย รวงมันมาก ก็ถ้าเป็นนาดาประมาณสามร้อยฟ่อนต่อไร่ จ้างเขามัดอีกค่าละบาทก็เป็นสามร้อยบาท เอาไปรวมกับพันแปดได้สองพันหนึ่ง ก็ต้องจ้างขนมากอง ขนกองนี้เขาคิดค่าละห้าสิบบาทต่างค์ คือถ้ามีโคลนเขาเอากำละบาท คือมันเดินยาก มันเอามายากก็ไม่มีใคร

อยากขอให้เรา ค่าจ้างเอามาไม่เกี่ยวกับค่าจ้างมัด คนละตอน เรามัดเป็นพอนไว้ แล้วเอาจากที่นามาสี
เอารดลงไปที่สีเลย จ้างเขาสีอีก สีกระสอบละสิบสองบาท

ถาม : รถวิ่งตามบึงนาได้ยังไง

ตอบ : รถนี้มันมีหลายอย่าง ถ้าเป็นรถไถเขาก็เอาใส่อีต๊อก คือรถที่ต่อพ่วงยาวๆ ใส่สิบกกว่ากระสอบ ต้องจ้าง
กระสอบละสิบสองบาท ถ้าไถลก็ห้าบาท

ถาม : นาไร่หนึ่งได้ข้าวประมาณกี่กระสอบ

ตอบ : ประมาณแปดกระสอบ แล้วยังเสียค่ามัดอีกกระสอบละสิบสองบาท นวดกันในบึงนาเลย นวดสั้นๆ
ใส่รถปิคอัพ เอาข้าวเปลือกไปขายเลย คิดดู กระสอบละแปดสิบกิโล เอาให้แปดสิบห้าเลยเพราะยัง
หนักอยู่ ร้อยหนึ่งไม่ถึงหกรอก ทำยังไงก็ไม่ถึง ข้าวตันหนึ่งต้องสิบสองถุง สิบสองกระสอบขึ้นไปถึงครึ่ง
หรือสิบสองครึ่งลงมา เพราะสมมติว่าได้แปดสิบห้ากิโล ในจำนวนสิบนี้ได้แปดร้อยห้าสิบกิโล แล้วใส่
สองถุงนั้นได้อีกร้อยเจ็ดสิบกิโล เอามาใส่ตัวนี้รวมเป็นพันกิโลเรียกว่าตันหนึ่งนะ มันก็จะได้เท่านี้แหละ
ที่นี้สมมติว่าตันหนึ่งนี้สิบสองถุงตันหนึ่งไซ้ใหม่ แต่เราได้แค่สิบสองถุง

ถาม : เดี่ยวค่ะ ข้าวนี้กระสอบหนึ่งขายได้เท่าไร

ตอบ : เออ ไร่หนึ่งเป็นข้าวที่เรียกว่าจ้างเขามัด จ้างเขาตากบนบึงนาแล้ว มันจะเข้าลักษณะข้าวแห้ง ได้สักบึง
ละสี่บาทยี่สิบสตางค์ กันนั้นแหละ ได้สี่บาทยี่สิบต่อกิโล กระสอบหนึ่งมีแปดสิบห้า ก็เป็น สามร้อยสี่สิบ
เจ็ดบาท เอาแปดคูณอีก ได้สองพันแปด ลงทุนสองพันสอง ได้สองพันแปด

ถาม : เราใช้เวลาานเท่าไรกว่าจะเก็บเกี่ยว

ตอบ : หกเดือน

ถาม : ก็ได้เดือนละร้อย ยังจะดอกเบี๋ยอีก

ตอบ : นี่เจ้าของยังไม่มีค่าแรงเลย ไปดูเช้า ไปดูเย็น ไปดูอุตุน้ำ เอน้ำใส่อะไรมันนี่ ค่าแรงที่จะพ่นยา ไปหว่าน
นี่คิดเจ้าของพ่นยาเองนะ นี่..ถ้าทำเองมันขาดทุน เจ้าของถึงไม่อยากจะทำเอง ให้เขาเช่าทำก็พอ
จะได้บึงๆพอกินก็เอา อย่างลูกชายผมสองคนนี่ก็ให้เขาทำหมด แปดไร่เอาแค่สิบกระสอบ
แต่ที่นี้เอารถไปเกี่ยวอย่างนี้ นับเป็นกระสอบอย่างแต่ก่อนไม่ได้ คือมันใส่ถุงปุ๋ยบ้าง อะไรบ้าง ใส่ได้
ไม่เต็ม ใส่ได้ค่อนข้าง คือจะมัดข้าวให้มันเต็มอยู่ก็จะล้น ใส่ถุงใหม่มันก็เอาเข้าไปไม่ได้ มันก็จะหกลงดิน ทำ
ไวๆ ก็ต้องมัด เอาอันใหม่ใส่ กระสอบที่ได้มามันก็ไม่เป็นกระสอบหละที่นี้ เพราะมันไม่เต็ม ต้องเอามา
เพิ่มทีหลังให้เป็นกระสอบ

เช่นเดียวกับการเกี่ยวที่หากใช้แรงคนก็จะใช้เวลามากถ้าใช้การจ้างก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าเมื่อ
เทียบกับการใช้รถเกี่ยวและด้วยเหตุนี้การเกี่ยวด้วยรถเกี่ยวจึงสามารถเข้ามายุติพื้นที่นาได้

ผมพาไปจับไถ แต่ตอนนี้สับขายมีรถเกี่ยว แต่ก็ดีกว่าใช้แรงคนเกี่ยว มันตกหล่นเยอะนะ แดงครี๊ดเลย
แต่ก็ดีกว่าคนเกี่ยว

ถาม : ดียังไง

ตอบ : รถเกี่ยว ไร่หนึ่งเขาเอาสี่ร้อยบาทนี่ แต่ถ้าจ้างคนเกี่ยวสี่คนไปเกี่ยว ไร่หนึ่งนี่ ไม่แล้ว คือต้องใช้ห้าหรือหก
คน คนละร้อยยี่สิบ ล่อเข้าไปเจ็ดร้อยยี่สิบแล้ว ค่ารถเกี่ยวหมดไปแค่สี่ร้อย ที่นี้พอคนเกี่ยวนี้ พอแห้งแล้ว
ต้องไปเอาตอกไปมัดเป็นพอน ต้องจ้างเขาอีกร้อยห้า ร้อยห้าสิบบาท ถ้าให้เขาขนกองอีก เขาเอาร้อยหนึ่ง

ที่นั่นจนกองไว้แล้วต้องไปเอารถมานวดอีกกระสอบละสิบสองบาท ตันกล้าเขาลากเอามาใส่ยังฉางอีก
กระสอบละสิบบาท ที่นั่นมันไปกันใหญ่เลย ชาดทุน...

ถาม : คนถึงนิยมรถเกี่ยว

ตอบ : ใช่ เพราะไม่ต้องจ้างคนไ้รด ไม่ต้องจ้างไปชนกอง ไม่ต้องนวด เพียงแต่จ้างเขาเกี่ยวแล้วเอามาบ้านเลย
แต่มันเสียอยู่อย่างหนึ่ง ข้าวไม่แห้ง มันจะถูกหักร่อยละยี่สิบเปอร์เซ็นต์บ้าง สิบห้าบ้าง พ่อค้าที่เขารับ
ซื้อจะเป็นคนหัก ที่นี้เราจะมีวิธีแก้ก็คือ พอเขาเกี่ยวให้เราแล้วเราจะต้องจ้างรถบรรทุกไปหาลานมันที่เขา
ว่างไปตากให้มันแห้ง ถ้าความชื้นมันมากข้าวสารก็เหลือน้อย คนที่เขาจะได้ก็คือคนที่เก็บข้าวไว้ใน
โกดัง

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวอุษณีย์ ธโนศวรรย์
วัน เดือน ปีเกิด	9 พฤศจิกายน 2503
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	51/88 ถนน ดิวนนท์ ตำบล บางกระสอ อำเภอ เมือง จังหวัดนนทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์งานบุคคล 6 กองวิชาการบริหารงานบุคคล สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู กระทรวงศึกษาธิการ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2521	มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนอัมพรไพศาล จังหวัดนนทบุรี
พ.ศ. 2525	รัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) จากจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2530	รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รปม.) จาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2545	การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (กศ.ด.) สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ